

OLEMME MUUTTANEET – JA KOTOUDUMME

Maahan muuttaneen kohtaaminen
ammattillisessa työssä

Toimittaneet

Anne Alitolppa-Niitamo, Stina Fågel & Minna Säävälä

Väestöliitto

© Kirjoittajat ja Väestöliitto

Julkaisija: Väestöliitto ry.
Monikulttuurinen osaamiskeskus
Kalevankatu 16 B, PL 849
00101 Helsinki
Puh. (09) 228 050
www.vaestoliitto.fi

Kannen kuva Katja Tähjä; muut kirjan kuvat Rhinoceros Oy
Taitto: Taittotalo PrintOne, Helsinki

ISBN 978-952-226-125-0

Helsinki 2013

Kirjapaino Fram, Vaasa

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDATTELUA KIRJAN TEEMOIHIIN 5
Anne Alitolppa-Niitamo & Minna Säävälä

KOHTAAMISIA

2. MAAHANMUUTTO JA SUOMALAISTEN ASEENTEET 15
Ismo Söderling
3. MONIKULTTUURINEN OHJAUS KOTOUTUMISTA TUKEVASSA TYÖSSÄ 32
Sauli Puukari & Vesa Korhonen
4. KULTTUURISEN MONIMUOTOISUUDEN HUOMIOIMINEN TYÖYHTEISÖSSÄ 48
Vesa Korhonen & Sauli Puukari

KOTOUTUMISTA

5. KOTOUTUMISEN PSYKOLOGIAA..... 63
Carla Schubert
6. VANHEMMUUS JA PIENTEN LASTEN HOIVA ERI KULTTUUREISSA 78
Saija Kuittinen ja Sanna Isosävi
7. PERHE, NUORET JA MAAHANMUUTTO 96
Anne Alitolppa-Niitamo ja Elina Leinonen

PALVELUITA

8. MAAHANMUUTTAJAKOTI JA KOULU YHTEISTYÖSSÄ 117
Minna Säävälä
9. MAAHANMUUTTAJAN KOHTAAMINEN TERVEYDENHOIDOSSA 134
Kirsti Sainola-Rodriguez
10. SOSIAALITYÖ JA MAAHANMUUTTAJAT 147
Merja Anis
11. VAMMAN TAI MUUN ERITYISEN TUEN TARPEEN HUOMIOIMINEN
KOTOUTTAVASSA TYÖSSÄ 162
Anita Novitsky
12. MENTOROINTI KOULUTETTUIEN MAAHAN MUUTTANEIDEN NAISTEN
KOTOUTUMISEN EDISTÄJÄNÄ 176
Sari Vanhanen, Gunta Ahlfors, Inka Saarela ja Marina Wetzer-Karlsson
- LISÄÄ TIETOA 187
- KIRJOITTAJAT 188

1. JOHDATTELUA KIRJAN TEEMOIHIN

Anne Alitolppa-Niitamo & Minna Säävälä

Elämme maailmassa, jossa ihmisten ja perheiden liikkuvuus yli valtioiden rajojen on tosiasia. Väestöllisen monimuotoisuuden kanssa on monessa Euroopan maassa totuttu toimimaan jo vuosikymmeniä, mutta Suomessa maahanmuuttajien määrä on kasvanut vasta viimeisten kahden vuosikymmenen aikana.

Tässä kirjassa valotamme maahanmuuttoa ja kotoutumista keskeisimmän viimeaikaisen tutkimus- ja kokemustiedon kautta. Kirja on kirjoitettu niille varhaiskasvatus-, opetus-, sosiaali- ja terveysalan ammattilaisille, jotka työssään kohtaavat maahan muuttaneita lapsia, nuoria ja perheitä. Teoksesta on hyötyä myös näiden alojen opiskelijoille ja muille monikulttuurisuudesta kiinnostuneille.

Meidän on syytä laajentaa käsitystämme siitä, ketä suomalaiset nykyään ovat. Kenen ja millaisiin tarpeisiin meidän tulisi ammatillisessa työssämme vastata? Uudet asiakkaamme – ovat he sitten neuvolaan vanhempiansa kanssa tulevia vauvoja, pieniä päiväkotilapsia, koululaisia tai potilaita terveyskeskuksessa ja sairaalaosastolla tai lastensuojelun piirissä olevia perheitä – tuovat mukanaan uudenlaisia tapoja, normeja ja arvostuksia. Toisinaan heidän elämäkokemuksensa, käytäntönsä ja olosuhteensa tuntuvat vierailta ja vaikeilta ymmärtää. He ovat *uusia tulijoita*, jotka kohtaavat monia haasteita asettuessaan Suomeen ja yrittäessään ymmärtää suomalaista elämäntapaa ja tärkeitä organisaatioita, tapoja sekä toimintamalleja.

Toisinaan työssään erilaisista kulttuuritaustoista tulevia asiakkaita kohtaavat ammattilaiset toivovat ”kulttuurista reseptikirjaa”, josta voisi löytää kunkin kulttuurin tai kansallisuuden edustajien erityiskysymyksiä ja huomioitavia seikkoja. Tällaista ”reseptikirjaa” ei kuitenkaan ole mahdollista – eikä toivottavaa – tehdä. Syynä on se, että ensinnäkin kulttuurinen moninaisuus on elävä ilmiö. Se, mitä jonkin kulttuuritaustan ihmiset pitävät heidän kulttuuriinsa kuuluvana, muuttuu ajan myötä. ”Reseptikirja” voisi jäädä piankin vanhaksi ja sen neuvot muuttua kiistellyiksi. Lisäksi maahanmuuttoprosessi itsessään muuttaa ihmisten suhtautumista kulttuuritaustansa niin, ettei näkemys perinteistä ole vastikään

muuttaneiden parissa sama kuin vaikkapa kaksikymmentä vuotta aiemmin samasta maasta muuttaneiden parissa. Kulttuuriset käsitykset vaihtelevat myös muuttajan koulutustaustan ja lähtöalueen mukaan. Korkeakoulutetut kaupunkilaisälymysten edustajat voivat elää varsin toisella tavalla kuin pienestä vuoristokylästä lähteneet, kouluja käymättömät pakolaiset samasta maasta.

Vaikka kulttuuriohjekirjan kokoaminen on mahdotonta, on hyvä muistaa, että kulttuuritaustalla on silti väliä. Jostain kulttuuritaustasta tulevien ajattelutavoissa ja normeissa voi olla yhteneväisyyksiä, joita voi oppia kokemuksesta. Valtaväestön ennakkoluulot ja tiedotusvälineiden viestit ja muut käsitykset kansallisista ryhmistä vaikuttavat osaltaan siihen, miten maahanmuuttajat pystyvät toimimaan. Tärkeämpää kuin tuntee mahdollisimman monen kulttuurin erityispiirteitä, on kehittää omia vuorovaikutustaitojaan ja lisätä tietojään maahanmuutto- ja kotoutumisprosessin vaikutuksista ihmiseen yleensä. Tärkeintä on kohdata asiakas tai potilas yksilönä ja tutustua hänen taustaansa ja kokemusmaailmaansa.

Sopeutumista puolin ja toisin

Sopeutumista on totuttu pitämään tänne muuttaneiden tehtävänä. Sopeutumisprosessi on kuitenkin kaksisuuntainen: myös suomalaisen yhteiskunnan ja sen erilaisten organisaatioiden tulee löytää toimintatapoja, jotka vastaavat uusien tulijoiden ja muuttuvan tilanteen luomiin tarpeisiin. Tähän perustuu mielestämme etnisesti tasa-arvoiseksi kehittyvän yhteiskunnan ydin. Me, jotka työssämme kohtaamme maahan muuttaneita, olemme jokainen osaltamme vaikuttamassa siihen, miten uudet tulijat vastaanotetaan ja miten he pääsevät osallisiksi yhteiskunnastamme. Näin me osaltamme vaikutamme myös siihen, millaiseksi etnisesti monimuotoinen Suomi kehittyy.

Kirjan keskeinen teema on kotoutuminen. Kirjan artikkeleissa pohditaan muun muassa sitä, miten erilaiset toimijat voivat omassa ammatillisessa roolissaan edesauttaa uusien tulijoiden kotoutumista ja siten heidän osallisuuttaan ja hyvinvointiaan. Kirja on jatkoa vuonna 2005 ilmestyneelle kirjalle ”*Olemme muuttaneet: Näkökulmia maahanmuuttoon ja ammatillisen työn käytäntöihin*”¹. Se on vielä monin osin ajankohtainen, mutta koska uutta tutkimus- ja kokemustietoa on tullut kahdeksan vuoden aikana paljon, oli se hyvä syy uuden kirjan kokoamiseen.

1 Kirja löytyy nykyään pdf-tiedostona osoitteesta <http://www.vaestoliitto.fi/monikulttuurisuus/tietoa-monikulttuurisuudesta/julkaisut/olemmu-muuttaneet/>

Parhaiten kotoutumisen tiedetään onnistuvan yhteiskunnassa, jossa viranomaiset, poliittiset päättäjät ja valtaväestö luovat edellytykset maahan muuttaneille toimia tasa-arvoisesti yhteiskunnassa. Toimivan kotoutumisen perustana on myös, että muuttaneet voivat aktiivisesti pitää yllä omaa kulttuurista erityisyyttään yhteiskunnan yhteiset pelisäännöt ja lait tunnustaen. Kotoutuneet muuttajat osallistuvat työelämään ja muuhun kansalaistoimintaan, osaavat paikallista kieltä, heillä on suhteita valtaväestön ihmisiin ja he arvostavat omaa kulttuuritaustaansa. Kaikki tämä edellyttää sitä, että valtaväestö antaa tilaa erilaisuudelle, ei syrji eikä eristä heitä.

Termi *monikulttuurisuus* ymmärretään eri yhteyksissä varsin eri tavoin. Yksinkertaisimmillaan sana merkitsee *väestön kulttuurista ja etnistä monimuotoisuutta*: on ”eri kieliä, eri uskontoja, eri kansallisuuksia, erilaisia tapoja ymmärtää hyvä elämä, erilaisia arjen toimintakäytäntöjä kuten ruuanlaittotapoja, tervehdysnormeja, vapaa-ajan viettotapoja,”² ja erilaisia arvoja ja tapoja järjestää perhesuhteet. Monikulttuurisen ajattelutavan mukaan kulttuurista monimuotoisuutta pidetään neutraalina tai myönteisenä piirteenä yhteiskunnassa.

Monikulttuurisuudella viitataan toisinaan myös *poliittiseen ajattelutapaan*, jota selvyiden vuoksi voidaan kutsua myös multikulturalismiksi. Tämän ajattelutavan mukaan yhteiskunnassa pitää edistää kulttuurivähemmistöjen mahdollisuuksia säilyttää ja vahvistaa omia toiminta- ja ajattelutapojaan sekä erillisyyttä muista. Erilaisuuden säilymistä tuetaan myös yhteiskunnan varoin. Multikulturalismin mukaisessa ajattelutavassa myös yhteisöillä, ei vain yksilöillä, on oikeuksia.³

Tässä kirjassa lähestymme maahanmuuttoa ja väestön kulttuurista moninaisuutta tunnustettavana tosiasiana. Näemme maahanmuuton ja sen tuoman moninaisuuden enemmänkin mahdollisuutena kuin uhkana. Ihmisten liikkuvuus on nykymaailmassa väistämätöntä. Suomen kuten muidenkin kehittyneiden maiden väestö vanhenee, ja suurelta osin työ- ja perheenperustamisiässä olevat

Kotoutuminen (myös ”maahanmuuttajien integroituminen”) on tapahtumaketju, jossa maahanmuuttaja oppii tietoja, taitoja ja toimintatapoja sekä luo uusia sosiaalisia verkostoja. Niiden avulla hän tulee osalliseksi ympäröivässä yhteiskunnassa. Kotoutumisen edellytyksenä on, että valtaväestön asenteet ja toimintatavat sen mahdollistavat.

2 Saukkonen 2007, 8 http://www.cupore.fi/documents/monikulttuurisuus_taustatietoja.pdf

3 Saukkonen 2013

maahanmuuttajat tuovat piristysruiskeen työelämään ja muuhun yhteiskuntaan. Hyvällä kotoutumista tukevalla toiminnalla voimme minimoida maahanmuuttoon liittyvät uhkat.

Hyvä tietää lainsäädännöstä

Suomessa viranomaisten toimintaa vähemmistöjen osalta ohjaa *yhdenvertaisuuslaki* (21/2004), joka velvoittaa heidät edistämään asukkaiden yhdenvertaisuutta kaikessa toiminnassaan. Lisäksi laki kieltää syrjinnän kaikilla perusteilla työelämässä ja koulutuksessa sekä etnisen syrjinnän myös muun muassa palveluiden ja tavaroiden tarjonnassa. Syrjintä voi olla välitöntä, välillistä tai häirintää.⁴ Julkisten palveluiden tarjonnassa ja asiakastyössä julkisen puolen työntekijöillä on siis velvoite edistää yhdenvertaisuutta, jottei kukaan joudu epäedulliseen asemaan taustansa vuoksi. Vähemmistöryhmille voidaan räätälöidä erityistoimia, joiden avulla heidän yhdenvertaisuutensa turvataan. Esimerkiksi tästä käyvät vammaisten oikeus kuljetustukeen, oppimisvaikeuksista kärsivien lasten oikeus erityisopetukseen tai vieraskielisten oikeus saada paikalle tulkki vaikkapa oikeudenkäynnissä.

Maahanmuutto on kaikkialla valtioiden hallinnoimaa ja rajoittamaa toimintaa. Ihmisillä on omat tarpeensa ja perusteensa siirtyä maasta toiseen, mutta muutto on aina viranomaisten ja päätöksentekijöiden linjauksista riippuvaista. Suomen maahanmuuton päälinjat perustuvat *ulkomaalaislakiin* (301/2004) sekä *lakiin kansainvälistä suojelua hakevien vastaanotosta* (746/2011). EU:n ulkopuolelta tulevat tarvitsevat oleskeluluvan, joka voidaan myöntää esimerkiksi perhesiteen, suomalaisen syntyperän, humanitääristen syiden, opiskelun tai työnteon perusteella.

Laki kotoutumisen edistämisestä (1386/2010) säätelee *kotouttamista*, eli niitä toimenpiteitä, joilla viranomaisten tulee edistää uusien tulijoiden kotoutumista. Lain ajatuksena on tuoda kotouttamistoimet ja -palvelut kaikkien niitä tarvitsevien maahanmuuttajien saataville. Lain mukaan jokainen muuttaja on oikeutettu *alkukartoitukseen* sosiaalitoimistossa tai TE-toimistossa. Alkukartoitus tehdään kaikille työnhakijoiksi ilmoittautuville ja toimeentulotukea hakeville maahanmuuttajille sekä niille muuttajille, jotka itse pyytävät kartoitusta. Alkukartoituksen perusteella kotoutumisen tukea tarvitseville tehdään *kotoutumissuunnitelma*. Siihen kirjataan koulutus ja muu tuki, jota maahan muuttanut tarvitsee työllistyäkseen ja osallistuakseen suomalaiseen yhteiskuntaan.

⁴ Makkonen ym. 2013

Kotoutumissuunnitelman mukainen toiminta voi kestää kolme vuotta, poikkeustapauksissa viisi vuotta. Sen aikana maahanmuuttaja saa työttömyysturvan tai toimeentulotuen suuruista tarveharkintaista kotoutumistukea, kunnes hän pääsee töihin tai toimeentulo tulee turvatuksi muulla tavoin. Laki kotoutumisen edistämisestä määrittelee kotoutumisen keskeisiksi päämääriksi tarpeellisen kieli- ja ammattitaidon, työelämään pääsyn sekä maahanmuuttajan mahdollisuuden ylläpitää omaa kieltään ja kulttuuriaan.⁵ Vaikka kotoutumistoimia toisinaan kritisoidaan tehottomiksi ja tuloksia laihoiksi, kotoutumistoimilla on kuitenkin Suomessa todettu olevan merkitystä maahanmuuttajan työllistymiselle ja tulotason kehitymiselle.⁶ Yhteiskunnan kotouttavista toimenpiteistä merkittävimpiä on kielikoulutus.

Katsaus kirjan sisältöön

Ismo Söderling aloittaa kuvaamalla värikkäästi maahanmuuton historiaa ja nykytilanteen moninaisuutta. Muuttoliikkeen perustekijät, veto- ja työntekijät lähtö- ja vastaanottavissa yhteiskunnissa, ovat samantyyppisiä kuin ennenkin, mutta muuttovirtojen suunnat ovat osin muuttuneet. Söderling tuo esiin maahanmuuttaja-käsitteen monitahoisuuden ja arvioi, että vuonna 2050 Suomessa on noin miljoona maahanmuuttajataustaista asukasta. Tästä syystä on tärkeää puhua maahanmuutosta, kotoutumisen tukemisesta ja asenteista. Artikkelissa esitetyn mielenkiintoisen asennetutkimuksen tulokset kertovat, että opiskelijoista suuri osa suhtautuu maahanmuuttoon ja kotouttamiseen positiivisesti.

Sauli Puukarin ja Vesa Korhosen artikkeli käsittelee monikulttuurista ohjausta. Ohjaus on lähestymistapa, jonka tulisi kuulua kaikkien maahanmuuttajien parissa työskentelevien ammattitaitoon. Kunnioittava ja myötätuntoinen ohjaus on keskeinen osa kotoutumista tukevaa työtä. Onnistunut ohjaus edellyttää ohjaajalta asiakkaan kulttuuristen taustojen huomioimista, mutta myös ohjaajan ymmärrystä omista kulttuurisista lähtökohdistaan ja elämänhistoriastaan. Artikkelin ohjaa monipuolisesti lukijaa toimivan ohjaussuhteen rakentamiseen.

Vesa Korhosen ja Sauli Puukarin toisen artikkelin teemana on monimuotoisuus organisaatiossa. Kirjoittajat avaavat vaikeaa aihetta esittelemällä useita käsitteitä, joiden avulla asiakas- tai työntekijäkunnaltaan monimuotoisen työyhteisön toimintaa ja haasteita voidaan analysoida, ymmärtää ja kehittää. Monimuotoisuusjohtaminen ja kulttuurienvälisen osaamisen kehittäminen

⁵ Saukkonen 2013

⁶ Hämäläinen ym. 2011

nousevat tärkeään asemaan. Aito kohtaaminen ja avoin vuorovaikutus vaikeistakin asioista mahdollistavat uusien näkökulmien ja tulkintamahdollisuuksien oppimista ja erilaisuuden kuilun ylittämisen. Kirjoittavat toteavat, että syrjiviksi koetut tilanteet ja käytännöt kääntyvät organisaatiota vastaan.

Carla Schubert esittelee yleistajuisesti kotoutumisen haasteita psykologisesta näkökulmasta. Maahanmuuttoon ja kotoutumiseen liittyvät tehtävät ja stressi koetaan yksilöllisesti. Ikä ja muuttosyy vaikuttavat siihen, miten sopeutumisstressistä selvitään. Kotoutujat käyttävät tietoisesti tai tiedostamattaan erilaisia strategioita tasapainoillessaan aiemmin omaksumansa kulttuurin ja uusien vaikutteiden välillä. Suuret muutokset monella elämänalueella voivat heijastua negatiivisesti myös muuttajan mielenterveyteen. Traumoja ennen muuttoa tai muuton yhteydessä kokeneiden tilanne on erityisen haasteellinen.

Saija Kuittinen ja Sanna Isosävi käsittelevät artikkelissaan mielenkiintoista aihetta: miten kulttuurisesti määrittävät toimintatavat, perinteet ja uskomukset heijastuvat lapsen hoiva- ja kasvatuskäytäntöihin? Kulttuurinen vanhemmuuden logiikka vaihtelee eripuolilla maailmaa. Erilaiset tavat hoitaa vauvoja ovat yhteydessä taitojen oppimisen nopeuteen ja lapsen tunneilmaisuun. Tästä syystä niin sanotun normaalin kehityksen aikataulujen määrittelemineen onkin haastavaa. Kirjoittajat muistuttavat, että lasten kehitystä arvioitaessa on tärkeää kartoittaa sitä, millaisessa kasvuympäristössä lapsi elää ja millaisia taitoja hänen kanssaan on harjoiteltu.

Anne Alitolppa-Niitamo ja Elina Leinonen tarkastelevat ajankohtaisessa artikkelissaan nuoruutta ja perheen kotoutumisvaihetta siirtymävaiheina. Kummassakin vaiheessa on uuden elämäntilanteen tuomaa epävarmuutta, mutta myös uusien mahdollisuuksien potentiaalia. Tilastot kertovat maahanmuuttajataustaisten nuorten suuremmasta riskistä jäädä koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle. Esitellyn tutkimuksen alustavat tulokset kertovat kuitenkin monista maahanmuuton kokeneen nuoren positiivista kehitystä vahvistavista tekijöistä, joilla voidaan nähdä olevan syrjäytymistä ennaltaehkäisevä vaikutus. Nuorten suhde vanhempiinsa on tärkeä, mutta myös monimutkainen.

Minna Säävälä kirjoittaa käytännönläheisessä artikkelissaan, että kodin ja koulun välinen kiintä yhteistyö on lasten koulumenestystä edistävä ja syrjäytymistä ehkäisevä tekijä. Vanhemmilla on lähes poikkeuksetta hyvä asenne ja motivaatiota yhteistyöhön, mutta monet tuntuvat olevan epävarmoja suhteessaan kouluun. Säävälä muistuttaa, ettei yhdenvertaisuus tarkoita, että kaikkia kohdellaan samalla tavalla, vaan että kaikkien tarpeet ja lähtökohdat huomioidaan. Tärkeää olisikin avata koulun toimintalogiikkaa ja arvopohjaa maahanmuuttajataustaisille vanhemmille ja muokata luovasti uusia toimintatapoja.

Kirsti Sainola-Rodriguez määrittelee hoitotyön kulttuurisen kompetenssin ulottuvuuksia ja muistuttaa, että hoitohenkilöstön kannattaa antaa potilaan itsensä toimia oman kulttuurinsa asiantuntijana ja huomioida hänen sosiaalisen todellisuutensa realiteetit. Myös Sainola-Rodriguez kannustaa hoitohenkilöstöä innovatiivisesti etsimään uusia, hoitoa, terveyttä ja selviytymistä palvelevia toimintatapoja. Hän kertoo myös omasta seikkaperäisestä tutkimuksestaan, jossa tarkasteltiin maahanmuuttajien ja terveydenhoitohenkilöstön kohtaamisia sekä kulttuurienvälisiä taitoja.

Merja Aniksen käytäntöä ja tutkimustietoa onnistuneesti yhdistävä artikkeli listaa monikulttuurisen sosiaalityön hyviä periaatteita. Hän toteaa, että sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät kietoutuvat usein yhteen. Hyvinvointieroja selittävät paitsi heikommat elinolot, myös syrjintäkokemukset sekä ongelmat sosiaali- ja terveyspalveluiden saatavuudessa. Monikulttuurinen toimintaympäristö edellyttää keskustelua siitä, miten erilaisuutta käsitellään ja ymmärretään ja minkälainen erilaisuus on yhteiskunnallisesti hyväksyttävää. Anis esittelee havainnollisia tapausesimerkkejä sosiaalityön arjesta.

Anita Novitsky nostaa tarkkanäköisessä artikkelissaan esiin vammaisen maahanmuuttajan vaikean aseman. Hän muistuttaa, että vammaisten maahanmuuttajien kotoutumiseen on kiinnitettävä erityistä huomiota yhdenvertaisuuden nimissä. Kotoutujan tai hänen perheenjäsenensä vamma tai muu erityisen tuen tarve hankaloittaa osallistumista tavanomaisiin kotouttamispalveluihin. Tämän ryhmän erityiset tarpeet tulisi huomioida esimerkiksi kotoutumissuunnitelmia laadittaessa ja kielikoulutusten suunnittelussa.

Sari Vanhanen, Gunta Ahlfors, Inka Saarela ja Marika Wetzzer-Karlsson kuvaavat havainnollisesti vapaaehtoista mentorointia menetelmänä edistää koulutettujen maahan muuttaneiden naisten kotoutumista. Tällaisen työuramentoroinnin avulla työelämään integroituvan naisen sosiaaliset ja ammatilliset verkostot vahvistuvat sekä tietämys suomalaisten työmarkkinoiden erityiskysymyksistä omalla ammattialalla monipuolistuu. Mentorointi on oiva esimerkki kotoutumisen kaksisuuntaisuudesta. Vuorovaikutuksen seurauksena sekä suomalaisen työelämän vastaanottavuus että maahan muuttaneiden naisten valmiudet kehittyvät.

Lähteet

- Hämäläinen, Kari & Sarvimäki, Matti. 2011. Vaikuttavaa kotoutumista. *Hyvinvointikatsaus* 2011/2. http://www.stat.fi/artikkelit/2011/art_2011-05-30_003.html.
- Makkonen, Timo & Koskenniemi, Eero. 2013. Muuttoliikkeen ja maahanmuuttajien aseman oikeudellinen sääntely. Teoksessa *Muuttajat. Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*. Tuomas Martikainen, Pasi Saukkonen & Minna Säävälä (toim.). Helsinki: Gaudeamus, 55–80.
- Saukkonen, Pasi. 2013. Maahanmuutto- ja kotouttamispolitiikka. Teoksessa *Muuttajat. Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*. Tuomas Martikainen, Pasi Saukkonen & Minna Säävälä (toim.). Helsinki: Gaudeamus, 81–97.
- Saukkonen, Pasi. 2007. *Maahanmuutto, monikulttuurisuus ja kulttuuripolitiikka: Taustatietoja tutkimukselle ja toiminnalle*. Cuporen nettijulkaisuja 1/2007. Helsinki: Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cupore. http://www.cupore.fi/documents/monikulttuurisuus_taustatietoja.pdf.

KOHTAAMISIA

2. MAAHANMUUTTO JA SUOMALAISTEN ASEENTEET

Ismo Söderling

Kansallisvaltioiden synty 1800-luvulla teki kansojen ja ihmisten liikkuvuudesta siirtolaisuutta, rajat ylittävää muuttoliikettä. Muuttamisen virallinen historia on siis varsin lyhyt. Suuriin joukkomuuttoihin liittyy aina työntäviä ja vetäviä tekijöitä samoin kuin muuttoa edistäviä teknisiä uudistuksia. Klasisena esimerkkinä toimikoon Suomesta Pohjois-Amerikkaan suuntautunut siirtolaisuus, jonka myötä yli 300 000 suomalaista jäi pysyvästi rapakon taakse.¹ 1800-luvulla Pohjois-Amerikkaan suuntautuneen siirtolaisuuden työntävänä tekijänä oli Suomessa nopea väestönkasvu, kiitos alentuneen kuolleisuuden ja parantuneen terveydenhuollon. Muuttopainetta synnytti myös maatalouteen liittyvä perimisjärjestys, jossa vanhin poika yleensä peri yksinään maatilan. Vetotekijöinä amerikankuumeelle olivat muun muassa Yhdysvaltain teollisuuden työvoimatarve sekä vapaat viljelysmaat. Vuodelta 1862 peräisin olevan lain, ns. Homestead Actin, perusteella maata voitiin antaa uudisasukkaille ilmaiseksi 65 hehtaaria.²

1800-luvulla muuttamista edesauttoi ratkaisevasti tekniikan kehittyminen: uudet rautatiet ja laivareitit mahdollistivat kansojen vaelluksen. Siirtolaisuuden perustekijät ovat pysyneet samanlaisina tähän päivään saakka: Filippiineiltä muutetaan nykyisin Suomeen, koska maassa on hoitoalalla työttömyyttä ja Suomi tarvitsee enenevässä määrin hoitajia. Tiheä lentoverkko Aasian ja Suomen välillä auttaa muuttoa.

Kun suomalaiset saapuivat Yhdysvaltoihin 1880-luvulta alkaen, olivat muut jo vieneet vapaat farmimaat ja parhaat työpaikat. Suomalaisten kontolle tulivat rankat metsä- ja kaivostyöt. Sosiaalisen aseman alhaisuus on leimannut paljolti koko amerikansiirtolaisuuttamme tähän päivään asti. Toisin on skandinaavisilla serkuillamme. Tunnettuja amerikanruotsalaisia siirtolaisia ovat muun muassa yksinlentäjä Charles Lindbergh ja kuukävelijä ”Buzz”

1 Esimerkiksi Kero 1996

2 <http://www.genealogia.fi/em/em356s.htm>

Aldrin. Norjalaisten ylpeys on varapresidentti Walter Mondale. Kansainvälisesti tunnetuimmat amerikansuomalaiset lienevät Emil Hurja ja Gus Hall. Kuka Emil – kuka Gus?

Siirtolaisuus on kohtaamista

Ihmisten kohtaamiset olivat pääasiassa rauhanomaisia. Amerikansuomalaisuus oli paljolti työtä ja oman tulevaisuuden rakentamista uudessa kotimaassa. 1920-luvulla ensimmäinen sukupolvi oli jo löytänyt paikkansa. Siirtolaiset Hilda, Hertta ja Emil Wirtanen kirjoittivat ystävälleen Suomeen Atlantin takaa: ”Pitkästä aikaa paljon terveisiä. Hyvin voimme. Toivon, että kirjoittaisitte tänne...”³

Kaikki siirtolaisten kohtaamiset eivät olleet rauhanomaisia. Kanadasta perheensä kanssa Neuvosto-Karjalaan muuttanut Irma Kupri joutui kohtaamaan Stalinin terrorin tuhansien muiden suomalaisten tavoin:

*Olin syntymäpäivänäni helmikuussa lapsellisesti arvaillut, kuinkahan onnellinen olisin sitten, kun seuraavan vuoden 19. päivänä helmikuuta täytän 19 vuotta. Mutta silloin olin jo itkevä leski.*⁴

Thaimaasta on tullut nykysuomalaisille tuttu matka- ja muuttokohde. Osa vierailleista suomalaisista on jäänyt maahan pysyviksi asukeiksi, farangeiksi. Heillä on paikallisten thaimaalaisten mielessä oma erityisasemansa – suomalaisten status on noussut. Thaimaalaiset tekevät kuitenkin selvän eron turistin, talviasukin ja farangin välillä. Thaimaalainen naapurikauppias totesi suomalaiselle asiakkaalleen: ”Te olette nyt farangeja ja teille kuuluu nyt siis farangihinta”. Farangi maksaa monesta asiasta vähemmän kuin turisti, mutta yleensä enemmän kuin thai.⁵

Suomessa asuvilla pakolaisilla, esimerkiksi monilla somalialaisilla, on Irma Kuprin ja muiden Neuvostoliitossa asuneiden suomalaisten tapaisia traumaattisia kokemuksia. Somalia on klaaniyhteiskunta, jossa alkoi jo 1970-luvulla Siad Barren johtama klaanien välinen vastakkainasettelu. Tilanne repesi vuonna 1990 sisällissodaksi, joka tuntuu laantuneen vasta viime aikoina. Suomeen muuttanut somalipakolainen kertoi vuonna 1993 lähtönsä taustoista:

3 Bogdanoff ja Söderling 1988, 66

4 Virtanen 2012, 45-46

5 Rainio 2013, 26-27

*Kesäkuussa 1990 kotonani tehtiin tarkastus, jonka yhteydessä vaimoni ja siskoni raiskattiin ja äitini pahoinpideltiin. Perheeni pakeni Mogadishusta ja on nyt hajallaan eri pakolaisleireillä. Olen kuullut puhelimitse äidiltäni, että serkkuni perhe oli surmattu.*⁶

Muuttoliike on olennainen osa ihmiskunnan kehitystä, hyvässä ja pahassa. Kokemukset, joita siirtolaisilla tai pakolaisilla on tänään, ovat tuttuja jo aikaisempinakin vuosina ja vuosikymmeninä. Tasavallan presidentti Mauno Koivisto oli sota-aikana läheltä seurannut inkeriläisten kovaa kohtaloa. Inkeriläiset ovat alkujaan suomalaisia, jotka 400 vuotta sitten asutettiin nykyisen Pietarin alueelle Ruotsin vallan ”etuvartioksi”. Sieltä inkeriläiset siirrettiin toisen maailmansodan aikana Suomeen, kunnes heidät sodan loputtua palautettiin takaisin Neuvostoliittoon. Suomesta vuonna 1944 palautetuilla 55 000 inkeriläisellä seuraavat 10 vuotta kuluivat Siperiassa. Ehkä Koivisto tunsi piston sydämessään kun hän julkatoi TV-haastattelussaan huhtikuussa 1990 näkemyksensä siitä, että inkeriläisiä voidaan pitää paluumuuttajina.⁷ Vielä post-kekkoslaiseen aikaan presidentin sana oli lähes laki, ja virkamiehet käynnistivät ripeästi inkeriläisten paluumuuton. Ulkomaalaislakiin paluumuutto tuli vasta viitisen vuotta myöhemmin.

Samanlaisia vastaantuloja maahanmuuttajien elinolojen helpottamiseksi löytyy muualtakin. Norjassa säädettiin anteeksiantolaki vuonna 2005, jolloin kovia kokeneet Pohjois-Norjan suomalaistaustaiset kveenit saivat hakea korvausta menetetyistä koulunkäynnistään. Norjan hallitus oli pakottanut suomalaislapset 1960-luvulle asti vaihtamaan äidinkieltänsä norjaan, ja tämän katsottiin haitanneen heidän koulutusmahdollisuuksiaan.⁸

Nykpäivän muuttoliikkeen suunnat meillä ja muualla

Siirtolaisen tai maahanmuuttajan käsite on varsin monitahoinen, sillä siihen sisältyvät muun muassa pakolaiset, turvapaikanhakijat, ulkomailta adoptoidut ja työvoimasiirtolaiset. Ei siis ole olemassa keskivertosiirtolaista tai -maahanmuuttajaa. Suomessa puhutaan yli 150 kieltä, tulijoita on lukuisista maista ja eri kulttuureista. Yhteiskunnallisessa keskustelussa olisi tietysti tarkoituksenmukaista käsitellä maahanmuuttajia yksilöinä, tai ainakin omien etnisten ryhmiensä edustajina. Tämä on valitettavasti mahdotonta jокseenkin järkevän

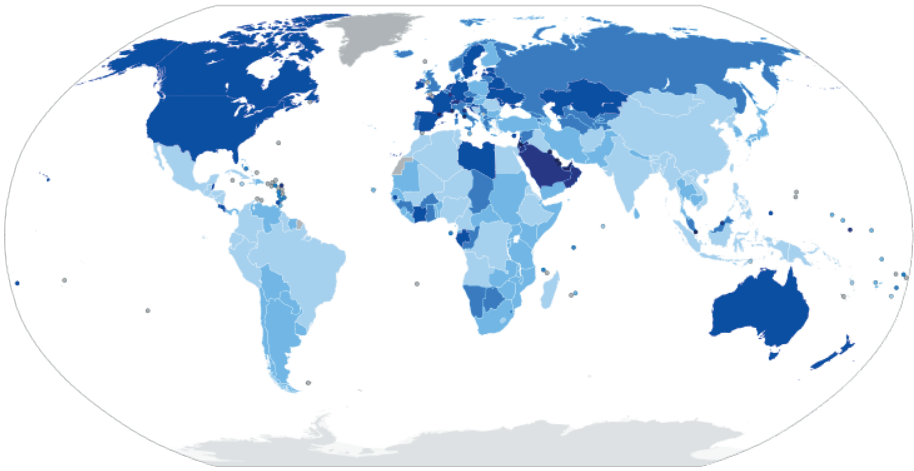
6 Virtanen 1993, 39

7 TV-haastattelu 10.4.1990

8 Anttonen 2011

kokonaisuuden hahmottamiseksi. Tilanne on tuttu jo muuttoliikehistorian alkuvaiheilta: kun suomalaiset menivät 150 vuotta sitten Yhdysvaltoihin, heidät laskettiin venäläisten kiintiöön. Sama ongelma on tietysti nykyisin Suomeen tulevilla kurdeilla tai vaikkapa tšetšeneillä.

Maailmanlaajuisesti tarkasteltuna suurimmat muuttovirrat suuntautuvat nykyisin Lähi-itään, Pohjois-Amerikkaan ja Länsi-Eurooppaan (ks. kuva 1). Eniten muuttajia lähtee liikkeelle Pohjois-Afrikasta, Itä-Euroopasta, Väli-Amerikasta ja Kaakkois-Aasiasta (kuva2).

Kuva 1. Maailman maahanmuutto. Mitä tummempi alue, sitä enemmän kyseinen maa vastaanottaa muuttajia⁹

Maasta- ja maahanmuuton välistä erotusta kutsutaan nettomuutoksi. Netto-muutto on positiivista, jos maahanmuutto on suurempaa kuin maastamuutto.¹⁰ Nykyisin Suomi kuuluu muuttovoittoon saaviin maihin.

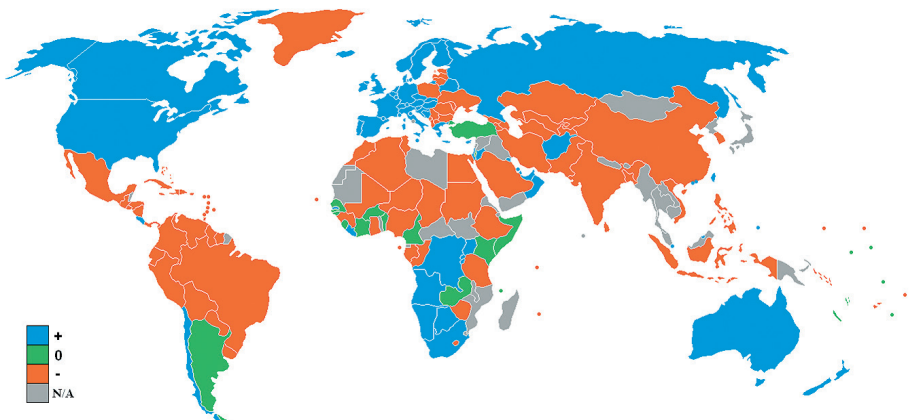
Suomesta Pohjois-Amerikkaan suuntautui voimakasta muuttoa 1880-luvulta ensimmäiseen maailmansotaan asti. Ruotsiin muuton suuret vuodet olivat 1969–1970. Tuolloin muuttajat koostuivat pääasiassa työikään tulleista suuren ikäluokan nuorista. Kaikkiaan Suomesta on lähihistorian aikana muuttanut reilusti yli miljoona henkeä. Muuttajat vievät mukanaan myös syntymättömät

⁹ http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Countries_by_immigrant_population.svg. Kartan tiedot perustuvat YK:n väestötoimiston tietokantaan vuodelta 2005.

¹⁰ http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Net_migration_rate_world.PNG.

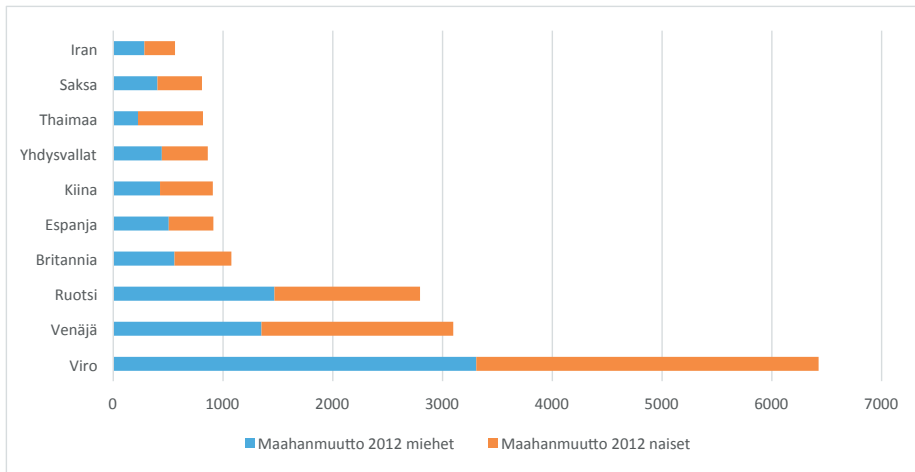
sukupolvet. Ilman maastamuuttoa Suomen nykyinen väkiluku olisi reilusti yli 7 miljoonaa.

Suomessa asui vuoden 2012 lopulla noin 260 000 ulkomaista syntyperää olevaa henkilöä. Suurimmat ryhmät ovat kielen perusteella tarkasteltuna venäjää (n. 63 000), viroa (38 000), somalia (15 000), englantia (15 000) ja arabiaa (12 000) puhuvat maahanmuuttajat. Suomen väestöstä noin 5 % on ulkomaista syntyperää. Suomessa syntyneitä maahanmuuttajien lapsia – joita kutsutaan toiseksi sukupolveksi – on toistaiseksi kaikkiaan 37 500 henkilöä. Ulkomaista syntyperää olevat ovat keskittyneet suurempiin kaupunkeihimme ja erityisesti pääkaupunkiseudulle. Siellä heidän osuutensa väestöstä onkin selkeästi suurempi. Esimerkiksi helsinkiläisistä peruskouluikäisistä 15 prosenttia on vieraskielisiä.

Kuva 2. Nettomuutto maailman eri maissa vuonna 2011. Sininen merkitsee muuttovoitto- ja oranssi muuttotappioaluetta

Suomi on saanut pysyvästi muuttovoittoa vuodesta 1981 lähtien. Kun Neuvostoliitto hajosi ja itäisen Euroopan sosialistimaat vapautuivat matkustusrajoituksista, sieltä alkoi muuttaa väkeä myös Suomeen. Maahamme saapui myös pakolaisia Vietnamista, Somaliasta, Irakista sekä entisen Jugoslavian alueelta. Viime vuosina muuttajia on tullut erityisesti Virosta, Venäjältä ja Ruotsista. Kuviossa 1 näkyvät vuonna 2012 Suomeen ulkomailta muuttaneet kymmenen yleisimmän lähtömaan mukaan. Maahan muutti vuonna 2012 kaikkiaan yli 31 000 henkilöä ulkomailta. Näistä noin neljäsosa oli ulkomailla asuneita Suomen kansalaisia. Ylivoimaisesti merkittävin Suomeen muuttavien uusien tulijoiden lähtömaa on Viro.

Kuvio 1. Maahanmuutto Suomeen vuonna 2012 muuttajien lähtömaan mukaan, kymmenen yleisintä lähtömaata.¹¹

Maahanmuutolla on nykyisin suuri väestövaikutus, sillä vuodesta 2007 lähtien nettomaahanmuuton merkitys on ollut suurempi Suomen väestönkasvulle kuin luonnollinen väestönkasvu. Käsitteet on selitetty seuraavan sivun laatikossa.

Tilastokeskuksen julkaisemaa väestöennustetta muokkaamalla on arvioitu Suomessa maahanmuuttajataustaisia olevan vuonna 2050 noin miljoonan verran.¹²

Maahanmuutossa olemme muuta läntistä Eurooppaa jäljessä parikymmentä vuotta. Mikäli nykyinen maahanmuuttajien jakauma säilyy jatkossakin, Suomessa asuneen sukupolven kuluttua neljännesmiljoona venäjänkielistä ja heidän lisäksi n. 150 000 viron ja 60 000 somalin kieltä puhuvaa. Olemme suurten väestökysymysten ja väestöllisten kohtaamisten äärellä.

Asenteet

Suomessa on maahanmuutosta paljon tilastollista tietoa. Sen sijaan kyselyaineistoihin perustuvaa tietoa on vähemmän. Peruskysymys tietysti kuuluu, miksi ylipäätään on tarpeen tiedustella siirtolaisuuteen ja erityisesti maahanmuuttoon liittyviä asenteita. Vastauksia voi tarjota tieteellisestä uteliaisuudesta yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen.

¹¹ http://pxweb2.stat.fi/database/StatFin/vrm/muutl/muutl_fi.asp

¹² Söderling 2013

Tutkimustiedolla on mahdollisuus tarjota rakentavia ja positiivisia aineksia yhteiskunnalliselle keskustelulle. Ilman tutkimustietoa ja tutkijoiden osallistumista yhteiskunnalliseen keskusteluun kenttä saattaa jäädä tiedotusvälineiden skuuppien (suurotsikoiden) tai negatiivisesti värittyneen maahanmuuttokeskustelun jalkoihin.

Maahanmuuttajilla on *kolmin-kertaiset lasiестeet* käytävään läpi. Ensinnäkin tulomaahan

on tultava *lasiportin* (*glass gate*) läpi – jos portin yleensä löytää.¹³ Tulomaassa on vahvoja elementtejä, jotka voivat estää maahanmuuton joko kokonaan, tai ainakin voimakkaasti rajoittaa sitä. Suomessa tällaisesta on esimerkkinä v. 2004 voimaan astunut siirtymälaki, jolla estettiin uusista EU:n jäsenmaista työvoiman maahanmuutto kahdeksi vuodeksi. Seurauksena oli, että Suomi sai ns. harmaata työvoimaa Virosta. Harmaan työvoiman käyttöön liittyvät pimeät palkat ja lakisääteisten sosiaaliturvamaksujen hoitamatta jättäminen.¹⁴

Lasiportin jälkeen edessä on *lasiövi* (*glass door*), jolla maahanmuuttajia estetään saavuttamasta esimerkiksi koulutustaan tai ammattiaan vastaavaa työpaikkaa. Työnantaja voi vedota esimerkiksi työntekijän aksenttiin tai jopa vaatetukseen, jolla estetään tasavertainen kohtelu työmarkkinoilla. Kolmantena on sitten *lasikatto* (*glass ceiling*), joka voi olla esteenä työuralla etenemiselle.¹⁵

Koska maahanmuuttajat useimmiten jäävät kantaväestöä heikompaan asemaan, luo tämä perustan tutkia yhteiskunnallista asenneilmastoa ja sen taustalla olevia tekijöitä. Jos yhteiskunta ei voi tai halua hyödyntää kaikkea maassa olevaa sosiaalista ja inhimillistä pääomaa, se kokee maahanmuuttajat enemmän riesana kuin rikkautena.

Asenteiden muotoutumisessa on vaikea erottaa yhteisöllisten tekijöiden vaikutuksia. Koska asenteet mitataan tietyllä poikkileikkaushetkellä, asenneilmastoon saattavat vaikuttaa muun muassa taloudelliset tekijät (taantuma,

Ulkomaista syntyperää ovat ne henkilöt, joiden molemmat vanhemmat tai ainoa tiedossa oleva vanhempi on syntynyt ulkomailla.

Luonnollinen väestönkasvu: syntyneiden ja kuolleiden välinen erotus. Luonnollinen väestönkasvu on positiivinen, kun syntyneiden määrä ylittää vuositasolla kuolleiden määrän.

Nettomuutto: maahan- ja maastamuuton välinen erotus. Nettomuutto on positiivinen, kun maahanmuutto on vuositasolla suurempaa kuin maastamuutto.

13 Guo and Shan 2013

14 Esim. Ristikari 2012

15 Guo and Shan 2013; kts. myös Ahmad 2005

nousukausi) tai tiedotusvälineissä mahdollisesti käytävä ”maahanmuuttajat rikosten tiellä” –tyylinen keskustelu. Myös maassa järjestettävät vaalit saattavat voimistaa maahanmuuttokeskustelua ja tuoda siten oman lisänsä asenteisiin.

Suomessa maahanmuuttoasenteita on aikaisemmin selvittänyt muun muassa työministeriö ja Elinkeinoelämän valtuuskunta.¹⁶ Kansainvälisellä tasolla maahanmuuttoon liittyviä asenteita on tutkittu useissa European Social Survey- eli ESS–hankkeissa, samoin Euroopan unionin tilastotoimiston Eurobarometri on tunnettu alallaan. Asenteet heijastelevat yleistä taloustilannetta siten, että

Asenteilla tarkoitetaan suhteellisen pysyviä kielteisiä tai myönteisiä näkemyksiä jostakin ilmiöstä, ryhmästä tai ihmisestä. Asenteisiin liittyy tunteita, tietoa ja ajatuksia. Asenteita tutkitaan erityisesti sosiaalipsykologian piirissä.

korkeasuhteelliseen aikaan ollaan suvaitsevaisempia ja taloudellisesti heikkoina aikoina kielteisempiä maahanmuuttoa ja maahanmuuttajia kohtaan. Maaseudulla asuvat, vähemmän koulutetut, miehet ja nuoret sekä eläkeläiset suhtautuvat maahanmuuttajiin muita kielteisemmin.

Kansainvälisesti tarkasteltuna suomalaisten asenneilmasto kestää hyvin eurooppalaisen vertailun. Vuonna 2012 EU:n komission Eurobarometrissa todettiin, että suomalaisten asenteet olivat keskimääräistä myönteisempiä vammaisia, eri uskontoa harrastavia, etniseltä taustaltaan valtaväestöstä poikkeaviin sekä homoja ja lesboja kohtaan. Samansuuntaisia tuloksia on saatu jo 1990-luvulta lähtien.¹⁷

Etnobarometri nyky-Suomen asenneilmaston tulkkina

Tarkastelen seuraavassa suomalaista asenneilmastoa suhteessa maahanmuuttoon Siirtolaisuusinstituutissa keväällä 2012 opiskelijoilta kerätyn laajan kyselyaineiston pohjalta. Opiskelijoiden mielipiteitä ja arvostuksia kannattaa seurata, sillä he ovat tulevaisuuden päättäjiä ja yhteiskunnallisia vaikuttajia 10–20 vuoden kuluttua.

Kustakin maakunnasta valittiin yliopisto ja ammattikorkeakoulu, jonka opiskelijoille kysely lähetettiin sähköisesti. Vastaajista lähes neljä viidestä on yliopistoista ja loput ammattikorkeakouluista. Kaikista vastaajista on naisia

¹⁶ Kts. Jaakkola 2009; Haavisto 2012

¹⁷ EU:n komissio, Eurobarometri, Suomen tulokset 2012, <http://ec.europa.eu>

kaksi kolmasosaa. Naiset ovat hieman yliedustettuina aineistossa jo siksin, että heitä on opiskelijoissa enemmistö. Ulkomaisia opiskelijoista vastanneista on noin 1 100.

Webropol-nettikyselylomake sisälsi 46 kysymystä. Näistä kaksi on avokysymyksiä. Artikkelissa käytetään näihin avokysymyksiin annettuja vastauksia täydentämään ja elävöittämään tilastollisen tarkastelun tuloksia. Osa vastaajista perusteli näkemyksiään pitkästikin, toiset kuittasivat näkemyksensä parilla sanalla.

Aikaisemmista kotimaisista asennekyselyistä Siirtolaisuusinstituutin etnobarometri poikkeaa kolmella tavalla. Etnobarometrin tuloksissa on ensinnäkin huomioitava, että selvitys on selkeästi rajattu korkeakouluopiskelijoihin. Toisaalta aineisto on kerätty sähköisesti eli opiskelijat ovat vastanneet webropol-lomakkeeseen. Kolmas poikkeus aikaisemmin toteutettuihin asenneselvityksiin on siinä, että tämän etnobarometrin lomake sisältää avoimia kysymyksiä lisäinformaation saamiseksi.

Opiskelijoiden asenteiden kirjo

Koko aineisto käsittää 14 568 vastannutta. Tutkimuksen perusanalyysimenetelmänä käytetään ryhmittelyanalyysiä, joka kokoa samanlaisia vastaajia (= ihmisiä) yhteen. Ryhmittelyanalyysiin tulivat mukaan vain ne opiskelijat, jotka olivat vastanneet kaikkiin 26 kysymykseen, tällaisia oli 12 431.

Jokainen opiskelija sijoittui ryhmittelyanalyysin perusteella johonkin asenneryhmään. Kunkin asenneryhmän tarkastelun yhteydessä esitetään myös vastaajien kirjallisia mielipiteitä.

Analyysissä käytetään siis 26 muuttujaa (=kysymystä), joista yhdeksän liittyy väestöllisiin kysymyksiin (sukupuoli, opiskelupaikka, asuinympäristö jne.). Lopuilla kysymyksillä kartoitetaan maahanmuuttoon liittyviä asenteita. Ryhmittelyanalyysin avulla aineistosta muodostui viisi selkeästi toisistaan poikkeavaa asenneryhmää, jotka taulukossa 1 esitetään myönteisimmästä kielteisimpään.¹⁸ Asenneryhmät on nimetty sen mukaan, millaisia painoarvoja eri muuttajat ovat saaneet kussakin ryhmässä. Ryhmien järjestys perustuu siihen, miten sallivasti eri ryhmissä suhtaudutaan pakolaisten maahanmuuttoon.

18 Kirjoittajalta on mahdollisuus saada analyysiin valitut muuttajat luokitukseineen ja frekvensseineen. Samoin häneltä on saatavissa ryhmittelyanalyysin keskeiset tulosteet (mm. muuttujakohtaiset z-pistemäärät eri klustereissa).

Tässä yhteydessä on huomattava, että jokaiseen ryhmään kuuluu sekä myönteisesti että kielteisesti maahanmuuttoon suhtautuvia. Kaikista vastanneista työvoiman maahanmuuttoon suhtautuu positiivisesti tasan puolet. Sen sijaan vain kolmannes haluaisi Suomeen lisää pakolaisia. Tulos vahvistaa näkemyksen, jonka mukaan suomalaiset – ja tässä tapauksessa opiskelijat – suhtautuvat varsin eri tavoin työntekijöiden ja pakolaisten vastaanottoon.

Taulukko 1. Vastaajien jakautuminen eri asenneryhmiin, %.

Ryhmän nimi	n	%
1. Totaaliposiitiiviset	3 871	31.1
2. Valikoiden hyväksyvät	2 255	18.1
3. Empaattiset kielteiset	2 781	22.4
4. Valikoiden kotouttavat	2 060	16.6
5. Totaalikielteiset	1 464	11.8
Yhteensä	12 431	100.0

Tarkasteltaessa ryhmiä myönteisyys-kielteisyys-akselilla todetaan, että *totaaliposiitiiviset* ja *valikoiden hyväksyvät* suosivat sekä pakolaisten että työvoimamaahanmuuttajien vastaanottoa keskimääräistä enemmän. Sen sijaan muissa ryhmissä halukkuus vastaanottoon on vähäisempää. Erityisesti *totaalikielteiset* eivät näe maahanmuutossa juuri mitään myönteistä.

Asenneryhmien kuvaus

Totaaliposiitiiviset

Erittäin myötämielisesti maahanmuuttoon ja -muuttajiin suhtautuvia on kolmannes vastaajista. Totaaliposiitiivisten ryhmä on siten selvästi aineiston suurin. Positiivisten asenteiden taustalla on se, että tässä ryhmässä naisten osuus on selvästi muita korkeampi. Myös ikä ja sen tuoma kokemus vaikuttavat, sillä ennen 1980-lukua syntyneitä totaaliposiitiivissa on reilu neljännes, kun muissa ryhmissä heitä on huomattavasti vähemmän.

Positiivisten taustalla eivät ole kotiolot, sillä vanhempien koulutustausta on koko aineiston keskiarvoa sivuava. Samoin uskonnollisuus tai asuinympäristön koko ovat ryhmään kuuluvilla keskimääräistä tasoa. Sen sijaan totaaliposiitiivisiin kuuluvilla on vankka kansainvälinen kokemus, sillä heistä lähes 2/3 on asunut

ulkomailla. Totaaliposiitiivisilla on myös runsaasti maahanmuuttajataustaisia tuttavita. Tässä suhteessa he muistuttavat valikoiden hyväksyviä (nro 2). Toisaalta vanhimpana ryhmänä totaaliposiitiiviset opiskelijat ovat myös ehtineet reissaamaan ja verkostoitumaan kansainvälisesti.

Totaaliposiitiiviset näkevät maahanmuutolla olevan pelkästään hyviä vaikutuksia suomalaiseen yhteiskuntaan. Jos seuraavaan ryhmään kuuluvat ovat sangen pidättyväisiä kotouttamistoimenpiteiden suhteen, ovat tähän ryhmään kuuluvat tässä jyrkästi eri mieltä: kaikille ryhmille suositetaan kotouttamiseen liittyviä toimia:

Maahanmuuttajiin kohdistuvat kriittiset asenteet johtuvat pitkälti vastaanottajamaan toiminnasta. Jos vieras otetaan lämmöllä vastaan ja annetaan hyvät mahdollisuudet onnistua kotiutumisessa, niin silloin suurin osa myös onnistuu. Poikkeuksia on aina, mutta niitä on myös kanta-väestössä, maahanmuuttajina epäonnistuvat vain nostetaan jalustalle helpommin, kun taas omat ”epäonnistujat” hyväksytään helpommin. Kyllä suurin osa kaduilla pyörivistä ”kaljasiepoista” ja huumeidenkäyttäjistä on juuri suomalaisia. (AMK, mies, nro 97).¹⁹

Valikoiden hyväksyvät

Valikoiden hyväksyviin kuuluu vajaa viidennes kaikista vastaajista. Ryhmään kuuluvat ovat vastaanottavaisia sekä pakolaisten että erityisesti työvoimamaahanmuuttajien suhteen. Valikoiden hyväksyvät näkevätkin maahanmuutolla olevan selvästi positiivisia vaikutuksia yrittäjyyteen ja yleensäkin kansantalouteen. Ryhmässä on yliopistolaisten osuus suurin. Tähän ryhmään kuuluvissa on keskimääräistä enemmän miehiä, samoin suurkaupunkilaisten osuus on selvästi suurin. Ryhmää voitaisiin kutsua myös nimellä *positiivisesti suhtautuvat miehet*.

Jos erittäin kielteisesti suhtautuvien (totaalikielteisten) kohdalla vanhempien koulutustausta on keskimääräistä huonompi, on valikoiden hyväksyviin kuuluvilla vanhempien koulutustausta erittäin hyvä. Ryhmään kuuluvilla on erinomaiset kansainväliset kontaktit.

On mielenkiintoista havaita, että kiintiöpakolaisia lukuun ottamatta kotouttamistukea ja –toimia ei juurikaan suosita tähän ryhmään kuuluvien keskuudessa:

¹⁹ Kaikki sitaattit on kopioitu sellaisenaan, eli niihin sisältyvät mahdolliset kirjoitusvirheet kuuluvat alkuperäiseen tekstiin.

Maahanmuutto on hyvä asia, kunhan ei loukata Suomen kulttuuria tai aleta vaatia suomalaisten oikeuksien vähentämistä. Maahanmuuttajien tulisi työllistyä - kannustus tähän vähäisellä sosiaaliturvatuella. On kuitenkin huomioitava kotiuttamisprosessi (suomen kieli ja kulttuuri, työllistämisessä avustaminen yms.). (AMK, nainen, nro 1032).

Empaattiset kielteiset

Tälle ryhmälle on tyypillistä kielteinen suhtautuminen maahanmuuttoon yleensäkin, toisaalta kotoutumistoimia suositetaan voimakkaasti pakolaisille. Tästä tulee erityismääre ”empaattiset”. Ryhmään kuuluvissa on naisia keskimääräistä enemmän. Vastaajien pääasiallinen elinympäristö koostuu pienistä kunnista, taajamista tai maaseutumaisesta ympäristöstä. Maaseutumaisuus korostuu siinäkin, että tässä ryhmässä kristittyinä itseään pitäviä on eniten. Vanhempien koulutustausta on muihin ryhmiin verrattuna alhainen. Ulkomaiset kontaktit ovat vähäiset – ehkä koti- ja ympäristötaustaan liittyen.

Vastaajien asennoituminen maahanmuuttoon on siis perusteiltaan kielteinen eikä muutolla juurikaan nähdä olevan vaikutusta suomalaiseen yhteiskuntaan. Ryhmän tekee erityiseksi se, että pakolaisille, turvapaikanhakijoille yleensä ja erityisesti alaikäisille turvapaikanhakijoille halutaan kuitenkin antaa koulutustukea ja -toimia. Sen sijaan asenne jo työssä olevien tukemiseen on aineiston tiukin. Ryhmästä tulee vaikutelma, että he ovat omaksuneet pienyhteisöissä eläneiden periaatteellisen elämäntähtäyksen. Tätä vahvistavat myös oheiset ryhmään kuuluvien sitaattit:

Sopeutuminen uuteen Suomeen tapahtuu hitaasti, kummaltakin taholta. Myöskin tukiverkostoa ja sosiaalipalveluita tulee muokata niin, että se tukee maahanmuuttajan sopeutumista Suomeen, uuteen elämään ja uuteen kulttuuriin. Asiasta on hyvä käydä avointa keskustelua. Suomalaisten tulee saada lisää tietoa suurimmista maahanmuuttajakulttuureista ja maahanmuuttajan tulee olla kiinnostunut oppimaan uudesta kulttuurista -> molemminpuolisen ymmärryksen luomiseksi. Dialogin käymiseen löydettävä keinot ennen yhteistä kieltä. (AMK, nainen, nro 109).

Kaipa sitä mieluummin korkeasti koulutettuja sekä työtätekeviä maahanmuuttajia ottaisi vastaan kuin sosiaaliturvaa hyödyntäviä koulutuksettomia ihmisiä. Mielestäni työntekeä ja maahanmuuton motiivit ovat tärkeämpiä kriteereitä kuin esim. maahanmuuttajien kansalaisuus. (Yliop., nainen, nro 723).

Valikoiden kotouttavat

Tässä ryhmässä ajatellaan, että kotouttamistukea ja -toimenpiteitä ei tarvitse suunnata kaikille maahanmuuttajille. Ryhmässä on keskimääräistä enemmän ammattikorkeakoulujen opiskelijoita. Vastaajien vanhempien koulutustaso on keskimääräistä alhaisempi. Ryhmään kuuluvat eivät näe maahanmuutolla juurikaan olevan positiivisia vaikutuksia. Vastaajien asennoituminen erityisesti pakolaisten vastaanottoon on nihkeä. Vastahakoisuutta on myös työvoiman maahanmuuttoa kohtaan, joskin vähäisemmin.

Valikoiden kotouttavat ovat erityisen valikoivia kotoutumisen tukitoimien suhteen: paluumuuttajille, työssä oleville ja adoptiolapsille ollaan valmiita hyväksymään tukea. Sen sijaan muille kotoutumisen tukea ei suosita, erityisen vastahakoisia ollaan kiintiöpakolaisia kohtaan. Tätä ryhmää voisikin kuvata myös pakolaiskielteiseksi.

Ennakkoluulot ovat osa ihmisloukkoa, liika idealismi monikulttuurisuudesta voi aiheuttaa enemmän haittaa kuin hyötyä, integraation laatu tärkeämpi kuin määrä. Ghettoutuminen tulisi estää. (Yliop., nainen, nro 516).

Totaalikielteiset

Ryhmään kuuluvia on koko aineistosta noin 12 % eli kyseessä on aineiston pienin ryhmä. Toisaalta ryhmän profiili ja taustat poikkeavat selkeästi muista.

Ryhmä on miespainotteinen. Kun kaikista kyselyn vastaajista on miehiä kolmannes, on tässä ryhmässä tilanne päinvastainen eli naisia on vain kolmannes. Vastaajien opiskelupaikkana korostuu ammattikorkeakoulu, samoin vanhempien koulutustaso on keskimääräistä alhaisempi. Totaalikielteisten kansainväliset yhteydet ovat heikot, erityisesti ulkomainen asumiskokemus on tässä ryhmässä vähäisintä.

Ryhmään kuuluvien halukkuus sekä pakolaisten että työvoimamuuttajien vastaanottoon on erittäin nihkeää. Tässä suhteessa ei tehdä eroa tulijoiden motiivien välillä. Kotouttamiseen ei myöskään vastaajien mielestä ole syytä juurikaan panostaa. Perussuomalaisia äänestäneistä korkeakouluopiskelijoista puolet kuuluu tähän ryhmään:

Turhat turvapaikan hakijat ja ilmaistuellla eläjät kokonaan pois. (AMK, mies, nro 18)

Kaikkiaan tähän ryhmään kuuluvien vastaukset olivat sisällöltään jyrkkiä ja lyhyen toteavia. Muista ryhmistä poiketen tähän ryhmään kuuluvilla on mukana myös väkivaltaan liittyviä viittauksia:

Nykymallilla jatkaminen ei ole missään mielessä järkevä ratkaisu, ellemme halua kokea Ruotsin ja Norjan tavoin omia versioitamme asutuskeskuksiin iskevästä Breivikeistä ja jihadistis-Itsemurhapommittajista. Olemme tähänkin asti tulleet kaikessa 10 v Ruotsia ja Norjaa jäljessä, ja niin tulemme tässäkin asiassa, jos mitään ei muuteta. (Yliop., mies, nro 8281).

Lopuksi

Suomi on kasvavien väestöpaineiden edessä. Väestö ikääntyy ja maahanmuutto lisääntyy. Luulisi kahden noinkin toisiaan täydentävän väestöilmion herättävän kansalaisissa maahanmuuttoon liittyvää myönteistä ajattelua. Noin puolet opiskelijoista olisikin työvoiman maahanmuuton lisäämisen kannalla. Loput olivat tyytymättömiä nykyiseen tilanteeseen tai haluaisivat vähentää työvoiman muutto-liikettä. Pakolaisuuden kohdalla asenteet ovat selvästi tiukemmat. Kaikkiaan on myönteisesti maahanmuuttoon asennoituvien ryhmä kuitenkin selvästi suurempi kuin kielteisesti suhtautuvien. Toisaalta huolestuttavaa on se, että erittäin kielteisesti suhtautuvissa ei väkivaltaankaan viittaaminen mitenkään ujostuta. Tutkimusaineisto kerättiin keväällä 2012, jolloin pääministeri Kataisen hallitus oli juuri nähnyt päivänvalonsa. Erityisesti avovastauksista heijastuu keväällä 2012 käyty maahanmuuttoon liittyvä poliittinen keskustelu, jonka taustalla oli perussuomalaisten saama suurvoitto edeltäneissä eduskuntavaaleissa.

Tulokset osoittivat, että opiskelijoissa on sekä myönteisesti että kielteisesti painottuneita asenneryhmiä. Positiivisimpia maahanmuuttoa kohtaan ovat totaalipositiiviset ja valikoiden hyväksyvät. Kummassakin ryhmässä yliopisto-opiskelijat painottuvat selvästi. Totaalipositiivisten ryhmä on sukupuolijakaumaltaan nais- ja valikoiden hyväksyvien taas miespainotteinen. Jälkimmäistä ryhmää voidaan kutsua myös positiivisesti suhtautuvien miesten ryhmäksi. Viidestä asenneryhmästä valikoiden kotouttavat ja totaali-kielteiset olivat maahanmuuttovastaisimpia. Ryhmien vastaajissa on keskimääräistä enemmän miehiä sekä ammattikorkeakoulujen opiskelijoita.

Asenneilmastoon voidaan vaikuttaa. Esimerkiksi Närpiössä, missä maahanmuuttajia on runsaasti, on onnistuttu kotouttamisessa ja myönteisen ilmapiirin

luomisessa.²⁰ Närpiön mallin taustalla on kohtuullisen pienen kunnan yhteisöllisyys ja yhteinen halu hyödyntää maahanmuuttajia kunnan kehittämisessä. Tämäkin artikkeli osoittaa, että mitä enemmän vastaajilla on ollut kansainvälisiä kontakteja, sitä suopeammin suhtaudutaan maahanmuuttoon.

Asenteisiin vaikuttaminen on pitkä tie, joka vaatii paljon sekä tutkijoilta että opettajilta. Jos olemme pystyneet edistämään sukupuolten välistä tasa-arvoa ja terveysasenteita, voimme toki vaikuttaa myös maahanmuuttoasenteisiin pidemmällä aikavälillä. Kouluihin tarvitaan lisää oppimateriaalia maahanmuutosta ja etnisyydestä. Siirtolaisuusinstituutti julkaisi helmikuussa 2013 yläkouluille ja lukioille tarkoitetun opetuspaketin, joka jaettiin kaikkiin Suomen kouluihin.²¹ Eri ikäisille suunnatusta oppimateriaalista on edelleen huutava pula.

Toukokuussa 2013 Tukholman lähiöissä liekit roihusivat. Toki naapurimaamme lähiöissä on maahanmuuttajien osuus selvästi suurempi kuin Suomessa. Siitä huolimatta Ruotsin tilannetta kannattaa pohtia Suomessakin. Jos lähiöidemme palveluja karsitaan ja niistä tulee pelkkiä kansalaisten ”säilöntäpaikkoja” ilman toimivia peruspalveluja, on turhautumisen vaara aina olemassa. Siksi on perusteltua, että Suomessa lähiöt saavat pitää korkealuokkaiset koulunsa, terveyspalvelunsa ja päiväkotinsa.

Kuten artikkelin alussa todettiin, väestöennusteen mukaan maassamme on sukupolven kuluttua yli miljoona maahanmuuttajataustaista. Suomi kansainvälistyy väestöltään nopeasti. Siksi on tärkeää, että maahanmuuttoon liittyviä asioita tarkastellaan ja tutkitaan jatkuvasti. Nykypäivän maahanmuuttajat ovat huomisen suomalaisia.

Artikkelini alussa totesin, että tunnetuimmat amerikansuomalaiset lienevät Gus Hull ja Emil Hurja. Gus Hall oli alkujaan Arvo Kustaa Hallberg (1910–2000). Hän oli Yhdysvaltain kommunistisen puolueen pääsihteeri ja nelinkertainen presidenttiehdokas. Emil Hurja oli myös toisen polven amerikansuomalainen (1892–1953). Hän oli tunnettu poliittinen vaikuttaja erityisesti presidentti Franklin D. Rooseveltin aikana. Hurja oli uranuurtaja mielipidetiedustelujen käyttämisessä poliittisena välineenä. Ennen kuin Suomi saa omat Hurjansa ja Hullinsa siihen mennee aikaa. Mutta se aika tulee, ja tulemistakin nopeuttaa tietysti positiivinen asennoituminen maahanmuuttajiin ja uussuomalaisiin.

20 Mattila ja Björklund 2013

21 Hartonen, Söderling ja Korkiasaari 2013

Lähteet

- Ahmad, Akhlaq. 2005. *Getting a job in Finland: The social networks of immigrants from the Indian subcontinent in the Helsinki metropolitan labour market*. Helsingin yliopisto. Väitöskirja. <http://www.doria.fi/handle/10024/3415> Luettu 16.7.2013.
- Anttonen, Marjut. 2011. *Menetetty koulunkäynti – Norjan valtion hyvitykset saamelaisille ja kveeneille*. Siirtolaisuustutkimuksia A 33. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Bogdanoff, Orvo ja Söderling, Ismo. 1988. *”Minulla on niin ikävä...”*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Guo, Shibao ja Shan, Hongxia. 2013. Canada. Teoksessa *Recognition of Qualifications and Competences of Migrants*, Anke Schuster, Maria Vincenza Desiderio & Giuliana Urso (toim.). Brussels: International Organization for Migration IOM.
- Haavisto, Ilkka. 2012. Ovi raottuu. Suomalaisten maahanmuuttoasenteet 2012. EVA analyysi. <http://www.eva.fi/blog/2012/05/08/eva-analyysi-ovi-raottuu-suomalaisten-maahanmuuttoasenteet-2012/>.
- Hartonen, Olavi, Söderling, Ismo ja Korkiasaari, Jouni: *Siirtolaisuus Suomessa ja Euroopassa*. http://www.migrationinstitute.fi/vkal/siport.php?subaction=showfull&id=1366968629&archive=&start_from=&ucat=& Luettu 1.6.2013.
- Jaakkola, Magdalena. 2009. *Maahanmuuttajat suomalaisesta näkökulmasta. Asennemuutokset 1987-2007*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Kero, Reino. 1996. Suureen länteen. Siirtolaisuus Suomesta Pohjois-Amerikkaan. Suomalaisen siirtolaisuuden historia 1. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Mattila, Markku ja Björklund, Krister. 2013. *Tomaatteja, teollisuutta ja monikulttuurisuutta. Närpiön malli maahanmuuttajien kotouttamisessa*. Pohjanmaan aluekeskuksen tutkimuksia n:o 5. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Rainio, Lea. 2013. Suomalaisena Thaimaassa. *Siirtolaisuus-Migration* 3/2013, Siirtolaisuusinstituutti, 24-28.
- Ristikari, Tiina. 2012. Finnish Trade Unions and Immigrant Labor. *Migration Studies* C 22. Turku: Institute of Migration.
- Söderling, Ismo. 2013. Riesa rikkaus – maahanmuuton megatrendit ja niiden vaikutukset Suomeen. Esitelmä Työ- ja elinkeinoministeriön Koto-foorumissa 18.4.2013. http://www.migrationinstitute.fi/vkal/siport.php?subaction=showfull&id=1366795263&archive=&start_from=&ucat=& Luettu 2.6.2013.
- Virtanen, Rauni (toim.). 2012. *Irman tarina. Kanadansuomalaisen Irma Kuprin matka Kanadasta Neuvostoliittoon ja Venäjältä Suomeen*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Virtanen, Timo. 1993: *Somalipakolaiset Suomessa*. STM:n julkaisuja 1993:3. Helsinki: Painatuskeskus.

Sähköiset lähteet:

<http://www.genealogia.fi/emi/emi356s.htm> Luettu 11.7.2013.

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Countries_by_immigrant_population.svg Luettu 10.7.2013.

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Net_migration_rate_world.PNG Luettu 11.7.2013

http://pxweb2.stat.fi/database/StatFin/vrm/muutl/muutl_fi.asp Luettu 11.7.2013.

EU:n komissio, Eurobarometri 77.4, Suomen tulokset: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_393_fact_fi_fi.pdf Luettu 10.7.2013.

TV-haastattelu 10.4.1990: http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/presidentti_koiviston_kommentti_inkerilaisista_15852.html#media=15853 Luettu 30.5.2013.

3. MONIKULTTUURINEN OHJAUS KOTOUTUMISTA TUKEVASSA TYÖSSÄ

Sauli Puukari & Vesa Korhonen

Monikulttuurisella ohjauksella voidaan merkittäväällä tavalla edistää maahanmuuttajien kotoutumista. Tarkastelemme artikkelissamme monikulttuurista ohjausta laajasta näkökulmasta käsin, ei ainoastaan ohjauksena (*counselling*) ammattilaisten työnä vaan ohjauksellisena lähestymistapana maahanmuuttajan kohtaamiseen, jota kaikki maahanmuuttajien parissa työskentelevät voivat hyödyntää. Tällöin ohjaus voidaan mieltää pikemminkin ohjaus- ja neuvontatyönä (*counselling and guidance*), joka on ohjausta laajempi kokoava käsite.

Laajassa merkityksessä ohjaus ja neuvonta voidaan nähdä kaikkina niinä toimintoina, ”joiden avulla henkilökohtaisen, ryhmäkohtaisen tai verkkovälitteisen vuorovaikutuksen avulla autetaan ihmisiä löytämään omien lähtökohtiensa ja arvojensa pohjalta ratkaisuja erilaisiin ongelmiin ja haasteisiin ja etsimään rakentavia tapoja elää omien yhteisöjensä ja yhteiskuntansa jäseninä. Ohjaus eroaa neuvonnasta siinä, että neuvontaan verrattuna siinä pyritään syvemmin ja kokonaisvaltaisemmin perehtymään ohjattavan elämäntilanteeseen kun taas neuvonnassa edetään yleensä nopeammin ja suoraviivaisemmin etsimään konkreettisia ratkaisuja ohjattavan kysymyksiin.”¹

Neuvonnalla autetaan ihmisiä tekemään perusteltuja valintoja erilaisissa elämäntilanteissa, kuten koulutuksessa ja uranvalinnassa ja ihmissuhteissa. Neuvonnalle on tyypillistä käyttää informointia, neuvojen antamista, arviointia, palautteen antamista jne. Neuvonta ja ohjaus tahdotaan joskus nähdä vahvasti toisistaan eroavina, mihin liittyy usein historiallisia ja eri ammattiryhmien välisiä rajanvetoja. Kuitenkin ohjauksella ja neuvonnalla on paljon yhteistä maaperää.²

1 Puukari & Korhonen 2013, 15–16

2 Watts & Kidd 2000

Monikulttuurisessa ohjauksessa ja neuvonnassa pyritään ottamaan mahdollisimman hyvin huomioon kulttuurieroista nousevat haasteet ja jännitteet etsittäessä ohjattavan kanssa ratkaisuja hänen kysymyksiinsä ja pyritään kohtaamaan hänet kokonaisena

ihmisenä. Ohjauksella ja neuvonnalla on oma erityisluonteensa, mutta niillä on paljon yhteistä myös muiden kohtaamiseen liittyvien toimintojen kanssa. Näistä mainittakoon terapia (*therapy*), opetus/pedagogiikka (*teaching/pedagogy*), sielunhoito (*pastoral counselling*), mentorointi (*mentoring*) ja konsultointi (*consultation*). Lisäksi monikulttuurisesta ohjauksesta kiinnostuneiden on hyvä tuntea sen rinnakkaiskäsitteitä, joista mainittakoon esimerkkeinä kulttuureja ”ylittävä” (*cross-cultural*) ohjaus⁴, transkulttuurinen (*transcultural*) ohjaus⁵, kulttuurisesti erilaisten (*culturally different*) ohjaus⁶ ja kulttuurien välinen (*intercultural*) ohjaus⁷.

Monikulttuurisessa ohjauksessa on tärkeää ymmärtää ja ottaa kohtaamislanteissa huomioon kulttuuristen erojen merkitys. Monikulttuurisen ohjauksen pääsuuntauksina voidaan nähdä universaali ja kulttuurispesifi suuntaus⁸. *Universaalisessa suuntauksessa* nähdään keskeisenä kulttuurien yhtäläisyys ja samanarvoisuus. Kaikessa ohjauksessa on sen mukaan jo lähtökohtaisesti monikulttuurisuutta, joka liittyy esimerkiksi sukupuoleen, sosiaaliryhmään sekä elämänhistorian ja muiden tekijöiden aiheuttamiin eroihin. Tällöin ohjauksessa on olennaista ottaa huomioon ohjattavien yksilölliset erot. *Kulttuurispesifissä suuntauksessa* yksilö ymmärretään keskeisesti oman ryhmänsä, kuten etnisen ryhmänsä, edustajana. Kukin yksilö kuuluu erilaisiin yhteisöihin, jotka osaltaan vaikuttavat merkittävästi hänen elämäänsä ja valintoihinsa. Varsinkin yhteisöllisessä kulttuurissa kasvaneen ihmisen ohjauksessa on yhteisön näkökulma tärkeää ottaa huomioon. Nykyään nämä kaksi pääsuuntausta nähdään ensisijaisesti toisiaan täydentävinä näkökulmina monikulttuuriseen ohjaukseen.

Monikulttuurinen ohjaus tarkoittaa sellaista ammatillista kohtaamista ohjaajan ja ohjattavan välillä, jossa ohjaaja ja ohjattava tulevat eri kulttuureista, edustavat erilaista etnistä ryhmää tai puhuvat eri kieltä äidinkielenään³.

3 Metsänen 2000; Koivumäki & Matinheikki-Kokko 2004; ks. myös Korhonen 2013

4 Pedersen 1985

5 d'Ardenne & Mahtani 1989

6 Sue & Sue 1990

7 Kareem & Littlewood 1992

8 ks. Sue & Sue 1990; Patterson 1996; Lairio ym. 2001

On tärkeää kohdata ohjattavat kulttuuritaustasta riippumatta kokonaisina ihmisinä. On hyödyllistä nähdä ihmiset monipuolisista näkökulmista. Puukari ja Korhonen¹ tarkastelevat esimerkiksi seuraavia näkökulmia.

Ihmiset ovat:

- *kokevia*: Länsimaissa on ajoittain vaarana, että rationaalisen ajattelun korostus peittää kokemuksen maailman, minkä vuoksi riittävä huomion kiinnittäminen kokemuksen ja tunteiden maailmaan on tärkeä muistaa.

- *ajattelevia*: Monikulttuurisessa ohjauksessa on hyvä tiedostaa, että eri kulttuureilla on eroja siinä, millainen merkitys tiedolliselle osa-alueelle annetaan ja millaisia painotuksia siinä on. Myös yksilöiden keskinäiset erot ovat suuria, minkä vuoksi ohjaajan tulee olla herkkä huomaamaan, millainen lähestymistapa ajattelun maailman tarkasteluun sopii kullekin ohjattavalle.

- *toimivia*: Monille ihmisille konkreettinen toiminta on se kanava, jonka avulla he oppivat parhaiten. Ohjauksessa on usein hyödyllistä antaa myös konkreettisia tehtäviä, joiden kautta tuetaan ohjattavan itse määrittämiin tavoitteisiin pääsemistä. Myös toiminnan tarkastelussa on olennaista tunnistaa ja tarkastella kulttuurin merkitystä, sitä miten kulttuuri usein asettaa tietystä mielessä reunaehdoja tai suuntaviivoja toiminnalle.

- *sosiaalisia*: Erityisesti perheen, suvun ja lähiyhteisöjen merkitys ihmisen elämänsäkululle on hyvin suuri. Kaikessa ohjauksessa ja erityisesti monikulttuurisessa ohjauksessa on paikallaan perehtyä siihen, millaisia sosiaalisia verkostoja ohjattavilla on ja pohtia sitä, kuinka he voisivat niiden avulla saada tukea ratkaistakseen ongelmiaan. Monissa tapauksissa varsinkin yhteisöllisten kulttuurien piirissä kasvaneiden ohjattavien kanssa toimittaessa on hyvä ottaa tilanteen edellyttämällä tavalla myös perheen / yhteisön jäseniä mukaan ohjauskeskusteluihin.

- *kulttuurisia*: Ihmisten on vaikea tunnistaa kulttuurin vaikutusta itseensä. Omaksumme huomaamattamme tietyn kulttuurin piirissä kasvaneilta vanhemmiltamme ja muilta yhteisömme jäseniltä valtavan määrän erilai-

¹ Puukari ja Korhonen 2013, 13–15

sia ajattelu- ja toimintamalleja, arvoja, asenteita jne. Monikulttuurisissa kohtaamisissa kulttuuristamme omaksumamme ”oppi” joutuu usein haastetuksi, mikä toisaalta tuottaa usein jännitteitä, mutta toisaalta antaa mahdollisuuden oppia uutta. Keskeistä on se, että olemme avoimia oppimaan uutta yhdessä eri kulttuureista tulevien ihmisten kanssa. Myös kirjojen ja muiden kanavien kautta saatava tieto on tässä elämänmittaisessa oppimis- ja kasvuprosessissa avuksi.

- *biologisia*: Ihmiset ovat myös olentoja, joiden elämää – ja kuolemaa – määrittävät monenlaiset biologiset tekijät. Vaikka biologiset perustarpeemme ovatkin hyvin samanlaiset, niille annetut sosiaaliset ja kulttuuriset merkitykset vaihtelevat huomattavasti. Ohjaajien on hyvä tiedostaa, että kaikki ihmiset ovat biologisia olentoja, mutta samalla ymmärtää, että heidän suhteensa ihmisen biologiseen ulottuvuuteen vaihtelee. Tämän vuoksi tarvitaan herkkyyttä kuunnella ja ottaa huomioon näitä vaihteluita ja samalla valmiutta tarvittaessa ottaa puheeksi myös ihmisen biologiseen puoleen liittyviä asioita, mikäli ohjattavan ongelmatilanteiden ratkaiseminen sitä edellyttää.

- *hengellisiä*: Ihmisten hengellisyys on länsimaiden pitkälle edenneen maallistumisprosessin vuoksi monelle ohjaajalle hyvinkin vaikeasti lähestyttävä osa-alue. Vaikkei ohjaajalla itsellään olisikaan mitään uskonnollista vakaumusta tai hengellisyydellä ylipäätään ei olisi hänelle juuri merkitystä, kuuluu ohjaajan ammattitaitoon silti tärkeänä osana ymmärtää, että tällä osa-alueella on monille ohjattaville suuri merkitys. Sen vuoksi ohjaajalle on avuksi tutustua tiedollisesti eri uskontoihin muodostaakseen niistä kokonaiskuvaa. Erityisesti on hyödyllistä tutustua eri uskontojen edustajiin henkilökohtaisesti, sillä se auttaa usein parhaiten vähentämään pelkoja ja ennakkoluuloja, joita usein liittyy eri uskontoihin. On hyvä, että ohjaaja oppii luontevasti ottamaan puheeksi ohjattavan mahdollisen uskonnollisen vakaumuksen puhuttaessa esimerkiksi koulutus- ja uranvalintakysymyksistä, joihin uskonnolla joissain tapauksissa on vaikutusta.

- *poliittisia*: Osalle ohjattavista yhteiskunnallinen ja poliittinen vaikuttaminen ja asioiden edistäminen voi olla hyvin merkittävä osa elämää ja sen vuoksi on hyvä, että ohjaaja kykenee ottamaan sen ohjausprosessissa huomioon.

Monikulttuurinen ohjaus pyrkii järjestelmällisesti ottamaan ohjauksessa huomioon kulttuurisia eroja. Ohjauksessa on keskeistä ymmärtää kuinka kokonaisvaltaisesti kulttuuri vaikuttaa ihmisiin ja heidän tapaansa hahmottaa ja ymmärtää maailmaa. Kulttuuri, jossa olemme kasvanut, vaikuttaa monilla tavoilla arvoihimme, ajattelutapoihimme ja käyttäytymismalleihimme. Ilman sen kulttuurin riittävää tuntemusta, jossa ihminen on kasvanut, on vaikea ymmärtää häntä syvällisesti. Näistä syistä ohjaustyötä tekevien on tärkeää oppia vähitellen yhä monipuolisemmin tuntemaan ja ymmärtämään niin omaa kuin ohjattaviensa kulttuuritaustaa ja sen vaikutusta elämään ja valintoihin.

Monikulttuurisuus ihmisen kohtaamisen haasteena

Monikulttuurinen vuorovaikutus on ollut aina läsnä ihmiskunnan historiassa kaikkialla, missä eri alueilla asuneet ihmiset ovat kaupan, uteliaisuuden tai uusien alueiden valloittamisen kautta lähteneet liikkeelle kohtaamaan muilla alueilla asuvia. Suomessakin on jo ennen 1990-luvulla voimistunutta monikulttuuristumista ollut kohtaamisia eri kulttuuritaustaisten ihmisten välillä. On kuitenkin perusteltua todeta, että Suomi on moniin muihin maihin verrattuna ollut suhteellisen yksikulttuurinen maa, jossa ei monille muille maille ominaisessa mittakaavassa ole totuttu arjessa kohtaamaan eri kulttuureista tulevia. Myös niissä maissa, joissa kulttuurinen moniaineisuus on ollut jo pitkään osa historiaa, on usein kulttuuriin eroihin liittyviä jännitteitä, joiden ratkaisemisessa tarvitaan monikulttuurista osaamista.

Monikulttuurisessa osaamisessa keskeistä on tuntee itseään, omaa elämänhistoriaansa ja oman kulttuurinsa lähtökohtia. Vain itseymmärryksellä, jossa tiedostetaan, miten omasta itsestä on tietystä kulttuuriympäristössä kasvanut tietynlainen persoona, on mahdollista syvällisemmin oppia ymmärtämään muista kulttuuriympäristöistä tulevia. Tässä mielessä myös monikulttuurisessa ohjauksessa on pitkälti kyse matkasta omaan itseen ja omaan kulttuuriin ja sieltä takaisin toisten luo sekä taas omaan itseen. Tällainen syklinen liike voi vähitellen auttaa syventämään monikulttuurista tietoisuutta, joka on välttämätön edellytys aidolle erilaisuuden ymmärtämiselle ja arvostamiselle.

Kulttuurien kohtaamisen tarkastelussa on usein huomioitu eroja yhteisöllisten ja yksilöllisten kulttuurien välillä. Länsimaaisia yhteiskuntia pidetään yleensä yksilöllisempinä kuin esimerkiksi aasialaisia, afrikkalaisia ja eteläamerikkalaisia yhteiskuntia.⁹ Tämä karkea käsitepari on edelleenkin hyödyllinen, vaikka mo-

9 Dumont 1986; Taylor 1989

net yhteisöllisten kulttuurien maat käyvät läpi murrosta, jossa yksilöllisyyden merkitys joillakin elämänalueilla kasvaa voimakkaasti. Samalla on kuitenkin syytä muistaa, että jokaisella yksilöllä on oma ainutlaatuinen suhde kulttuuri-taustansa, minkä vuoksi kannattaa varoa liiallisia yleistyksiä. Lisäksi on hyvä muistaa, että kulttuurit muuttuvat ja niiden sisällä on ryhmien ja yksilöiden välillä eroja esimerkiksi siinä, mitä arvoja ja käsityksiä pidetään tärkeinä.

Ohjaustyössä on joka tapauksessa tärkeää ymmärtää yhteisöllisempien ja yksilökeskeisempien kulttuurien eroja. Tyypillinen tällainen (konkreettinen ohjaukseen vaikuttava) ero on muun muassa se, että yhteisöllisissä kulttuureissa henkilökohtaisia ongelmia jaetaan usein vain lähipiiriin ihmisten kanssa, kun taas länsimaissa yksilöt voivat pitää luontevampana kääntyä ammattiauttajien pariin. Yhteisöllisten ja yksilöllisten kulttuurien kesken on eroa myös siinä, että länsimaiselle ihmiselle on ominaista pitää itseään ja persoonallista identiteettiään vahvemmin erillisenä kuin yhteisöllisissä kulttuureissa, joiden yksilöt määrittävät identiteettiään keskeisemmin toisten yhteisön jäsenten kautta. Maahanmuuttajan yhteisöllisen kulttuuritaustan voi ottaa huomioon paitsi tiedostamalla sen merkityksen ohjausprosessin aikana, myös kutsumalla ohjattavan kanssa sopien ohjauskeskusteluihin mukaan perheen ja / tai suvun jäseniä, mikäli käsitellään sellaisia kysymyksiä, joissa heidän kuulemisensa on tärkeää.

Elämänkentän käsite on myös hyödyllinen tapa pyrkiä hahmottamaan ja ymmärtämään ohjattavan elämää kokonaisvaltaisesti. Elämänkenttä on yksilön elämää ohjaava mentaalinen malli, joka rakentuu kokemuksista ja sisältää esimerkiksi yksilön ennakkoluulot, arvot, uskomukset, tavat, tottumukset ja taidot. Elämänkentän avulla yksilö havainnoi ja tulkitsee ympäristöään, muita ihmisiä ja itseään. Elämänkenttä voidaan jakaa neljään alueeseen: suhteisiin toisiin ihmisiin ja läheisyyteen, työhön ja oppimiseen, terveyteen ja ruumiillisuuteen sekä hengellisyyteen ja henkisyyteen. Nämä alueet painottuvat eri tavoin eri ihmisillä ja kytkeytyvät toisiinsa kullekin ihmiselle ominaisella tavalla. Maailmankuulu sosiodynaamisen ohjauksen kehittäjä Vance Peavy¹⁰ kuvasi seuraavat kymmenen asiaa, joiden avulla hänen oli mahdollista luoda toiseen ihmiseen tämän elämäkokemuksesta ymmärtävä suhde, saada suhdetta hänen elämänkenttäänsä:

1. Hän lähentyi toista valppaana ja kiinnostuneena ja keskittyi kuuntelemaan tämän asiaa.
2. Hän tunnisti ennakkokäsityksensä, jotka estivät häntä havaitsemasta toista sellaisena mitä tämä todella oli.

10 Peavy 1999,79–80

3. Hän rohkaisi toista aktiivisesti ja samalla kunnioittaen osallistumaan keskusteluun käyttämällä hänen tasollaan olevaa kieltä – asettumatta millään tavoin hänen yläpuolelleen.
4. Hän oli valmis kuuntelemaan ihmetellen.
5. Hän tukeutui toisen tarinaan ja asennoitui tilanteeseen niin, että itse ei tiedä ja toinen ihminen saa kertoa ja opettaa elämästään.
6. Hän kulki rinnakkain toisen ihmisen kanssa, joka ansaitsee kunnioituksen ja myötätunnon, sekä viestitti asenteellaan halukkuutta yhteistyöhön ja kumppanuuteen.
7. Hän teki toisen kanssa jotain, mikä auttoi löytämään jotain yhteistä.
8. Hän antoi toisen koskettaa sekä emotionaalisesti että fyysisesti molempia kunnioittavalla tavalla.
9. Hän osoitti ymmärrystä toisen ihmisen senhetkisen tilanteen kokemukselle.
10. Hän osallistui aidosti inhimillisen kontaktin luomiseen, jossa keinoina olivat kunnioituksen osoittaminen, empaattinen vastaanottavaisuus (kuuntelu, puhuminen ja vaikeneminen) ja sen osoittaminen, että toinen ihminen on kuuntelemisen arvoinen.

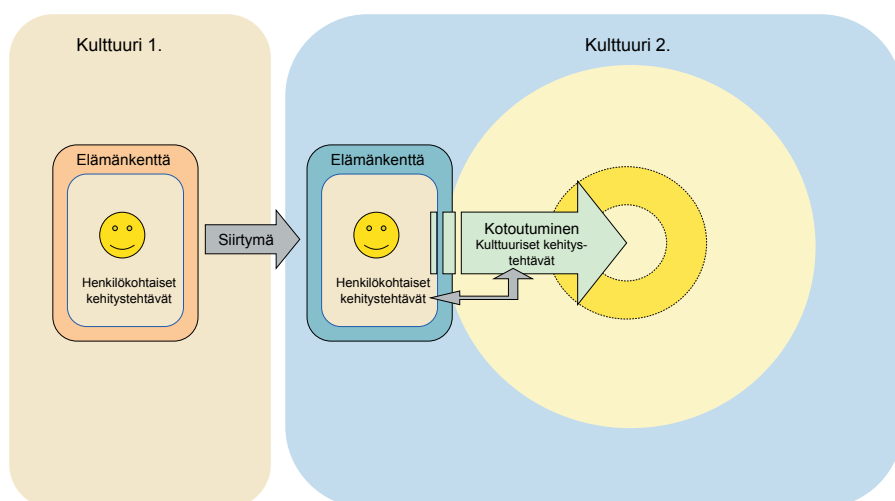
Olennaista on, että ohjaaja on avoin kuuntelemaan ohjattavaa ja rohkaisee häntä kertomaan omasta elämänkentästään. Tässä voidaan käyttää apuna myös elämänkentää jäsentäviä toiminnallisia työtapoja. Kun ohjaaja saa näin vähitellen käsitystä ohjattavan elämänkentästä, voi hän paremmin ymmärtää ohjattavan lähtökohtia ja auttaa tätä itse ratkaisemaan niitä ongelmia ja kysymyksiä, joita tällä on käsiteltävänä.

Ohjaussuhteen rakentaminen

Kun ihminen muuttaa uuteen maahan, jonka kieli ja kulttuuri poikkeavat merkittävästi lähtömaasta, on tärkeää ymmärtää, kuinka monin tavoin hän joutuu kohtaamaan vierasta. Tällaisessa tilanteessa on ensiarvoisen tärkeää, että ne työntekijät ja vapaaehtoiset, jotka eri tavoin auttavat maahanmuuttajaa uuteen kulttuuriin kotoutumisessa, osaavat asettautua hänen asemaansa. On tärkeää, että he varsinkin alkuvaiheessa auttavat monissa käytännön asioissa ja tukevat henkisesti ja osoittavat aitoa, inhimillistä kiinnostusta, jotta kohtaamisista muodostuisi rohkaisevia ja rakentavia.

Uuteen kulttuuriin kotoutumista voidaan tarkastella edellä käsitellyn elämänkentän ja henkilökohtaisten kehitystehtävien avulla (ks. kuvio 1). Kehitystehtävien käsitteellä voidaan tarkastella ihmisen normaalin kehityksen

aikana vastaantulevia haasteita, joita hän kohtaa erityisesti erilaisissa siirtymävaiheissa.¹¹ Kehitystehtävien kautta ihminen valmistautuu kohtaamaan ikään liittyviä uusia haasteita ja omaksuu näin uusia valmiuksia, joiden avulla hän pystyy paremmin selviytymään tulevaisuudessa. Henkilökohtaiset kehitystehtävät ovat osin universaaleja, ihmisen kehitykseen liittyviä ja osin kullekin kulttuurille ja henkilölle ominaisia. Siirtyessään kulttuurista toiseen ihmisen henkilökohtaiset kehitystehtävät seuraavat hänen mukanaan uuteen kulttuuriin. Näiden kehitystehtävien ohella yksilö kohtaa runsaasti uusia asioita uudessa kulttuurissa, jolloin hänelle tulee uusia kehitystehtäviä ja osa vanhoista voi muuntua, menettää merkitystään tai korostua.

Kuvio 1. Elämäkenttä ja henkilökohtaiset kehitystehtävät uuteen yhteiskuntaan kotoutumisessa¹².

Tuettaessa maahanmuuttajaa kotoutumisessa on hyvä herkällä korvalla kuunnella, millaisia kulttuurisia kehitystehtäviä juuri hänellä on uuteen maahan tullessaan ja millä tavoin hän on kokenut oman elämäkenttensä tulleen haastetuksi uudessa maassa. Yksi konkreettinen haaste varsinkin maahanmuuton alkuvaiheissa on yhteisen kielen löytäminen. Tulkin käyttö on tämän vuoksi

¹¹ Havighurst 1972 ja 1980

¹² Taajamo & Puukari 2007, 10

Uuden kulttuurin kohtaamiseen liittyviä kehitystehtäviä voidaan kutsua **kulttuurisiksi kehitystehtäviksi**. Maahanmuuttajille tärkeitä kulttuurisia kehitystehtäviä ovat esimerkiksi uuden ammatti-identiteetin hahmottaminen ja maailmankatsomuksen jäsentäminen uudessa kulttuuriympäristössä.¹³

usein välttämätöntä (ks. Schubertin artikkeli tässä kirjassa). Samoin kannattaa pyrkiä käyttämään selkokieltä ja hyödyntää kuvitettuja selkokielistä kirjallisia oppaita, jotka auttavat maahanmuuton alkuvaiheen monissa konkreettisissa kysymyksissä. Tässä kaikessa on hyvä ottaa huomioon vuorovaikutustavat, joilla

toisen elämänsä on helpompi päästä ohjattavaa ja hänen lähtökohtiaan kunnioittavasti. Samoin on paikallaan keskustella asioista henkilökohtaisella ja konkreettisella tasolla, jotta saadaan oikea ja monipuolinen käsitys siitä, millaisia haasteita juuri kyseinen ihminen kokee Suomeen kotoutumisessa.

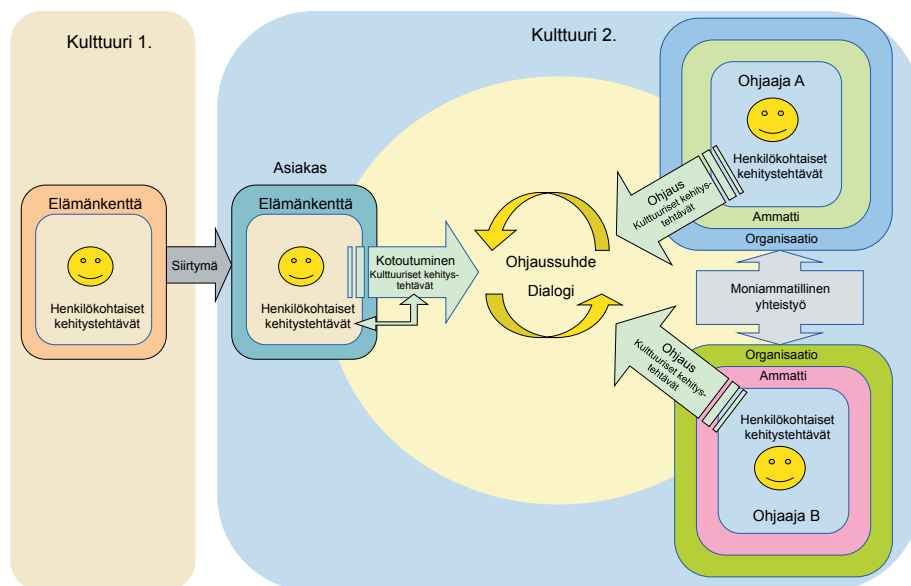
Tarkasteltaessa kotoutumista samanaikaisesti sekä maahanmuuttajan että hänen kotoutumistaan tukevan ohjaajan näkökulmasta muodostuu tilanteesta pelkistettynäkin monimutkaisempi (ks. kuvio 2). Ohjaussuhteen ja toimivan dialogin rakentuminen edellyttää, että ohjaajat kykenevät ottamaan huomioon maahanmuuttajan (asiakkaan) elämänsä ja hänen kulttuuriset kehitystehtävänsä. Yleensä maahanmuuttajan kotoutumista on tukemassa useampia henkilöitä ja tahoja. Kuviossa 2 on havainnollistettu tätä kahdella ohjaajalla A ja B, jotka edustavat eri ammatteja ja organisaatioita.¹⁴

Tällaisessa tilanteessa on maahanmuuttajan henkilökohtaisen kohtaamisen ohella tärkeää, että ohjaajat ja heidän organisaationsa ymmärtävät maahanmuuttajan lisäksi riittävästi myös toisiaan ja toimivat riittävän yhdensuuntaisesti. Eri ammattien ja organisaatioiden edustajilla on haasteena myös yhteisen kielen löytäminen, jotta keskinäinen ymmärtäminen ja yhteistyö ovat mahdollista. Kullekin ammattialalle ja organisaatiolle on muotoutunut niille ominainen tapa lähestyä asioita ja käsitteellistää niitä. (ks. Korhosen ja Puukarin artikkeli tässä kirjassa). Tässäkin on avuksi se, että asioista puhutaan varsin käytännöllisellä ja konkreettisella tavalla. Maahanmuuttajan lisäksi myös ohjaaja kohtaa omassa työssään maahanmuuttajien parissa erilaisia haasteita, joita voidaan kutsua ohjaajan kulttuurisiksi kehitystehtäviksi. Näitä ohjaajan kulttuurisia kehitystehtäviä ovat esimerkiksi toisen kulttuurin kommunikaatiotapojen

13 Taajamo & Puukari 2007

14 Taajamo & Puukari 2007

ymmärtäminen ja oman maailmankatsomuksen tiedostaminen niin, ettei se huomaamatta pääse muodostumaan esteeksi maailmankatsomukseltaan erilaisen ohjattavan ymmärtämiselle ja arvostamiselle.

Kuvio2. Ohjaus maahanmuuttajan kotoutumisen tukemisessa.¹⁵

Hyvä ohjaussuhde antaa kestävää pohjaa tarkasteltavien asioiden käsittelylle ja edistää maahanmuuttajan kotoutumista. Se luo ohjauksellisen tilan, jossa ohjattava voi turvallisesti käsitellä hänelle tärkeitä kysymyksiä ja kokea tulleen kuulluksi ja arvostetuksi. Ohjaussuhteessa on mahdollista erottaa seuraavat eri puolet¹⁶:

- 1) perusihmissuhde
- 2) transferenssisuhde
- 3) työskentelysuhte

¹⁵ Taajamo & Puukari 2007, 16

¹⁶ Ks. lähemmin mm. Puukari & Launikari 2005

Perusihmissuhde antaa tarvittavan peruskiven ohjaussuhteen kehittymiselle ja edustaa siinä yleisinhimillistä suhdetta toiseen ihmiseen, jolla osoitetaan häntä kohtaan arvostusta ja kiinnostusta. Perusihmissuhteen rakentumisessa on tärkeää edistää turvallisen, luottamuksellisen ja avoimen ilmapiirin kehittymistä.

Transferenssisuhde-käsite nousee psykodynaamisesta ajattelusta ja tarkastelee ohjattavan elämänhistorian kuluessa syntyneiden merkityksellisten ihmissuhteiden vaikutusta myöhempien ihmissuhteiden rakentumiseen. Aiemmat myönteiset tai kielteiset kokemukset voivat heijastua myöhempiin ihmissuhteisiin ja saada aikaan sen, että ihminen kokee niiden yhteydessä aiemmista kokemuksista riippuen positiivisia tai negatiivisia tunteita. Nämä tuntemukset heräävät herkemmin, jos uudet ihmiset, kuten ohjaaja, muistuttavat ulkoisesti tai käyttäytymiseltään aiempia tärkeitä ihmisiä.

Lisäksi maahanmuuttaja saattaa olla sellaisessa kulttuuriin sopeutumisen vaiheessa, jolloin kaikki uuteen kulttuuriin liittyvä koetaan herkästi kielteisenä. Niinpä ohjaaja voikin joskus joutua kohtaamaan maahanmuuttajan yllättäviä kielteisiä reaktioita ja odotukset häntä kohtaan saattavat olla ylimitoitettuja. Näissä tilanteissa ohjaajaa voi merkittävästi auttaa se, että hän ymmärtää tällaisten kielteisten reaktioiden liittyvän tiedostamattomiin tunnereaktioihin ja haastavaan uuteen kulttuuriin sopeutumisen vaiheeseen.

Ihmisille kannattaa antaa tilaa purkaa turhautumisiaan ja osoittaa ymmärtämystä ja sen jälkeen auttaa heitä lähestymään ongelmia pienin askelin. On myös tärkeää, että ohjausprosessin alkuvaiheissa keskustellaan siitä, mitä ohjaus on, mitä tavoitteita siinä on ja mitä siltä voi odottaa. Samoin on hyvä keskustella siitä, millainen rooli ohjaajalla ja maahanmuuttajalla itsellään on ohjausprosessissa sekä millaisia yhteistyöverkostoja kotoutumisprosessiin liittyy. Näin ohjauksen luonne ja mahdollisuudet voivat jo alkumetreillä hahmottua realistisesti.

Ohjaajalla voi myös itsellään herätä omien aiempien ihmissuhteiden ja ohjaussuhteiden pohjalta *vastatransferenssi*. Esimerkiksi jos ohjauksessa kohdattava uusi maahanmuuttaja muistuttaa jollain tavoin aiempaa ”hankalaa asiakasta”, voi tämä herättää kielteisiä tunteita uutta ohjattavaa kohtaan. Sen vuoksi onkin tärkeää, että ohjaaja tunnistaa mahdollisimman herkästi hänessä syntyviä kielteisiä tunteita ja ajatuksia ohjattavaa kohtaa ja kykenee laittamaan ne syrjään niin, että ne eivät muodostu esteiksi aidolle kuuntelulle ja kohtaamiselle. Vaikkei transferenssia ohjauksessa käsitelläkään samaan tapaan kuin psykoterapiassa, on ohjaajalle kuitenkin hyödyllistä tuntea tämä ilmiökenttä. Näin hän auttaa itseään paremmin kohtaamaan erityisesti kielteisiä tunnereaktioita sekä tunnistaa omat tunnereaktionsa ja oppii säätelemään niiden vaikutusta ohjausprosessiin. Hyvä keino kehittää tätä puolta

omassa osaamisessa on käsitellä niitä työnohjauksessa tai luottamuksellisessa vertaisohjauksessa kollegojen kanssa.

Työskentelysuhde edustaa ohjaussuhteessa sen tietoista ja tavoitteellista puolta. Perusihmissuhde luo työskentelysuhteelle välttämättömän perustan ja transferenssisuhteen merkityksen ymmärtäminen on puolestaan hyödyksi ohjaajalle, kun tämä kohtaa ohjattavien voimakkaita kielteisiä tunnereaktioita. Työskentelysuhdetta voidaan tarkastella liittosuhteena, jossa ohjaaja ja ohjattava ”liittoutuvat” etsiessään ratkaisuja ohjattavan ongelmiin.¹⁷ Monikulttuurisessa ohjauksessa liittoutumisessa tarvitaan kummaltakin osapuolelta kykyä ja rohkeutta ylittää kulttuurisia rajoja ja käydä läpi omia kulttuurisia kehitystehtäviään. Mitä paremmin ohjaaja kykenee pääsemään sisälle ohjattavan elämänkenttään ja ymmärtämään häntä kokonaisvaltaisesti, sitä paremmat edellytykset on työskentelysuhteen kautta auttaa ohjattavaa ratkaisemaan hänen kotoutumiseensa liittyviä ongelmia ja kysymyksiä. Samalla on tärkeää välttää liiallista eläytymistä toisen ihmisen elämään ja ongelmiin, jotta voi välttyä liialliselta henkiseltä kuormitukselta ja jotta kykenisi hahmottamaan ohjattavan elämäntilannetta jäsentyneesti. Aito kiinnostus ja kunnioitus toista ihmistä kohtaan luovat hyvän pohjan toimivalle työskentelysuhteelle. Lyhytaikaisessa neuvontapainotteisessa työskentelyssä ei ohjaussuhde voi muotoutua yhtä syväksi kuin pidempiaikaisessa ohjauksessa ja terapiassa, mutta kaikessa ohjaus- ja neuvontatyössä tarvitaan pyrkimystä toisen ihmisen kohtaamiseen tavalla, joka luo edellytykset yhteistyölle.

Auttamisroolit ja niihin liittyvät yhteistyöverkostot maahanmuuttajan kotoutumisprosessin tukemisessa

Ohjaus- ja neuvontatyössä toimitaan sillanrakentajana yhteistyössä maahanmuuttajan ja hänen läheistensä kanssa sekä eri yhteistyötahojen kanssa. Kotoutumisprosessin edistämisen kannalta on eduksi, että ymmärretään monipuolisten auttamisroolien ja toimivien yhteistyöverkostojen tärkeys. Hyvän lähtökohdan ohjausroolien monipuolistamiselle tarjoaa jäsenitys, jonka mukaan auttamisrooleja harkittaessa tulee ottaa huomioon 1) ohjattavan kulttuuriin sopeutumisen vaihe (akkulturaatio; ks. Schubertin artikkeli tässä kirjassa), 2) ongelman alkuperän ydin ja 3) auttamisen (eli ohjauksen) päämäärät.¹⁸ Auttamisroolit nousevat siitä, miten nämä kolme tekijää painottuvat ohjattavan tilanteessa. Maahanmuuttajia

¹⁷ Peavy 1999

¹⁸ Atkinson, Thompson & Grant 1993

palvelevissa organisaatiossa ja yhteistyöverkostoissa on hyvä pyrkiä huolehtimaan, että kotoutumisprosessin tueksi on tarjolla monipuolisia auttamistapoja. Seuraavassa tarkastelemme edellä mainittua roolijäsennystä hieman lähemmin.

Vaihtoehtoisia auttamisrooleja ovat:

* *Neuvonantaja*: Kotoutumisprosessin alkuvaiheissa tarvitaan yleensä neuvoja, koska silloin maahanmuuttajat kohtaavat lukuisia arkeen liittyviä käytännön kysymyksiä ja he joutuvat esimerkiksi käymään läpi monia virallisia asiakirjoja sekä käymään keskusteluja eri viranomaisten kanssa. Tällöin käytännölliset, joskus hyvinkin yksityiskohtaiset, neuvot ovat usein tarpeen. Käytännöllisten kysymysten yhteydessä saattaa ilmetä myös asioita, joiden läpikäyminen edellyttää neuvoja syvällisempää ohjausta. Sen vuoksi on hyvä, että ohjaajat kuuntelevat herkästi ja ovat valmiita järjestämään tilaisuuksia ohjauskeskusteluihin.

* *Puolestapuhuja*: Monissa tilanteissa varsinkin kotoutumisprosessin alkuvaiheissa ja joskus myöhemminkin maahanmuuttaja voi tarvita puolestapuhujaa. Tällaisia tilanteita voivat olla esimerkiksi asiointi viranomaisten kanssa tai vaikkapa harjoittelu- tai työpaikan etsiminen. Käytännön syistä ei ohjaaja itse välttämättä aina voi toimia puolestapuhujana, jolloin on tärkeää löytää toinen henkilö, jolta maahanmuuttaja voi saada apua.

* *Ohjattavan oman kulttuuriryhmän tukiverkoston hyödyntäjä* (*facilitator of indigenous support systems*). Tämä rooli kytkeytyy usein yhteen ohjattavan kulttuurin huomioon ottamisen kanssa. Maahanmuuttajilta on tärkeää tiedustella, millaisia tukiverkostoja heillä on käytettävissään. Kannattaa perehtyä myös maahanmuuttajan kulttuurille ominaisiin auttamistapoihin, jotka voivat kytkeytyä esimerkiksi uskontoon ja kulttuuriperinteeseen. Esimerkiksi joillekin islamilaisille perheille uskonnon merkitys voi olla hyvin suuri, ja se voi vaikuttaa moniin konkreettisiin asioihin, kuten koulutuksen ja uran valintaan. Näissä tilanteissa on usein avuksi, jos maahanmuuttajan uskonnollisen yhteisön arvostettu jäsen tai johtaja, esimerkiksi imaami, voi tulla mukaan ohjauskeskusteluihin. Sen vuoksi maahanmuuttajien parissa työskentelevien työntekijöiden ja organisaatioiden kannattaa luoda kontakteja sellaisiin maahanmuuttajayhteisöjen arvostettuihin jäseniin, jotka ovat kotoutuneet Suomeen hyvin ja tuntevat jo monipuolisesti suomalaista kulttuuria ja yhteiskuntaa, jolloin he voivat toimia kulttuurivälittäjänä erilaisten kysymysten käsittelyssä. Yhteistyötä kannattaa rakentaa pitkäjänteisesti ja tutustua hyvin maahanmuuttajayhteisöjen keskeisiin jäseniin, jotta luodaan edellytykset molemminpuoliselle luottamukselle ja löydetään toimivia yhteistyötapoja.

* *Konsultti*: Konsultaation avulla voidaan esimerkiksi tukea työyhteisön toi-

mintakäytänteiden kehittämisessä tai erilaisten kulttuuriin tai kieliongelmiin liittyvien ongelmatilanteiden selvittämisessä. Tästä hyvänä esimerkkinä voi olla vaikkapa suomi toisena kielenä –opettaja, joka luokkahuoneopetuksen ohella voi vierailla työharjoittelupaikalla ja auttaa siellä selvittämään harjoittelun yhteydessä ilmenneitä kieleen ja / tai kulttuurieroihin liittyviä ongelmatilanteita. Erilaisissa organisaatioissa ja yhteisöissä tarvitaan myös muutosagentteja, jotka voivat nostaa esille monikulttuurisuuteen liittyviä kehittämishaasteita ja rohkaista kohtaamaan niitä sekä etsimään yhdessä toimivia ratkaisuja.

* *Ohjaaja*: Ohjaajan roolia tarvitaan, kun yksilön tai ryhmän ongelma on sen kaltainen, että sen ratkaisemisessa tarvitaan neuvojen antamista perusteellisempaa asioiden käsittelyä ja syventymistä maahanmuuttajan elämäntilanteeseen ja yksilöllisiin kysymyksiin. Jos ohjaajalla on kokemusta pienryhmäohjauksesta, voi se usein rikastaa ja täydentää yksilöohjauksesta saatavaa apua.

* *Psykoterapeutti*: Joskus maahanmuuttajien ongelmat edellyttävät varsinaista psykoterapeutista tai psykiatrista apua. Varsinkin pakolaisena Suomeen muuttaneilla voi olla traumaattisia kokemuksia, joiden läpikäyminen edellyttää terapeutista osaamista. Tästä syystä tarvitaan hyviä yhteistyöverkostoja paikallisiin tai alueellisiin terapiapalveluihin, joihin ohjattava voidaan tarvittaessa ohjata. Kaikkien maahanmuuttajien parissa työskentelevien on hyvä herkästi kuunnella, tarvitseeko joku mahdollisesti terapeutista tukea. Jos ohjaaja itse on epävarma asiasta, on se hyvä ottaa puheeksi kollegojen tai yhteistyöverkostojen tapaamisissa. Tärkeää on, että mahdollisuus terapiaan otetaan rakentavasti puheeksi ja rohkaistaan ohjattavaa ja / tai hänen perhettään hakemaan terapeutista apua.

Vaikka ohjaajan ei tule ryhtyä terapeutiksi, voi hän silti toimia terapeuttisesti kohtaamalla toisen ihmisen rohkaisevasti ja ymmärtäväisesti.

Kaikessa maahanmuuttajien ohjauksessa tarvitaan monipuolisia, toimivia yhteistyöverkostoja, joiden avulla maahanmuuttajat voivat saada monipuolisesti apua ja tukea erilaisissa kotoutumiseen liittyvissä vaiheissa ja kysymyksissä. Yhteistyöverkostoja kannattaa rakentaa pitkäjänteisesti ja systemaattisesti ja etsiä yhdessä eri organisaatioiden kanssa toimivia yhteistyömuotoja ja käytänteitä, jotka antavat mahdollisimman paljon tilaa kotoutumisen edistämiseksi. Tämä edellyttää myös eri organisaatioiden johdon tukea ja keskinäistä yhteistyötä sekä käytännön työn toimintaedellytysten tuntemista ja moniammatillisen yhteistyökulttuurin kehittämistä¹⁹.

19 Ks. lähemmin mm. Nykänen 2013; Nykänen, Karjalainen, Vuorinen, & Pöyliö 2007

Yhä enemmän kaikessa toiminnassa tulisi ottaa mukaan myös maahanmuuttajia ja heidän järjestöjään, jotka tekevät osaltaan arvokasta työtä maahanmuuttajien kotoutumisen tukemisessa. Monipuolinen yhteistyö ja keskinäinen kunnioitus ja arvostus antavat hyvän pohjan monikulttuuristuvan yhteiskunnan tasapainoiselle kehitykselle sekä auttavat maahanmuuttajia pääsemään osalliseksi suomalaiseen yhteiskuntaan.

Lähteet

- Atkinson, Donald R., Thompson, Chalmer E. & Grant, Sheila K. 1993. A three-dimensional model for counseling racial/ethnic minorities. *Counseling Psychologist* 21(2):257–277.
- D’Ardenne, Patricia. & Mahtani, Aruna. 1989. *Transcultural counselling in action*. London: Sage.
- Dumont, Louis. 1986. *Essays on individualism. Modern Ideology in Anthropological Perspective*. Chicago: University of Chicago Press.
- Havighurst, Robert, J. 1972. *Developmental task and education*. New York: David McKay.
- Havighurst, Robert, J. 1980. More thoughts on developmental tasks. *Personnel and Guidance Journal* 58:330–335.
- Kareem, Jafar. & Littlewood, Roland. (Eds.) 1992. *Intercultural therapy: Themes, interpretations and practice*. Oxford: Blackwell Scientific.
- Koivumäki, Kai & Matinheikki-Kokko, Kaija. 2004. Maahanmuuttajien ammatillisen identiteetin tukeminen uraohjauksen avulla. Teoksessa *Ohjaus ammattina ja tieteenalana 3. Ohjaustyön välineet*. Jussi Onnismaa, Heikki Pasanen & Timo Spangar (toim.) Jyväskylän PS-Kustannus, 219–232.
- Korhonen, Vesa. 2013. Haasteena monikulttuuriset ohjaustilanteet – sosiokulttuurisen oppimisen ja kulttuurienvälisen viestinnän näkökulmia. Teoksessa *Monikulttuurinen ohjaus- ja neuvontatyö*. Vesa Korhonen & Sauli Puukari (toim.) Jyväskylä: PS-Kustannus, 56–70.
- Lairio, Marjatta, Nissilä, Pia, Puukari, Sauli & Varis, Eija. 2001. Opinto-ohjaajat monikulttuurisuuden ja maahanmuuttajien tukijoina. Teoksessa *Muutoksista mahdollisuuksiin. Ohjauksen uutta identiteettiä etsimässä*. Marjatta Lairio & Sauli Puukari (toim.) Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos, 131–162.
- Metsänen, Riitta. 2000. Monikulttuurinen ohjaus. Teoksessa *Ohjaus ammattina ja tieteenalana 2. Ohjauksen toimintakentät*. Jussi Onnismaa, Heikki Pasanen & Timo Spangar (toim.) Jyväskylä: PS-kustannus, 180–197.
- Nykänen, Seija. 2013. Ohjauksen monihallinnollinen ja moniammatillinen yhteistyö, tiedonmuodostus sekä johtaminen. Teoksessa *Monikulttuurinen ohjaus- ja neuvontatyö*. Vesa Korhonen & Sauli Puukari (toim.) Jyväskylä: PS-kustannus, 143–156.
- Nykänen, Seija, Karjalainen, Merja, Vuorinen, Raimo & Pöyliö, Lea. 2007. *Ohjauksen alueellisen verkoston kehittäminen – poikkiphallinnollinen ja moniammatillinen yhteistyö voimavarana*. Jyväskylän yliopisto, Koulutuksen tutkimuslaitos. Tutkimuslustoista 34.
- Patterson, Cecil H. 1996. Multicultural counseling: From diversity to universality. *Journal of Counseling and Development*, 74(3):227–231.

- Peavy, Vance. 1999. *Sosiodynaaminen ohjaus. Konstruktivistinen näkökulma 21. vuosisadan ohjaustyöhön*. Helsinki: Psykologien Kustannus.
- Pedersen, Paul, B. 1985. *Handbook of Cross-Cultural Counseling and Therapy*. New York: Praeger.
- Puukari, Sauli & Korhonen, Vesa. 2013. Monikulttuurisen ohjauksen lähtökohdat. Teoksessa *Monikulttuurinen ohjaus- ja neuvontatyö*. Vesa Korhonen & Sauli Puukari (toim.) Jyväskylä: PS-kustannus, 12–31.
- Puukari, Sauli & Launikari, Mika. 2005. Multicultural counselling – starting points and perspectives. Teoksessa *Multicultural guidance and counselling. Theoretical foundations and best practices In Europe*. Mika Launikari & Sauli Puukari (Eds.) Helsinki: CIMO; Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos, 27–41.
- Sue, Derald, W. & Sue, David. 1990. *Counseling the Culturally Different: Theory and Practice*. 2nd ed. New York: John Wiley & Sons.
- Taajamo, Matti & Puukari, Sauli. 2007. Kulttuurinen kehitystehtävä monikulttuurisen ohjauksen lähtökohtien hahmottamisessa. Teoksessa *Monikulttuurisuus ja moniammatillisuus ohjaus- ja neuvontatyössä*. Matti Taajamo & Sauli Puukari (toim.) Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos. Tutkimusselosteita 36, 9–21.
- Taylor, Charles. 1989. *Sources of the Self: The Making of the Modern Identity*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Watts, Anthony. G. & Kidd, Jennifer, M. 2000. Guidance in the United Kingdom: Past, present and future. *British Journal of Guidance & Counselling* 28(4):485–502.

4. KULTTUURISEN MONIMUOTOISUUDEN HUOMIOIMINEN TYÖYHTEISÖSSÄ

Vesa Korhonen & Sauli Puukari

Suomea ja suomalaista työelämää on totuttu pitämään kulttuurisesti varsin yhtenäisenä kokonaisuutena. Keskivertosuomalaisella työntekijällä tai esimiehellä ei ole välttämättä arjen kokemuksia yhteistyöstä eri kulttuuritaustaa edustavien kanssa. Olemme tottuneet ajattelemaan omakulttuurikeskeisesti omassa toimintaympäristössämme. Eri etnisestä ryhmästä tuleva henkilö edustaa meille tavallisesti erilaisuutta ja kuuluu mielestämme ”muihin”. Ajattelemme ”heidän” ehkä olevan tasavertaisia kanssamme, mutta myös hyvin erilaisia näkemyksiltään ja tavoiltaan, mikä luo etäisyyttä ja vierautta kantaväestön ja etnisten vähemmistöryhmien välille arjen toiminnassa.¹

On hyvä kuitenkin muistaa, että Suomen työikäinen väestö muuttuu koko ajan heterogeenisemmaksi. Monimuotoisuus eli diversiteetti ilmenee esimerkiksi etnisyytenä, kansallisuutena, rotuna, sukupuolena, sukupolvena, ikänä tai maailmankatsomuksena.² Työpaikoillakin henkilöstö tai asiakaskunta edustaa yhä useammin eri etnisiä ryhmiä.

Tarkastelemme tässä monimuotoisuutta erityisesti kulttuurisena monimuotoisuutena. Monimuotoisuuden huomioon ottaminen työyhteisöissä edellyttää ihmisten erilaisten toimintavalmiuksien näkemistä ja vähemmistöjen näkökulmien huomioimista. Eroja huomioimalla voidaan luoda organisaatiolle kannustava ja avoin, moninaisuutta tukeva toimintakulttuuri. Tarkastelemme sitä, millaisia mahdollisuuksia monimuotoisuuden huomioimiselle saadaan avaamalla lukkiutuneita merkitysperspektiivejä ja kehittämällä raja-asiantuntijuutta. Tuomme myös esille toimenpiteitä henkilöstön monimuotoisuusvalmiuksien huomioimiseksi ja ohjaus- ja esimiestyön kehittämiseksi organisaatiotasolla.

¹ Savileppä 2013, Vartiainen-Ora 2005.

² Lämsä & Sintonen 2006; Korhonen & Myllylä 2010; Korhonen & Puukari 2013.

Miksi monimuotoisuus on haasteellista?

Yhteisöjen ongelmana ovat usein sellaiset stereotypiat ja oletukset, joiden mukaan kaikilla yhteisöön kuuluvilla katsotaan olevan samanlaiset tavat, tarpeet ja odotukset jonkin asian suhteen.³ Työyhteisöissä erilaisuuden kohtaamisen esteenä voivat olla muun muassa työntekijöiden tiedostamattomat ”kulttuuriset kaihtimet” ja sellainen oletus, että toinen on samankaltainen kuin itse on. Lisäksi ihmisillä on luonnollinen taipumus kulttuuriseen nurkkakuntaisuuteen.⁴

Tiedostamattomat kulttuuriset kaihtimet vaikuttavat ajattelussamme siten, että emme ole tietoisia omista oletuksistamme ja niiden kulttuurisidonnaisuudesta. Jos olemme toimineet vain oman kulttuuripiirimme sisällä, mikään ei ole pakottanut meitä tutkimaan tai haastamaan näitä oletuksia. Samoin oletus toisen samankaltaisuudesta, eli projisoitu samankaltaisuus, vaikuttaa meissä siten, että uskomme ihmisten olevan huomattavasti enemmän oman itsemme kaltaisia kuin he todellisuudessa ovat. Liian helposti oletamme, kuvittelemme ja havaitsemme samanlaisuutta sielläkin, missä pitäisi havaita ja ymmärtää eroja. Projisoidun samankaltaisuuden taustalla vaikuttava nurkkakuntaisuus on samanlainen tiedostamaton ulottuvuus, jonka mukaan oletamme, että on vain yksi hyväksytty tapa toimia, joka on meidän tapamme.⁵

On hyvä muistaa se, että kaikki tietomme edustaa aina jotakin tiettyä perspektiiviä. Tietynlainen viitekehys rajaa aina ymmärrystämme kulttuurisissa kohtaamisissa. Monimuotoisessa ja muuttuvassa organisaatiossa on yhä tärkeämpää ymmärtää itseämme ja toisiamme kokonaisvaltaisemmin ja tavoitella sitä, että eri näkökulmat tulevat huomioonotetuiksi. Kulttuurienvälistä oppimista voidaankin työyhteisössä edistää siten, että pyritään uudistamaan erilaisia merkitysperspektiivejä.⁶

Merkitysperspektiivit muovautavat siis havaintojamme itsestäm-

Merkitysperspektiiveillä tarkoitetaan niitä ajattelumme viitekehyksiä, joiden avulla tulkitsemme kokemuksiamme, hahmotamme toimintaamme sekä jäsennäimme suhdettamme ympäristöömmee.⁷

3 Siltaoja & Vartiainen 2010.

4 Adler 2008.

5 emt.

6 Mezirow 1991; 2000.

7 emt.

me, toisistamme ja ympäristöstämme. *Kulttuurienvälistä oppimista* voidaankin pitää prosessina, jossa näitä merkityksiä selkiytetään keskustelun ja (itse)kriittisen pohdinnan avulla. Tällaisen pohdinnan tavoitteena on laajentaa tietoisuutta ja luopua lukkiutuneista merkitysperspektiiveistä.⁸

Raja-asiantuntijuus on eri ammattien väliin sijoittuvaa joustavaa asiantuntijuutta, jossa ammattilainen on valmis laajentamaan omia merkitysperspektiivejään toisten ammattiryhmien suuntaan ja etsimään näin uusia näkökulmia ymmärtää ja jäsentää asioita. Raja-asiantuntijuutta voidaan hyödyntää myös eri kulttuurien välisessä kohtaamisessa ja oppimisessa.

Kulttuurisen monimuotoisuuden huomioimista edistää myös valmius joustavasti neuvotella ja määritellä niitä merkityksiä, jotka kytkeytyvät eri ammattiryhmien asiantuntijuuteen. Kun ammatillisen asiantuntijuuden rajoja tunnustetaan ja tehdään näkyviksi, niitä voidaan myös neuvotella uudelleen.⁹ Moniammatillisissa työyhteisöissä tällaisissa neuvotteluissa voidaan löytää

niin kutsuttua ”toista asiantuntijuutta”,¹⁰ jossa työyhteisön jäsenten toiminta perustuu vahvan erikoistumisen sijasta keskinäisiin merkitysneuvotteluihin, uusien näkökulmien etsimiseen ja jaettuun asiantuntijuuteen. Kulttuurisen monimuotoisuuden huomioimisessa tämä eri ammattien asiantuntijuuksien väliin sijoittuva ”raja-asiantuntijuus” on esimerkiksi sellaista verkostoitunutta ja joustavaa asiantuntijuutta, jonka avulla voidaan luoda uudenlaisia mahdollisuuksia ristiriidassa olevien merkitysten sovitteluun. Näin voidaan luoda uutta ymmärrystä ja ammattiryhmien välisen yhteistyön mahdollisuuksia.¹¹

Monimuotoisuuteen suhtautuminen ja oppivan organisaation esteet

Asioihin suhtautumistavat voivat vaihdella huomattavastikin eri etnisten ja kulttuuristen ryhmien välillä. Suhtautumistapojen erot voivat vaikuttaa hyvin monenlaisiin asioihin työssä, kuten hyvinvointiin, motivaatioon ja työtyytyväisyyteen.¹² Monimuotoisuuden haasteet voivat nousta esimerkiksi

8 Mezirow 1991; ks. myös Korhonen & Puukari 2013.

9 Giddens 1994; Onnismaa 2003.

10 Giddens 1994.

11 Korhonen & Puukari 2013.

12 Parker ym. 2003; Sparrow ym. 2004.

eri kulttuurien törmäyksistä ja ristiriidoista, eri ryhmittymien rajanvedoista ja yhteistyön esteistä.

Työyhteisön tai toimintaympäristön muuttuminen monikulttuuriseksi haastaa sen jäseniä pohtimaan tarkemmin omaan työyhteisöön ja sen taustalla vaikuttavaan organisaatiokulttuuriin liittyviä lukkiutuneita merkitysperspektiivejä, jotka piilevät totuttujen toimintatapojen ja käytänteiden taustalla. Esimerkiksi työyhteisöjen jäsenten kulttuuri- ja koulutusalojen erot voivat vaikuttaa siihen, millä käsitteillä ja tavoilla he ovat tottuneet keskustelemaan työhön liittyvistä kysymyksistä ja millaisia työkäytänteitä he ovat omaksuneet ennen nykyiseen organisaatioon tuloaan. Varsinkin organisaatioissa, joiden toiminta rakentuu tiimityöskentelyyn, on tärkeää tiedostaa tällaiset lähtökohtaiset erot tiimin jäsenten kesken ja etsiä keinoja, joiden avulla löydetään tiimille yhteisesti jaetut tavat kommunikoida ja toimia. Tämä ei tarkoita sitä, että kaikesta pitäisi olla samaa mieltä vaan pikemminkin avoimuutta kuunnella ja ymmärtää erilaisia näkökulmia sekä hahmottaa niiden pohjalta yhteinen ajattelu- ja toimintalinja.

Kysymystä siitä, miten monimuotoiseksi muuttuva organisaatio pystyy ottamaan hallintaansa ja ylittämään kulttuurisia eroja ja rajanvetoja, voidaan tehdä näkyväksi tarkastelemalla sen monimuotoisuusilmapiiriä (*diversity climate*).¹³ Organisaation monimuotoisuusilmapiiri kuvaa työyhteisön jäsenten perusoletuksia ja arvoja monikulttuurisuuden ja erilaisuuden kohtaamisessa. (Ks. myös Söderlingin artikkeli asenteista tässä kirjassa.) Monimuotoisuutta on tutkittu monentasoisena ilmiönä muun muassa yksilö-, ryhmä-, tiimi- sekä ryhmien välisellä ja organisaatiotasolla.¹⁴

Työyhteisön myönteisyys moninaisuutta kohtaan näkyy muun muassa sen muodollisena toimintapolitiikkana, käytäntöinä ja menettelytapoina sekä tavoitteiden saavuttamiseen käytettyjen keinojen moraalisen perustana.¹⁶

Kun organisaatioiden monimuotoisuusilmapiiriä on tutkittu, on huomattu, että eri ryhmät suhtautuvat monimuotoisuuteen eri tavoin. On myös havaittu eroja

Monimuotoisuusilmapiiri kuvaa työyhteisön olettamuksia ja arvostuksia monikulttuurisuudesta, ihmisten välisistä eroavaisuuksista ja sitä, miten työyhteisön jäsenet näihin asioihin suhtautuvat omassa työyhteisössään.¹⁵

¹³ ks. Reichers & Schneider 1990; Mor Barak 2010.

¹⁴ ks. Heikkinen 2005.

¹⁵ emt.

¹⁶ Reichers & Schneider 1990, 22-23.

muun muassa siinä, miten työyhteisöissä reagoidaan erilaisiin monimuotoisuusaloitteisiin.¹⁷ Organisaatioissa voi syntyä erillisiä ryhmiä ja vuorovaikutukseen liittyviä vaikeuksia, jos esimerkiksi rekrytointi tai ylennykset koetaan syrjivinä. Kulttuurisesti monimuotoisissa työyhteisöissä esimies- ja ohjauskäytäntöjen oikeudenmukaisuus ja tasa-arvoisuus onkin erityisen tärkeää.¹⁸

Usein syrjivinä koetut tilanteet ja käytännöt heijastuvat erityisesti työhön sitoutumisen heikkenemisenä, mikä pidemmällä aikavälillä näkyy lisääntyneinä hyvinvoinnin ja jaksamisen ongelmina, suurena työntekijöiden vaihtuvuutena, tuottavuuden laskuna ja muina ei-toivottuina seurauksina.¹⁹

Aiemmissa organisaatioiden monimuotoisuuteen liittyvissä tutkimuksissa ja selvityksissä on todettu myös, että suomalainen työelämä ja työyhteisöt ovat vasta ottamassa varovaisia ensiaskeleitaan monikulttuurisuuden huomioimisen suuntaan.²⁰ Monet suomalaiset yritykset eivät ole ottaneet selkeästi kantaa monimuotoisuuden huomioimisen merkitykseen toiminnassaan tai henkilöstöjohtamisessaan.²¹

Monimuotoisuuden esteeksi saattavat vähemmistöryhmien näkökulmasta nousta myös paikallisen koulutuksen ja perehdytyksen puutteet sekä uuden työntekijän työyhteisöön sosiaalistumiseen tarpeellisen kulttuurisen ja sosiaalisen osaamisen puutteet. Tähän liittyvät esimerkiksi suomalaisen työkuulttuurin piirteiden ja kirjoittamattomien sääntöjen oppiminen.²²

Usein esteeksi nousevat myös suomalaiset ammatilliset pätevyysvaatimukset ja suomen kielen osaamiselle asetetut korkeat taitovaatimukset. Työpaikoilla ei mielellään tunnusteta muualla kuin Suomessa suoritettua koulutusta ja tutkintoa.²³ Maahanmuuttajataustaisia henkilöitä kohtaan saatetaan tuntea myös epäluottamusta, mikä heijastuu ennakkoluuloina ja asenteina heidän osaamistaan kohtaan ja johtaa pahimmillaan syrjiviin käytäntöihin. Epäluottamus voi kehittyä vastaavasti myös vähemmistöryhmien keskuudessa muita ryhmiä kohtaan.

Monimuotoisuuden huomioiminen organisaatiossa asettaa näin monia uusia vaatimuksia henkilöstöjohtamiselle ja ohjaus- ja esimiestyölle. Monimuotoisuuden haasteisiin vastaaminen alkaa sen negatiivisiin vaikutuksiin ja

17 Parker ym. 2003; Cox Edmondson ym. 2009.

18 Robertson & Stevens 2006.

19 ks. Carmen Triana ym. 2010.

20 Korhonen & Myllylä 2010; Aaltonen 2010; Wrede & Nordberg 2010; Pitkänen 2011.

21 ks. Siltaoja & Vartiainen 2010.

22 Ahmad 2010.

23 emt.

kulttuurisiin törmäyksiin puuttumisesta, kuten syrjinnän, rasismien, stressin ja muiden vastaavien vaikutusten ehkäisemisestä.²⁴ Lisäksi tärkeää on erityisesti monimuotoisuuden positiivisten vaikutusten ja mahdollisuuksien edistäminen organisaatiossa. Tutkimushavainnot ovat osoittaneet, että monimuotoisuusaloitteet pelkkinä toimintasuosituksina eivät välttämättä riitä muuttamaan organisaation arvoja ja käytänteitä vaan tarvitaan aktiivista organisaationlaajuista kehittämistoimintaa.²⁵

Henkilöstön valmiuksien huomiointi ja ohjaus- ja esimiestyön kehittäminen

Monimuotoisuuden huomioimiselle perustuva ohjaus- ja esimiestyön kehittäminen merkitsee tavoitteellista koko organisaation laajuista kehittämistoimintaa. Sen avulla henkilöstöä voidaan valmistaa kohtaamaan erilaisuuden ja monikulttuurisuuden tuomat haasteet ja rakentamaan myönteistä monimuotoisuusilmapiiriä.²⁶

Kaikkien organisaation jäsenten ei tarvitse kehittyä kulttuuriasiantuntijoiksi. Riittää, että kukin osaa tunnistaa ja huomioida kitkaa aiheuttavia tekijöitä omassa toimintaympäristössään. Valtaväestöön kuuluva saattaa kokea johonkin asiaan puuttumisen tai asian kysymisen loukkaavana, vaikka sen pitäisi olla yhteisesti hyväksyttyä. Toimintatavat ja juurtuneet käytänteet vaativat usein paljon keskustelua ja kulttuurisen hiljaisen tiedon näkyväksi tekemistä. Hiljainen tieto on kokemuksiin ja käytänteisiin liittyvää piilotietoa, joka on vain osittain tai ei lainkaan yksilöiden ja työyhteisöjen tiedostamaa.²⁷

Usein taustalla vaikuttavat uskomukset, asenteet ja arvot eli käytänteisiin lukkiutuneet merkitysperspektiivit, jotka vaikuttavat tulkintoihimme ja toimintaamme. Kulttuurisissa kohtaamisissa tarvitaan *taitoa käydä vuoropuhelua*. Vuoropuhelu on yhtä lailla kuuntelemisen ja toisen huomioonottamisen kuin puhumisen taitoa. Sen perustana on avoin asenteemme ihmissuhteisiin ja omaan ajattelutapaan. Meidän tulisikin dialogiin pyrkiessämme lisätä omaa ymmärrystämme niin itsestämme kuin muistakin.²⁸

24 Ks. Ely & Thomas 2001.

25 Korhonen & Myllylä 2010.

26 Esim. Pollar ym. 1994, Parker ym. 2003.

27 Koivunen 1997; Toom ym. 2008.

28 Isaacs 1999.

Henkilöstön monimuotoisuusvalmiuksien huomioiminen ja ohjaus- ja esimiestyön kehittäminen voi pitää sisällään useita organisaatiolähtöisiä toimia. Näitä ovat esimerkiksi organisaation oman monimuotoisuusstrategian suunnittelu, monimuotoisuusjohtaminen, monimuotoisuuskoulutus ja -valmennus henkilöstölle sekä monikulttuurisen mentorointiohjelman laatiminen kulttuurienvälisen yhteistyön ja oppimisen vahvistamiseksi ja tukemiseksi.²⁹

Monikulttuurisen mentorointiohjelman painopisteinä voivat toimia maahanmuuttajan ammatillista urakehitystä ja oppimista tukevat työmuodot. Mentoroinnin painopisteenä voivat myös olla yhteisöllistä tiedonrakentamista tukevat työmuodot ohjaus- ja esimiestyötä tekevien tai työntekijöiden keskuudessa. Organisaationlaajuisessa ohjaus- ja esimiestyön kehittämisessä on myös avainasemassa hyvin hoidettu rekrytointi ja perehdytys³⁰.

Perehdytys

Organisaatioissa kulttuurienväliseen oppimiseen varautuminen alkaa jo työntekijöiden rekrytointi- ja perehdytyskäytäntöjen kehittämisestä. Näiden organisointi heijastelee pitkälti myös organisaation ajatusmallia oppimisesta ja henkilöstön kehittämisestä.

Kulttuurisen monimuotoisuuden huomioiva perehdyttäminen tuo ainakin kolmenlaisia kysymyksiä ratkottavaksi. Ensiksikin maahanmuuttajataustaisen perehdyttämiseen tarvitaan uudenlaisia materiaaleja ja sisältöjä. Selkokielisesti laadittu perehdytysmateriaali helpottaa vieraskielisen henkilön lukemista ja ymmärtämistä. Perehdyttämisen sisällöissä tarvitaan lisäksi suomalaisen työ- ja kulttuurin ja kirjoittamattomien sääntöjen avaamista perusteellisemmin kuin valtaväestöön kuuluville on tarpeen.

Toiseksi maahanmuuttajan perehdyttämiseen on varattava usein selvästi enemmän aikaa, koska vieraan kielen käyttö ohjaustilanteissa vie paljon aikaa ja energiaa kummaltakin osapuolelta. Usein työyhteisön monikulttuuristuuessa joudutaan myös pohtimaan pitäisikö suomalaisessa työyhteisössä käyttää työkielenä jotakin muuta kuin suomen kieltä, esimerkiksi englantia, vai toimitaanko kenties monikielisesti. Kolmanneksi, työyhteisön monikulttuuristuuessa se usein muuttuu tavalla, jossa kaikki yhteisön jäsenet hyötyvät perehdytyksestä kulttuuriseen monimuotoisuuteen.³¹

29 Ks. Korhonen & Myllylä 2010; Korhonen 2013.

30 Ks. Vartiainen-Ora 2013.

31 Vartiainen-Ora 2013, 335-339.

Mentorointi

Mentorointi mainitaan usein epämuodollisen oppimisen ja hiljaisen tiedon välittämisen keinoksi, joka perustuu kahden tai useamman ihmisen väliseen luottamukselliseen vuorovaikutukseen.³²

Se on tavoitteellista toimintaa, jonka tarkoituksena on ammatillisen kehityksen tukeminen. Mentorointi perinteisimmässä toteutusmuodossaan tarkoittaa vanhemman, kokeneemman kollegan (mentori) ja nuoremman, noviisin (aktori) välistä ohjauksellista kahdenkeskistä toimintaa. Nykyään käsitykset mentoroinnista ovat laajentuneet enemmän dialogisen ja osallistavan yhteistyön ja vuorovaikutuksen suuntaan.

Mentoroinnista voidaankin puhua oppimiskumppanuuksina ja yhteisten dialogisten tilojen luomisena eri mentoroinnin osapuolten välillä.³³ Henkilökohtaista mentorointia tarvitaan esimerkiksi maahanmuuttajan työuran avainvaiheessa, jossa mentori voi tukea hänen ammatillista kehittymistään, integroitumista työyhteisöönsä ja kulttuurisen ymmärryksen kehittymistä.

Myös ryhmä- tai vertaisryhmämentorointi on yleistynyt ammatillisen ohjauksellisen tuen toteuttamisen muotona.³⁴ Ryhmä- tai vertaismentoroinnissa mentori tai mentoripari ohjaa tavallisesti pientä ryhmää aktoreita ja aktorit saavat vertaistukea niin toisiltaan kuin mentoreiltaan. Ryhmämentorointi voi perustua sellaisiin vertaisyhteisöihin, joissa pohditaan kohdattuja haasteellisia kulttuurisia kohtaamistilanteita yhdessä. Ryhmissä voidaan myös jakaa kokemuksia ja etsiä ratkaisumalleja eri kulttuuritaustaisten työntekijöiden kesken tai ohjaus- ja esimiestyötä tekevien kesken. (Työuramentoroinnista ks. myös Vanhanen ym. tässä kirjassa.)

Monimuotoisuuskoulutus ja -valmennus

Koulutusta ja valmennusta monimuotoisuusosaamisen tueksi järjestetään tavallisimmin tietyille työyhteisön avaintoimijoille. Monimuotoisuuskoulutuksen onnistuminen edellyttää kuitenkin myös laajemmin eri henkilöstöryhmien tavoittamista ja huomioimista organisaatiossa. Monimuotoisuuskoulutus voi tuoda osallistajat tietoisemmiksi omista näkemyksistään ja oletuksistaan. Koulutus voi myös mahdollistaa arvojen ja kulttuurisen erilaisuuden paremman

32 Nicholls 2006; Karjalainen 2010.

33 Ks. Wang & Odell, 2002; Karjalainen 2010.

34 Ks. Heikkinen, Jokinen & Tynjälä 2012.

ymmärtämisen. Lyhytkestoinen monikulttuurisuuskoulutus ja -valmennus ei kuitenkaan välttämättä vaikuta lukkiutuneisiin merkitysperspektiiveihin, mutta se voi laittaa osallistujissa liikkeelle pohdintaa ja lisätä tietoisuutta. Vallitsevat ajattelutavat ja merkitysperspektiivit voivat olla etenkin arvoja ja asenteita koskevan uuden oppimisen esteenä.³⁵

Monimuotoisuuskoulutuksen onnistumiseen vaikuttaakin ratkaisevasti se, miten siinä kytetään luomaan kytkentöjä niihin todellisiin arkielämän ilmiöihin, ristiriitoihin ja kysymyksiin, jotka vaikuttavat ihmisten välisiin suhteisiin ja sosiaalisiin järjestyksiin organisaatiossa.

Organisaatiostrategiat ja monimuotoisuusjohtaminen

Monimuotoisuusjohtaminen ja strategiatyö organisaatiossa nähdään resurssiksi ja lähtökohdaksi oppimiselle sekä uudistumiselle ja kehittämiselle.³⁶ Monimuotoisuusjohtamisen merkitys tulisi tunnistaa osana työyhteisön strategista kehittämistä ja johtamista sekä tasa-arvon ja työhyvinvoinnin edistämistä.

Monimuotoisuusjohtamisella tuetaan erilaisten ihmisten yhdenvertaisia mahdollisuuksia tehdä töitä ja edetä urallaan ja arvostetaan ja hyödynnetään monimuotoisuuden mukanaan tuomia vahvuuksia sekä oppimismahdollisuuksia.³⁷ Monimuotoisuusjohtamisen avulla huomioidaan uusia asiakasryhmiä ja saadaan myönteinen kuva organisaatiosta moninaisuutta huomioivana sekä arvostavana työnantajana.

Avainasioita ovat ihmisten erilaisista ominaisuuksista ja työskentelytavoista johtuvien konfliktien ja ristiriitojen avoin kohtaaminen ja käsittely sekä kaikkien yhdenvertaisen urakehityksen mahdollistaminen. Monimuotoisuusjohtaminen tulee ajankohtaiseksi viimeistään silloin, kun työyhteisössä huomataan, että toiminnan kohderyhmässä alkaa olla kasvavassa määrin eri kulttuuritaustaa edustavia, tai että työyhteisössä työskentelee myös maahanmuuttajataustaisia työntekijöitä.

Monimuotoisuutta huomioivan toiminnan ydinkohdat

Monimuotoisuutta huomioivan organisaation haasteena on tehdä läpinäkyväksi niitä arvoja, normeja ja kulttuurisia malleja, jotka määrittävät arjen toimintaa

35 Vartainen-Ora 2005.

36 Lämsä & Sintonen 2006; Lämsä, Vartiainen & Heikkinen 2013.

37 emt.

työpaikalla. Kulttuurien kohtaamisessa muodostuu tärkeäksi se, miten edistetään erilaisuuden kuilujen ylittämistä yhteisiä merkityksiä rakentamalla.

Monimuotoisuutta huomioiva ohjaus- ja esimiestyö edellyttää sekä yksilöiltä että organisaatioilta aitoa halua hyvään vuoropuheluun, jossa ei kielletä tai torjuta ongelmia tai keskitytä yksinomaan ongelmista selviämiseen. Tärkeää on, että etsitään ennakoivasti rakentavia ratkaisuja ja että on halukkuutta oppia ymmärtämään erilaisia ajattelu- ja toimintatapoja. Aito kohtaaminen ja dialogi on oikeastaan ainoa mahdollisuus tutustua erilaisuuteen ja oppia tuntemaan toiseutta ja samalla myös oppia tuntemaan jotakin omasta itsestään.³⁸

Lisäksi yhteinen pohdinta auttaa ylittämään rajoittavia ajattelun viitekehyksiä ja pääsemään eteenpäin uusien merkitysten luomisessa. Vain pohtimalla voimme monikulttuurisessa ympäristössä tiedostaa ja suhtautua kriittisesti omaan tietämykseemme ja sen rajoituksiin sekä luoda uutta, muutosta aikaansaavaa oppimista.³⁹

Kulttuurienvälisen osaamisen kehittyminen työyhteisössä voidaan nähdä uusien näkökulmien ja tulkintamahdollisuuksien oppimisena. Tällaisen osaamisen kehittäminen tarkoittaa sekä lukkiutuneiden merkitysperspektiivien purkamista että uudenlaisen raja-asiantuntijuuden mahdollisuuden tunnistamista.

Olemme nostaneet edellä mainitut asiat *interkulttuurisen kompetenssin* saavuttamisen kulmakiveksi organisaatioissa. Interkulttuurinen kompetenssi on kyky tai taito toimia taitavasti monikulttuuristuvassa ympäristössä, mutta ennen kaikkea se on eettinen suhtautumistapa ihmisiä, elämää ja monimuotoisuutta kohtaan.⁴⁰ (Ks. myös Sainola-Rodriguezin artikkeli tässä kirjassa.)

Kulttuurinen oppiminen on aina hyvin kokonaisvaltaista käsittäen sekä formaalia (käsitteellistä) että informaalia (kokemuksellista) oppimista. Se on myös prosessi, jossa erilaiset elämäkokemukset vaikuttavat pikkuhiljaa. Meidän tulisi pystyä avaamaan ja kyseenalaistamaan toimintamalleja, jotka perustuvat stereotyyppiselle ajattelulle työyhteisössämme. Vakiintuneet käytännöt ja toimintatavat sisältävät usein hyvin yksipuolisia, epätasa-arvoisuutta tuottavia ajattelumalleja ja ennakkoluuloja. Olemme tottuneita näihin käytäntöihin, emmekä välttämättä helposti tunnista niitä. (Rakenteellisesta syrjinnästä ks. Säävälän artikkeli tässä kirjassa.)

Raja-asiantuntijuus merkitsee oman monikulttuurisen työn hahmottamista laajemmasta organisatorisesta näkökulmasta. Tiedostamalla omia ja koko

38 Matusov & Haynes 2002.

39 Taylor 1994.

40 Jokikokko 2010.

työyhteisön kollektiivisia uskomuksia ja arvoja pystymme paremmin myös vastaamaan muuttuvan työyhteisön ja organisaation haasteisiin. Tällöin kasvaa tietoisuus siitä, että oma kulttuuri on vain yksi muiden joukossa. Kulttuurien välisen ymmärryksen saavuttaminen merkitsee hermistymistä ja siirtymistä omakulttuurikeskeisyydestä kohti muiden kulttuurien tiedostamista ja uusien merkitysperspektiivien omaksumista ja kohti luontevaa yhteistyötä.⁴¹

On myös hyvä muistaa, ettei ohjaus- ja esimiestyön kehittäminen monimuotoisuutta huomioivaan suuntaan ole muista organisaation kehittämisen tai hyvinvoinnin päämääristä erillistä toimintaa. Sen tulisi olla kiinteä osa sitä. Luottamuksen rakentaminen raja-asiantuntijuuden hengessä yli ammattirajojen vaatii aikaisempaa tiiviimpää vuorovaikutusta ja toiminnan läpinäkyvyyttä silloin, kun yhteiset kulttuuriset koodit puuttuvat. Eri kulttuureissa luottamusta rakennetaan eri tavoin, mutta luottamuksen voi katsoa olevan aina yhteistyön kivijalka. Monimuotoisuuden huomioimista tarvitaan organisaation kaikilla tasoilla ja tahoilla, mutta ennen kaikkea johdossa.⁴² Työyhteisön jäsenille on osoitettava, että jokaisella on mahdollisuuksia osallistua ja edetä yhteisössä kykyjensä mukaan.⁴³ Organisaation johdolla on hyväksyvän monimuotoisuusilmapiirin rakentamisessa ratkaiseva merkitys.

Lähteet

- Aaltonen, Leena. 2010. *”Että hyväksyvät, että täällä on maahanmuuttajia, jotka osaavat paremmin” – kirjasto monikulttuurisena työyhteisönä*. Pro gradu –tutkielma. Informaatiotutkimuksen ja interaktiivisen median laitos. Tampereen yliopisto.
- Adler, Nancy J. 2008. *International Dimensions of Organizational Behavior*. 5th Edition. Mason, OH: Thomson.
- Ahmad, Akhlaq. 2010. ”Voisin tietysti palkata heitä, mutta...” – Työmarkkinoiden sosiokulttuurinen sidonnaisuus. Teoksessa *Vieraita työssä. Työelämän etnistyvä eriarvoisuus*. Sirpa Wrede & Camilla Nordberg (toim.). Helsinki: Palmenia, 72–92.
- Carmen Triana, Maria Del, Garcia, Maria Fernanda & Colella, Adrienne. 2010. Managing diversity: how organizational efforts to support diversity moderate the effects of perceived racial discrimination on affective commitment. *Personnel Psychology*, 63, 817–843.
- Cox Edmondson, Vickie, Gupte, Gouri, Draman, Rexford H. & Oliver, Nathan. 2009. Focusing on communication strategy to enhance diversity climates. *Journal of Communication Management*, 13, 1, 6–20.

41 Salo-Lee 2009; Korhonen 2013.

42 Ks. Lahti 2008.

43 Emt.

- Ely, Robin J. & Thomas, David A. 2001. Cultural diversity at work: The effects of diversity perspectives on work group processes and outcomes. *Administrative Science Quarterly* 46, 229–273.
- Giddens, Anthony. 1994. Living in a post-traditional society. In *Reflexive modernization: Politics, tradition and aesthetics in the modern social order*. Ulrich Beck, Anthony Giddens & Scott Lash (Eds.). Cambridge: Polity Press, 56–109.
- Heikkinen, Maarit. 2005. Monimuotoisuus organisaatioissa – monimuotoisuustutkimuksen pääpiirteitä ja kehityslinjoja. *Hallinnon tutkimus*, 24 (1), 3–13.
- Heikkinen, Hannu L.T., Jokinen, Hannu & Tynjälä, Päivi (Eds.) 2012. *Peer-group mentoring for teacher development*. Oxon: Routledge.
- Isaacs, William. 1999. *Dialogue and the art of thinking together*. New York: Random House, Inc.
- Jokikokko, Katri. 2010. *Teacher's intercultural learning and competence*. University of Oulu. Faculty of Education. Acta Universitatis Ouluensis 114.
- Karjalainen, Merja. 2010. *Ammattilaisten käsityksiä mentoroinnista työpaikalla*. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research nro 388. Saatavana myös elektronisesti: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-3866-6>.
- Koivunen, Hannele. 1997. *Hiljainen tieto*. Helsinki: Otava.
- Korhonen, Vesa. 2013. Haasteena monikulttuuriset ohjaustilanteet – sosiokulttuurisen oppimisen ja kulttuurien välisen viestinnän näkökulmia. Teoksessa *Monikulttuurinen ohjaus- ja neuvontatyö*. Vesa Korhonen & Sauli Puukari (toim.). Jyväskylä: PS-Kustannus, 56–70.
- Korhonen, Vesa & Myllylä, Miia. 2010. Diversity as a challenge for work communities. In *Cross-cultural lifelong learning*. Vesa Korhonen (Ed.). Tampere: Tampere University Press, 351–376.
- Korhonen, Vesa & Puukari, Sauli. 2013. Kohti monimuotoisuuden haltuunottoa – suunnistusmerkkejä matkalla tulevaan. Teoksessa *Monikulttuurinen ohjaus- ja neuvontatyö*. Vesa Korhonen & Sauli Puukari (toim.). Jyväskylä: PS-Kustannus, 366–379.
- Lahti, Leena. 2008. *Monikulttuurinen johtaminen*. Helsinki: WSOYpro.
- Lämsä, Anna-Maija & Sintonen, Teppo. 2006. A narrative approach for organizational learning in a diverse organization. *Journal of Workplace Learning* 18 (2), 106–120.
- Lämsä, Anna-Maija, Vartiainen, Tiina & Heikkinen, Suvi. 2013. Monimuotoisuuden johtaminen organisaatioissa. Teoksessa *Monikulttuurinen ohjaus- ja neuvontatyö*. Vesa Korhonen & Sauli Puukari (toim.). Jyväskylä: PS-Kustannus, 342–355.
- Matusov, Eugene & Hayes, Renee. 2002. Building a community of educators versus effecting conceptual change in individual students: Multicultural education for preservice teachers. In *Learning for life in the 21st century: Sociocultural perspectives on the future of education*. Gordon Wells & Guy Claxton (Eds.). Oxford: Blackwell Publishers, 239–251.
- Mezirow, Jack. 1991. *Transformative dimensions of adult learning*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Mezirow, Jack (Ed.). 2000. *Learning as transformation: Critical perspectives on a theory in progress*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Mor Barak, Michalle E. 2010. *Managing diversity. Toward a globally inclusive workplace*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Nicholls, Gill. 2006. *Mentoring – the art of teaching and learning*. In *the theory and practice of teaching*. Peter Jarvis (Ed.). 2nd Edition. London: Routledge.

- Onnismaa, Jussi. 2003. *Epävarmuuden paluu. Ohjauksen ja ohjausasiantuntijuuden muutos*. Kasvatustieteiden tiedekunta / Kasvatustieteen laitos. Joensuun yliopisto. Saatavana myös elektronisesti: <http://urn.fi/URN:ISBN:952-458-304-6>.
- Parker, Christopher P., Baltes, Boris B., Young, Scott A., Huff, Joseph W., Altmann, Robert A., Lacost, Heather A., & Roberts, Joanne E. 2003. Relationships between psychological climate perceptions and work outcomes: a meta-analytic review. *Journal of Organizational Behavior*, 24, 389–416.
- Pitkänen, Pirkko (toim.). 2011. *Kulttuurien kohtaamisia arjessa*. Tampere: Vastapaino.
- Pollar, Odette, Gonzalez, Rafael C. & Kepler, K. 1994. *Dynamics of diversity: Strategic programs for your organization*. Menlo Park, CA: Course Technology Crisp.
- Reichers, A. R. & Schneider, B. 1990. Climate and culture: An evolution of constructs. In *Organisational Climate and Culture*. B. Schneider (ed.). San Fransisco: Jossey-Bass, 5–39.
- Roberson, Quinetta. M. & Stevens, Cynthia K. 2006. Making sense of diversity in the workplace: Organizational justice and language abstraction in employees' accounts of diversity-related incidents. *Journal of Applied Psychology* 91, 2, 379–391.
- Salo-Lee, Liisa. 2009. *Monikulttuurinen osaaminen ja kulttuurinen lukutaito*. Opetus- ja kulttuuriministeriön verkkolehdi 27.8.2009. Saatavilla: <http://www.minedu.fi/etusivu/arkisto/2009/2708/globalivastuu.html?lang=fi>. Luettu 12.6.2013.
- Savileppä, Anna. 2013. *Monimuotoisen työyhteisön kehittäminen – miten toimia henkilöstön erilaisuuden kanssa organisaatiossa?* Verkko-artikkeli. Saatavilla: <http://www.pkky.fi/Resource.phx/pkky/aiko/projektit/monitulkki/aineisto.htx.i1828.pdf>. Luettu 12.6.2013.
- Siltaoja, Marjo & Vartiainen, Tiina. 2010. Monimuotoisuuden johtamisen ristiriitaisuus - diskurssianalyysi suomalaisista mediateksteistä. *Hallinnon tutkimus*, 29 (4), 259–279.
- Sparrow, Paul, Brewster Chris & Harris Hilary. 2004. *Globalizing human resource management*. London: Routledge.
- Taylor, Edward W. 1994. Intercultural competency: A transformative learning process. *Adult Education Quarterly*, 44 (3), 154–174.
- Toom, Auli, Onnismaa Jussi & Kajanto Anneli (toim.). 2008. *Hiljainen tieto - tietämistä, toimimista, taitavuutta*. Aikuiskasvatuksen 47. vuosikirja. Helsinki: Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura ja Kansanvalistusseura.
- Vartiainen-Ora, Päivi. 2005. *Ymmärräks sää? Työyhteisöjen monikulttuurisuuskoulutus*. Työväen sivistysliitto, TSL ry. Saatavilla: <http://www.tsl.fi/julkaisut/tyoelama/> Luettu 12.6.2013.
- Vartiainen-Ora, Päivi. 2013. Kulttuurienvälinen ohjaus ja kaksisuuntainen perehdytys työelämässä. Teoksessa *Monikulttuurinen ohjaus- ja neuvontatyö*. Vesa Korhonen & Sauli Puukari (toim.). Jyväskylä: PS-Kustannus, 330–341.
- Wang, Jian & Odell, Sandra J. 2002. Mentored learning to teach according to standards-based reform: a critical review. *Review of Education Research*, 72 (3), 481–546.
- Wrede, Sirpa & Nordberg, Camilla (toim.). 2010. *Vieraita työssä. Työelämän etnistyvä eriarvoisuus*. Helsinki: Palmenia.

KOTOUTUMISTA

5. KOTOUTUMISEN PSYKOLOGIAA

Carla Schubert

Maahanmuuttoon on monia syitä. Joku voi haluta opiskella eri maassa, toinen tehdä töitä muualla ja kolmas voi joutua hakemaan turvapaikkaa, koska omassa maassa elämisestä on tullut hänelle hengenvaarallista. Maahanmuuton syy voi tehdä tapahtumasta positiivisen tai negatiivisen, omien toiveiden ja odotusten mukaisesti. Lisäksi yksilölliset piirteet ja ikä vaikuttavat asettumiseen uuteen ympäristöön. Joskus päätöksen maahanmuutosta on tehnyt joku toinen – avio- puoliso, vanhempi tai sukulainen – mikä myös voi muokata asennoitumista uuteen asuinpaikkaan. Kaikille maahanmuuttajille on kuitenkin yhteistä kokemus muutosta stressiä tuottavana tapahtumana: muuttaminen yksinkertaisesti rasittaa.

Stressin syy löytyy monista elämään liittyvistä muutoksista, joita tapahtuu kotimaan jättämisen myötä. Uuteen maahan muuttaminen tarkoittaa ensinnäkin monien jäähyväisten jättämistä. Perheenjäseniä, ystäviä, tuttavvia, oma koti ja tuttu ympäristö jäävät kotimaahan. Se, mikä näyttäisi eniten lisäävän stressiä, on kuitenkin elämä maahanmuuton jälkeen eli eläminen itselle vieraassa kulttuurissa.¹ Kaikki omaan arkeen tiiviisti liittyvät asiat, kuten oman yhteisön käyttämät toimintamallit, tavat ja elämänarvot katoavat muuttajan ympäristöstä. Oman kulttuurin tutut tavat, normit ja arvot eivät uudessa asuinpaikassa olekaan enää valtaväestön kanssa jaettuina, arkeen sidottuja asioita.

Maahanmuuttaja huomaa muutoksen alkuun varsin arkisissa asioissa, kuten esimerkiksi ruokailuajoissa. Voi olla, että uudessa asuinpaikassa syödään eri aikoina kuin omassa kotimaassa. Ruokavaliokin voi erota omista tottumuksista. Ja ruoan hankintatapa ja paikatkin voivat erota niistä, mihin kotona oli tottunut: uuden maan ostospaikat, marketit, torit ja kaupat voivat herättää sisustuksellaan, tuotteillaan ja maksutavoillaan kummastusta ja ihmetystä. Tällaisia huomioita myös turisti tekee ja lomamatkalaista nämä erot usein huvittavat.

¹ Bhugra 2004

Se, että tavanomaiset arkiset askareet näyttävät vaativan erilaisia, itselle outoja toimintamalleja ja käytäntöjä, aiheuttaa maahanmuuttajan elämässä kuitenkin henkistä rasitetta.

Myös vuorovaikutustilanteet aiheuttavat stressiä, koska sanallisessa kommunikoinnissa on otettava käyttöön joko uuden maan kieli tai toinen vieras kieli, joka voi toimia yhteisenä keskustelukielenä, kuten esimerkiksi englanti. Vaikka maahanmuuttajan kielitaito olisi hyvä, on muun kuin äidinkielen käyttäminen arjessa silti haastavaa. Monen Suomeen muuttavan kohdalla kielitaito on alkuvaiheessa heikkoa tai olematonta. Kommunikoimme tietenkin myös kehon kielellä, viittelimme, otamme eri asentoja ja voimme myös ilmentää hyvin selkeästi tunteita niinkin vähin elein kuin katseilla. Kehollinen viestintä on kuitenkin myös oman kulttuurin sisällä kehittyntä ja toisessa kulttuurissa tulkinta voi erota. Esimerkiksi käsimerkkien merkitykset voivat muuttua maasta toiseen. Joskus nimenomaan kehon viestinnän erot voivat vaikeuttaa kommunikointia eri kulttuurien edustajien välillä.

Maahan asettumisen pitkä prosessi

Vanhan sananlaskun mukaan tuttu on turvallista, ja psykofysiologinen tosiasia on, että turvallisuuden tunne rentouttaa ihmistä. Rento olo taas vähentää kuormittavaa ja negatiivista stressiä. Rentona jaksaa keskittyä ja opiskella sekä suunnitella seuraavia elämäntavoitteitaan. Kun uuteen maahan asettuminen muotoutuu elämäntavoitteeksi, yksi tämän pitkän prosessin päässä häämöttävä saavutus voi olla maahanmuuttajan kokemus uudesta kotimaastaan tuttuna ja turvallisena. Tuttuuden tunne tosiaan voi kehittyä aina uudestaan ja suhteessa uuteen ympäristöön, ajan myötä, monien kuukausien tai vuosien saatossa.

Jotta asettuminen onnistuisi mahdollisimman hyvin, on tärkeää oppia toimimaan ja asioimaan uudessa asuinmaassaan. Kuitenkin näyttää esiintyvän suuria eroja maahanmuuttajien välillä siinä, miten nämä alkuvaiheen haasteet saadaan hallintaan. Erot johtuvat osin yksilöllisistä tekijöistä ja osin sosioekonomisista ja psykososiaalisista tekijöistä.

Kotoutuminen on moniulotteinen prosessi, täynnä uusiin asioihin ja toimintatapoihin tutustumista, ja vanhan, tutun jättämistä. Maahanmuuttajan hyvinvointiin vaikuttaa olennaisesti se, miten hyvin hän ajan myötä löytää itselleen sopivan tasapainon kahden kulttuurin – vanhan ja uuden – välillä. Etenkin alkuvaiheessa, joka voi kestää useamman vuoden, on maahanmuuttajan toive sopeutua uuteen asuinmaahan yleensä suuri. Jos elämä ei ole esimerkiksi sosioekonomisista syistä ylen ongelmallista, kiinnostavat uuden asuinmaan tavat,

kieli ja toimintamallit tuossa vaiheessa eniten. Myös ystävyyssuhteiden solmiminen valtaväestön edustajiin ensimmäisinä vuosina maahanmuuton jälkeen näyttää vaikuttavan positiivisesti. Vasta ensimmäisen vaiheen jälkeen, kun maahanmuuttaja on asettunut, akkulturaatioon liittyvä stressi ja vieraantumisen tunteet vahvistuvat. Akkulturaatioprosessi on molemminpuolinen: maahanmuutto ja siten kulttuurien välinen vuorovaikutus vaikuttaa ja muuttaa valtaväestönkin jäseniä. Kuitenkin monesti yksi ryhmä dominoi toista.

Akkulturaatioasenne kuvaa yksilön asennetta kahden kulttuurin kanssa elämiseen.³ Asenne sisältää kaksi toisistaan eroteltavaa ajatusta: sen, kuinka paljon yksilö haluaa säilyttää omaa kulttuuriperinnettään ja identiteettiään ja sen, miten paljon yksilö haluaa olla kontaktissa valtaväestöön ja olla aktiivisesti tekemisissä valtaväestön edustajien kanssa. Kanadalainen psykologi John Berry on kehittänyt mallin, joka kuvaa akkulturaatioprosessia. Mallissa hän nimeää neljä erilaista akkulturaatiostrategiaa: assimilaatio, separaatio, integraatio ja marginalisaatio⁴. Nämä toimintatavat tulevat Berryn mukaan arjen tasolla selvästi esille yksilön kielessä, uskonnossa, vapaa-ajan vietossa, ravintotottumuksissa ja ostoskäyttäytymisessä.

Akkulturaatio tarkoittaa sitä muutosprosessia, joka alkaa yksilöiden ja ryhmien välillä eri kulttuurien jäsenten kontaktiin tulemisesta.² Jatku-
vassa kontaktissa kumpikin osapuoli (yksilö- ja ryhmätasolla) muuttuu.

		Toive oman kulttuurin säilyttämisestä	
		Kyllä	Ei
Kontaktin tarve yhteiskunnan valtaväestöön	Kyllä	Integraatio	Assimilaatio
	Ei	Separaatio	Marginalisaatio

Kuvio 1. Akkulturaatiostrategiat John Berryn (1980) mukaan

2 Redfield, Linton, & Herskovits 1936
 3 Berry ym. 1989
 4 Berry 1984.

Assimilaatio tarkoittaa ihmisen luopumista omasta kulttuuri-identiteetistään. Tässä strategiassa yksilön ensisijainen tavoite on sulautua valtaväestöön ja omilla, kulttuuritaustaan liittyvillä sisällöillä, ei ole hänelle merkitystä. *Separaatiota* noudattava strategia taas on edellisen vastakohta: siinä yksilö haluaisi pitää kiinni vain ja ainoastaan omasta kulttuuri-identiteetistään ja elää elämänsä erillään valtaväestöstä. *Integraatiossa* sopeutuva yksilö haluaa säilyttää omaan taustaansa liittyvää kulttuuria elämässään, mutta samaan aikaan hän myös tutustuu ja haluaa tulla osaksi valtakulttuuria. Ymmärrettävästi integraatiota tavoittava asenne voi toteutua vain yhteiskunnassa, joka hyväksyy kulttuurista moninaisuutta ja jossa ennakoluulot eivät ole este tutustumiselle. Kaikkien kulttuuristen ryhmien samaistuminen laajempaan, kaikki yhteen sitovaan sosiaaliseen ryhmään, näyttää myös vaikuttavan positiivisesti. Yhtenä esimerkkinä tällaisesta samaistumisesta voidaan pitää New Yorkin monia etnisiä ryhmiä edustavia asukkaita, joita sitoo yhteen heidän kotikaupunkiaan kohtaan kokemansa rakkauden tunne. Jalkapallossakin on tyypillistä, että eri maista ja etnisistä ryhmistä tulevat pelaajat muodostavat yhden joukkueen. Yhteinen tavoite – jalkapallon pelaaminen – hioo ryhmän yhteen.

Neljännessä strategiassa, *marginalisaatiossa*, on kysymys syrjäytymisestä: yksilöllä ei ole halua säilyttää omaa kulttuuriaan eikä hän koe voivansa kiinnittyä valtakulttuurin elämäntyyliin. Marginalisaatiota kuvaa identiteetin kadottaminen ja vetäytyminen, josta seuraa psyykkistä pahoinvointia. Tämä ei tarkoita, että marginalisoituneella ihmisellä ei olisi lainkaan kulttuuria, vaan että se saattaa olla hajanainen, eikä se siksi tue yksilöä omien tarpeiden paikantamisessa ja saavuttamisessa. Jos maahanmuuttajalapsi esimerkiksi kasvaa ilmapiirissä, jossa hänen omaa taustakulttuuriaan ei arvosteta kotona ja myös valtaväestössä kriittinen suhtautuminen on yleistä, marginalisoitumisen riski kasvaa.

Yksilö ei välttämättä aina käytä vain yhtä näistä neljästä toimintatavasta vaan toimintatapa voi vaihdella ajan ja elämäntilanteiden mukaan. Myös näin selkeä jako vain yhteen ryhmään on tosielämässä harvinaista. Monesti yksilö asettuu näissä toimintatavoissa enemmänkin jatkumoon siinä käyttäkö tiettyä tapaa paljon tai vähän. Maahanmuuttajien akkulturaatioasenteet näyttävät tutkimusten mukaan myös eriytyvän elämänalueiden mukaan. Yksityiselämässä oma kulttuuri näyttää olevan vahvemmin esillä.⁵ Maahanmuuttaja voi esimerkiksi työpaikallaan olla täysin integroitunut työporukan jäsen, mutta kotioloissa, oman etnisen ryhmänsä parissa, hän noudattaa sen edustamia toimintatapoja.

5 Kwak & Berry 2001

Kulttuurisen taustan säilyttäminen on todettu merkitykselliseksi tekijäksi myös toisen polven maahanmuuttajien hyvinvoinnille. Yksilötasolla kuitenkin oman kulttuurin säilyttämisen merkitys vaihtelee. Osalle se on erittäin tärkeä asia, toisille taas ei.

Aikuinen maahanmuuttaja

Kun aikuinen vaihtaa asuinmaansa uuteen, hän saapuu yksilönä, johon oma menneisyys on jättänyt jo selkeät jäljet. Hän on kasvanut ja kouluttautunut kotimaassaan, ja sisäistänyt lapsuutensa aikana kotimaansa kulttuurin, toisin sanoen oman yhteisönsä sisällä kehitettyjä arvoja, elämäntapoja ja uskomuksia. Näiden arvojen, elämäntapojen ja uskomusten ympärille rakentuu päivittäinen elämä, emmekä yleensä edes kiinnitä huomiota niihin, sillä niin tavanomaisia asioita ne ovat. Vasta asettuessaan itselle vieraaseen ympäristöön, jossa asioita hoidetaan toisella tavalla, ihminen alkaa kiinnittää huomiota eroihin.

Pelkkä tietoisuus erojen olemassaolosta ei vielä valmista todellisiin kokemuksiin paikan päällä. Uuden asuinmaan virastoissa asioiminen voi tuntua pitkään haasteelliselta ja voi sattua, että asiakaspalvelija olettaa maahanmuuttajan jo sisäistäneen asuinmaan toimintamallit. Myös muissa vuorovaikutustilanteissa maahanmuuttaja voi kokea, että hänen toimintatapaansa ei ymmärretä. Esimerkiksi lääkärissä käynti ja lapsen koulun kanssa asioiminen voi välillä tuntua varsin hankalalta (ks. Sainio-Rodriguezin artikkeli tässä kirjassa). Oma, itselle tuttu tapa toimia ei uudessa ympäristössä olekaan hyväksytty ja ymmärrettävä. Myös esimerkiksi tyyli, jolla koulun opettajan kanssa asioidaan, vaihtelee maailmassa suuresti (ks. Säävälän artikkeli tässä kirjassa).

Myös yksityiselämässä tulevat erot kotimaahan esille ajan myötä. Maahanmuuttaja voi myös kokea, että hänen kulttuurinen identiteettinsä ei herätä kiinnostusta valtaväestön edustajissa. Vaikka osa uusista tuttavuuksista haluaisikin kuulla maahanmuuttajan kulttuurista ja hänen elämästään muualla, eivät kaikki ole kiinnostuneita hänen taustoistaan, ja saattavat odottaa, että hän osaa toimia kuin valtaväestön edustaja.

Aikuisten maahanmuuttajien ryhmään kuuluvat niin perhesuhteen takia Suomeen muuttaneet kuin pakolaiset ja turvapaikanhakijat, opiskelijat ja työn takia Suomeen muuttaneetkin. Mainituilla ryhmillä on erilaisia tarpeita ja näkemyksiä Suomesta. Osalle Suomesta ei ole tulossa pysyvä asuinpaikka vaan oleskelulupa on rajattu muutama vuoteen. Se, näkeekö muuttaja Suomen maana, jossa hän kokee viettävänsä elämänsä loppuun saakka, vaikuttaa myös hänen kotoutumisprosessiinsa. Kun uusi tulija tietää lähtevänsä jälleen muualle,

on mahdollista, että hänen kotoutumisensa jää melko merkityksettömäksi. Myös parisuhteen takia Suomeen muuttanut ihminen voi aika ajoin kokea elämisen toisessa kuin kotikulttuurissaan haasteelliseksi.

Pakolaisuus

Haastavimmista olosuhteista Suomeen tuleva maahanmuuttajien ryhmä ovat pakolaiset. Monessa tutkimuksessa on esitetty näyttöä pakolaisten heikommasta mielenterveydestä muihin maahanmuuttajiin ja valtaväestöön verrattuna.⁶ Usein juuri nämä ihmiset ovat joutuneet eroon perheestään ja lähimmäisistään. Vaikka yksilö pääsisikin pakoon kotimaastaan, voi tapahtua, että hän joutuu asettumaan uuteen maahan ilman omia lapsiaan tai aviopuolisoaan. Erot lähimmäisistä vaikuttavat ihmisen elämään ja hyvinvointiin varsin vakavalla tavalla. Vuosia puolisostaan erossa elävä ihminen voi kokea vieraantumisen tunteita ja etääntymistä hänestä. Tapaaminen vuosien päästä voi olla täynnä ristiriitoja, kun kumpikin puoliso on kokenut omalla tahollaan monia vaikeuksia, joista on pitänyt selviytyä ilman puolison tukea.

Pakolaisen elämä on ennen Suomeen pääsyä ollut monesti pitkään haasteellinen: pakomatka ja mahdollisesti pitkä aika pakolaisleirillä voivat olla täynnä väkivaltaisia kokemuksia, jotka lisäävät turvattomuuden tunnetta vielä pitkään maahantulon jälkeen. Traumaattiset kokemukset ovat yleisimpiä tässä maahanmuuttajaryhmässä. Monesti pakolainen on joutunut keskelle sotaa tai nähnyt ja kokenut väkivaltaa eri muodoissa, mahdollisesti häntä on kidutettu. Nämä kokemukset jättävät pitkäaikaisia jälkiä ihmiseen ja vaikeuttavat sopeutumista ja uudelleen asettumista monin tavoin. Myös tieto sukulaisista tai tutuista, jotka jatkavat elämää kotimaassa, voi tuottaa huolta, pelkoa, syyllisyyttä ja ahdistusta.

Jos traumaattisten kokemusten seurauksina kehittyviä traumaoireita ei lasketa, on pakolaisten mielenterveysongelmien kirjo yhtä lailla laaja kuin valtaväestönkin. Pakolaisten ryhmästä osa on oireillut psyykkisesti jo kotimaassa. Pakomatkan ja uudelleen asettumisen tuomien paineiden myötä psyykinen kunto voi romahtaa. Pakolaisilla on usein monia traumaattisia kokemuksia, ja näiden psyykinen vaikutus voi tulla näkyväksi jopa vuosia traumatapahatumien jälkeen. Trauman vaikutus voi tulla esille myös kroonisina kiputiloina tai muunlaisina somaattisina kipuinä. Kidutuksen uhriksi joutuminen voi myös omalta osaltaan lisätä fyysisiä kiputiloja. Koska trauman seuraukset

⁶ Fazel ym. 2005

vaikuttavat yksilön myötä koko perheeseen ja jopa seuraaviin sukupolviin, on pakolaisten mielenterveyden tukeminen ja huomioiminen terveydenhuollossa tärkeä tavoite.

Aikuisen pakolaisen näkökulmasta on oman identiteetin menetys uuteen maahan tullessa yksi vaikuttavimmista muutoksista elämässä. Oma tausta, koulutus, osaaminen sekä ammatti-identiteetti katoavat helposti ja muuttuvat merkityksettömäksi, jos näillä tekijöillä ei ole mitään arvoa uudessa asuinmaassa. Monesti korkeasti koulutettu pakolainen ei pysty hyödyntämään omaa koulutustaan ja osaamistaan uudessa asuinmaassa. Esimerkiksi lakimies ei voi toimia uudessa kotimaassaan ilman mittavaa lisäkoulutusta tai kokonaan uutta koulutusta. Ammatti-identiteetin menettäminen vähentää henkistä hyvinvointia. Työsaannin vaikeudet vaikuttavat myös konkreettisesti taloudelliseen tilanteeseen. Taloudelliset ongelmat ovat usein pitkäaikaisia, vaikka pakolainen saakin Suomessa taloudellista tukea elämiseensä. Näitä ongelmia lisää se, että myös sukulaiset kotimaassa ovat avun tarpeessa. Monesti pakolainen yrittää tukea sukulaisiaan taloudellisesti lähettämällä heille rahaa.

Lapsi ja nuori maahanmuuttajana

”Lapsi mukautuu helposti uuteen ympäristöön.” ”Mitä pienempi lapsi on, sitä helpommin hän oppii uuden asuinmaansa kielen ja kulttuurin.” Nämä tyypilliset toteamukset ovat totta. On kuitenkin myös totta, että lapsi joutuu sopeutumaan moniin muutoksiin uuteen maahan muutettaessa. Lapset eivät pohdi maahanmuuttoa tapahtumana, kuten aikuiset tekevät. He elävät perheen elämänmuutosten mukana ja pyrkivät sopeutumaan niin hyvin kuin se on mahdollista. (Ks. Alitolppa-Niitamon ja Leinosen artikkeli tässä kirjassa.)

Osa pakolaisistakin on lapsia. Pakolaislapsi voi joutua eroon omasta vanhemmastaan tai huoltajastaan, mikä on lapsen psyykkisen kehityksen kannalta vakavimpia muutoksia lapsen elämässä. Kiintymyssuhdeteorian mukaan erityisesti varhaislapsuuden side huoltajaan on elintärkeä lapsen hyvinvoinnille. Lapsi tarvitsee kodin ja turvallisen ympäristön, jotta kehitys aikuisikään saakka saisi mahdollisimman vankan pohjan.

Koska alle kouluikäiselle lapselle suhde huoltajiin ja muihin perheenjäseniin on elintärkeä, on uuteen maahan ja kulttuuriin muuttamista hyvä tarkastella koko perhettä koskevana muutoksena. Vanhempien stressi, yksinäisyys ja taloudelliset vaikeudet vaikuttavat lapseen joka perheessä. Maahanmuuttajaperhe on alttiimpi vaikeuksille mainituilla alueilla, ja siksi lapsen riski altistua psyykkisille ongelmille on suurempi. Tutkimusten mukaan maahanmuuttajista

vanhat ihmiset ja nuoret ovat alttiimpia mielenterveysongelmille⁷. Riskit ovat näissä ikäryhmissä siis suuremmat, mutta yhtä hyvin maahanmuuttajalapsi voi kehittyä taitavaksi ja osaavaksi nuoreksi, jolle tulevaisuus näyttää hyvinkin valoisalta. Lasten näkökulmasta siis olisi koko perheen hyvinvointi tärkeä tavoite tuen tarvetta pohdittaessa.

Tutkimusten mukaan vanhemmat aliarvioivat lastensa traumaoireita.⁸ Mahdollisesti tämä aliarviointi johtuu vanhempien suojelun halusta ja inhimillisellä tasolla hyvin ymmärrettävästä tarpeesta unohtaa menneisyyden kauheita tapahtumia. Lapsi voi kokea traumaoireita myös silloin, kun hän itse ei ole ollut traumaattisen tapahtuman ytimessä vaan siinä on ollut hänen vanhempansa. Huoltajan traumakokemukset välittyvät lapselle silloinkin, kun vanhemmat pyrkivät olemaan kotona vaiti kokemuksistaan. Vanhemman kyky olla turvallinen vanhempi ja perheen hyvä yhteenkuuluvuuden tunne traumaattisen kokemuksen jälkeen voivat estää lapsen traumaattisten oireiden kehittymistä ja tukevat lapsen hyvinvointia.⁹

Traumaattisella stressillä on moninaisia lyhyt- ja pitkäaikaisia seurauksia lapsen mielenterveyteen, fyysiseen terveyteen ja elämän suunnitteluun ylipäänsä. Lapsen kokemat traumat altistavat kognitiivisille häiriöille, jotka vaikuttavat koulumenestykseen ja myöhemmin työmahdollisuuksiin. Lapsi saattaa taantua ikäistään nuorempien tasolle, toistaa traumaattisia tapahtumia leikeissään ja vetäytyä kuoreensa sosiaalista vuorovaikutusta vaativissa tilanteissa. Lapsi voi kokea traumaattisiin kokemuksiin liittyviä syyllisyyden tunteita, jotka voivat ajan myötä kehittää hänessä toivottomuutta ja alakuloisuutta. Nämä trauman seuraukset voivat olla esteenä tarvittavan motivaation kehittämiseksi, jota lapsi tarvitsee saavuttaakseen koulutavoitteitaan. Keskittyminen koulutunneilla saattaa olla vaikeaa ja käytös rauhatonta. Myös lapsen maailmankatsomus voi muuttua kokemusten takia: maailma vaikuttaa epäluotettavalta, pelottavalta ja vaaralliselta.¹⁰

Koska traumatisoitumisen seuraukset vaikeuttavat koulunkäyntiä samaan aikaan kun vanhempien resurssit voivat olla maahanmuuttajuuteen liittyvien tekijöiden takia vähäisemmät kuin valtaväestön, kouluihin olisi hyvä kehittää lyhytaikaisia, eri-ikäisille lapsille suunnattuja interventioita, joita voi hyödyntää

7 Mm. Bhugra 2004

8 Almqvist & Broberg 1999

9 Punamäki 2001

10 Trauman seurauksista enemmän kiinnostuneelle lukijalle suosittelen Van der Hartin, Nijenhuisin ja Steelen vuonna 2010 julkaistua kirjaa "Vainottu mieli".

yhteistyössä mielenterveysalan ammattilaisen kanssa. Traumakokemuksia voi myös olla suomalaisilla lapsilla. Siksi interventiot kouluissa voisi suunnata kaikille niitä tarvitseville oppilaille. Tutkimustieto näyttää, että koululaiset eivät ole kiinnostuneita kirjallisesta tiedosta. Parhaiten näyttävät toimivan menetelmät, joissa heille tarjotaan vuorovaikutuksellista ja aktiivista osallistumista pienryhmissä. Jo lyhytjaksoiset interventiot ovat tuottaneet positiivisia tuloksia.¹¹

Alle kouluikäinen lapsi, joka asettuu Suomeen perheensä kanssa, tulee kosketukseen uuden asuinmaan kulttuurin kanssa joko päiväkodissa tai koulussa. Etenkin niissä perheissä, joissa kumpikin vanhemmista tulee samasta kotimaasta, lapset usein kasvatetaan omien perinteiden mukaan (ks. Kuittisen ja Isosävin artikkeli tässä kirjassa). Kosketuspinta, joka syntyy kahden kulttuurin välille suomalaiseen päiväkotiin tai kouluun menemisen myötä, antaa kummallekin osapuolelle näköaloja toisen kulttuurin kasvatusperiaatteisiin. Vanhemmat on hyvä ottaa tässä vaiheessa huomioon yhteistyökumppaneina, kuten myös kulttuuritietoutta ja kieliosaamista tarvitsevinä huoltajina.

Vanhempien kielenoppiminen on tärkeää myös siksi, että lapsen kielitaito, joka yleensä vahvistuu nopeammin kuin aikuisen, voi aiheuttaa perheen sisällä jännitteitä ja ristiriitoja. On yleistä, että nuori puhuu paremmin suomea tai ruotsia kuin hänen vanhempansa. Parempi kielitaito voi välillä myös vinouttaa vastuuasetelmaa perheen jäsenten kesken ja siirtää vastuun lapselle. Voi olla, että hän joutuu soittamaan vanhempien puolesta virastoihin ja hoitamaan asioita. Jos vanhemmalla on mielenterveyden ongelmia, tämä kasvattaa lapsen vastuuta lisää.

Koska sosiaalisen ympäristön vaikutus lapsen arvomaailmaan, tapoihin ja uskomuksiin on vahvinta ennen teini-ikää, on asettuminen uuteen maahan yli 10-vuotiaan näkökulmasta varsin erilainen prosessi kuin alle kouluikäisen tai koulunsa vasta aloittaneen lapsen. Vaikka vanhempi lapsi oppii uuden kielen nopeammin kuin aikuinen, on hänen äidinkiellensä vahvempi kuin nuoremmilla sisaruksilla, jotka oppivat uuden kielen äidinkielen kanssa samaan aikaan.

Teini-ikäisten asettuminen uuteen kulttuuriin samalla kun he – tälle iälle tyypillisenä kehitystehtävänä – tekevät eroa vanhemmistaan, voi synnyttää ristiriitoja vanhempien ja suvun sekä valtaväestön edustajien, esimerkiksi koulun opettajien tai ystäväpiirin, kanssa. Nuori etsii identiteettiään. Auktoriteettikonfliktit, jotka ovat tavanomaisia myös valtaväestön teini-ikäisillä, voivat kasvaa suuremmiksi vähemmistöryhmissä ja erityisesti pakolaisnuorten keskuudessa.

11 Kataoka ym. 2012

Nuoret elävät kahden kulttuuritaustan kanssa ja ovat suuntautuneet globaaliin kulttuuriin, jossa etniset taustakulttuurit eivät ole keskiössä. Perheissä, joissa vanhemmat haluaisivat ylläpitää separaatioasennetta oman ja valtakulttuurin välillä, voi nuoren välinpitämättömyys omaa kulttuuria kohtaan tai kiinnostus ja hyväksyvä asenne muita kulttuureita kohtaan tuottaa ongelmia.

Kuten jo akkultuuraatioteeman käsittelyssä mainittiin, integraatioasennetta tukee positiivinen ja salliva ilmapiiri, jossa ennakkoluulot eivät rajoita. *Ennakkoluulolla* tarkoitetaan tuomitsevaa ja perusteetonta ennakkokäsitystä todellisen tiedon puuttuessa. Ennakkoluuloja voi olla jokaisella, niin kantaväestön edustajalla kuin maahanmuuttajallakin. Yleensä ne vähenevät vapaaehtoisten kontaktien ja vuorovaikutuksen lisääntyessä (ks. Söderlingin artikkeli tässä kirjassa). Salliva ja ennakkoluuloja poistava ilmapiiri on erityisen tärkeä tavoite kouluympäristössä, jossa maahanmuuttajalapsen identiteettikehitystä voidaan tukea ja vahvistaa. Lapsen joutuminen rasismien kohteeksi on omiaan heikentämään hänen uskoaan tulevaisuuteen.

Maahanmuuton vaikutus mielenterveyteen

Tutkimusten mukaan maahanmuuttajat kärsivät enemmän psyykkisistä ongelmista kuin valtaväestö. Myös mielenterveyspalveluissa tämä tulisi ottaa huomioon. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen Maamu-tutkimuksessa, johon osallistui kurdi-, somalialais- ja venäläistaustaisia maahanmuuttajia, selvisi, että osa maahanmuuttajista kokee pääsevänsä huonosti mielenterveyspalveluihin. Suomessa moni maahanmuuttaja ei hakeudu näihin palveluihin. Tutkimuksessa kävi ilmi, että somalialaistaustaiset maahanmuuttajat raportoivat käyttävänsä mielenterveyspalveluita vähemmän kuin valtaväestö, vaikka raportoidut psyykkiset oireet olivat yhtä yleisiä. Somalialaistaustaiset eivät kokeneet tarvitsevansa mielenterveyspalveluja, kun taas kurditaustaiset kokivat jäävänsä tarvittavia mielenterveyspalveluja paitsi. Tutkimuksessa ilmeni myös, että maahanmuuttajat – erityisesti naiset – käyttävät vähemmän mielenterveyspalveluja kuin valtaväestö, vaikka he kokevat tarvitsevansa niitä¹².

Palveluihin ei ehkä hakeuduta, koska ei tiedetä mistä apua saa. Mielenterveyspalvelujen tarjoajien tulisi kehittää tämän kohderyhmän kanssa työskentelyä. Osin kokemus palvelujen puutteesta johtuu kielimuurista ja / tai työntekijöiden kokemattomuudesta käyttää tulkkia. Mielenterveyspalvelun tarjoajat myös ko-

12 Castaneda ym. 2012

kevat maahanmuuttajien tarvitsevan erityistä hoitoa, joka vaatisi omanlaistaan osaamista. Helposti maahanmuuttajapotilas lähetetään eteenpäin selvittämättä, onnistuisiko interventio ja hoito omassa toimipisteessä.

Eri kulttuureja edustavat ihmiset suhtautuvat eri tavoin mielenterveysasioihin, ja mielenterveyspalvelujakin on tarjolla vaihtelevasti. Monilta voi puuttua tieto ja luottamus palveluita kohtaan. Yksi tähän vaikuttava tekijä voi myös olla avun hakemisen menetelmien kulttuurisidonnaisuus. Maahanmuuttaja kääntyy apua hakiessaan oman kulttuuripiirinsä puoleen. Lääkärin tai psykoterapeutin sijaan henkilö hakeekin apua yhteisön vanhimmalta tai parantajalta.¹³ Luottamus omaan kulttuuriin kuuluvan henkilön tietoon ja taitoon voi olla suurempi kuin luottamus uuden maan mielenterveyspalveluihin.

Maahanmuuttajataustan on todettu vaikeuttavan psykiatrissa diagnostiikkaa. Maahanmuuttajapotilas voi vaikeissa tilanteissa ja elämänkriiseissä tulla helposti väärin ymmärretyksi hakiessaan apua. Yksilön käyttäytymisen arvioinnissa on otettava huomioon hänen kulttuuritaustansa ja uskomuksensa. Traumatisoituminen on myös kulttuurinen prosessi ja oireiden ilmaisu on kulttuurisidonnaista.¹⁴ Myös mielenterveysongelmat voidaan kokea eri tavalla kuin omassa kulttuuripiirissämme on tapana. Monesti potilaan somaattisina kuvaillut oireet voivat esimerkiksi olla merkki psyykkisistä ongelmista.

Mielenterveystyössä on tärkeää kysyä maahanmuuttajalta hänen kotimaansa käytännöistä. Vaikka Suomessa näkemys tietyn ongelman hoidosta olisikin erilainen, on tärkeää kuunnella potilaan omia mielipiteitä ja näkemyksiä. Tämä tiedon jakaminen kehittää luottamusta ja antaa arvokasta lisätietoa potilaan ongelmista.

Terveiden ja mielenterveyden hoidossa on aktiivinen ote maahanmuuttajataustaisen asiakkaan kanssa usein toivottava. Esimerkiksi Saksassa, missä työvoiman maahanmuuttajahistoria – erityisesti Turkin alueelta – on pitempi kuin Suomessa, on tätä asiaa puitu paljon yhteiskunnallisella tasolla. Erilaiset toimintatavat vaikkapa lääkärin vastaanotolla saattavat ihmetyttää potilasta. Eroa kuvaa hyvin esimerkiksi seuraava turkkilaisen maahanmuuttajan lause: ”Turkkilainen lääkäri kertoo minulle, mikä minua vaivaa, kun saksalainen taas haluaa tietää minulta, mikä minulla on!”

Maahanmuuttajatausta näyttää nykytutkimuksen mukaan vaikuttavan erityisesti naisten mielenterveyteen heikentävästi.¹⁵ Nuorten naisten elämässä

13 Bhugra 2004

14 Kirmayer & Sartorius 2007

15 Gerritsen & Deville 2009

ristiriidat lapsuuden perheen taustakulttuurin ja uuden kulttuurin välillä voivat aiheuttaa heille henkistä kuormitusta, joka tulee esiin masennus- ja ahdistusoireina, syömisongelmina tai päihteiden käyttönä. Iäkkäät naiset taas eivät monesti ole voineet työstää menetyksiään tai traumaattisia kokemuksiaan, mikä voi ilmetä psyykkisinä ongelmina myöhemmin elämässä.¹⁶

Mielenterveyspalvelut ja niiden saatavuus

Mielenterveysalan työntekijälle maahanmuuttajataustaisen asiakkaan tapaaminen tuo haasteita. Työntekijä ei välttämättä ole saanut minkäänlaista koulutusta, joka liittyy maahanmuuttoon, kotoutumiseen ja kulttuurisiin kysymyksiin. Työntekijä voi joutua helposti omien ennakkoluulojensa vangiksi. Hän voi esimerkiksi ajatella, että asiakas odottaa työntekijän olevan kulttuuriekspertti. Toinen ääripää voi olla se, että työntekijä ei lainkaan ota huomioon asiakkaan maahanmuuttajataustaa. Kumpikin ääripää tuottaa helposti vaikeuksia asiakas-kontaktissa ja hoidon sujumisen suhteen.

Silloin kun työntekijällä ei ole valmiuksia monikulttuuriseen asiakastyöhön, voi myös paljastua työntekijän sokeita kohtia, kuten stereotyyppistä ajattelua. *Stereotypiat*, joissa ihmisten ominaisuuksia yksinkertaistetaan ja arvotetaan, voivat helposti johtaa kulttuurien yhteentörmäykseen, jossa negatiiviset tunteet nousevat pinnalle ja eri ryhmien vihamielisyys toisiaan kohtaan vahvistuu. Mielenterveysalan kehitystä ajatellen olisi hyvä tarjota monikulttuurisen työn koulutuspäiviä ja asiantuntevaa työnohjausta. Tulkin kanssa työskentelyäkin tulisi tehdä tutuksi koulutuksilla. (Ks. myös Sainola-Rodriguezin artikkeli tässä kirjassa.)

Myös ilman huoltajaa maahan tulleet lapset tai lapset, jotka ovat joutuneet erilleen vanhemmistaan, ovat erityisryhmä, joka kohtaa lyhyt- ja pitkäaikaista turvallisuuden puutetta, taloudellisia vaikeuksia sekä rakkauden ja huolenpidon puutetta. Joskus lapsi tai nuori alkaa oireilla vasta vuosien päästä maahan tulosta. Tämä ryhmä tarvitsee mielenterveys- sekä ennaltaehkäiseviä palveluja.

Hyvin toimiva tuki ottaa huomioon maahanmuuttajan menneet kokemukset samalla kun hänen nykytilannettaan pyritään kehittämään paremmaksi. Jos taustoihin ei kiinnitetä huomiota, voi hoito osoittautua tehottomaksi. Esimerkiksi lapsi, joka on hyperaktiivinen, keskittymiskyvytön ja impulsiivinen käytöksessään, voi saada ADHD-diagnoosin. Hän ei kuitenkaan tule hyötymään hoidosta, jossa taustalla olevia mahdollisia traumakokemuksia ei huomioida.

16 Havens & Chappelle 1983

On tärkeää kuulla yksilöiden ja perheiden omia toiveita ja näkemyksiä hoidon suunnittelussa ja toteutuksessa. Etninen yhteisö voi osin olla tuki perheelle ja lapselle, osin se voi myös tuottaa paineita tietyllä tavalla käyttäytymiseen. Jokaisella yksilöllä ja perheellä pitäisi olla mahdollisuus tehdä yksilöllisiä valintoja.

Suomessa on erityisesti maahanmuuttajille suunnattuja mielenterveyspalveluja vielä varsin vähän. Suomen Mielenterveysseuran SOS-kriisikeskus tarjoaa lyhytaikaista mielenterveystukea maahanmuuttajille kriisitilanteissa. Helsingin sosiaali- ja terveystoimeen on perustettu psykiatrian konsultoiva maahanmuuttajatyöryhmä, jonka tavoitteena on muun muassa henkilöstön monikulttuurisen osaamisen vahvistaminen, tuen antaminen psykiatrisen hoidon käynnistämisessä ja toteuttamisessa ja maahanmuuttajapotilaiden psykiatrisen erikoissairaanhoidon palvelujen parantaminen. Helsingin Diakonissalaitoksen Kidutettujen kuntoutuskeskus on toiminut jo yli 15 vuotta palvelun nimienomaan kidutuksen uhreja ja heidän lähiomaisiaan. Oulussa toimii Oulun Diakonissalaitoksen alla toinen kidutettujen kuntoutuskeskus, jonka palvelut on tarkoitettu Pohjois-Suomen alueella asuville maahanmuuttajille. Tampereella on toiminut jo vuosia psykiatrian poliklinikka maahanmuuttajille. Muissa kunnissa ja kaupungeissa kriisikeskusten tulee ottaa vastaan myös maahanmuuttaja-asiakkaita tai ohjata heitä muihin palveluihin.¹⁷

Palveluja tarjoavat myös yksityiset psykoterapeutit ja muut mielenterveysalan toimijat. Yksityisiin palveluihin potilaaksi pyrkivälle maahanmuuttajalle tulee kuitenkin usein yllätyksenä tulkkimaksujen lisäkustannus, jos yhteistä kieltä terapeutin kanssa ei löydy.

Työssä, jossa kohtaa monia eri kulttuurien edustajia, voi ajan myötä huomata, että asiakkaiden kulttuurinen tausta tuo väistämättä uusia sisältöjä ja vivahteita työhön. Kun työntekijä hyväksyy tämän tosiasian rikastuttavana lisänä ja tekee työtään kulttuurisensitiivisellä otteella, tulee tavoitteiden saavuttaminen yhdessä asiakkaan kanssa helpommaksi. Myös riski turhautua ongelmien ja vaikeuksien lisääntyessä vähenee. Tietyt tekijät, kuten empaattisuus, kunnioitus, kiinnostus kulttuureja kohtaan, muuntautumiskyky, hyväksyvä asenne ja avoimuus uusille asioille, tukevat työntekijän kulttuurisensitiivisyyttä (ks. myös Puukarin ja Korhosen artikkeli tässä kirjassa).¹⁸ Ihmisoikeudet on hyvä ottaa ohjenuoraksi työssä yhtä lailla suomalaisten kuin maahanmuuttaja-asiakkaidenkin kanssa.

17 Myös Väestöliiton Monikulttuurinen osaamiskeskus konsultoi muun muassa opetus-, varhaiskasvatus sekä sosiaali- ja terveyssektorilla toimivia ammattilaisia maahanmuuttajien kohtaamiseen, kotoutumiseen ja palveluihin ohjaamiseen liittyvissä kysymyksissä. Kirjan toimittajien huomio.

18 Katso myös Bennetin (2008) kulttuurisensitiivisyyden kehittymisen porrasmalli; myös Schubert (2007).

MUISTILISTA TULKKITYÖHÖN

- Varmista mikä on asiakkaan kieli ja kielen murre ennen tulkin tilaamista.
- Erityisesti tulkki, jolla on itsellään maahanmuuttajataustaa, voi toimia myös kulttuuriin liittyvien asioiden tulkkina.
- Ota selvää, onko tarjolla useampia tulkkeja. Joissain tilanteissa tietyt seikat, kuten sukupuoli voivat olla asiakkaalle tärkeitä luottamuksen tms. tekijöiden takia.
- Selitä asiakkaalle tapaamisen alussa, miksi tulkki on läsnä.
- Selitä myös, että tulkkia kuten sinuakin koskee vaitiolovelvollisuus.
- Osoita puheesi asiakkaalle, ei tulkille.
- Varaa tarpeeksi aikaa, sillä tulkin pitää kääntää asiakkaan sekä työn-tekijän lauseet.
- Varaa myös riittävän iso huone.
- Anna tulkin keskittyä tulkkaamiseen.
- Tulkki kääntää kaiken, myös negatiiviset ilmaisut ja asiat.
- Yhteistyö tulkin kanssa hyötyy avoimuudesta ja luottamuksellisuudesta.
- Älä siirrä vastuuta tulkille! Tulkin tehtävä on kääntää, ei lohduttaa, auttaa tai tukea asiakasta.
- Huomioi, etteivät ammattitermit ja ammattisanasto välttämättä ole tuttuja tulkille tai niille ei ole suoraa vastinetta toisessa kielessä.

Lähteet

- Almqvist, Kjerstin, & Broberg, Anders G. 1999. Mental health and social adjustment in young refugee children 3 1/2 years after their arrival in Sweden. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 38(6), 723–730.
- Berry, John W. 1984. Cultural relations in plural societies: alternatives to segregation and their socio-psychological implications. Teoksessa M. Brewer & N. Miller (toim.) *Groups in Contact* New York: Academic Press. 11–27.
- Berry, John W., Kim, Uichol, Power, S., Young, Martha & Bujaki, Merridee. 1989. Acculturation Attitudes in Plural Societies. *Applied Psychology. An International Review* 38, 185–206.
- Berry, John W. 1980. Acculturation as varieties of adaptation. Teoksessa *Acculturation: Theory, Models and Some New Findings*. A. M. Padilla (toim.). Boulder, CO: Westview, 9–25.
- Bhugra, Dinesh. 2004. Migration, distress and cultural identity. *British Medical Bulletin*, Vol 69: 129–141.
- Castaneda Anu, Rask, Shadia, Koponen Päivikki, Mölsä, Mulki & Koskinen, Seppo. (toim.). 2012. *Maahanmuuttajien terveys ja hyvinvointi. Tutkimus venäläis-, somalialais- ja kurdi-taustaisista Suomessa*. THL-Raportti 61/2012. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus.
- Fazel, Mina, Wheeler, Jeremy, & Danesh, John. 2005. Prevalence of serious mental disorder in 7000 refugees resettled in western countries: a systematic review. *Lancet* 365(9467):1309–1314.
- Gerritsen, Annette, & Deville, Walter. 2009. Gender differences in health and health care utilization in various ethnic groups in the Netherlands: A cross-sectional study. *BMC Public health* 9: 109 doi:10.1186/1471-2458-9-109.
- Hart, Onno van der, Nijenhuis, Ellert & Steele, Kathy. 2009. *Vainottu mieli. Rakenteellinen dissosiaatio ja pitkään jatkuneen traumatisoitumisen hoitaminen*. Helsinki: Traumaterapiakeskus.
- Havens, Betty & Chappell, Neena. 1983. Triple Jeopardy: Age, Sex, and Ethnicity, *Canadian Ethnic Studies*, 15(3): 119–132.
- Kataoka, Sheryl, Langely, Audra K., Wong, Marleen, Bajew, Shilpa, & Stein, Bradley D. 2012. Responding to Students with Posttraumatic Stress Disorder in Schools. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 21, 119–133.
- Kirmayer, Lawrence J. & Sartorius, Norman. 2007. Cultural models and somatic syndromes. *Psychosomatic Medicine*, 69 (9): 832–840.
- Kwak, Kyungwha, & Berry, John W. 2001. Generation differences in acculturation among Asian families in Canada: A Comparison of Vietnamese, Korean and East-Indian groups. *International Journal of Psychology*, 36, 152–162.
- Punamäki, Raija-Leena. 2001. From childhood trauma to adult well-being through psychosocial assistance of Chilean families. *Journal of Community Psychology*, 29(3), 281–303.
- Redfield, Robert, Linton, Ralph & Herskovits, Melville J. 1936. Memorandum for the study of acculturation. *American Anthropologist*, 38: 149–152.
- Schubert, Carla. 2007. *Monikulttuurisuus mielenterveytyössä*. Helsinki: Edita.

6. VANHEMMUUS JA PIENTEN LASTEN HOIVA ERI KULTTUUREISSA

Saija Kuittinen ja Sanna Isosävi

Alkuvuodesta 2013 englantilainen BBC News ja kanadalainen Toronto Star – lehti¹ kertoivat pohjoismaisten vanhempien nukuttavan vauvoja ulkona pakkasessa. Vaikka monelle suomalaiselle tämä on normaali tapa hoitaa lapsia², herätti se Pohjoismaiden ulkopuolella hämmennystä ja kyselyjä käytännön vahingollisuudesta pienille vauvoille. Utisointi muistuttaa, että olemme kaikki jonkin kulttuurin jäseniä ja toimimme kulttuurillemme tyypillisesti, vaikka emme ole siitä aina itse tietoisia. Se, mikä suomalaisille on itsestään selvä ja luonnollinen tapa hoitaa lapsia, voi toisten mielestä olla vahingollista tai outoa – ja päinvastoin.

Kulttuureihin liittyvät toimintatavat, perinteet ja uskomukset määrittelevät kaikkia elämänalueita, ja ne ovat läsnä jo raskauden aikana ja elämän ensihetkistä lähtien. Vaikka hoivakäytänteet vaihtelevat ympäri maailman, jokaisessa kulttuurissa vauvoja hoidetaan sen mukaan, mitä kasvattajat toivovat lapsen kehitykseltä ja mitä pidetään hyvänä tai toimivana vanhemmuutena.

Kulttuurien ja niihin liittyvien ilmiöiden määrittelemisen on haastavaa, sillä kulttuurit eivät ole yhtenäisiä, muuttumattomia kokonaisuuksia maarajojen sisällä. Kulttuuristen uskomusten lisäksi lasten kasvatukseen ja hoitoon vaikuttavat myös politiikka ja yhteiskunnan rakenteet. Lapsia hoidetaan usein yhden maan tai kulttuurialueen sisällä eri lailla kaupungeissa ja maaseudulla sekä eri yhteiskuntaluokissa. Yksittäisen perheen tai vanhemman kohdalla kulttuuriset uskomukset ovat vain osa monimutkaista kokonaisuutta, joka ohjaa vanhempien toimintaa ja tapaa kasvattaa lapsia. Kulttuuritaustan lisäksi vanhempien persoonallisuus, perheen nykyinen elämäntilanne tai perheen aikaisemmat kokemukset ovat aina osa vanhemmuuden käytänteitä.

Kulttuurin lisäksi myös maahanmuuttokokemus määrittelee sitä, millaista vanhemmuutta maahanmuuttajataustaiset vanhemmat toteuttavat ja miten he

¹ BBC News 22.2.2013; Toronto Star, 22.2.2013

² Tourula 2011

lapsiaan hoitavat. Koska osa Suomeen muualta muuttaneista vanhemmista on lähtömaissaan ja maahanmuuttoprosessin aikana kokenut vaikeita tapahtumia, esittelemme lopuksi myös tutkimustietoa mielenenterveyden ja traumaattisten kokemusten yhteydestä vanhemmuuteen ja lapsen ensimmäisen elinvuoden kasvuun. Artikkelin painopiste on vauva-ajan hoivakäytänteissä ja kehityksessä, mutta monet esitellyt asiat ovat sovellettavissa myös myöhempiin ikävaiheisiin ja eri-ikäisten lasten kasvatukseen. Lasten kasvaessa kehitykseen vaikuttavat kuitenkin enenevissä määrin myös kodin ulkopuolinen ympäristö, kuten päivähoito, koulu ja toverisuhteet.

Pienten lasten hoiva vaihtelee kulttuurista toiseen

Kaikki vanhemmuuden osa-alueet, kuten raskaus, synnytys, vauvojen perushoiva sekä lasten kasvatusta ovat yhteydessä laajemmin yhteisössä vallitseviin käsityksiin ja toimintatapoihin. Joissakin kulttuureissa lasten saaminen on valinta tai henkilökohtainen toive, jota pyritään suunnittelemaan. Toisissa kulttuureissa vanhemmuus on luonnollinen osa elämää, johon yksilöllisillä toiveilla ei katsota olevan osuutta. Vaikka lasten saaminen on vahvasti sidoksissa biologiaan ja ihmislapsi tarvitsee syntyessään hoivaa selvitäkseen, sosiaalinen ja fyysinen ympäristö ovat yhteydessä lapsille tarjotun perushoivan, kuten ruokkimisen, nukkumisen ja hygienian ilmenemismuotoihin. Joskus ympäristön vaatimukset sekä vanhempien käytössä olevat resurssit ja heidän uskomuksensa ohjaavat vanhempia tarjoamaan hoivaa vain tietyille lapsille³.

Maailmanlaajuisessa tarkastelussa onkin vaikea löytää sellaista tapaa hoitaa tai kasvattaa lapsia, joka toistuisi paikasta ja ajasta toiseen. Kasvu-ympäristöjen vaatimukset poikkeavat eri puolilla maailmaa, ja erot lasten kasvatuksessa ovat välttämätön tulos ympäristöön sopeutumisesta. Suomalaiset nykykäsitykset hyvästä vanhemmuudesta tai lasten suotuisasta kehityksestä tulevat pääosin tutkimuksista, jotka on tehty länsimaisissa yhteiskunnissa⁴ ja keskiluokkaisissa perheissä, joissa pienen lapsen ensisijainen hoitaja on usein äiti.

Saatavilla oleva tutkimustieto ei siis edusta maailmanlaajuisia käsityksiä tai tapoja lasten kasvatuksessa. Esimerkiksi lapsen muodostama erityinen kiintymyssuhde ensisijaiseen hoitajaansa mielletään usein ihmisille ja muille kädellisille

3 Mann 1992

4 Termi *länsimainen kulttuuri* viittaa tyypillisesti Euroopan ja Pohjois-Amerikan alueiden teollistuneisiin yhteiskuntiin. Vaikka yhteiskuntien jaottelu ”länsimaisiin” ja ”ei-länsimaisiin” kulttuureihin on ongelmallista, käytämme käsitteitä luettavuuden helpottamiseksi myös tässä tekstissä.

evoluutiossa määräytyneeksi tavaksi⁵. Kulttuurisesta näkökulmasta katsottuna se on kuitenkin muovautunut vastauksena tietynlaiseen ympäristöön⁶. Monissa kulttuureissa lapset kasvavat perheessä, jossa hoitajia on useampi kuin yksi, ja usein sisarukset ja yhteisön muut lapset ovat aikuisten lisäksi tärkeitä kasvattajia ja hoitajia. Joissakin yhteisöissä äidin lisäksi muut aikuiset ja lapset saattavat hoitaa jo muutaman kuukauden ikäistä vauvaa yli puolet ajasta⁷.

Biologiaan perustuvat hoivakäytännöt, kuten imettäminen, ovat aina yhteydessä fyysiseen ja sosiaaliseen ympäristöön sekä tiettyyn aikaan. Vauvaa voi imettää äiti, imettäjä tai toinen yhteisöön kuuluva nainen, tai rintamaito voidaan tarjota lapselle pullosta, jolloin kuka tahansa voi ruokkia lasta. Vauvaa saatetaan imettää heti kun vauva herää tai itkee tai säännöllisin aikavälein. Tapa, jolla vauvaa imetetään, voi olla vuorovaikutuksellinen, jolloin vauvaa katsotaan ja hänelle jutellaan tai hyvin pelkistetty. Imetyksen kesto voi vaihdella viikoista vuosiin, tai imetystä ei aloiteta lainkaan. Osa vauvoista saa rintamaidon ohella muuta ravintoa, esimerkiksi äidinmaidon korviketta. Lisäksi suhtautuminen imettämisen tarpeellisuuteen tai hyödyllisyyteen vaihtelee, ja maantieteellisesti lähekkäisillä alueilla voi käsityksissä ilmetä kulttuurisia eroja. Esimerkiksi Kamerunin maaseudulla asuvan Nso-kansan mukaan vauvan ensisijainen rauhoituskeino on aina imettäminen ja rintamaitoa tarjotaan monesti ennakoivasti, jotta lapsi pysyy terveenä ja rauhallisena⁸. Imetyksen aikainen vuorovaikutus on yhteisön uskomusten mukaan tärkeää äidin ja lapsen suhteelle: lasta katsotaan, häntä kosketellaan ja hänelle puhutaan. Läheisellä alueella asuva Fulani-kansan sijaan uskoo, että katsekontakti ja fyysinen kosketus vauvaan ei ole soveliaista ja että se voi olla haitaksi lapselle, minkä takia he välttelevät katsomasta tai koskettamasta vauvaa ruokinnan aikana.

Kulttuuriset erot lasten kasvatuksessa johtuvat vanhempien tekemistä valinnoista ja suunnitelmallisesta opettamisesta sekä tiedostamattomasta arvojen, tapojen ja uskomusten eteenpäin välittämisestä. Yksittäiset käytännöt lasten hoidossa ovat osa kulttuurin, ympäristön ja yhteisön muodostamaa laajempaa kokonaisuutta, joka ohjaa luontevaa tapaa toimia lapsen kanssa. Vaikka erilaisia vanhemmuususkomuksia ja -tapoja on paljon, niiden taustalla vaikuttaa aina nk. kulttuurinen vanhemmuuden logiikka. Sen tarkoituksena on sosiaalistaa lapsia yhteisön jäseniksi ja tarjota heille sellaista kasvatusta, jonka avulla he selviävät

5 Bowlby 1969/1982

6 Hrdy 2009; Keller 2013

7 Tronick ym. 1992

8 Yovsi ja Keller 2003

elämässä ja joka edistää moraalisesti oikeana pidettyä kehitystä. Kasvattajat tukevat toiminnallaan erityisesti kyseisessä ympäristössä arvostettujen ominaisuuksien, kuten esimerkiksi motoristen taitojen tai kielen kehittymistä.

Kulttuuriset erot tavoissa hoitaa ja kasvattaa lapsia eivät ole sattumanvaraisia. Ne ovat yhteydessä ympäristön vaatimuksiin ja resursseihin sekä yhteisön arvoihin ja uskomuksiin.

Kulttuurinen vanhemmuuden logiikka tarkoittaa vanhemmuuden käytänteiden mukautumista ympäristöön tarkoituksenmukaisella tavalla.

Yksilöllisyyden tai yhteisöllisyyden ihannetta toteutetaan kasvatuksella

Vaikka kulttuurien luokittelu on ongelmallista, helpottaa se yhteisöjen välisistä eroista puhumista yleisellä tasolla. Kulttuurieroja voidaan tarkastella muun muassa sen mukaan, painotetaanko yhteisössä enemmän yhteenkuulumista vai itsenäistä selviytymistä. Jyrkkä jako yksilön tai yhteisön merkitystä arvostaviin kulttuureihin on usein keinotekoinen, mutta tutkimusten mukaan erot näkyvät siinä, miten lapsia kasvatetaan⁹. Yksinkertaistaen voidaan sanoa, että teollistuneiden länsimaiden kaupunkiympäristöissä vanhemmat painottavat ennen kaikkea yksilön roolia ja vastuuta. Useissa yhteisöissä eurooppalaisen ja pohjoisamerikkalaisen kulttuuripiirin ulkopuolella vanhemmat korostavat yhteisöllisiä arvoja ja yhteenkuuluvuuden merkitystä. Nämä yhteisöllisyyttä korostavat yhteisöt muodostavat valtaosan maailman väestöstä, ja näitä kulttuurialueita voidaan kuvata myös termillä *majority world*¹⁰.

Yksilön itsenäisyyttä ja omaa vastuuta korostavissa yhteisöissä vanhemmat arvostavat usein sitä, että lapset kehittävät varhain käsityksen itsestään ja omista toiveistaan. Lisäksi äidit pitävät vauvan ainutlaatuisuuden tukemista, tyytyväisyyttä ja yhdessäoloa usein keskeisinä tavoitteina¹¹. Teollistuneissa, moderneissa yhteiskunnissa vanhemmat myös odottavat lasten saavuttavan monia taitoja varhaisemmassa iässä kuin läntisten teollisuusmaiden ulkopuolella. Tämä pätee etenkin kognitiivisiin taitoihin eli päättelyyn ja ongelmanratkaisuun liittyviin

9 Keller 2003

10 Kagitcibasi 2005

11 Keller ym. 2002

kykyihin¹². Näiden taitojen kehittymistä tukevaa vanhemmuutta on esimerkiksi vauvojen katsominen, puheen osoittaminen heille suoraan sekä yritys tulkita ja tunnistaa vauvojen tunteita ja toiveita ja pukea ne sanoiksi.

Vauvan minuuden kehityksen ja tiedollisten taitojen tukeminen on esimerkiksi suomalaisessa nykykulttuurissa hyvin laajalle levinnyttä. Ensisijaisen hoitajan (yleensä äidin) ja vauvan välinen kasvokkain tapahtuva vuorovaikutus on tärkeää, ja katsekontaktin puuttuminen voi kulttuurissamme olla herkästi merkki varhaisen vuorovaikutuksen ongelmista. Musiikkileikkikoulut ja muut harrastukset tarjoavat virikkeitä lapselle ja tähtäävät osaltaan kielen varhaiseen oppimiseen ja vauvan psykologisen kehityksen tukemiseen. Autonomian tukeminen näkyy muun muassa siinä, että pienten lasten odotetaan viihtyvän yksin esimerkiksi lelujen parissa niin, etteivät he ole välttämättä jatkuvasti aikuisten seurassa. Myös vauvojen nukkuminen varhain omassa sängyssä, omassa huoneessa ja läpi yön heräämättä ovat arvostettuja piirteitä yhteisöissä, jotka korostavat yksilön erillisyyttä ja itsenäisyyttä.

Vauvan yksilöllisen persoonan tukeminen tai toiveiden selvittäminen ei ole kaikkien vanhempien mielestä ensisijaista. Kulttuureissa, joissa laaja perhe, suku ja yhteisö ovat tärkeässä asemassa, pidetään usein keskeisenä, että lapset oppivat kunnioittamaan muita ja toimimaan osana yhteisöä. Vanhemmat eivät välttämättä painota vuorovaikutuksessa vauvalle suoraan puhumista tai tulkitse kielellisesti heidän tunteitaan¹³. Joihinkin uskomuksiin liittyy se, että vanhemmat voivat myös välttää katsekontaktia vauvaan suojellakseen lasta¹⁴. Sen sijaan vuorovaikutus vauvojen kanssa voi olla hyvin rytminen, musiikillinen sekä toistoon ja fyysiseen kontaktiin perustuva.

Vauvojen hierominen ja pitäminen hoitajan vartaloa vasten ovat arvostettuja hoitomuotoja etenkin monissa yhteisöissä Afrikan, Intian ja Karibian alueilla, ja tällaisia hoitomuotoja pidetään usein välttämättöminä lasten motoriselle ja henkiselle kehitykselle¹⁵. Lisäksi sen, että vauvaa pidetään sylissä käsivarsilla tai muuten lähellä hoitajaa, uskotaan edistävän hoitajan ja vauvan välistä suhdetta. Vanhemmat voivat tukea lasten fyysistä kehitystä myös harjoituttamalla istumista ja kävelemistä jo varhain tai esimerkiksi hieromalla vauvoja ja välttelemällä vauvojen pitämistä makuulla alustan päällä tai istuimessa. Monet vanhemmat arvostavat myös muiden taitojen oppimista, mutta he eivät aina

12 Willemsen ym. 1997

13 Demuth ym. 2011

14 Moro 1994, 44–45

15 Adolph ym. 2009

pidä niiden harjoittelua yhtä tarpeellisenä kuin fyysisen ja motorisen kehityksen tukemista.

Vaikka vauvoille osoitettu erityislaatuinen laulava ja kujerteleva ”vauvapuhe” on hyvin yleistä ympäri maailmaa¹⁶, äidit puhuvat pienille vauvoilleen eri tavoin eri kulttuureissa. Yksilöllisyyttä korostavissa kulttuureissa äitien puhe muistuttaa kahden aikuisen välistä vuoropuhelua, jossa osapuolet vastaavat toisilleen ja vanhemmat käyttävät kokonaislauseita. Äidit painottavat asiasisältöjä puheessaan ja puhuvat usein pienille vauvoilleen ikään kuin vastausta odottaen: ”Onko Maija väsynyt? No taitaa Maija olla väsynyt, kyllä vain, etkö olekin?”. Tällainen kielellinen vuorovaikutus auttaa hoitajaa tulkitsemaan vauvan tuntemuksia ja toiveita ja siten vastaamaan niihin sekä tukemaan lapsen kokemusta hoitajastaan erillisenä yksilönä.

Kielellinen vuorovaikutus on sisällöltään erilaista, jos sen tarkoitus ei ole kehittää lapsen psykologista itsenäisyyttä tai tukea esimerkiksi kielellisten taitojen varhaista oppimista. Asiasisällöltään tyhjä puhe, jossa toistetaan erilaisia äänteitä ja hellittelysanoja, voi liittyä uskomukseen, että vauvojen ajattelu ja kieli kehittyvät luonnollisesti ajan myötä, eikä vanhempien ole tarpeen erikseen viedä tätä kehitystä eteenpäin toiminnallaan¹⁷. Sen sijaan vanhemmat saattavat ajatella, että yhteenkuuluvuuden tunnetta lapseen tai tämän fyysistä kehitystä voidaan tukea tunnepitoisella puheella, rytmisyydellä ja fyysisellä läheisyydellä. Tällaiset arvot ja uskomukset saattavat näkyä vuorovaikutuksessa esimerkiksi niin, että vauvan nimeä toistetaan rytmitellen samalla kun vauvaa keinutetaan tai nostellaan ylös ja alas (”Maija maija maija – Maija maija maija”)¹⁸.

Varovaisuutta arviointiin

Tutkimusten mukaan erilaiset tavat hoitaa vauvoja ovat yhteydessä taitojen oppimisen nopeuteen. Esimerkiksi motorinen kehitys on nopeampaa niillä vauvoilla, joita on hierottu ja kosketeltu paljon ja jotka ovat tottuneet olemaan äidin tai toisen hoitajan selässä tai sylissä¹⁹. Toisaalta vauvojen kehitystason arvioimisessa käytetyt tehtävät, kuten kääntyminen selältä vatsalleen, eivät välttämättä onnistu vauvoilta, joita on kannettu paljon, koska he eivät ole harjoitelleet kääntymistä makuuasennossa. Nämä vauvat voivat sen sijaan kehittyä nopeammin muilla mo-

16 Fernald 1992

17 LeVine ym. 1996

18 Rabain-Jamin ym. 2003

19 Adolph ym. 2009

toriikan osa-alueilla, kuten istumaan oppimisessa. Kulttuuristen käytäntöjen lisäksi vauvojen kehitystä selittää kuitenkin myös vanhempien koulutus- ja tulotaso.

Vauvojen saama hoiva ja heidän arkikokemuksensa ovat siis yhteydessä oppimisen nopeuteen, minkä vuoksi ns. normaalin kehityksen aikataulujen määrittelemineen on haastavaa. Lasten kehitystä arvioidessa on tärkeää kartoittaa sitä, millaisessa kasvuympäristössä lapsi elää ja millaisia taitoja hänen kanssaan on harjoiteltu. Taitojen oppimisen eriaikainen eteneminen tai viivästyminen ei välttämättä johdu lapsen kehityksellisistä vaikeuksista vaan siitä, että hänelle ei ole tarjoutunut mahdollisuutta harjoitella taitoja arjessaan. Erilaisista kieli- ja kulttuuri-asteista tulevien lasten kehityksen arvioinnissa ja sen perusteella tehtävissä päätelmissä tuleekin olla erityisen varovainen, sillä arviointitilanteet ja -menetelmät eivät välttämättä sovellu sellaisinaan käytettäväksi kaikkien maahanmuuttajataustaisten perheiden lapsilla. Mikään kehityksen arviointimenetelmä ei ole itsessään hyvä tai luotettava vaan se vaatii aina oikeanlaista soveltamista ja ammattilaisen tulkintaa. Työssään monikulttuurisia ja kaksikielisiä lapsia kohtaavan työntekijän tuleekin kriittisesti arvioida sitä, voiko testituloksista tehdä luotettavia johtopäätöksiä lapsen kehityksestä. Hänen tulee myös huomioida tulosten tulkinnassa lapsen taitojen lisäksi tämän arkikokemukset sekä arviointitilanteen ja menetelmien kulttuuri- ja kielisidonnaisuus.

Motoristen taitojen lisäksi on lasten tunneilmaisun kehittyminen yhteydessä kasvuympäristöön. Vanhempien odotukset ja painotukset kasvatuksessa sekä yhteisössä suotavat tavat vaikuttavat siihen, miten lapset ilmaisevat tunteita. Erilaisissa ympäristöissä kasvaneet lapset voivat reagoida samanlaiseen tilanteeseen hyvin eri tavoin. Kulttuuri- ja kasvuympäristön yhteys tunnesäätelyn kehitykseen ja sen arviointiin on merkittävä, koska tunteiden ilmaisu liittyy oleellisesti käsityksiimme lapsen hyvästä kehityksestä.

Esimerkiksi lapsen reagoiminen ja tunteiden ilmaiseminen silloin kun hän on erossa vanhemmastaan tai vieraan ihmisen seurassa voivat vaihdella sen mukaan, mihin lapsi on kasvuympäristössään tottunut. Vauvat, jotka ovat jatkuvasti hoitajiensa lähellä ja yhteisön ympäröiminä, kokevat todennäköisesti yksinolon eri tavoin kuin vauvat, jotka viettävät kotona aikaa myös itsekseen, esimerkiksi lattialla leikkien. Tunneilmaisua ohjaavat lisäksi kulttuuriset arvot ja normit. Rauhallisuutta arvostavassa ympäristössä vauvat oppivat säätämään ja ilmaisemaan tunteitaan, kuten kiukkua tai pettymystä, eri lailla kuin kulttuurissa, jossa tunteiden ilmaisuun kannustetaan ja sitä pidetään yksilön oikeutena²⁰.

20 Keller ym. 2009

Suomalaisessa kulttuuriympäristössä vauvat viettävät pääosan ajastaan vanhempiensa seurassa. Lisäksi lasten itkeminen ja mielipahan avoin näyttäminen ovat kulttuurissamme hyväksyttyjä tapoja ilmaista tunteita. Länsimaissa odotetaan lapsen noin vuoden iässä suosivan vanhempiaan suhteessa muihin aikuisiin. Siten lapsi, joka on aivan rauhallinen joutuessaan ensi kertaa vieraan syliin, voisi Suomessa herättää huolen vanhemman ja vauvan välisen suhteen kehityksestä ja kysymyksiä siitä, miksi lapsi ei ilmaise mielipahaa tai onko lapsen ja hoitajan suhde turvallinen ja läheinen. Kaikissa yhteisöissä ei erotilanne vanhemmista kuitenkaan ole samalla tavalla stressaava kuin suomalaisessa yhteiskunnassa. Esimerkiksi vuoden ikäinen lapsi ei välttämättä vierasta uusia aikuisia, jos hänellä on paljon kokemuksia muiden kuin oman vanhemman hoivasta ja tilanne on hänelle tuttu. Erään tutkimuksen mukaan noin vuoden ikäiset vauvat, jotka olivat tottuneet useiden ihmisten hoivaan, pysyivät rauhallisina vieraan sylissä eikä tilanne ollut heille stressaava²¹. Pienten lasten ilmiänsuhtaan samanlainen käytös, kuten ilmeettömyys tai vähäinen tunneilmaisuus, voidaan siis yhdessä kulttuurissa tulkita vanhempi-lapsi -suhteen pulmaksi, kun taas toisessa kulttuurissa tällaista tulkintaa ei voida tehdä.

Vanhemmuus ja maahanmuutto

Vanhemmuuteen siirtyminen on herkkä ja haastava elämänvaihe. Lapsen saaminen on usein onnellinen tapahtuma, joka tuo mukanaan paljon hyvää, mutta se on myös suuri ja monille stressaava muutos²². Kotoutumisvaihe voi saada vanhemmat miettimään suhdettaan oman lähtömaansa ja nykyisen kotimaansa arvoihin ja tapoihin. Vanhemmat joutuvat päättämään esimerkiksi siitä, mitä he haluavat lapsensa oppivan ja miten he haluavat välittää lapselleen omaa kulttuuriperintöään.

Lapsen saamisen myötä vanhemmille tarjoutuu myös uusi rooli yhteiskunnassa: heistä tulee neuvolan asiakkaita sekä päiväkotijärjestelmän käyttäjiä. Valtaväestön erilaiset käytänteet lasten hoidossa ja lasten kanssa olemisessa saattavat aiheuttaa hämmennystä vanhemmissa ja heidän kanssaan työskentelevissä hoito- ja kasvatustilaisissa ammattilaisissa. Vanhemmille tutut tavat voivatkin olla uudessa maassa outoja ja erilaisia. Erityisiä haasteita muualta Suomeen muuttaneille vanhemmille voi aiheuttaa myös perheille suunnattujen palveluiden löytäminen sekä niiden toiminnan ja tavoitteiden ymmärtäminen.

21 emt.

22 Brodén 2006

Monet Suomeen muuttavat vanhemmat tulevat kulttuureista, joissa lähisuvulla ja muulla yhteisöllä on olennainen osa lasten kasvatuksessa. Muutokset sosiaalisessa verkostossa voivat maahanmuuton myötä merkittävästi vaikuttaa vanhemmuuteen ja perheiden hyvinvointiin. Sosiaalinen tuki tai sen puute vanhemmuudessa koskettaa etenkin naisia, sillä vauvojen hoidossa ensisijainen vastuu on useimmiten äideillä. Sosiaalisen tuen puute, eristyneisyys ja yksinäisyys altistavat maahanmuuttajaäitejä merkittävästi synnytyksen jälkeiselle masennukselle²³. Kulttuuristen perinteiden ylläpitäminen ja oman kulttuuriyhteisön tuki sen sijaan vaikuttaisivat suojaavan äitejä masennukselta.

Ympäristöissä, joissa terveydenhuoltopalvelut ovat vaikeasti saatavilla tai olemattomia, perheen ja suvun naiset huolehtivat perinteisesti tuoreesta äidistä ja vastasyntyneestä ja opettavat toisilleen, miten vauvoja hoidetaan²⁴. Maahanmuuton myötä naiset voivat jäädä kovin yksin ilman äitinsä ja vanhempien naisten neuvoja, jotka liittyvät vauvan odotukseen ja tämän hyvään hoitoon, kuten kylvettämiseen, hierontaan tai huolenpitoon sairauden aikana.

Hoitohenkilökunnan tulisi maahanmuuttajavanhempien kohdalla aina arvioida sitä, kuinka vahva perheen sosiaalinen verkosto on ja ovatko äidit yksinäisiä. Sosiaalisten suhteiden kartoittaminen liittyy myös perherakenteen huomioimiseen. Jos perhe voi tukeutua muihin, voi olla todennäköistä, että lasta hoitavat vanhempien lisäksi yhtälailla lapsen isovanhemmat, tädit, sedät ja sisarukset. Ajoittain he voivat olla vanhempien sijaan jopa lapsen ensisijaisia hoitajia.

Kulttuuritietoisuus vanhempien kohtaamisessa

Kulttuuritietoisuus on hyvä lähtökohta sille, että perhe kokee tulewansa kohdatuksi ja kuulluksi. Tämä tarkoittaa kulttuuristen uskomusten, tapojen ja arvojen tunnistamista sekä perheiden että ammattilaisten toiminnassa. Yhtä lailla oleellista on kuitenkin tunnistaa myös ne asiat ja tilanteet, joita ei voida selittää esimerkiksi etnisyydellä tai uskonnolla.

Esimerkki kulttuuritietoisesta ohjauksesta on yhdysvaltalainen tutkimus vauvojen ruokinnasta. Tutkimuksessa huomattiin, että somalialaistaustaiset äidit antoivat vauvoilleen runsaasti sekä rintamaitoa että äidinmaidon korviketta. Somaliassa, kuten useimmissa kehitysmaissa, on perinteisesti uskottu runsaan

23 O'Mahony ym. 2010

24 Mestre 2006

painonnousun olevan hyväksi lapsen kehitykselle²⁵. Uudessa kotimaassa painonnousua ei sen sijaan pidetty terveyttä ja selviytymistä edistävänä tekijänä vaan se yhdistettiin lapsuuden aikaiseen lihavuuteen. Kun terveydenhuollon ammattilaiset tiedostivat ja ottivat korvikkeiden antamiseen liittyvät uskomukset huomioon, uutta tietoa voitiin tarjota niin, että se jäsenyi vanhempien käsityksiin. Tällä tavoin ravintosuositukset tulivat vanhemmille helpommin ymmärrettäviksi.

Terveydenhuollossa, sosiaalitoimessa ja kouluissa työntekijät arvioivat usein muualta Suomeen muuttaneiden perheiden hyvinvointia. Toimivan yhteistyön aikaansaamiseksi on tärkeää tiedostaa ja ottaa huomioon perheiden mahdollisesti erilaiset uskomukset ja tavat. Työntekijän kannalta on huojentavaa, että kaikkia kulttuureja ei voi eikä tarvitse tuntea. Liialliset yleistykset kulttuurisista tavoista eivät ole hyödyllisiä, sillä yksilölliset erot vanhemmuudessa ja perheen ajankohtainen elämäntilanne vaikuttavat aina hyvinvointiin ja arjen käytäntöihin. Esimerkiksi vanhempien koulutus- ja tulotaso voivat selittää kulttuuritaustaa paremmin vanhempien toimintatapaa²⁶. Myös perheen lasten lukumäärä on merkittävä tekijä sekä vanhempien kokemuksen että sisarusten tarjoaman avun kannalta. Lisäksi vanhempien oma lapsuus ja kokemukset syrjinnästä tai rasismista uudessa kotimaassa liittyvät oleellisesti vanhempien ja lasten hyvinvointiin.

Maahanmuuttajataustaisen asiakkaan uskomusten ja tapojen selvittämisessä on paras tapa uteliaisuus ja avoimuus. Arvostelematta kysyminen sekä kulttuuristen erojen ja yhtäläisyyksien pohtiminen yhdessä ovat keskeisessä asemassa maahanmuuttajataustaisia perheitä kohdattaessa. Kun vanhemmat ja palveluja tarjoava taho yrittävät ymmärtää toisiaan, on helpompaa myös miettiä vaihtoehtoisia näkemyksiä ja toimintatapoja. (Ks. myös Puukarin ja Korhosen artikkeli.)

Jos on syytä olettaa, että lapsen terve kasvu tai kehitys on vaarassa vanhempien toiminnan vuoksi, on erityisen tärkeää huomioida taustalla olevat syyt. Jos vanhemman näkökulmaa ei huomioida, on vaarana, että keskitytään vain näkyviin oireisiin eikä yhteistyötä varsinaisen ongelman ratkaisemiseksi synny. Pyrkimys ymmärtää vanhempaa ja vanhemman näkökulman huomioiminen eivät ole sama asia kuin hänen käytöksensä kritiikin hyväksyminen vaan se on edellytys mielekkäälle yhteistyölle ja auttamiselle. Ammattilaisen ei tarvitse luopua uskomuksistaan: oma selitysmalli voi olla taustalla ohjaamassa työtä, mutta sitä ei tarvitse välttämättä ottaa perheen kanssa yhteiseksi päämääräksi.

25 Steinman ym. 2010

26 LeVine ym. 1996

Kulttuuristen tekijöiden tiedostaminen sisältää kyselemisen lisäksi myös ajatuksen omien kulttuuristen käytänteiden ääneen sanomisen ja selittämisen tärkeydestä. Moni terveydenhuollon henkilöstölle itsestään selvä asia, kuten sikiöajan ultraääniseulonnat ja muut lääketieteelliset toimenpiteet, voivat olla maahanmuuttajataustaiselle perheelle vieraita. Vanhempien on kuitenkin tärkeää tietää miksi ja miten niitä tehdään. Vanhemmat saattavat esimerkiksi ajatella suojelevansa syntymätöntä lasta kateellisilta ja pahantahtoisilta voimilta salaamalla raskauden, eivätkä he sen takia halua nähdä sikiötä ultraäänitutkimuksessa²⁷.

Voi myös olla hyvä kertoa, miksi vanhemmilta kysytään henkilökohtaisilta tuntuvia asioita, kuten leikkipuistoissa tai harrastusryhmissä käymistä. Työntekijä voi esimerkiksi kertoa meillä ajateltavan, että vanhemmat, pieni lapsi ja heidän välinen suhteensa hyötyvät virikkeistä ja vertaistuesta jo elämän ensimmäisistä kuukausista alkaen. Kyselemällä ja keskustelemalla saattavat eri kulttuureista tulevat työntekijät ja vanhemmat löytää erojen lisäksi myös paljon yhtäläisyyksiä vanhemmuuskäytänteissä ja uskomuksissa.

Vanhempien mielenterveys ja traumaattisten kokemusten vaikutus vanhemmuuteen

Suhtautuminen mielenterveysongelmiin vaihtelee suuresti eri kulttuureissa. Suomessa esimerkiksi äidin masennusoireiden kartoitus on osa äitiys- ja lastenneuvolaseurantaa, ja vanhempien psyykkistä jaksamista pyritään tukemaan varhain. Mielialaoireet voidaan nähdä luonnolliseksi osaksi raskaus- ja vauvajan hormonaalisia muutoksia ja uuden elämäntilanteen mullistuksia. Useissa etnisissä yhteisöissä mielenterveysoireisiin liittyy kuitenkin vahva kielteinen leima ja niistä ei ole tapana puhua suoraan.

Hyödyllinen tapa lähestyä perhettä mielenterveyteen liittyvissä asioissa on utelias kysyminen siitä, onko vanhempi itse huolissaan ja tunnistaako hän työntekijää huolestuttavia asioita, kuten vuorovaikutuksen ongelmia tai oman mielensä kuormittuneisuuden. Asiakkaan ja työntekijän uskomukset mielenterveydestä ohjaavat oleellisesti tarjottavan avun muotoa ja vaikuttavat sen hyödyllisyyteen. Hoito voi olla tuloksetonta, jos vanhempi ei ymmärrä tai ei ole samaa mieltä ongelman syystä.

27 Moro 1994, 174–175

Ranskalaisen lastenpsykiatrin Marie Rose Moron²⁸ kertoma esimerkki kulttuuristen uskomusten merkityksestä perheiden kohtaamisessa on kuvaava. Hänen Pariisin-vastaanottoon tuotiin pieni poika, jonka vanhemmat olivat kotoisin Länsi-Afrikasta. Pojan kehitys ja kasvu olivat viivästyneet ja hän oli passiivinen ja ilmeeton. Oireet sopivat länsimaisen psykiatrian termein lapsuusaikana masennuksen oirekuvaan. Tyypillinen psykiatrinen interventio varhaisessa masennuksessa olisi Ranskassa todennäköisesti vanhempien ja lapsen välisen vuorovaikutuksen tukeminen sekä vanhempien jaksamisen ja mielenterveyden arvioiminen. Vanhempien kanssa keskustellessa tuli kuitenkin ilmi, että heidän näkökulmastaan keskeinen syy lapsen ongelmiin oli uskomus, että maahanmuuton yhteydessä ilman oman yhteisön tukea syntynyt lapsi on heikko ja suojaaton. Vanhemmat uskoivat lisäksi, että raskauden aikana tapahtuneet asiat, kuten vauvan ”paljastaminen” ultraäänessä ja vaikea synnytys olivat erityisesti tehneet lapsesta haavoittuvan, jolloin lapsen esi-isän henki oli siirtynyt häneen. Koska kyseessä oli vanhempien näkökulmasta poikkeuksellinen lapsi, he eivät voineet suhtautua häneen kuten tavalliseen vauvaan. Perheelle tarjotussa tuessa otettiin huomioon vanhempien näkemys tilanteesta ja siitä, miten tilannetta voisi heidän mielestään hoitaa. Tällä tavalla vanhemmat kokivat hoidon mielekkääksi, ja perhe hyötyi saamastaan avusta.

Perheiden kokemukset ennen Suomeen tuloa saattavat vaikuttaa heidän hyvinvointiinsa myös uudessa kotimaassa. Maahanmuutto voi olla vapaaehtoista tai pakotettua, itsestä riippumattomista syistä johtuvaa. Jos olot lähtömaassa ovat olleet epävakaita tai vaarallisia, vanhempia kohtaa uuden kulttuurin asettamien vaatimuksien lisäksi vaatimus selviytyä aikaisempien, usein traumaattisten kokemustensa kanssa. (Ks. traumaista myös Schubertin artikkeli.)

Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen teettämän *Maahanmuuttajien terveys ja hyvinvointi* -tutkimuksen mukaan esimerkiksi yli 70 % Suomessa asuvista kurditaustaisista ja yli 50 % somalialaistaisista aikuisista on kokenut traumaattisia tapahtumia entisessä kotimaassaan²⁹. Jos vanhemmat ovat kohdanneet järkyttäviä, psyykkisen sietokyvyn ylittäviä kokemuksia, on mahdollista, että nämä kokemukset haittaavat edelleen heidän vointiaan esimerkiksi traumaperäisen stressihäiriön (PTSD) muodossa.

Vanhemman jaksamista kuormittavat tekijät voivat vaarantaa hoivaajana toimimista ja lapsen tarpeille herkistymistä. Koska varhaisen vanhempi-lapsi-suhteen laatu ja riittävän hyvä hoiva ovat laaja-alaisesti yhteydessä lasten myö-

28 Moro 1994, 122–180

29 Castaneda ym. 2012

hempään kehitykseen ja hyvinvointiin, niiden ongelmat tai puutteet olisi tärkeä huomata varhain. Traumaattiset kokemukset eivät kuitenkaan aina ja välttämättä heikennä vanhemman vointia nykyhetkessä. Lisäksi perheen nykyiset olosuhteet, kuten tukiverkoston puute tai huoli kotimaahan jääneiden läheisten turvallisuudesta, ovat vanhempien hyvinvoinnin kannalta hyvin keskeisiä³⁰.

Suurin osa tutkimuksista, jotka koskevat vanhempien traumakokemusten yhteyttä vanhempien ja lapsen väliseen suhteeseen ja lasten kehitykseen on toteutettu länsimaisilla vanhemmilla, joilla ei ole maahanmuuttaja- tai pakolaistaustaa. Tutkimuksissa on pyritty tavoittamaan lapsen kannalta ongelmallista vanhemman käyttäytymistä, kuten vetäytymistä tai arvaamattomuutta. Saatavilla olevaa tietoa arvioidessa on muistettava, että vanhempien käyttäytyminen lastensa seurassa vaihtelee kulttuurista toiseen ja käyttäytymisen arviointimenetelmiin ovat saattaneet vaikuttaa kulttuuriset oletukset hyvästä vanhemmuudesta.

Vanhempien traumakokemukset voivat vaikuttaa vanhempi-lapsisuhteeseen esimerkiksi sen kautta, miten ne muuttavat vanhempien käsityksiä itsestään ja lapsistaan sekä vanhempien käyttäytymisen välityksellä. On esitetty, että traumatisoituneiden vanhempien voisi olla vaikeampaa sietää ja tyynnyttää lapsensa hätää ja itkua, koska se muistuttaa heitä traumatapahtumaan liittyvistä kauhuista³¹. Samoin niiden vanhempien, jotka edelleen kärsivät psyykkisesti traumaattisista kokemuksistaan, voi olla vaikea keskittyä lapseensa, huomata hänen viestejään ja tyydyttää hänen tarpeitaan, koska mieli suuntautuu trauma-peräisiin, mieleen väkisin tuleviin muistoihin³². Traumatisoituneet vanhemmat voivat tulkita väärin lapsensa viestejä merkiksi uhkista, joita he ovat virittyneet havaitsemaan, ja siksi he saattavat suhtautua niihin esimerkiksi vihamielisesti tai torjuvasti³³. Ruotsissa pakolaistaustaisilla vanhemmilla tehdyssä tutkimuksessa huomattiin, että sotatraumatisoituneiden äitien mielikuvat itsestään lapsensa hoivaajina ja myös lapsestaan olivat kielteisiä. Tämä vaikeutti äitien kykyä toimia hoivahahmoina lapsilleen³⁴.

Joidenkin traumasta kärsivien vanhempien on myös huomattu ylisuojelevan lapsiaan ja pelkäävän näiden turvallisuuden puolesta silloinkin kun ulkoista vaaratilannetta ei enää ole³⁵. Tällöin vanhemmat eivät välttämättä kannusta

30 Collins ym. 2011

31 Schechter ym. 2008

32 Fearon ym. 2001

33 Schechter ym. 2008

34 Almqvist ym. 2003

35 Kaitz ym. 2009

lapsiaan uteliaisuuteen ja tutkimiseen, mikä veisi lapsen kehitystä eteenpäin. Toisaalta vanhemmat voivat välttää tunteiden ilmaisua lapselleen, ja he saattavat vaikuttaa ilmeettömiltä ja eleettömiltä³⁶. Jotkut traumasta kärsivät vanhemmat voivat käyttäytyä lapsen näkökulmasta ennalta arvaamattomalla ja pelottavalla tavalla silloin kun jokin herättää heissä traumaan liittyviä muistoja³⁷. Tutkimuksessa traumaperäisten oireiden yhteydestä turvapaikanhakija- ja pakolaisaitien varhaiseen vanhemmuuteen huomattiin, että ne äidit, joilla oireita oli paljon, olivat vuorovaikutuksessa pienten lastensa kanssa karkeita, vihamielisiä ja jäsentymättömiä³⁸.

Vanhempien psyykkinen hyvinvointi liittyy vahvasti myös lasten hyvinvointiin. Ruotsissa tehtyjen tutkimusten mukaan maahanmuuttajavanhempien kidutuskokemukset olivat yhteydessä lasten tunne-elämän ja käyttäytymisen ongelmiin. Kidutettujen vanhempien lapsilla oli myös enemmän traumaperäisiä oireita kuin sellaisten maahanmuuttajavanhempien lapsilla, joita ei ollut kidutettu³⁹. Toisaalta hyvät perhe- ja toverisuhteet voivat suojata traumaperäisestä stressihäiriöstä kärsivien maahanmuuttajavanhempien lapsia psyykkiseltä oirehdannalta⁴⁰.

Vanhempien kokemukset ja traumaperäiset oireet voivat siis olla merkittäviä, mutta myös nykyiseen elämäntilanteeseen liittyvät voimavarat ovat tärkeitä. Raskaatkaan kokemukset eivät välttämättä ennusta ongelmia vanhemmuudessa tai vanhempien omassa voinnissa. Traumaattisten kokemusten jälkeen on myös mahdollista löytää elämästä uusia, mielekkäitä puolia ja suuntia kehitykselle⁴¹. Jos vanhempi kuitenkin tarvitsee apua traumakokemustensa käsittelyyn, avun pohjana on oltava työntekijän riittävä ymmärrys trauman hoidosta ja luottamuksellinen yhteistyösuhde vanhemman kanssa. Lisäksi on syytä varmistaa, että vanhempi selviytyy arkipäivän ja lapsenhoidon vaatimuksista tapaamisten välillä.

Lopuksi

Uskomukset hyvästä vanhemmuudesta vaihtelevat ajan ja paikan mukaan. Vaikka vanhemmat eivät välttämättä ole itse tietoisia ympäröivien arvojen vaikutuksesta, ovat kulttuuriin liittyvät käytänteet aina läsnä vanhemmuu-

36 Schechter ym. 2006

37 Lyons-Ruth ym. 1999

38 van Ee ym. 2012

39 Daud ym. 2005

40 Daud ym. 2008

41 Tedeschi ym. 2004

nessa. Vanhempien tarjoama hoiva ja lasten arkikokemukset ovat puolestaan yhteydessä laaja-alaisesti lasten kehitykseen ja taitojen oppimisen nopeuteen. Maahanmuuttajataustaisten perheiden lasten kehitys voi näyttää erilaiselta kuin suomalaistaustaisten perheiden lasten, mutta tämä ei välttämättä kerro kehityksen ongelmista. Kulttuuristen tekijöiden tiedostaminen on keskeistä kohdattaessa Suomeen muualta muuttaneita perheitä. Samaan aikaan on kuitenkin muistettava, että perheen kulttuuritausta ei yksin selitä vanhempien toimintaa ja lasten kehitystä. Osalla maahanmuuttajavanhemmista aikaisemmat vaikeat kokemukset saattavat tuottaa lisähaasteita vanhemmuuteen. Kulttuuritaustan ja menneiden kokemusten lisäksi perheiden arkeen vaikuttavat suuresti niiden nykyinen elämäntilanne, kuten käytettävissä olevat tukiverkot, palveluiden tuntemus ja voimavarat uudessa kotimaassa.

MUISTETTAVAA:

- Kun kulttuurierot mietityttävät, on hyvä olla utelias. Avoin ja kunnioittava kysyminen (Miksi? Miten?) sekä ammattilaisen halu pohtia ääneen oman toimintansa syitä auttavat ymmärtämään kulttuurisia eroja ja yhtäläisyyksiä. Kiinnostus vanhempien mielipiteeseen ja halu nähdä tilanne heidän kannaltaan tekee yhteistyöstä mielekäästä sekä perheelle että ammattilaiselle.
- Maahanmuuttajaperheet eivät ole keskenään samanlaisia, ja kaikkea ei voida selittää perheen etnisellä taustalla tai uskonnollisella vakaumuksella. Esimerkiksi perheen nykyinen elämäntilanne ja vanhempien sosiaalinen verkosto vaikuttavat vanhemmuuteen ja lasten kehitykseen.
- Maahanmuuttajataustaisten perheiden lasten kehityksen arvioinnissa tulee olla varovainen, jotta tuloksista ei tehdä vääriä johtopäätöksiä. Arviointitilanteet ja -menetelmät ovat kulttuuri- ja kielisidonnaisia ja niiden luotettava käyttö vaatii, että tuloksia tulkitaan suhteessa lapsen kasvuympäristöön ja aikaisempiin oppimiskokemuksiin.

Lähteet

- Adolph, Karen E., Karasik, Lana B. ja Tamis-LeMonda, Catherine S. 2009. Moving between cultures: Cross-cultural research on motor development. Teoksessa *Handbook of Cultural Developmental Science, Vol 1., Domains of Development across Cultures* Marc H. Bornstein (toim.). New York: Psychology Press, 61–88.
- Almqvist, Kjerstin ja Broberg, Anders G. 2003. Young children traumatized by organizational violence together with their mothers – the critical effect of damaged internal representations. *Attachment & Human Development*, 4, 367–380.
- Appleyard, Karen ja Osofsky, Joy D. 2003. Parenting after trauma: supporting parents and caregivers in the treatment of children impacted by violence. *Infant Mental Health Care Journal*, 24, 111–125.
- Bowlby, John. 1969/1982. *Attachment and loss. Völ I: Attachment*. New York: Basic Books.
- Brodén, Margarteta. 2006. *Raskausajan mahdollisuudet*. Helsinki: Therapie-säätiö.
- Castaneda, Anu E., Rask, Shadia, Koponen, Päivikki, Mölsä, Mulki ja Koskinen, Seppo (toim.). 2012. *Maahanmuuttajien terveys ja hyvinvointi. Tutkimus venäläis-, somalialais-, ja kurdi-taustaisista Suomessa*. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Tampere: Juvenes Print, 151–156.
- Collins, Catherine H., Zimmerman, Cathy ja Howard, Louise M. 2011. Refugee, asylum seeker, immigrant women and postnatal depression: Rates and risk factors. *Archives of Women's Mental Health*, 14, 3–11.
- Daud, Atia Skoglund, Erling ja Rydelius, Per-Anders. 2005. Children in families of torture victims: Transgenerational transmission of parents' traumatic experiences to their children. *International Journal of Social Welfare*, 14, 23–32.
- Daud, Atia, af Klinteberg, Britt ja Rydelius, Per-Anders. 2008. Resilience and vulnerability among refugee children of traumatized and non-traumatized parents, *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 2:7.
- Demuth, Carolin, Keller, Heidi ja Yovsi, Relindis D. 2011. Cultural models in communication with infants: Lessons from Kikaikelaki, Cameroon and Muenster, Germany. *Journal of Early Childhood Research*, 1–18.
- Ee van, Elisa, Kleber, Rolf J. ja Mooren, Trudy T.M. 2012. War trauma lingers on: associations between ,aternal posttraumatic stress disorder, parent-child interaction, and child development. *Infant mental health journal*, 33(5), 459–468.
- Fearon, R. M. Pasco ja Mansell, Warren. 2001. Cognitive perspectives on unresolved loss: Insights from the study of PTSD. *Bulletin of the Menninger Clinic*, 65, 380–396.
- Fernald, Anne. 1992. Human maternal vocalizations to infants as biologically relevant signals: An evolutionary perspective. Teoksessa *The Adapted Mind. Evolutionary Psychology and the Generation of Culture* Jerome H. Barkow, Leda Cosmides ja John Tooby (toim.). New York: Oxford University Press, 391–428.
- Hrdy, Sarah Blaffer. 2009. *Mothers and Others: The evolutionary origins of mutual understanding*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Kagitcibasi, Cigdem. 2005. Autonomy and relatedness in cultural context: Implications for self and family. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36, 403–422.

- Kaitz, Marsh, Levy, Mindy., Ebstein, Richard., Faraone, Stephen., ja Mankuta, David. 2009. The Intergenerational effects of trauma from terror: a real possibility. *Infant Mental Health Journal*, 30, 158–179.
- Keller, Heidi. 2003. Socialization for competence: Cultural models of infancy. *Human Development*, 46, 288–311.
- Keller, Heidi, Yovsi, Relindis D. ja Voelker, S. 2002. The role of motor stimulation in parental ethnotheories: The case of Cameroonian Nso and German women. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 33, 398–414.
- Keller, Heidi ja Otto, Hiltrud. 2009. The cultural socialization of emotion regulation during infancy. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 40, 996–1011.
- Keller, Heidi. 2013. Attachment and culture. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 44, 175–194.
- LeVine, Robert A., Miller, Patrice M., Richman, Amy L. ja LeVine, Sarah. 1996. Education and Mother-Infant Interaction: A Mexican Case Study. Teoksessa *Parents' Cultural Belief Systems* Sara Harkness ja Charles M. Super (toim.). New York: Guilford Press, 254–269.
- Lyons-Ruth, Karlen, Bronfman, Elisa ja Parsons, Elizabeth. 1999. Maternal frightened, frightening, or atypical behavior and disorganized infant attachment patterns. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 64, 67–96.
- Mann, Janet. 1992. Nurturance or negligence: Maternal psychology and behavioral preference among preterm twins. Teoksessa *The Adapted Mind. Evolutionary Psychology and the Generation of Culture* Jerom H. Barkow, Leda Cosmides ja John Tooby (toim.). New York: Oxford University Press, 367–390.
- Mestre, Claire. 2006. Grossesse et naissance en migration. La solitude des femmes. *Champs, psychopathologies et clinique sociale*, 2, 21–29.
- Moro, Marie Rose. 1994. *Parents en exile. Psychopathologie et migrations*. Paris: Presses Universitaires de France.
- O'Mahony, J. ja Donnelly, T. 2010. Immigrant and refugee women's post-partum depression help-seeking experiences and access to care: A review and analysis of the literature. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 17, 917–928.
- Rabain-Jamin, Jacqueline, Maynard, Ashley E. ja Greenfield, Patricia. 2003. Implications of sibling caregiving for sibling relations and teaching interactions in two cultures. *Ethos*, 31, 204–231.
- Schechter, Daniel S., Coates, Susan W., Kaminer, Tammy, Coots, Tammy, Zeanah, Charles H., Davies, Mark ym. 2008. Distorted maternal mental representations and atypical behavior in a clinical sample of violence-exposed mothers and their toddlers. *Journal of trauma dissociation*, 9, 123–147.
- Schechter, Daniel S., Myers, Michael M., Brunelli, Susan A., Coates, Susan W., Zeanah, Charles M., Davies, Mark ym. 2006. Traumatized mothers can change their minds about their toddlers: Understanding how a novel use of videofeedback supports positive change of maternal attributions. *Infant Mental Health Journal*, 27, 429–447.
- Schechter, Daniel ja Willheim, Erica. 2009. When parenting becomes unthinkable: Intervening with traumatized parents and their toddlers. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 48, 249–252.
- Scheeringa, Michael S. ja Zeanah, Charles H. 2001. A relational perspective on PTSD in early childhood. *Journal of Traumatic Stress*, 14, 799–815.

- Steinman, Lesley, Doescher, Mark, Keppel, Gina A., Pak-Gorstein, Suzinne, Graham, Elinor, Haq, Aliya, Johnson, Donna B. ja Spicer, Paul. 2010. Understanding infant feeding beliefs, practices and preferred nutrition education and health provider approaches: An exploratory study with Somali mothers in the USA. *Maternal and Child Nutrition*, 6, 67–88.
- Tedeschi, Richard G. ja Calhoun, Lawrence G. 2004. Posttraumatic growth: conceptual foundations and empirical evidence. *Psychological Inquiry* 15(1), 1–18.
- Tourula, Marjo. 2011. The childcare practice of children's daytime sleeping outdoors in the context of Northern Finnish winter. Osoitteessa <http://herkules oulu.fi/isbn9789514296673/isbn9789514296673.pdf>.
- Tronick, Ed Z., Morelli, Gilda A. ja Ivey, Paula K. 1992. The Efe forager infant and toddler's pattern of social relationships: Multiple and simultaneous. *Developmental Psychology*, 28, 568–577.
- Willemsem, Madde E. ja van de Vivjer, Fons J. R. 1997. Developmental expectations of Dutch, Turkish-Dutch, and Zambian mothers: Towards an explanation of cross-cultural differences. *International Journal of Behavioral Development*, 21, 837–854.
- Yovsi, Relindis D. ja Keller, Heidi. 2003. Breastfeeding: An adaptive process. *Ethos*, 31, 147–171.

Sähköiset lähteet

- BBC News, 22.2.2013. Osoitteessa <http://www.bbc.co.uk/news/magazine-21537988>. Luettu 25.4.2013.
- Thestar.com, 22.2.2013. Osoitteessa http://www.thestar.com/life/2013/02/22/below_zero_weather_in_the_forecast_nordic_parents_continue_to_stun_the_world_by_putting_babys_out_for_a_nap_when_the_thermometer_goes_below_zero.html. Luettu 25.4.2013.

7. PERHE, NUORET JA MAAHANMUUTTO

Anne Alitolppa-Niitamo ja Elina Leinonen

Suomessa suuri osa väestönkasvusta tulee maahan muuttaneiden lukumäärän kasvuna. Monikulttuurisen ja etnisesti tasa-arvoisen yhteiskunnan tulevaisuuden kannalta keskeisiä kysymyksiä ovat erityisesti lasten ja nuorten kotoutuminen ja hyvinvointi. On tärkeää, että heidän vanhempansa ja muut aikuiset esimerkiksi koulussa ja harrastuksissa ymmärtävät maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten kehityksellisiä tarpeita.

Nuoruus on elämänvaihe, joka on täynnä mahdollisuuksia, hyviä ja huonoja. Millaiseksi nuoren elämänpolku muotoutuu? Miten kukin löytää itselleen sopivan ja mieluisan tien? Millainen matka siitä muodostuu? Onko se polku, jolla voi toteuttaa itseään, toiveitaan ja omia mahdollisuuksiaan, vai onko se sivuraide, joka johtaa umpikujaan ja tulevaisuuden kannalta huonoihin valintoihin? Mikä ratkaisee polun suunnan? Useat eri tekijät nuoren omista ominaisuuksista ja kaveripiiristä kotitaustaan ja yhteiskunnan rakenteisiin vaikuttavat siihen, miten monet nuorista selviytyvät nuoruusiän siirtymävaiheista hyvin, kun taas joidenkin kohdalla ongelmat kasaantuvat ja hyvät vaihtoehdot tuntuvat olevan vähissä.

Samalla kun on syytä miettiä, miten voidaan ehkäistä nuorten ongelmakäyttäytymistä, on myös aiheellista kysyä, miten vahvistaa nuoren ja hänen ympäristönsä voimavaroja niin että voidaan edesauttaa positiivista kehitystä. Nuoria koskevassa tutkimuksessa onkin parin viime vuosikymmenen aikana kehitetty näkökulmia, joissa tutkitaan riskitekijöitä, suojaavia tekijöitä ja nuorta vahvistavia tekijöitä.¹

Perhe-elämä ja vanhemmat vaikuttavat voimakkaasti lasten ja nuorten hyvinvointiin ja kotoutumiseen. Tästä huolimatta maahanmuuttajiin liittyvä tutkimus on keskittynyt pääasiassa yksilöihin ja maahanmuuttajien sekä vastaanottavan yhteiskunnan välisiin suhteisiin. Perheen elinolosuhteet, per-

¹ Schwartz ym. 2007

heenjäsenten väliset suhteet ja niiden merkityslasten ja nuorten hyvinvoinnille ovat saaneet tutkimuksissa vähemmän huomiota. Tässä artikkelissa avaamme erityisesti tätä aihekokonaisuutta.

Huoli maahanmuuttajataustaisista nuorista

Nuorisotyöttömyyden nousu Euroopassa, koulutustarpeiden korostuminen rakennemuutoksessa ja huoli nuorten ulkopuoliseksi jäämisestä suomalaisessa yhteiskunnassa ovat nostaneet nuoret julkisen keskustelun ja politiikanteon ytimeen. Nuorten kuuluminen ja sitoutuminen yhteiskuntaan on myös jatkuvasti ajankohtainen aihe. Maahanmuuttajanuorten elämään näyttää sisältyvän enemmän muun muassa kouluttautumiseen ja työmarkkinoille siirtymiseen liittyvää epävarmuutta kuin muilla nuorilla.

Suomessa 15–29-vuotiaiden syrjäytymistä selvittäneen Pekka Myrskylän mukaan ulkomaalaistaustaiset nuoret ja nuoret aikuiset, joilla ei ole peruskoulun jälkeistä tutkintoa, ovat yliedustettuina ulkopuolisten joukossa². ”Ulkopuolisuella” Myrskylä viittaa nuoriin, jotka eivät opiskele, eivät käy työssä, eivätkä ole ilmoittautuneet työttömiksi työnhakijoiksi. Suomessa heistä joka neljäs on maahanmuuttajataustainen.

Laajamittaisempi maahanmuutto Suomeen on verrattain uusi ilmiö, mikä selittää osaltaan myös syrjään jääneiden nuorten suhteellisen suurta määrää: suuri osa tulijoista on asunut Suomessa korkeintaan viisi vuotta eli edustaa ensimmäistä muuttosukupolvea. Toisella sukupolvella viitataan niihin Suomessa syntyneisiin nuoriin, joiden vanhemmat ovat syntyneet ulkomailla.

Ensimmäisen ja toisen sukupolven nuorilla on mahdollisesti paljon samankaltaisia kokemuksia, jotka liittyvät esimerkiksi heikompaan yhteiskunnalliseen ja taloudelliseen asemaan ja vanhempien rajoittuneisiin sosiaalisiin verkostoihin³. Kuitenkin nämä ryhmät on syytä erottaa tutkimuksessa ja käytännön toimien kohteena toisistaan. Toinen sukupolvi on kasvanut ja käynyt koulunsa Suomessa sekä tuntee kielen ja suomalaisen kulttuurietiketin. Toinen sukupolvi selviytyykin monella mittarilla mitattuna usein ensimmäistä paremmin: se menestyy paremmin koulussa, pääsee paremmin työmarkkinoille ja on tulotasoltaan ensimmäistä sukupolvea paremmassa asemassa. Suomessa toisen sukupolven työllistymistä on tutkittu toistaiseksi hyvin vähän, koska kasvava toinen sukupolvemme on iältään niin nuorta, että laajamittaisempi työmarkkinoille siirtyminen on vasta edessäpäin.

2 Myrskylä 2011

3 Suárez-Orozco ym. 2008

Kouluttautumisen seuraaminen ja tutkiminen on tärkeää, sillä maahanmuuttajien koulumenestys kuvaa nuorten kotoutumisen yhtä puolta. Ikäryhmästä riippuen myös työelämään siirtyminen voi toimia kotoutumisen mittarina. Kansainvälisten tutkimusten tulokset ovat samansuuntaisia Suomen tilanteen kanssa: maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten kouluttautuminen on yleisesti tuloksiltaan heikompaa ja tasoltaan matalampaa kuin valtaväestön⁴.

Vaikka suomalaisen koulujärjestelmän on osoitettu tasaavan erilaisista lähtökohdista tulevien nuorten eroja koulussa selviytymisessä ja toisen asteen koulutukseen hakeutumisessa myös maahanmuuttajanuorten kohdalla, on eroja kantaväestöön nähden kuitenkin olemassa⁵.

Toisen sukupolven onnistuminen koulutuksessa on useiden tutkijoiden mielestä tärkein osoitin sille, millainen maahanmuuttajien lasten asema kantaväestöön verrattuna on.⁶ Esimerkiksi koulumenestykseen liittyvien tietojen saaminen tutkimuksen käyttöön on niin ikään verrattain helppoa. Tutkimuksen perusteella Suomessa tiedetään, että toisen sukupolven nuoret menestyvät koulussa taustatekijöihinsä (eli vanhempien tulo- ja koulutustaustaan) nähden hyvin ja hakeutuvat useammin lukioon kuin vastaavasta sosiaalisesta taustasta tulevat valtaväestöön kuuluvat nuoret. Kuitenkin toisen asteen koulutuksen ulkopuolelle jääminen on maahanmuuttajataustaisten nuorten joukossa kantaväestöä yleisempää.⁷

Syitä maahanmuuttajataustaisten nuorten heikommalle koulumenestykselle on etsitty useasta eri suunnasta. Nuoren persoonallisuus, arvot ja motivaatio voivat vaikuttaa kouluarvosanoihin ja koulussa viihtymiseen. Maahanmuuttajataustaisten nuorten opiskelumotivaatio on kuitenkin usein etenkin ensimmäisen muuttosukupolven osalta korkealla. Maahanmuuttajanuorten kunnianhimoa opiskella hyvin on selitetty maahanmuuttajavanhempien piirteillä, kuten määrätietoisuudella ja eteenpäin pyrkimiseen kannustamisella. Muuttajien voidaan ajatella olevan ylipäättään valikoitunutta, aktiivista väkeä⁸.

Yksilöllisten seikkojen lisäksi useat perhetaustaan liittyvät tekijät, kuten vanhempien sosioekonominen asema, selittävät maahanmuuttajataustaisten lasten koulusuoriutumista⁹. Nuoren sosiaaliset ympäristöt koulussa ja vapaaajalla vaikuttavat omalta osaltaan koulumenestykseen ja nuorten hyvinvointiin

4 Heckmann 2008

5 Kilpi-Jakonen 2012

6 Crul ym. 2012

7 Kilpi-Jakonen 2012

8 Hao & Woo 2012

9 Heckmann 2008

yleensä¹⁰. Nuorten koulumenestykseen vaikuttavia tekijöitä voidaan etsiä myös kansalliselta tasolta. Kansainvälisissä vertailututkimuksissa on yhteiskunnan rakenteiden ja esimerkiksi koulujärjestelmän piirteiden, kuten esiopetuksen ja valmistavan opetuksen järjestelyjen, osoitettu vaikuttavan maahanmuuttajanuorten koulumenestykseen¹¹.

Useista nuoren elämänsäkuuluun vaikuttavista tekijöistä perhe on usein keskeisin. Vaikka vertaissuhteiden merkitys kasvaa usein nuoruusiässä, edistävät vanhempien tuki ja ohjaus sekä hyvät sukupolvien väliset suhteet nuoren hyvinvointia. Lisäksi maahanmuuttajaperheissä perheen merkitys voi korostua entisestään, kun sosiaaliset verkostot ovat muuton jälkeen kodin ulkopuolella heikkommat.

Vanhemmuus maahanmuuttajaperheissä

Vanhemmuus muotoutuu käytännön toiminnoista, joita ohjaavat uskomukset ja arvot. Taustalla vaikuttavat muun muassa *kulttuuriset käsitykset*¹². (Ks. Kuitisen ja Isosävin artikkeli tässä kirjassa.) Kotoutumisprosessi, jossa omaksutaan vastaanottavan yhteiskunnan arvoja ja käytäntöjä, muuttaa usein myös kulttuurisesti määräytyneitä vanhemmuuden käytäntöjä ja arvoja. Maahanmuuttajavanhempien ja yhteiskunnan välillä voi olla yhteen sovittamattomia eroja niissä käsityksissä, millä tavoin lapsia ja nuoria tulisi kasvattaa ja mikä on heille hyväksi. Huomiota on kiinnitettävä myös siihen, miten joustavasti vanhemmat muokkaavat aiempia käsityksiään ja tapojaan eri tilanteissa¹³. Vanhoista ja uusista aineksista kehitellyt toimintamallit auttavat muutoksen ja paineiden keskellä tasapainoilevia vanhempia nuorten ohjaamisessa ja tukemisessa.

Vanhemmuuteen vaikuttaa myös *elämäntilanne*, jossa vanhemmuus toteutuu. Maahanmuuttoa ja sitä seuraavaa kotoutumisvaihetta voidaan pitää siirtymävaiheena, johon liittyy monenlaisia haasteita. (Ks. myös Schubertin artikkeli tässä kirjassa.)

Siirtymävaiheeseen liittyy mahdollisuuksia omaksua uusia rooleja, normeja ja toimintatapoja mutta myös haavoittuvuutta silloin, kun esimerkiksi sopivaa roolia tai viiteryhmiä ei löydy uudessa ympäristössä. Nuoruutta voidaan pitää lapsuuden ja aikuisuuden siirtymävaiheena, samoin kuin kotoutumisvaihe on

10 Dennis, Phinney, Chuateco 2005

11 Crul ym. 2012

12 Bornstein & Cote 2006

13 Pels ym. 2006

Siirtymävaihe on psykologisen uudelleen-orientoitumisen vaihe muutostilanteessa, jossa yksilön, perheen tai yhteisön arkinen järjestys muuttuu. Siinä siirrytään jostain vanhasta ja tutusta uuteen ja tuntemattomaan.

siirtymävaihe, jossa yksilö on irtautunut vanhasta asuinympäristöstä ja kulttuurista mutta ei ole vielä täysin kiinnittynyt uuteen.

Vanhemmuus on haasteellista silloin, kun perheen aikuiset eivät puhu maan kieltä, kun he eivät tiedä miten yhteiskunta ja sen

instituutiot toimivat ja kun heillä ei ole sellaisia sosiaalisia verkostoja, joista voisi saada tukea ja arjen hallintaa auttavaa tietoa. Kotoutumisen haasteellisessa elämäntilanteessa vanhempien inhimilliset, sosiaaliset ja taloudelliset voimavarat määrittelevät vahvasti sitä, miten tilanteesta selvitään ja miten vanhemmuus jatkossa toteutuu lapsen ja nuoren hyvinvoinnin ja kotoutumisen näkökulmasta.

Perheiden lastenkasvatusta ohjaavat eri etnisissä ryhmissä erilaiset arvot. Vertailututkimuksissa on tunnistettu kasvatuksellisia eroja eri maahanmuuttajaryhmien välillä muun muassa siinä, miten paljon vanhemmat tukevat, kontrolloivat ja valvovat nuoria. Selviä eroja on myös siinä, millaista itsenäisyyttä ja perheestä eriytymistä rohkaistaan¹⁴. Perheen kasvatusihanteista ja -tavoista riippumatta maahanmuutto haastaa vanhemmuutta.

Kun vanhemmat eivät tunne uutta yhteiskuntaa, heillä voi olla epärealistisia odotuksia lastensa suoriutumisesta siinä, tai he voivat tuntea avuttomuutta toimiessaan kodin ulkopuolella. Muutto uuteen maahan tarkoittaa myös monien perhe- ja sukulaissuhteiden katkeamista, perheenjäsenet voivat olla hajallaan eri maissa ja ikävöidä toisiaan.¹⁵ Myös perheen huono taloudellinen tilanne ja perherakenteen muutokset heikentävät vanhemmuutta¹⁶.

Samaan aikaan nuoret itse ovat tärkeässä roolissa koko perheen sopeutumisen kannalta. Monissa perheissä nuoret auttavat ja tukevat vanhempiaan arkiaskareissa ja ottavat kasvatustavasta nuoremmista sisaruksista. Maahanmuuttajanuorilla on usein etulyöntiasema kulttuurisissa tiedoissa ja taidoissa vanhempiensa nähden, ja he voivat edistää vanhempiensa sopeutumista auttamalla heitä. Roolien kiepsahtamista pääläelleen perheessä on myös kritisoitu paljon siitä, että lapsen varassa oleva aikuinen menettää osan auktoriteetistaan

¹⁴ Pels ym. 2003

¹⁵ Suárez-Orozco ym. 2008, 72

¹⁶ Kwak 2003

ja vanhempien tukeminen voi olla nuorelle raskasta ja hämmentävää. Nuoret voivat myös avustaa perhettään taloudellisesti.¹⁷

Maahanmuuttajanuorten kantaväestöä heikompa koulumenestystä ja korkeampaa koulupudokkuutta on tutkimuksissa selitetty usein vanhempien antaman tuen puutteella. Perheen tuen on osoitettu olevan nuoren kouluttautumista ja kotoutumista oleellisella tavalla edistävä seikka.

Miten on siis mahdollista, että koulunkäyntiä ja perhettä korkealle arvostavat vanhemmat eivät onnistuisikaan tukemaan lastensa kotoutumista ja koulunkäyntiä? Tutkimuksissa on havaittu, että maahanmuuttajavanhemmat tukevat nuoriaan emotionaalisesti, mutta käytännöllinen tuki voi jäädä vähäiseksi. Nuorilla on siis usein turvallinen kasvuympäristö sekä oppimista ja opiskelua yleisesti kannustavat vanhemmat. Vanhempien taito opastaa koulutehtävissä ja neuvoa lasta esimerkiksi koulutusvalinnoissa voi kuitenkin olla puutteellinen.

Maahanmuutto ja kotoutuminen perheen elämäntilanteena

Maahanmuutto ja sitä seuraava kotoutumisen vaihe muodostavat siis siirtymävaiheen sekä yksilön että perheen elämässä. Myös silloin, kun kyse on vapaaehtoisesta muuttamisesta, oman kotimaan jättäminen sisältää aina suhteiden katkeamista, eroja ja menetyksiä. Pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden kohdalla nämä tuntemukset ovat voimakkaampia kuin muiden.

Siirtymävaihe tuo mukanaan hetkellisen tyhjön, jossa muuttuneet ihmis-suhteet tai käyttäytymismallit eivät ole vielä asettuneet uomilleen. Tämä vaihe tuo myös kotoutujille mahdollisuuden ohjata muutosta uuteen, ehkä itselleen aiempaa suotuisampaan suuntaan.

Ensimmäisten kotoutumisen vuosien aikana kokemus voi olla hyvin hämmentävä: uudessa ja tuntemattomassa yhteiskunnassa monet maahan muuttaneet huomaavatkin olevansa voimattomia ohjaamaan elämäänsä. Joillekin muutos ei liity vain kokemukseen erilaisesta paikasta tai yhteiskunnasta vaan jopa hypäämisestä kehityksellisesti eri aikakauteen¹⁸.

Maahanmuuttajataustaisia lapsia, nuoria ja perheitä työssään kohtaavien onkin tärkeää ymmärtää maahan muuttamiseen liittyvää psykososiaalista kriisiä, jotta he ymmärtäisivät niitä vaikeuksia, joita vanhemmat ja lapset kohtaavat

¹⁷ Ks. Alitolppa-Niitamo 2010

¹⁸ Bravo ym.; ks. myös Suárez-Orozco ym. 2001

uudessa yhteiskunnassa¹⁹. Tämän ymmärryksen varassa heidän ohjaamisensa ja tukemisensa on helpompaa.

Ennen kotoutumisvaihetta ja sen aikana etenkin pakolaiset ja turvapaikanhakijat ovat kokeneet monia suuria menetyksiä tilanteessa, jossa heidän henkilökohtaiset voimavaransa ovat olleet vähäiset tai ne eivät ole vastanneet tilanteen tarpeita. Tämä voi johtaa uusiin menetyksiin ja kyvyttömyyteen hankkia itselleen lisää voimavaroja, esimerkiksi uuden kielen taitoa tai tukea antavia sosiaalisia verkostoja. Tuloksena on pahimmillaan menetysten kierre ja yhä suurempi hämmennys, epätoivo ja epäonnistuminen²⁰. Tämä ”*kasaan-tuvan edun ja tappion näkökulma*” perustuu ajatukselle, että epäonnistuminen aiemmissa kehityksellisissä vaiheissa lisää epäonnistumisen todennäköisyyttä myöhemmissä haasteissa ja päinvastoin²¹.

Tässä yhteydessä on tarpeellista muistuttaa, että vaikka perhe onkin olennainen lapsen ja nuoren kasvun ja kehityksen ympäristö, asettaa laajempi *yhteiskunnallinen ympäristö* rajat ja luo mahdollisuudet turvallisen perhe-elämän ja hyvän vanhemmuuden edellytyksille. Monet kotoutujat, jotka eivät ole lähtömaassaan tottuneet yhteiskunnan tarjoamaan ammattimaiseen tukeen tai apuun, hakevat sitä uudessakin ympäristössä lähinnä omista yhteisöistään.

Nuoruus – haaste ja mahdollisuus

Nykyajan länsimaaisissa yhteiskunnissa, joissa tarvitaan pitkää valmistautumista monimutkaisessa yhteiskunnassa toimimista varten, nuoruusvaihe on pitempi kuin monissa esiteollisissa yhteiskunnissa. Psykologisesta näkökulmasta nuoruus on lapsuuden ja aikuisuuden väliin sijoittuva siirtymävaihe, johon liittyy monia psykologisia, sosiaalisia, fyysisiä ja kognitiivisia muutoksia. Perhetasolla nuoren vuorovaikutus ja suhde vanhempiin muuttuu. Se on myös elämänvaihe, jolloin nuoret alkavat miettiä ja hahmotella omia tulevaisuuden vaihtoehtojaan.

Nuoruus nähdään usein elämänvaiheena, jossa kehitystä ja hyvinvointia uhkaavat monet riskit. Nuoruusajan riskikäyttäytymisenä pidetään muun muassa päihteiden käyttöä, rikollisuutta ja seksuaalista riskinottoa. Nämä asiat huolestuttavat monia aikuisia. Ongelmien taustalta voi löytyä esimerkiksi nuoreen itseensä liittyviä tekijöitä (luonteenpiirteitä, asenteita, uskomuksia) tai olosuhteita, jotka liittyvät esimerkiksi perheongelmiin, köyhyyteen, on-

19 Bravo ym. 1997

20 Wells ym. 1999

21 Havighurst 1972

gelmalliseen asuinalueeseen sekä perhekulttuurin ja ympäröivän kulttuurin yhteensovittamisen vaikeuksiin. Nuori voi esimerkiksi oman vahvan asenteensa sekä perheen tuen ja vanhempien ohjauksen avulla voittaa elinympäristössään olevat riskit. Toisaalta nuoren oma asenne esimerkiksi vanhempien ohjausta ja kontrollia kohtaan voi vaihdella, ja siksi sen seuraukset voivat olla erilaiset tilanteesta ja nuoresta riippuen.²²

Nuoria ei kuitenkaan tule katsoa vain riskien ja niiltä suojautumisen näkökulmasta. Tutkijat korostavatkin nykyään nuorten luontaista potentiaalia pyrkii toteuttamaan itseään myönteisesti. Tätä *positiivisen kehityksen potentiaalia* tulisi aikuisten ja yhteiskunnan tukea sen sijaan, että keskitytään ainoastaan riskeiltä suojaamiseen. On tärkeää etsiä niitä tekijöitä, joiden avulla nuori voi toteuttaa kykyjään omaksi ja yhteisönsä hyväksi. Riski- ja suojaavia tekijöitä sekä positiivista kehitystä suuntaavia vahvuuksia löytyy nuoren elämän monista kerrostumista.²³

Vanhempien osoittama lämpö ja positiiviset käyttäytymismallit, säännöt, tietty kontrolli ja ohjaus ovat nuorelle tärkeitä. Perhe on keskeinen mutta ei ainoa tuen lähde: myös koulu, jossa nuori viihtyy, turvallinen kaveripiiri ja asuinalue sekä muut saatavilla olevat aikuiset lisäävät positiivisen kehityksen todennäköisyyttä. Myös yhteiskunnan instituutiot, kuten terveydenhuolto, nuorisotoiminta ja harrastukset ovat vahvistavia tekijöitä.²⁴

Nuoren positiivisen kehityssuunnan juuret eivät siis löydy vain yhdestä suunnasta vaan on tärkeä katsoa nuorta hänen oman elämänsä laajassa yhteydessä. Nuorella, joka saa perheeltään, koulustaan, kavereiltaan ja yhteisöstään kehitystään vahvistavia voimavaroja, on pienempi todennäköisyys oireilla ongelmakäyttäytymisellä.²⁵

Riski- ja suojaavien sekä positiivista kehitystä tukevien tekijöiden tunnistaminen on tärkeää, jotta voidaan kehittää muun muassa positiivista kasvua tukevaa ja ennaltaehkäisevää toimintaa sekä tehokkaita interventiomenetelmiä eri-ikäisille lapsille ja nuorille.²⁶

Esimerkiksi Suomessa asuvista venäjänkielisistä nuorista tiedetään tutkimuksen perusteella, että vanhempien tuki ja ymmärtävä suhtautuminen auttaa selvästi nuorten kehitys- ja sopeutumisprosessia. Mitä vahvempana nuoret

22 Fergus ym. 2005

23 Lerner ym. 2009

24 Youngblade ym. 2005

25 emt.

26 Fergus ym. 2005

kokivat vanhempiansa tuen, sitä vähemmän heillä oli käyttäytymisongelmia ja psykologisen stressin oireita sekä lisäksi parempi itsetunto, tyytyväisyys ja elämänhallinnan tunne. Poikien positiiviselle kehitykselle oli isiltä saatu tuki erityisen tärkeää ja vastaavasti tytöille äitien tuki.²⁷

Myös vanhempien osoittama ymmärrys siitä, että uudessa kehitysympäristössä lasten emotionaaliset tarpeet voivat olla erilaisia kuin lähtömaassa, vaikuttaa positiivisesti heidän lastensa psykososiaaliseen sopeutumiseen ja hyvinvointiin. Tällaista ymmärrystä osoittavat vanhemmat ovat kasvatusperiaatteiltaan muuntumiskykyisiä ja joustavia, ja he kiinnittävät enemmän huomiota lastensa kanssa kommunikoimiseen ja heidän kuuntelemiseensa kuin joustamattomat vanhemmat. Avoin kommunikaatio uudessa ja haastavassa tilanteessa nuorten ja vanhempien välillä näyttääkin edesauttavan yhteisen ymmärryksen, luottamuksen ja emotionaalisen läheisyyden luomisessa.²⁸

Nuorten näkökulma muuttoon, vanhemmuuteen ja sopeutumiseen

Väestöliitossa toteutettiin vuonna 2012 haastattelututkimus, jossa haluttiin selvittää miten nuoret ovat kokeneet maahanmuuton vaikutukset perheeseen, vanhempiin ja heihin itseensä. Tutkimuksessa oltiin erityisesti kiinnostuneita nuorten elämäntilanteeseen (kotoutumisvaihe) liittyvistä haasteista perheessä. Tutkimuksen keskeinen kysymys oli selvittää, mitä perheessä tapahtuu kotoutumisvaiheen aikana sukupolvien välisissä ihmissuhteissa ja vanhemmuudessa nuorten näkökulmasta. Tässä kappaleessa nostamme esiin nuorten kokemuksia ja haasteita sekä heidän käyttämiään resursseja ja ratkaisuja.

MigFam-tutkimuksen²⁹ haastatteluihin osallistuneet nuoret (N=81) olivat asuneet Suomessa alle kahdeksan vuotta ja muuttaneet pääkaupunkiseudulle perheensä kanssa. Nuoret olivat 13–18-vuotiaita ja tulivat yhteensä 20 eri maasta. Valtaosa haastateltavista oli muuttanut Suomeen maista, jotka ovat yleisimpiä lähtömaita Suomeen muuttavien joukossa: Virosta, Venäjältä, Somaliasta, Irakista ja Iranista. Mukana oli kuitenkin paljon myös muita esimerkiksi Itä- ja Etelä-Aasiasta (kuten Intia, Kiina, Afganistan) tai Euroopan unionin alueelta Suomeen muuttaneiden perheiden nuoria.

²⁷ Jasinskaja-Lahti 2000

²⁸ Qin 2008

²⁹ *Migrant Families in Transition* – tutkimus on osatutkimus Suomen Akatemian rahoittamassa Etnokids-tutkimuksessa.

Tutkimuksessa kotoutumisvaihe nähtiin siirtymävaiheena, joka voi sisältää perheen sisäiseen tasapainoon ja vanhemmuuteen liittyviä riskitekijöitä. Samalla se voi kuitenkin olla ajanjakso, joka avaa uusia mahdollisuuksia perheen hyvinvoinnille. Kotoutumisvaihe nähdään perhetason kehitystehtävänä. Tutkimuksessa pyritään tunnistamaan ne keskeiset tehtävät, jotka ovat nuorten hyvinvoinnin kannalta olennaisia.

Teemahaastatteluissa nuorilta kysyttiin muuton tuomista muutoksista perheessä sekä näiden muutosten roolista nuoren elämässä perheessä, koulussa ja vapaa-ajalla. Tutkimuksessa oltiin kiinnostuneita sukupolvi- ja perhesuhteiden muutoksista ja siitä, miten nuoret kokivat muutosten edistävän tai heikentävän Suomeen sopeutumista. Tutkimukseen osallistuneet nuoret haluttiin rajata itse muuton lapsena tai varhaisteini-iässä kokeneisiin nuoriin ja tarkastella niitä tekijöitä, jotka yhdistävät muuton kokeneita nuoria erilaisista perhe- ja kulttuuritaustoista riippumatta.

Muutto ja muutos

Yleisesti ottaen nuorista tuntui usein hankalalta sanallistaa sitä, mitä ovat ne asiat, joita muutto on perheessä muuttanut. Toisaalta kaiken koettiin olevan eri tavalla kuin ennen, toisaalta perheen arki oli sitä samaa: töitä, opiskelua, arkiaskareita, tuttuja perheenjäseniä eri ympäristössä. Monelle nuorelle yksi suurimmista muutoksista perheen arjessa oli toisen tai kummankin vanhemman jääminen kotiin työttömyyden tai muun syyn vuoksi. Nuoret näkivät tämän yleensä positiivisena seikkana, joka mahdollisti lähtömaassa pitkiä työpäiviä tehneeseen vanhempaan tutustumisen ja yhteisen ajan. Osa nuorista taas koki vanhempien kotona olemisen turhauttavan etenkin vanhempia itseään, mikä toi ristiriitoja perheenjäsenten välille. Kotona olevilla vanhemmilla oli myös aikaa keskittyä nuoreen itseensä, josta asiasta nuoret eivät olleet pelkästään hyvillään.

Osa nuorista kertoi riitojen lisääntyneen muuton myötä. Erimielisyyksien aiheena olivat useimmiten kotiintuloajat ja muut arjen ajankäyttöön liittyvät asiat (esim. televisioon, nettiin tai harrastuksiin kuluva aika). Jotkut nuorista halusivat korostaa myös ikävaiheen mukana tulevia muutoksia. Moni oli muut-tohetkellä vasta lapsi, ja nyt perheeseen tulleet konfliktit nähtiin normaalina nuoruusikään kuuluvana haastamisena. Päällekkäisten siirtymävaiheiden (tässä muuton ja murrosiän) vaikutusten analyttinen erottelu on tutkimuksen teki-jällekin varsin haastava tehtävä.

Yksi merkittävä piirre nuorten perherakenteiden muutoksessa oli se, että verrattain suurella osalla haastatelluista nuorista ydinperheen hajoaminen oli

tapahnut jo ennen muuttoa ja osalla vaikuttanut myös oleellisesti siihen, miksi Suomeen oli tultu. Vanhemmilla (eritoten äideillä) oli uusia suomalaisia puolisoita ja uusperhe oli perustettu Suomeen. Sota-alueilta tulleista nuorista huomattava osa oli menettänyt isänsä ennen muuttoa, mikä oli työntänyt entisestään perhettä pois turvattomasta kotimaasta. Moni nuorista ei siis ikävöinyt ainoastaan lähtömaahan jääneitä isovanhempia, tätejä, setiä ja serkkuja vaan usein ennen kaikkea toista (biologista) vanhempaansa.

Kulttuurisiin muutoksiin totuttelu ja uuden kielen opettelu olivat asioita, jotka luonnollisesti yhdistivät muuton kokeneita nuoria. Osaan uusista asioista tottui nuorten mukaan viikossa, osa vei enemmän aikaa. Eräs haastateltavista nuorista nosti esille uuteen ympäristöön liittyvän epävarmuuden ja turvattomuuden tunteen. Valtion tai kunnan tarjoaman tuen ei useinkaan koettu voivan korvata lähimmäisten tarjoamaa apua eikä suomalaisten lähestymistä koettu helpoksi, usein jo pelkästään yhteisen kielen puuttumisen vuoksi:

Koska niinku, tuolla kun me oltiin omas maassa, siel pystyi elää helpommin ku täällä. Kaikki tuntee toisiaan hyvinkin, ei tarvi niinku pelätä mitään, mistään. Vaikka jos sä teet jotain väärin niin toinen naapurikin auttaa. Mut täällä on vähän hankala silleen, naapuri ei voi auttaa tosta noin vaan. Pitää ite pärjää kaikessa.

Suhde vanhempiin

Haastatelluista nuorista suurin osa piti perhettä oman hyvinvoinnin ja jaksamisen kannalta ensiarvoisen tärkeänä. Perheenjäsenten toisiaan tukeva rooli korostui erityisesti muuton jälkeen:

No, siis mulla oli ihan hyvä elämä himas, mut sit niinku kun mä menin ulkon tiätsä mä en osannu puhuu suomea, niin sillon se oli vähän huono, mut sit kun mä tulin himaan mulla oli aika hyvä hyvä elämä, elämä siellä, joo.

Harvalla nuorella oli kokemusta asumisesta ilman omaa perhettä, koska kaikki haastateltavat olivat muuttaneet Suomeen perheen kanssa. Muutama nuorista oli kuitenkin asunut väliaikaisesti sukulaisten tai tuttavien luona esimerkiksi siinä tapauksessa, että perhe oli muuttanut Suomessa ja nuori halusi käydä lukuvuoden loppuun samassa koulussa. Perheen välittömän läheisyyden puuttumisen kielteiset vaikutukset oli tuolloin pantu merkille:

Joo en ikinä oo ollut ilman perhettä mutta sillon, vaan viisi kuukautta olin, ja tuntui tosi kauheelta, ja semmonen vähän, joo ei jaksanut olla siellä. Eli, ilman perhettä varmaan ei kukaan, mun mielestä ei kukaan jaksaa asua, sillon kun on aikuisena vaan, mutta nytten ei se oo, se on vähän semmonen, ei pärjää ilman perhettä. Mä ainakin yritin pärjätä, mutta en pärjännyt ilman äitiä.

Sosiaalisen tuen lisäksi vanhemmat pyrkivät auttamaan ja tukemaan nuoria koulutehtävissä ja koulutusvalinnoissa. Osa haastateltavista nosti esille vanhempien toiveita koulunkäyntiin ja opiskeluun liittyen:

No somalin kieltä, ja sitten, jos mä opiskelisin turkin kieltä myös, sit se on silleen, mä haluaisin että sä opiskelisit molempia. Mä olin silleen että mulla on yhden aivot johon mahtuu vaan yhden asiat. Niin sitten mä voisin opiskella neljää kieltä, sit se on silleen, yritä vaan, aivot on aivot. Sit kun mä sanon ei jaksaa tai en tee kotiläksyy, se hermostuu.

Nuoret välttelivät kiistoja vanhempien kanssa, jotta saisivat rakennettua luottamusta vanhempien suuntaan ja sitä kautta mahdollisesti lisää vapauksia itselleen. Kaikissa haastateltujen nuorten perheissä ristiriitoja ei ollut, mutta joissain harvoissa tapauksissa välit vanhempien ja lasten välillä olivat huonontuneet erimielisyyksien vuoksi:

No, mä en voi kysyä äidin mielestä [mielipidettä]. Jos mä kysyisin, niin se vaan haluaa et mä otan sen mielen. Se haluaa, ja jos mä sanon mä en halua ottaa, se tulee vihaseks.

Muutosta ja sen tuomista muutoksista ei oltu monessa perheessä puhuttu. Osa vanhemmista oli nuorten mukaan sitä mieltä, että menneiden muistelu ei hyödytä ketään, kun taas suurin osa korosti sitä, että muuttoon liittyvät kysymykset eivät vain olleet nuorten mielessä arjessa. Näin kotoutumiseen liittyviä kysymyksiä ei otettu keskusteltiin vanhempien kanssa ainakaan nuoren aloitteesta. Vanhemmista oli kuitenkin ollut myös apua sopeutumisessa:

Joo puhuttiin kyllä. Yhes vaihees kun mä ite olin täällä eka vuosi ja kysyin äidiltä et oliko sullakin tällainen olo kun sä olit eka kertaa täällä, niin sil oli sama melkein, kun se on vielä vanhempi. Sit sillä oli vaikeaa niinku, tottuu. Siis kun mä oon nuorempi mä ymmärrän helpommin kaikkia asioita. Se

*on vähän vanhempi niin sillä on vaikee ymmärtää suomen kieli ja kaikki.
Silläkin oli samanlaisia ongelmia.*

Vanhempien läsnäolo ja tuki olivat siis nuorille tärkeitä, mutta suhde oli joillekin nuorille myös ristiriitainen, sillä nuoret joutuivat tasapainoilemaan omien ja vanhempiensa toiveiden välillä.

Muiden aikuisten antama tuki

Nuoret kysyivät vanhemmiltaan jonkin verran apua koulunkäyntiin liittyvissä asioissa, mutta enimmäkseen tuki tuli muusta suunnasta. Osa nuorista ei nähnyt ongelmallisena sitä, että vanhemmat eivät kyenneet auttamaan esimerkiksi kotitehtävissä. Osa nuorista myös hoiti koulunkäyntiään melko itsenäisesti. Kaverit ja opettajat olivat monelle luontevia tahoja kysyä apua kouluun liittyvissä asioissa:

*Noo, mä en niinku, mä en opiskelu niit juttui, mä en niin kauheesti kysy.
Vaan niinku et mitä mä haluun tehdä elämällä. Mut niinku, mä en vaan,
jos mä haluun apua sit mä kysyn vaan koulussa joltain. Niinku mä en,
opiskelujutut mä en puhu yhtään mun vanhempien kaa. Vaan välil jos mä
saan hyvän numeron sit mä sanon niille. En muuten.*

Jotkut yksittäiset opettajat tai opinto-ohjaajat saivat muutamassa haastattelussa erityistä kiitosta nuorilta:

*Sit se [opon nimi] just oli kiva kun se auttoi noissa kesätyöhakemuksissa.
Se on vielä auttanut nää lukiojutut, syksyllä. () Joo, ilman sitä kukaan ei
 pärjää täällä.*

Perheen ja koulun henkilökunnan lisäksi nuoret mainitsivat muun muassa yhteiskunnan tuen ja kaksikulttuurisuuden tärkeinä kotoutumisen ja hyvinvoinnin voimavaroina. Yhteiskunnan tukiverkoston nähtiin auttavan merkittäväällä tavalla alkuun pääsyssä ja helpottavan elämää.

Suhde kotimaahan

Osa nuorista koki kahden kulttuurin sekoittumisen pelkästään myönteisenä asiana: kun on nähnyt monenlaista, voi poimia eri kulttuureista niiden itselle

tärkeitä puolia ja olla avoimempi eri asioille. Toisaalta kahden kulttuurin yhteentörmäykset olivat kohta, jossa nuoret kokivat turhautumista ja neuvottomuutta. Osa koki vanhempien itsestään selvästi odottavan, että nuori omaksuu vanhempien arvot ja ajatukset sellaisenaan. Eriäviä mielipiteitä oli vaikea ottaa puheeksi:

*En oo puhunut koska ne haluaa et mä kuljen tiettenkin sitä intialaista tietä.
() Jotkut perusasiat mut muuten tämmösis pääasioissa niin en oo puhunut
tai vähän tälle sivuttain ollaan mut sen huomaa et ne joo odottaa multa
just sitä intialaista niinku.*

Suhde ikätovereihin

Erityisesti tapauksissa, joissa nuori koki, ettei vanhempien kanssa voinut keskustella itseä askarruttavista asioista, kavereiden merkitys korostui. Vertaissuhteiden merkityksen kasvamisen voidaan katsoa kuuluvan yleisesti nuoruusikään. Hyvin tiukat kasvatuskäytännöt saattoivat kuitenkin vaikuttaa haastateltujen nuorten perheissä siihen, että nuoret kokivat jäävänsä vertaisporukoissa erilaisiksi. Toisaalta nuoren kaverisuhteet ja koulumaailma saattoivat osaltaan vaikuttaa ristiriitoihin perheessä:

Mä olen aika paljon suomalaisissa piireissä. Sen takii sitä onkin just vaikeinta koska mä tavallaan olen tosi paljon, koska suurimmaks osaks aika menee koulussa tai niinku tai okei no puolet ajasta sanotaanko. Ja sitten niinku niin sit tulee just tämmönen et puolet sieltä tai mä näen sitä ja sit mun pitäis tehdä noin.

Nuorten hyvinvoinnin ja kotoutumisen kannalta vertaissuhteiden solmiminen on tärkeää. Moni nuorista nosti haastattelussa esille jännittäneensä ennen muuttoa nimenomaan kavereiden saamista. Ulkopuolelle jäämisen pelko liittyi usein vaikeuksiin suomen kielen kanssa (liittyen heikkoon kielitaitoon tai esimerkiksi siihen, että omassa suomen kielen puheessa kuului vieras aksentti) tai siihen, että muiden nuorten ajateltiin suhtautuvan omaan ”erilaisuuteen” kielteisesti.

Kyl se muutto oli tosi vaikee vanhemmille, ja mulle se oli vaikee. Pikkusiskolle oli helpompi kun se oppi tosi nopeesti suomee, ja valmistavassa luokassa kans kun siellä ei ollut ketään venäläisii. Mulle oli vaikee kyl. Kun se valmistava

luokka oli loppunut, sit mä olin vaan masentunut ja kaikkee, kun mun kaverit muutti täältä ja mua pelotti et mä joudun seiskalle suomalaisten kaa ja mä en osaa ees kieltä ja mä en saa ikinä kavereita, jotain tämmöstä.

Muihin lapsiin ja nuoriin tutustuminen saattaa etenkin alkuun olla vaikeaa myös siksi, että vuorovaikutuksen kulttuuriset normit koetaan vieraiksi:

No oli kyllä. Pikkasen vähän, siis miten mä tutustuisin niinku ihmisiin, kun mä en tiedä minkälainen Suomi on, nää suomalaiset ihmiset on. Niinku mä oon tottunut ihan, nää suomalaiset on silleen, ei niiden kaa pysty keskusteleä ihan miten vaan. Oli vähä vaikee mennä niinku tosta vaan keskusteleä jonku toisen jätkän kaa ku ei tiennyt oikeestaan minkälainen se on. Tykkääks se ees keskustella, puhunko mä sen kaa vai ei, niin, ei sitä koskaan voi tietää.

Silloin kun vertaisia on, heidän läsnäolonsa ja tukensa voi olla nuorelle tärkeä voimavara:

Niin, niin, meidän luokka niin kuulosti paljon mukavammalta ja se on paljon mukavampi. Tosi tosi mukava luokka. Et jos jotain yhtä kiusataan, sit jos joku, jostain toisesta luokasta, meidän luokkalaista kiusataan, sit meidän koko luokka tulee et hei, mitä sä rupeet kiusaa meidän luokkalaista ja että, että ei tolleen saa tehdä. Sit jos tulee joku tappelu niin menee siihen heti että, meidän luokkalaisten kaa sä et kuule tappele.

Vanhempien suhtautuminen nuoren kavereihin vaihtelee perhekohtaisesti. Nuoret vertasivat heille asetettuja sääntöjä haastatteluissa vaihtelevasti muihin nuoriin, toisinaan ”suomalaisnuoria”, toisiaan muita ”ulkomaalaisia” korostaen:

Et niinku se vapaus on jotenkin tosi, ja sitten aina kun mun vanhemmat antaa mun tehdä jotain mä tunnen itteni tosi iloiseks koska siit huomaa ett ne luottaa mun niinku. Aika monet mun kaverit, jotka on ulkomaalaisia, ei niitten äidit välttämättä aina päästä niitä niinku jonnekin. Se saattaa olla vaik olla niillä ei oo rahaa tai jotain ja mun vanhemmat pitää huolta siitä et niinku mä saan olla kavereiden kanssa.

Lopuksi

Maahanmuuttajanuoret etsivät asemaansa suhteessa vanhempiinsa, ikäisiinsä, uuteen kotimaahansa sekä tulevaisuuteensa. Monet asiat ovat heillä ”vaiheessa”.

Useimmat nuoret selviytyvät hyvin siirtymävaiheesta, jossa muuttoon liittyvä myllerrys perheessä, etninen vähemmistöasema ja kieli- sekä kulttuurierot kietoutuvat nuoruusvaiheen kehitystehtävien ratkaisemiseen. Näiden siirtymävaiheiden vaikutusta nuoren kehitykseen on vaikea erottaa toisistaan.

Nuorten suhde vanhempiinsa on tärkeä mutta usein myös monimutkainen. Vanhemmat tukevat ja mahdollistavat mutta saattavat myös rajoittaa heidän suhdettaan esimerkiksi ikätovereihin. Joidenkin vanhempien kyky tukea nuorta koulunkäynnissä voi olla puutteellinen. Nuorten onkin usein haettava apua ja ohjausta muilta aikuisilta. Tärkeä kysymys nuorten hyvinvoinnin ja kotoutumisen kannalta onkin, onko muita auttavia ja tukevia aikuisia saatavilla. Nuorten kehityksen ja hyvinvoinnin takia on myös keskeistä se, millaista ohjausta ja palvelua heidän vanhempansa saavat kotoutumiseensa ja vanhemmuuteensa.

Nuoren kannalta on hedelmällisempää se, että hänelle viitoitetaan tietä positiivista kehitystä tukevilla tekijöillä kuin se, että keskitytään ainoastaan riskitekijöiltä suojautumiseen. Positiivisen kehityksen tienviitat tulevat monelta taholta. Perheen ja vanhemmuuden tukeminen ja koulun viihtyvyys ja koulu-tovereiden asenne ovat tärkeitä. Lisäksi opettajien, oppilashuollon ja muiden aikuisten tuki ja ohjaus täydentävät ja varmistavat nuoren matkaa kohti sitä suuntaa, jossa hän voi parhaiten toteuttaa omaa kyvykkyyttään itsensä, lähi-yhteisönsä ja koko yhteiskunnan hyväksi.³⁰

30 Ks. myös valtiovarainministeriö 2013

Lähteet

- Alitolppa-Niitamo, Anne. 2010. Perheen akkulturaatio ja sukupolvien väliset suhteet. Teoksessa *Maahanmuutto ja sukupolvet*. Tuomas Martikainen & Lotta Haikkola (toim.). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 45–64.
- Bornstein, M. H., & Cote, L. R. 2006. Preview of Acculturation and Parent-Child Relationships. Teoksessa M. H. Bornstein & L. R. Cote (toim.), *Acculturation and Parent-Child Relationship. Measurement and Development*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 3–12.
- Bravo, Marcello. & Lönnback, Eva Britt. 1997. *Förebyggande psykosocialt arbete med invandrade familjer. Gruppmetod som stärker integrationsprocessen*. FoU-Rapport 1997:22. Stockholms Stad.
- Crul, Maurice, Schnell, Philipp, Herzog-Punzenberger, Barbara, Wilmes, Maren, Slootman, Marieke & Gómez, Rosa. 2012. School careers of second-generation youth in Europe. Which education systems provide the best chances for success? Teoksessa M. Crul, J. Schneider & F. Lelie (toim.), *The European second generation compared: Does the integration context matter?* Amsterdam: Amsterdam University Press, 101–164.
- Dennis, Jessica, Phinney, Jean & Chuateco, Lizette Ivy. 2005. The role of motivation, parental support, and peer support in the academic success of ethnic minority first-generation college students. *Journal of College Students Development*, 46(3), 223–236.
- Fergus, Stevenson & Zimmermann, Marc A. 2005. Adolescent Resilience: A Framework for Understanding Healthy Development in the Face of Risk. *Annual Review of Public Health* 2005, 26: 399–419.
- Hao, Lingxin & Woo, Han. 2012. Distinct trajectories in the transition to adulthood: Are children of immigrants advantaged? *Child Development*, 83(5), 1623–1639.
- Havighurst, Richard J. 1972. *Developmental tasks and education*. New York: David McKay.
- Heckmann, Friedrich. 2008. *Education and the integration of migrants*. NESSE Analytical Report 1 for EU Commission DG Education and Culture. http://ec.europa.eu/culture/documents/education_migration_nesse.pdf.
- Jasinskaja-Lahti, Inga. 2000. *Psychological Acculturation and Adaptation among Russian-Speaking Immigrant Adolescents in Finland*. Sosiaalipsykologisia tutkimuksia. Helsinki: Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitos.
- Kilpi-Jakonen, Elina. 2012. Does Finnish educational equality extend to children of immigrants? *Nordic Journal of Migration Research*, 2(2), 167–181.
- Kwak, Kyunghwa. 2003. Adolescents and Their Parents: A Review of Intergenerational Family Relations for Immigrant and Non-Immigrant Families. *Human Development* 46: 115–136.
- Lerner, Richard, Almerigi, Jason; Theokas, Christina & Lerner, Jacqueline. 2009. Positive Youth Development: A View of the Issues. *The Journal of Early Adolescence* 2005: 25; 10–16.
- Myrskylä, Pekka. 2011. *Nuoret työmarkkinoiden ja opiskelun ulkopuolella*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, 12/2011. http://www.tem.fi/files/29457/TEM_12_2011_netti.pdf
- Pels, Trees, Model, Suzanne & Deković, Maja. 2006. Cultural Diversity and Its Impact on Child rearing and Family Support. Teoksessa *Child Rearing in the Six Ethnic Families: The Multi-Cultural Dutch Experience*. Trees Pels & Suzanne Modle (toim.) Lewistin: The Edwin Mellen Press, 3–22.

- Pels, Trees & Nijsten, Cécile. 2003. Myths and Realities of Diversity of Parenting and Parent-Child Relations: A Comparison of Indigenous and Non-Indigenous Families in the Netherlands. Teoksessa *Integrating Immigrants in the Netherlands. Cultural versus Socio-Economic Integration*. Louk Hagendoorn, Justus Veenman & Wilma Vollebergh (toim.) Research in Migration and Ethnic Relations Series. Burlington: Ashgate, 63–89.
- Qin, Desiree Baolian. 2008. Doing Well vs. Feeling Well: Understanding Family Dynamics and the Psychological Adjustment of Chinese Immigrant Adolescents. *Journal of Youth and Adolescence* 37(1):22–35.
- Schwartz, Seth J., Pantin, Hilda, Coatsworth, J. Douglas & Szapocznik, José. 2007. Addressing the Challenges and Opportunities for Today's Youth: Toward an Integrative Model and its Implications for Research and Intervention. *The Journal of Primary Intervention*, 28(2), 117–144.
- Suárez-Orozco, Carola & Suárez-Orozco, Marcel. 2001. *Children of Immigration*. Cambridge and London: Harvard University Press.
- Suárez-Orozco, C., Suárez-Orozco, M. & Todorova, I. 2008. *Learning a new land: Immigrant students in American society*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Valtiovarainministeriö. 2013. *Enemmän ongelmien ehkäisyä, vähemmän korjailua? Perheitä ja lapsia tukevien palveluiden tuloksellisuus ja kustannusvaikuttavuus*. Valtiovarainministeriön julkaisu 11/2013. Osoitteessa http://www.vm.fi/vm/fi/04_julkaisut_ja_asiakirjat/01_julkaisut/08_muut_julkaisut/20130408Enemman/perhe_NETTI.pdf.
- Wells, J. D., Hobfoll, S. E., & Lavin, J. 1991.. When it rains it pours: The greater impact of resource loss compared to gain on psychological distress. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25, 1172–1182.
- Youngblade, Lise, Theokas, Christina, Schulenberg, John, Curry, Laura, Huang, I-Chan & Novak, Maureen. 2009. Risk and Promotive Factors in Families, Schools, and Communities: A Contextual Model of Positive Youth Development in Adolescence. Osoitteessa http://pediatrics.org/cgi/content/full/119/Supplement_1/S47.

PALVELUITA

8. MAAHANMUUTTAJAKOTI JA KOULU YHTEISTYÖSSÄ

Minna Säävälä

Kotien ja koulun välinen kiinteä yhteistyö on osoittautunut monissa kansainvälisissä tutkimuksissa koulumenestystä edistäväksi ja syrjäytymistä ehkäiseväksi tekijäksi. Kun koti ja koulu jakavat lapseen liittyvää tietoa ja keskustelevat lasta koskevista ratkaisuksista, oppimisen esteitä on helpompi poistaa ja lapsi saa tarvitsemaansa tukea oikealla hetkellä. Kodin ja koulun välinen aktiivinen vuorovaikutus ja kumppanuus ovat olleet jo pitkään arkipäivää angloamerikkalaisessa koulumaailmassa ja tulleet suomalaisen koulun käytäntöihin muutaman viime vuosikymmenen aikana.

Koululla on perusopetuslakiin ja Opetushallituksen antamiin perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin kirjattu velvollisuus edistää yhteistyötä kodin ja koulun välillä ja etsiä myös vieraskielisten perheiden kanssa toimivia vuorovaikutuksen muotoja. Kun koululaisten taustat muuttuvat kulttuurisesti entistä monimuotoisemmiksi, koulu ja siellä työskentelevät joutuvat kohtaamaan uudenlaisia työyhteisön ja toiminnan haasteita. Pääkaupunkiseudulla peruskoululaisista on jo 14 prosenttia vieraskielisiä ja osuus kasvaa kaikkialla maassa. Kouluissa ei voida monimuotoisuutta lähestyä pelkästään räätälöimällä toimintatapoja muutamalle etniselle tai kansalliselle vähemmistöryhmälle, vaan on huomioitava muuttaneiden suuri moninaisuus: eri etniset ja kieliryhmät, monenlaiset muuton syyt sekä vanhempien kirjava koulutus- ja sosiaalinen tausta.

Mutta mitä tiedämme kodin ja koulun vuorovaikutuksen onnistumisesta monikulttuurisessa ympäristössä? Mitkä ovat ne keskeiset tekijät, joista vuorovaikutuksen onnistuminen riippuu? Esittelen seuraavassa viittä keskeistä kodin ja koulun monikulttuuriseen vuorovaikutukseen vaikuttavaa seikkaa. Nämä tekijät liittyvät erilaisiin käsityksiin kodin ja koulun työnjaosta ja kasvatuksesta, asenteisiin ja syrjintään sekä tiedon puutteisiin ja kieleen.¹ Käytän näiden tekijöiden kuvaamisessa hyväksi julkaistua tutkimustietoa aiheesta sekä Väestöliiton

¹ Guo 2006, 83

toteuttamaa tutkimusta oppilashuollosta kulttuurisesti monimuotoistuvissa pääkaupunkiseudun kouluissa.² Puhuttaessa tutkimuksen haastatelluista viitataan edellä mainittuun vuonna 2012 julkaistuu tutkimukseen.³

Koulutuksen onnistuminen ja maahanmuuttajalasten kouluhyvinvoinnin edistäminen on yksi keskeisimmistä tavoista edistää kotoutumista ja estää etnistä eriarvoistumista. Tässä artikkelissa painottuu hyvinvointi, ei puhdas oppiminen⁴. Kouluhyvinvoinnilla tarkoitetaan sekä objektiivisesti mitattavissa olevaa että koettua hyvinvointia kouluympäristössä. Siihen kuuluvat suotuisat olosuhteet, toimivat sosiaaliset suhteet, mahdollisuus itsensä toteuttamiseen sekä hyvä terveydentila ja terveyskäytännöt.⁵ Toisen, kokemuksellisuutta korostavan, jaottelutavan mukaan kouluhyvinvointiin luetaan toimivat sosiaaliset suhteet, koulun kokeminen tärkeänä sekä koulunkäynnin mielekkyys.⁶ Kansainvälisessä tutkimuksessa ja hankkeissa⁷ on korostettu kouluhyvinvoinnin yhteisöllistä ja yhdenvertaisuuteen perustuvaa luonnetta: terveys ja hyvinvointi riippuvat siitä, tuntevatko oppilaat itsensä arvokkaiksi osana yhteisöään ja kykenevätkö he vaikuttamaan koulu- ja muuhun elämäänsä. Maahanmuuttajakotien lapsille yhdenvertaisuuden toteutuminen on erityisen merkittävä seikka hyvinvoinnin ja suotuisan kehityksen – myös oppimisen – kannalta.

Suurin osa maahanmuuttajalapsista ja -perheistä voi hyvin eikä heillä ole suuria ongelmia. Jos ja kun ongelmia normaaliinkin kasvuun ja kehitykseen liittyen ilmaantuu, olisi tärkeää saada tukea ja päästä hoitamaan niitä varhaisessa vaiheessa. Kodin ja koulun toimiva vuorovaikutus mahdollistaa varhaisen tuen antamisen.

Kuka lasta kasvattaa?

Vanhempien tieto koulusta ja koulutuksesta ja tunnesuhde kouluun nojaa kaikilla vanhemmilla ensi sijassa heidän omiin koulukokemuksiinsa. Ajatus kodin ja koulun välisestä jatkuvasta ja kiinteästä kasvatuskumppanuudesta ja vuorovaikutuksesta on itsestään selvä ehkä vain angloamerikkalaisista maista tuleville maahanmuuttajille, useimmille muille se on uutta.

2 Säävälä 2012

3 Tutkimuksessa haastateltiin oppilashuollon henkilökuntaa, oman äidinkielen opettajia ja maahanmuuttajavanhempia.

4 Maahanmuuttajalasten oppimistuloksista ja koulutuspoluista, ks. Kilpi 2010, Teräs ym. 2010

5 Konu ja Rimpelä 2002

6 Räsänen & Kivirauma 2011

7 Gray ym. 2006

Kaikki tutkimuksessamme haastatellut vanhemmat kertoivat, että heidän omassa lapsuudessaan lähtömaassaan – olipa se Neuvostoliitto, Somalia, Turkki tai Irak – kodin ja koulun maailmat olivat hyvin erillisiä ja toisiltaan suljettuja. Yhteydenpitoa kodin ja koulun välillä oli ollut heidän muistikuviansa mukaan vähän. Kaikki vanhemmat kertoivat olevansa iloisia ja tyytyväisiä kiinteästä yhteydenpidosta, samoin koulun henkilökunnan haastatteluissa moni vahvasti maahanmuuttajavanhempien olevan etupäässä kiitollisia ja innostuneita yhteydenpidosta. Tästä hyvästä asenteesta ja motivaatiosta huolimatta moni vanhempi vaikutti olevan jollakin tavoin epävarma ja hukassa koti–koulu-yhteistyön muotojen kanssa. He eivät välttämättä ymmärtäneet, mitä heiltä odotetaan tässä suhteessa ja miten heidän pitäisi milloinkin reagoida viesteihin, joita koululta heille tuli.

Kodin ja koulun yhteistyötä tutkineet ovat erottaneet kolmenlaisia vanhempia: *Kuluttajavanhemmat* vaativat koululta palveluita ja haluavat osallistua ahkerasti koulun toimintaan. *Itsenäiset vanhemmat* eivät ole kovin säännöllisesti mukana koulun toiminnassa mutta auttavat lapsiaan onnistumaan koulutyössä. *Osallistumattomat vanhemmat* eivät juuri käy koulun tilaisuuksissa, ole yhteydessä kouluun eivätkä tiedä lastensa elämästä koulussa, jos ei siihen tule erityistä ponninta ongelmien vuoksi.⁸ Koti-koulu-yhteistyötä Britanniassa käsittelevässä tutkimuksessa⁹ todetaan, että on varsin vähän vanhempia, jotka eivät *välitä* lastensa koulutuksesta tai koulumenestyksestä. Sen sijaan löytyy vanhempia, jotka eivät *osallistu*. Osallistumattomuutta ja passiivisuutta ei pidä suoraan tulkita huoltajien piittaamattomuudeksi lasten koulunkäynnistä. Syyt vanhempien osallistumattomuudelle ovat useimmiten aivan muualla kuin kiinnostuksen puutteessa. Tämä pitää erityisen vahvasti paikkansa maahanmuuttajaperheiden osalta.

Vanhempien oma koulutustausta vaikuttaa suuresti siihen, mitä he koululta odottavat ja miten he toimivat koulun kanssa yhteistyössä. Vanhemmat, joiden omat koulukokemukset ovat olleet kielteisiä, harvoin tuntevat kyvykkyyttä ja intoa olla tekemisissä opettajien ja muun koulun henkilökunnan kanssa. Koulutetut, keskiluokkaiset vanhemmat hakevat tyypillisesti vahvaa osallisuutta ja jopa kuluttajamaista asennetta lastensa koulutukseen kun taas työväenluokan ja vähemmän koulutetut vanhemmat pitävät useammin kouluun etäisyyttä.¹⁰

8 Vincent 1996, Grozier & Davies 2007

9 Grozier & Davies 2007

10 Lareau 2002, Prins & Toso 2008

Keskiluokkaiseen ajatteluun kuuluu tietoinen lasten valmentaminen menestymään opinnoissa ja kuluttajamainen ja yksilökeskeinen lähestymistapa kouluun, jossa toivotaan omalle lapselle erityiskohtelua. Alemman keskiluokan ja työväenluokan ajattelutavassa taas lapsen ajatellaan kasvavan kuin itsestään, ilman sen suurempaa hössötystä ja ponnistelua, osana ryhmää. Vanhempien tehtäväksi jää olla saatavilla, mutta lasta ei ”valmenneta” erityisemmin. Kodin ja koulun välistä kiinteää yhteydenpitoa ei tunneta tarvittavan, jos ei sille synny erityistarvetta ongelmien seurauksena. Toisaalta jotkut tutkijat ovat tuoneet esiin, että myös työväenluokkaiset ja vähemmän koulutetut vanhemmat kantavat huolta lastensa koulunkäynnistä. Jos heidän tapansa ilmaista itseään eroaa koulussa vallalla olevasta ja heiltä puuttuu itsevarmuutta käyttää tilaisuuksia hyväkseen edistääkseen lastensa asiaa, heidän huolensa ja sitoutumisensa eivät välity koulun edustajille. Opettajat ja muut koulun edustajakaan eivät julkilausutuista koti-koulu-kumppanuuden pyrkimyksistä huolimatta ole välttämättä sisäistäneet yhteistyön edellytyksiä. Koulun edustajat voivat ”varjella omaa reviiriään” taatakseen toimintavapautensa ilman vanhempien puuttumista työhönsä – ehkä tiedostamatta, ehkä tiedostaen. Tämä voi lamaannuttaa yhteyteen pyrkiviä vanhempia ja pitää heitä etäällä.¹¹

Angloamerikkalaisissa maissa on havaittu koulujen arvioivan vanhempien kyvykkyyttä vanhempina ja vuorovaikutuksessa ydinperhekeskeisen valkoisen keskiluokan vanhemmuuden, erityisesti äitiyden, pohjalta. Toisin toteutettu vanhemmuus ja äitiys tulkitaan siellä helposti puutteellisenä tai jopa lapselle haitallisena. Tässä näkökulmassa ei yleensä kiinnitetä huomiota niihin rakenteellisiin olosuhteisiin, joissa toisten perheiden on vaikeaa toteuttaa vanhemmuutta arvostetulla, keskiluokkaisella tavalla.¹² Esimerkiksi monilla maahanmuuttajaperheillä kaikki perheenjäsenet eivät asu yhdessä tai edes samassa maassa, vaan perherakenteet ovat rikkonaisia tai niitä pidetään yllä yli rajojen. Kielitaito asettaa rajoituksia sille, kuinka paljon vanhemmat pystyvät tukemaan lapsen koulunkäyntiä.

Suomessa erot eri koulutustaustoista olevien vanhempien välillä eivät ole niin selkeitä kuin monissa muissa yhteiskunnissa. Suomalainen peruskoulu perustuu ajatukselle, että tiedollinen opettaminen on koulun tehtävä eivätkä oppimistulokset saisi riippua vanhempien koulutustaustasta tai sitoutumisesta oppimisen tueksi. Yllä esitetty angloamerikkalaisesta tutkimuksesta tuttu kahtiajako keskiluokkaiseen ja alempien sosiaaliryhmien kouluajatteluun ei

¹¹ McNamara ym. 2000

¹² Cole 2007

suoraan sovellu suomalaisen hyvinvointivaltioon, jossa todellisuus on vähemmän räikeästi luokkaperustainen.

Eri kulttuuriataustoista ja erilaisista yhteiskunnista peräisin olevat maahanmuuttajat suhtautuvat kodin ja koulun työnjakoon varsin eri tavoin. Mitään yhtenäistä ”maahanmuuttajien koulusuhdetta” ei voida erottaa jo senkään vuoksi, että maahanmuuttajaryhmien koulutustaustat vaihtelevat. Erot sitoutumisessa koulunkäyntiin ja yhteistyöhön koulun kanssa eri maahanmuuttajaryhmien välillä heijastelevat suurelta osin ryhmälle tyypillistä koulutustasoa, käsityksiä perhesuhteista sekä lähtöyhteiskuntien koululaitosten luonnetta. Esimerkiksi kiinalaistaustaisilla muuttajilla Yhdysvalloissa on samansuuntainen ajattelutapa vanhempien ja koulun tehtäväjaosta kasvatuksessa kuin valkoisilla keskiluokkaisilla amerikkalaisilla: myös kodin on osallistuttava lapsen tiedolliseen kasvattamiseen. Omassa tutkimuksessaamme vaikutti siltä, että somalialaisperheissä jako koulun tiedolliseen kasvatukseen ja kodin moraaliseen kasvatukseen oli selkeä; samantyyppisen ajattelutavan sanotaan olevan esimerkiksi amerikkalaisilla hispaaniperheillä¹³ ja eteläaasialaisilla Britanniassa. Jotkut venäläisvanhemmat Suomessa taas kokevat koulun tehtäväksi olla ensisijainen moraalinenkin kasvattaja. Ajattelutavan taustalla vaikuttanee Neuvostoliiton koulujärjestelmän perinne, jossa koulun tehtävä oli kasvattaa moraalisesti hyveellisiä ja poliittisesti oikein ajattelevia kansalaisia.

Kasvatuskäsitykset

Ajatus siitä, mitä oppiminen on ja miten sitä voidaan tukea, heijastelee ihmisyyteen liittyviä kulttuurisia itsestäänselvyyksiä. Nykysuomalainen hallitseva lapsikeskeinen tai -lähtöinen kasvatuskäsitys näkee lapsen itsenäistyvänä yksilönä ja aktiivisena tiedonhankkijana.¹⁴ Monen muista maista tulleen vanhemman tai muun huoltajan kasvatuskäsitys taas on aikuisjohtoista tai ohjaavaa: lapsi kasvaa auktoriteetin ohjaamana ja suojelemana, muiden kuin lapsen itsensä asettamien tavoitteiden mukaan. Tällaisesta yhteisökeskeisestä ajatusmaailmasta tulevien vanhempien on vaikeaa hahmottaa esimerkiksi sitä, miksi lapsen omille toiveille ainevalinnoissa tai koulutusratkaisuissa annetaan Suomessa niin suuri painoarvo. Heidän näkökulmastaan lapsen mielihalujuen seuraaminen on pahimmillaan lapselle haitallista, koska se voi johtaa epätarkoituksenmukaisiin

13 ”Hispaanoilla” tarkoitetaan Yhdysvaltojen eteläisten osavaltioiden espanjankielistä väestöä sekä laajemminkin espanjankielistä, Latinalaisesta Amerikasta peräisin olevaa maahanmuuttajaväestöä.

14 Tiilikka 2005

ratkaisuihin tulevaisuuden menestyksen kannalta. (Ks. eri kasvatuskulttuureista lisää Kuittinen & Isosävi tässä teoksessa.) Koulun edustajien pitäisi avata enemmän toimintalogiikkaansa ja arvojaan huoltajille, jotta he voisivat ymmärtää toimintatapojen taustalla olevan mielekkyyden – vaikeivät hyväksyisikään näkemystä. Muutoin he pitävät monia Suomessa vallalla olevia koulukäytäntöjä ehkä kummallisina tai jopa lasta vahingoittavina.

Yksi erilaiseen kasvatusta- ja perhekäsitykseen liittyvä ja koti-koulu-yhteistyössä toisinaan ilmi tuleva seikka on kuritusväkivalta. Lapsilähtöisessä nykyaikajattelutavassa väkivallan käyttö ei ole oikeutettua missään tilanteessa, kun taas aikuislähtöisessä, autoritäärisessä ajattelutavassa väkivallan käyttöä pidetään oikeutettuna sikäli kun se johtaa kasvatuksellisiin päämääriin. Koulujen oppilashuollon edustajien mukaan suhtautuminen kurittamiseen on erityisopetusratkaisujen ohella vaikeimpia kysymyksiä monikulttuurisessa koti-koulu-yhteistyössä. Vanhempien haastatteluissa kävi ilmi, etteivät kaikki autoritäärisessä kasvatuskulttuurissa itse kasvanut vanhemmat hyväksy kurittamista. Ajattelutavat ja käytännöt muuttuvat, kuten ne ovat muuttuneet Suomessakin.

Koulun edustajat tarvitsevat erityistä taitoa kuritusväkivaltaepäilyjen selvittämisessä. Maahanmuuttajaperheet tietävät, että epäilysten vuoksi he voivat päätyä lastensuojelun asiakkaidiksi. Tämän vuoksi moni heistä on varuillaan ja tuntee tulewansa myös syyttä epäilyksi (ks. Aniksen artikkeli tässä teoksessa). Toisaalta jotkut maahanmuuttajanuoret ovat suomalaisessa ympäristössä opineet käyttämään näitä epäilyjä hyväkseen omiin tavoitteisiinsa päästäkseen. Tilanteissa ei pitäisi hätiköiden tehdä lastensuojelu- tai rikosilmoituksia vaan pyrkiä ensin rauhallisesti selvittämään, mitä tosiasiallisesti on tapahtunut kaikkia osapuolia erikseen kuulemalla. Joissakin kouluissa lastensuojeluilmoitukset menevät aina oppilashuollon ja rehtorin nimissä, ei yksittäisen opettajan tai muun henkilökunnan jäsenen tekeminä. Tämä tapa helpottaa ristiriitojen selvittelyä huoltajien kanssa, kun ilmoitus ei henkilöidy johonkin tiettyyn henkilökunnan edustajaan. Oppilashuollossa tilanne tulee myös arvioiduksi useamman henkilön voimin ennen jatkotoimenpiteitä.

Lapsen ongelmien syiden selvittäminen ja erityisopetusratkaisut olivat toinen vaikeiden tilanteiden tyyppi. Erityisesti jos lapsi on itse maahanmuuton kokenut, on toisinaan vaikeaa erottaa toisistaan kielellisiin taitoihin tai kotoutumisprosessiin liittyviä kouluvaikeuksia psyykkisistä, sosiaalisista tai neurologisista ongelmista. Tilanteiden selvittelyä ja jatkotoimia mutkistaa se, että erityisesti monet länsimaiden ulkopuolelta tulevat muuttajat käsitteellistävät mielenterveysongelmat eri tavalla kuin nykysuomalaisessa ajattelutavassa (ks. Schubertin artikkeli tässä teoksessa). Myös tiedon puute eri ammattilaisten tehtävistä (esim.

ei tiedetä psykiatrin ja psykologin tehtävien eroa) voi heikentää vanhempien luottamusta koulun ehdottamiin toimiin.

Suhtautuminen erityisopetukseen juontaa monella vanhemmalla juurensa omaan lähtömaahan ja samantyyppisiin erityislasten ryhmiin, joita muinoin Suomessa kutsuttiin ”apukouluiksi”. Maahanmuuttajavanhemmat voivat pelätä, että erityisopetus johtaa syrjäytymiseen normaalista opetuksesta, koulutuksesta ja työelämästä. Näitä pelkoja kärjistävät maahanmuuttajille ominaiset korkeat toiveet lasten koulumenestykselle. Tarvitaan paljon tiedon jakamista ja keskusteluita, että erityisopetuksen luonne erilaisine tukimuotoineen selvennetään vieraskielisille vanhemmille. Siirtymät tavanomaisen luokkaopetuksen ja erityisopetuksen eri muotojen välillä ovat nykyisin joustavia ja monimuotoisia.

Asenteet ja välillinen syrjintä

Suhtautuminen kulttuuriseen ja kielelliseen erilaisuuteen luo sen perustan, jossa vuorovaikutus kodin ja koulun välillä toimii tai ei toimi. Kielteiset asenteet puolin ja toisin värittävät tilanteet epämiellyttäväiksi eikä yhteistyötä ja luottamusta synny. Suomalaisten opettajien monikulttuurisuusasenteita on tutkittu kohtalaisen paljon. Suurin osa opettajista suhtautuu maahanmuuttajaoppilaisiin ja näiden perheisiin hyväksyvästi ja kannustavasti, mutta osa kokee nämä oppilaat raskaiksi opettaa. Muutamissa tutkimuksissa on havaittu, että mitä enemmän luokalla on maahanmuuttajataustaisia oppilaita, sitä kielteisemmin opettajat suhtautuvat heidän opettamiseensa.¹⁵ Opettajat pitävät kuitenkin kulttuurista monimuotoisuutta työtään rikastuttavana seikkana, vaikka sen koetaan lisäävän työtaakkaa.¹⁶ Turussa tehdyssä tutkimuksessa suurin osa opettajista ei kokenut ongelmia yhteistyössä maahanmuuttajakotien kanssa, mutta noin viidennes koki vuorovaikutuksen ongelmalliseksi. Opettajat kokivat ongelmien syinä kieliongelmia, kulttuurieroja ja -konflikteja sekä vanhempien sitoutumattomuutta yhteistyöhön.¹⁷

Tutkimuksessamme haastateltujen oppilashuollon piirissä toimivien terveydenhoitajien, psykologien, kuraattorien ja erityisopettajien ilmaisemat asenteet kulttuurista monimuotoisuutta kohtaan olivat lähes poikkeuksetta myönteisiä. Monikulttuurinen koulu nähtiin ensi sijassa voimavarana ja rikkautena, ei rasitteena. Moni mainitsi vieraskielisten kanssa työskentelyn vaativan tavanomaista enemmän työtä, aikaa ja vaivaa. Tätä työläyttä ei kuitenkaan monikaan kokenut

¹⁵ Virta ym. 2011, Soilamo 2008

¹⁶ Esim. Talib 2005

¹⁷ Virta ym. 2011

taakaksi, koska maahanmuuttajavanhempien kanssa oppilashuollon asioissa toimiminen oli palkitsevaa, muutamien mukaan jopa palkitsevampaa kuin yhteydenpito valtaväestön vanhempien kanssa.

Suomalaisessa koulussa on tyypillistä kieltää etnisiin vähemmistöihin kuuluvien syrjinnän olemassaolo.¹⁸ Opettajat eivät helposti tunnusta eivätkä tunnista mahdollisia ongelmia erikielisten ja eri etnisiin ryhmiin kuuluvien koululaisten välillä. Kuva, joka paljastuu maahanmuuttajalasten ja heidän vanhempiansa saamasta kohtelusta, on paljon raadollisempi kuin opettajien ja muun henkilökunnan kuva koulun hyvästä erilaisuuteen suhtautumisesta. Myös omassa tutkimuksessamme havaitsimme, että oppilashuollon henkilökunnan on vaikea tunnistaa etniseen taustaan liittyvää syrjintää ja kiusaamista. Osa vanhemmista tai heidän lapsistaan sen sijaan joko pelkää tai on kokenut eriarvoiselta tuntuva kohtelua koulussa tai koulun taholta. Vanhemmat kokevat oman lapsensa hyvinvoinnin riippuvan yhdenvertaisuudesta ja syrjimättömyydestä, kun taas koulun välle tämä puoli hyvinvoinnista hahmottuu heikommin.¹⁹

Kaikkien koulun aikuisten asenteet maahanmuuttajaperheiden lapsia kohtaan eivät ole myönteisiä. Esimerkiksi haastatellut psykologit toivat esiin oman avuttomuuden tunteensa tilanteessa, jossa koulun avustavan henkilökunnan asenteellisuus oli näkynyt heidän tavassaan kohdella maahanmuuttajalapsia. Asteet voivat näkyä ilmeissä, eleissä ja äänensävyissä eivätkä välttämättä avoimena toimintana tai sanoina, jolloin niihin on vaikeampaa puuttua.

Myös maahanmuuttajavanhemmilla saattaa olla asenteellisuutta koulua tai suomalaisia kohtaan. Joillakin haastatelluilla vanhemmilla oli taipumusta tulkita lastensa ei-toivotut tavat tai hankaluudet ”suomalaisen kulttuurin” aiheuttamiksi. Jos ainoat valtaväestöön kuuluvat, joita vanhemmat kohtaavat, ovat heidän murrosikäisten lastensa kavereita, naapuruston alkoholiongelmaisista tai heihin avoimen vihamielisesti suhtautuvia henkilöitä, muuttuvat tulkinnat suomalaisuudesta varsin kielteisiksi. Myös kielitaidon rajallisuus voi rajoittaa käsityksiä valtaväestöstä. Torjuva tai alentuva suhtautumistapa valtaväestön puolelta johtaa helposti vastareaktion torjuntaan myös vähemmistön puolelta. Näin syntyy kielteisten asenteiden ja stereotyyppien molemminpuolinen noidankehä. Onkin tarpeen pyrkiä rikkomaan turhan jakautuneita käsityksiä meikäläisistä ja heikäläisistä. Mitä enemmän maahanmuuttajaperheellä on arkista vuorovaikutusta valtaväestön perheiden ja ihmisten kanssa, sitä sävykkäämmäksi heidän käsityksensä suomalaisesta perhe-elämästä muodostuu.

18 Ks. esim. Soilamo 2007, Souto 2011

19 Säävälä 2013

Rakenteellinen tai välillinen syrjintä koulumaailmassa liittyy toimintatapoihin, jotka eivät huomioi ihmisten erilaisia taustoja ja valmiuksia. Esimerkiksi jos viestintä toteutettaisiin pelkästään suomenkielisillä kirjoitetuilla reppuvihon tai Wilman viesteillä, luku- ja kirjoitustai-

dottomat, suomea osaamattomat tai nettiyhteyttä vailla olevat vanhemmat jäisivät ilman tietoa koulun tapahtumista tai lapsensa koulunkäynnistä. Yhdenvertaisuuden periaatteen mukaisesti koulun tulee huolehtia siitä, että perheiden tilanteet ja valmiudet huomioidaan koulun toimintatavoissa. Yhdenvertaisuus ei tarkoita, että kaikkia kohdellaan samalla tavalla. Se tarkoittaa, että kaikkien tarpeet ja lähtökohdat huomioidaan ja toimintatavat muokataan sen mukaiseksi.

Muutamat haastatellut oppilashuollon toimijat totesivatkin pahimmillaan yhteydenpidon esteeksi tulevan sen, että opettaja tai muu henkilökuntaan kuuluva koettaa kommunikoida maahanmuuttajaperheen kanssa tavanomaisella suomalaisten kanssa toimivalla tavalla. Kun tämä ei tuota tuloksia, hän tulkitsee, että maahanmuuttajavanhemmat eivät ole kiinnostuneita lastensa koulutuksesta ja jättää asian siihen. Tällaista välillisesti syrjivää toimintatapaa on havaittu myös eteläaasialaisten kotien ja brittiläisen koulun yhteistyössä.²⁰ On osa kulttuurien välistä kompetenssia, että työntekijä kehittää luovasti eri asiakasryhmien kanssa toimivia työskentelytapoja. Tämä edistää paitsi työn tuloksellisuutta, myös työntekijän omaa työhyvinvointia ja jaksamista. Työskentelytapojen on muututtava kun asiakaskunta muuttuu.

Rakenteellinen syrjintä tarkoittaa lainsäädännön, palvelujen ja käytäntöjen syrjivyyttä.

Välillinen syrjintä tarkoittaa sitä, että joku joutuu epäedulliseen asemaan näennäisesti puolueettoman perusteen vuoksi.

Kulttuuriset erot vuorovaikutustilanteissa

Hierarkkisessa ja mahdollisesti epädemokraattisessa lähtömaassa kasvaneet vanhemmat eivät helposti luota koulun edustajiin, jotka ovat heille ennen kaikkea valtaa käyttäviä viranomaisia. Vuorovaikutuksessa useimmat pyrkivät osoittamaan kunnioitusta ja myötäsukaisuutta (ks. kuvio 1 seuraavalla aukeamalla). Taustalla on aitoa arvostusta, mutta myös pelkoa, joka johtaa varuillaan

²⁰ Grozier & Davies 2007

olemiseen. Suhde koulun edustajiin on vieraskieliselle vanhemmalle useinkin hierarkkinen valtasuhde, jossa toisella on arvostusta, tietoa ja valtaa. Koulun edustaja taas on yleensä sisäistänyt dialogiin perustuvan vuorovaikutuksen ihanteen ja pyrkimyksen tasa-arvoon eikä halua nähdä itseään vallankäyttäjänä vaan avun ja tuen tarjoajana.²¹ Pelon, epävarmuuden ja valtahierarkian vuoksi oppilashuollon neuvottelutilanteissa maahanmuuttajavanhemmat helposti suostuvat kaikkeen heille ehdotettuun. Jotkut reagoivat toisella ääritavalla, kieltäytymällä paniikinomaisesti kaikista ratkaisuehdotuksista.

Haastattelututkimuksemme perusteella myöntyväiset, kiitolliset ja yhteistyöhaluiset vanhemmat näyttäisivät olevan maahanmuuttajien parissa yleisempiä kuin torjuvat vanhemmat. Myöntyväisyyden huono puoli on se, että huoltajat toisinaan suostuvat muodon vuoksi ratkaisuihin, joita heille ei ole selitetty ymmärrettävästi tai joiden sisällön he tajuavat vasta jälkikäteen. Näin he eivät sitoudu sovittuun. Koulun taholta tulkitaan sovitusta lipsuminen vanhempien epäluotettavuudeksi, kun vanhemmat itse voivat kokea tulleen ”jymäytetyiksi” suostumaan johonkin, jota eivät ymmärrä tai joka voi olla heidän toiveittensa vastaista. Hierarkkisessa yhteiskunnassa kasvaneen vanhemman on vaikea olla rakentavasti eri mieltä vuorovaikutustilanteessa viranomaisedustajan kanssa.

Jotta ääritilanteet vältettäisiin, on luottamusta maahanmuuttajakotien ja koulun välille rakennettava pitkin matkaa, jo ennen mahdollisia lapsen vaikeuksia. Luottamuksen kasvu edellyttää kasvokkain tapahtuvaa, avointa vuorovaikutusta ja viestintää. Jos vuorovaikutus on ollut myönteistä normaalioloissa, niin syntyneen luottamuksen varassa onnistutaan saavuttamaan lapsen kannalta parempia tuloksia myös vaikeissa tilanteissa. Luokan- ja aineenopettajilla on tämän arkisen luottamuksen luomisessa tärkeä ja vaativa tehtävä.

Maahanmuuttajilla on valtaväestöä suurempi tarve suojella ja kätkeä omaa yksityisyyttä ja perhe-elämää sekä etnistä ryhmää koskevia asioita. Tämän yksityisyyden varjelu vuoksi on palvelua tarjoavan viranomaisen toisinaan vaikeaa saada tietoa, joka edistäisi lapsen hyvinvointia ja hänen ongelmiansa ratkaisua. Toisinaan maahanmuuttajalapset itse varjelevat kotiaan ja vanhempiaan eivätkä lojaalisuuden vuoksi tai selviytymisen pakon vuoksi halua paljastaa mahdollisia vaikeuksiaan kotona eivätkä koulussa. Vaikeudet, juonsivatpa ne mistä tahansa, saavat tällaisessa tilanteessa äityä vakaviksi ennen kuin aikuiset ymmärtävät puuttua tai tarjota apua. Onkin tärkeää ilmaista maahanmuuttajavanhemmille

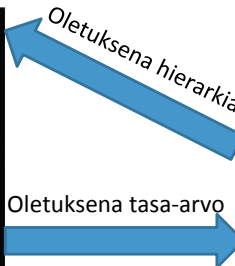
21 Hagelund 2009

tukea ja hyväksyntää heidän vanhemmuudessaan. Henkilökohtaiselle vuorovaikutukselle on varattava riittävästi aikaa ja tilaisuuksia. On varauduttava siihen, että mahdollisten ongelmien taustat selviävät hitaasti ja pitkällisen selvittelyn tuloksena.

Terveystenhoitaja, erityisopettaja ym.

Vieraskielinen vanhempi

- * Tavoittelee tasa-arvoista vuoropuhelua
- * Puhuu 'maahanmuuttajalle'
- * Haluaa antaa tukea
- * Ei havaitse pelkoja eikä omaa valtaa

- * Osoittaa kunnioitusta
- * Puhuu 'viranomaiselle'
- * Ei kyseenalaista avoimesti
- * Pelkää vallankäyttöä

Kuvio 1. Vuorovaikutuksen epäsymmetria

Tietoa puolin ja toisin

Konkreettinen ja verrattain helposti ratkaistava tiedonkulun ja vuorovaikutuksen hidaste maahanmuuttajakodin ja koulun välillä liittyy tietoon. Yhteisen kielen puute selittää osaltaan sitä, että tieto kodin ja koulun välillä ei kulje parhaalla mahdollisella tavalla. Lisäksi myös viestintäkanavien tuntemuksen puute ja osalla muuttajista oman koulutustaustan rajallisuus voi estää tietoa tavoittamasta heitä. Joidenkin maahanmuuttajavanhempien tiedot suomalaisesta koulusta ja sen toimintatavoista voivat olla vajavaisia tai virheellisiä. Tiedonkulun esteiden tietoinen madaltaminen on tärkeää.

Koulun henkilökunnalla voi puolestaan olla riittämättömät tiedot maahanmuuttoprosessin vaikutuksista lapseen ja perheisiin sekä lähtömaiden yhteiskuntien tilanteesta. Henkilökunnan tulee kehittää kulttuurienvälistä kompetenssiaan tiedonkulun turvaamiseksi ja vuorovaikutuksen sujuvuuden parantamiseksi (ks. Puukarin ja Korhosen sekä Sainola-Rodriguezin artikkelit tässä teoksessa). On omaksuttava kyselevä ja oppiva vuorovaikutusasenne.

Vieraskieliset vanhemmat arvostavat suuresti koulutusta ja uskovat koulutuksen tuomiin mahdollisuuksiin Suomessa.²² He janoavat tietoa suomalaisesta koulusta ja koulutusjärjestelmästä.²³ He saavat kouluilta tietoa koulun käytännöistä ja koulutusjärjestelmästä mahdollisten eri kielille käännettyjen tiedotteiden ja nettisivujen kautta, vanhempainilloissa ja tapaamisissa opettajan tai muun henkilökunnan kanssa. Vieraskielisille suomen- tai ruotsinkieliset vanhempainillat ovat harvoin antoisia.²⁴ Henkilökohtaisissa tapaamisissa taas on käsiteltävänä niin paljon käytännön asioita, ettei ole aikaa kysellä taustatietoja ja tarkennuksia. Nettiin perustuva yhteydenpito taas ei ole monelle vieraskieliselle yhtä toimivaa kuin suomalaisperheille, kielikysymyksen ja internetin käytön ongelmien vuoksi. Kaikissa kodeissa ei ole nettiyhteyttä tai tietokonetta eikä vanhemmilla välttämättä netinkäytön taitoja.

Vanhempien tiedon puute voi olla hyvinkin perustavanlaatuista: he eivät välttämättä tiedä, mitä psykologi, kuraattori tai rehtori suomalaisessa koulussa tekee työkseen tai mitkä ovat hänen itsensä tai koulun lailliset oikeudet ja velvollisuudet. Koulumaailmassa itsestään selvinä pidetyt asiat vaativat avaamista ja selittämistä. Vanhemmat eivät välttämättä osaa kysyä asioita, joita eivät ymmärrä. Erityisopetus ja sen toteuttaminen ovat monelle suomalaisvanhemmallekin vaikeita ymmärtää, joten maahanmuuttajavanhemmille näitä käytäntöjä on syytä valottaa erityisen seikkaperäisesti. Tiedon puute koulusta johtaa väärinymmärryksiin ja -tulkintoihin ja estää heitä tavoittamasta tarvitsemiaan palveluita. Toisinaan väärät tiedot tai tiedon puute voi johtaa epärealistisiin toiveisiin ja lapsen koulutussuunnitelmiin. Jos tiedot käytännöistä ja niiden perusteista ovat vajavaisia, vieraskielinen vanhempi voi tulkita jonkin tilanteen syrjiväksi silloinkin kun kyseessä on tavanomainen toimintatapa.

Maahanmuuttajat, erityisesti kehitysmaista tulevat, ovat tottuneet luotamaan henkilökohtaisiin verkostoihinsa. Jos koulussa on enemmän jonkin kieliryhmän lapsia, heidän vanhemmilleen olisi hyvä järjestää vanhempainiltoja tulkin kera. Kutsuminen näihin tilaisuuksiin olisi toteutettava henkilökohtaisesti ja yhteistyössä maahanmuuttajien yhdistysten kanssa, jos sellaisia on, jotta ihmiset saadaan tulemaan paikalle. Tilaisuuteen on hyvä sallia pienempien sisarusten mukaan tulo, jottei lastenhoito tule esteeksi osallistumiselle esimerkiksi yksinhuoltajille. Väestöliitossa on kehitetty ohjattua vanhempain vertaistuen ryhmätoimintaa, jolla on haluttu edistää koulun ja vanhempien välistä tiedon

22 Rinne & Tuittu 2011, Peltola 2010

23 Kivelä 2013 <http://www.vaestoliitto.fi/monikulttuurisuus/palvelut/vertaistuki/>; Säävälä 2012

24 Säävälä 2012

jakamista ja vanhempien keskinäistä tukea. Ohjattujen vertaistukiryhmien toimivuutta on arvioitu vastikään Helsingin kaupungin tilaamassa raportissa.²⁵ Raportti suosittelee, että vertaistukiryhmien koordinointi otettaisiin osaksi koulujen oppilashuollon normaalia toimintaa ja sille osoitettaisiin tarvittavat henkilöresurssit. Tämä on tärkeää, koska vertaistukiryhmät vahvistavat kodin ja koulun onnistunutta kumppanuutta lapsen hyväksi.

Yhteisen kielen puute

Välittömin maahanmuuttajavanhempien tai muiden huoltajien ja koulun välisessä vuorovaikutuksessa kohdattava seikka on kysymys: millä kielellä viestii? Erityisesti muuton jälkeisinä vuosina vanhempien kielitaito voi olla niin rajoittunut, että tarvitaan tulkkia asioiden hoidossa. Suomessa kouluilla on mahdollisuus käyttää tulkkeja. Pääkaupunkiseudulla tulkkeja on varsin kattavasti saatavilla, mutta pienemmillä paikkakunnilla erityisesti harvinaisempien kielten tulkkauksissa voidaan joutua turvautumaan puhelintulkkaukseen.

Pääkaupunkiseudulla tekemässämme haastattelututkimuksessa koulun oppilashuollon henkilökunta koki tulkkien käytön etupäässä helpottavan heidän työtään. Niissä kouluissa, joissa on paljon maahanmuuttajataustaisia lapsia, tulkin käyttö on arkipäivää. Toisinaan vanhemmat saattavat vakuuttaa, ettei tulkkia neuvotteluun tarvita. Kokeneet tulkinkäyttäjät olivat sitä mieltä, että tulkki on kuitenkin syytä kutsua mukaan neuvotteluihin aina kun on kyse vaikeista asioista. Vaikka vanhempi hallitsisi kohtalaisesti arkisuomen, hän ei välttämättä ymmärrä monimutkaisempiin hallinnollisiin asioihin liittyvää käsitteistöä. Myös haastatteluissa jotkut vanhemmat kertoivat toivovansa tulkin läsnäoloa koulutapaamisissa siitäkin huolimatta, että he osasivat suomea haastattelun perusteella varsin hyvin. Lasta ei pidä käyttää tulkkina koulun edustajien ja vanhempien välisessä neuvonpidossa. Hän joutuu tilanteessa hankalaan välikäteen ja voi tietoisesti sensuroida viestejä.

Tulkin käyttö vaatii opettelua eikä vuorovaikutus ole ehkä niin välitöntä kuin se voisi muutoin olla. Erityisesti vaikeiden ongelmavyöhtien selvittämisessä on tulkin käyttö kuitenkin välttämätöntä ja hyödyllistä. Pieniä kieliryhmiä edustavat tai pienellä paikkakunnalla asuvat vanhemmat saattavat toisinaan yrittää estää tulkin kutsumisen mukaan neuvonpitoon. Heillä voi olla pelkoja omien yksityisasioidensa paljastumisesta ulkopuolisille. Tulkkeja sitoo vaitiolovel-

25 Kivelä 2013

vollisuus, mutta sen toteutumiseen ei aina luoteta. Jos vanhempi on haluton hyväksymään tulkkia mukaan neuvonpitoon, hänen kanssaan on hyvä koettaa selvittää, mistä haluttomuus johtuu. (Ks. tulkin käytöstä myös Schubertin artikkeli tässä teoksessa.)

Joillakin vanhemmilla on luottotulkki, jonka he haluavat tilanteeseen mukaan, eivätkä he ole halukkaita hyväksymään muita. Tällaisen luottohenkilön mukanaolo on yleensä hyödyllistä, koska hän tuntee perheen asiat ennalta ja perhe luottaa häneen. Joissakin tapauksissa tulkille on voinut tulla niin vahva oma näkemys perheen asioista, että hänellä on vaikeuksia pysyä tulkin asemassa: tulkki voi pyrkiä vaikuttamaan vanhempiin tai asioiden tulkintoihin. Eräs kokenut erityisopettaja kertoi perheestä, jonka luottotulkki ei kerran päässytkään paikalle ja turvauduttiin entuudestaan tuntemattomaan tulkkiin. Lapsen asioita saatiinkin yllättäen selvitettyä paljon perinpohjaisemmin, ja moni uusi asia tuli ilmi. Loppujen lopuksi myös vanhemmat olivat tyytyväisiä asioiden etenemiseen tämän uuden tulkin kanssa. Vanhempien toiveita tulkin valinnassa täytyy kuunnella ja pyrkiä toteuttamaan. Kokemuksesta oppii myös arvioimaan tilanteita ja kokeilemaan luovia ratkaisuja.

Suurempien paikkakuntien kouluilla on oman äidinkielen opettajia, jotka opettavat vieraskielisille lapsille heidän omaa kieltään kaksi tuntia viikossa. He ovat voimavara, joka voi hankalissa tilanteissa auttaa kotien ja koulun yhteistyössä ja silloittaa vuorovaikutusta molemmin puolin. Oman kielen opettajat yleensä tuntevat suomalaisen koulun toimintatavat ja rakenteet, ja he tuntevat hyvin oman kieliryhmänsä vanhempien ajattelu- ja toimintatapoja. Siten he voivat tarpeen tullen toimia kulttuuritulkkeina vieraskielisen kodin ja koulun välillä.²⁶ Oman kielen opettajat on palkattu vain kielenopettajiksi eikä heillä siten ole velvollisuutta toimia kodin ja koulun välillä viestinviejinä tai edustajina. Käytännössä monet kuitenkin toimivat välittäjinä erityisesti vaikeissa tilanteissa.

Lopuksi

Maahanmuuttajavanhemmat, taustastaan riippumatta, ovat hyvin motivoituneita lastensa koulutuksen tukemiseen, mutta tarvitsevat tukea ja kannustusta aktiivisuuteen koti–koulu-yhteistyössä. Yhteistyö vieraskielisen tai eri kulttuuriataustaa olevan perheen kanssa haastaa koulun piirissä työskentelevän ammattilaisen tarkastelemaan omia itsestäänselvyksiään. Mikä on perhe ja

²⁶ Virta ym. 2011

millaisia vanhempien ja lasten oikeudet ja velvollisuudet? Kuka lasta kasvattaa ja millä keinoilla? Monet perhesuhteisiin ja kasvatukseen liittyvät kysymykset ovat kulttuurisen itseymmärryksen ytimessä olevia, hyvin emotionaalisesti latautuneita itsestäänselvyyksiä. Maahanmuuttajakodin ja koulun välisessä yhteistyössä, erityisesti oppilashuollon ongelmatilanteissa, nämä mahdollisesti erilaiset käsitykset tulevat pintaan.

Eroista huolimatta on hyvä muistaa, että vanhempana ja lapsena olemisessa on eri ympäristöissä kasvaneille paljon myös yhteistä ja jaettua. Vanhemman huoli lapsestaan ja halu tehdä lapsen tulevaisuuden kannalta hyviä ratkaisuja tunnustetaan kaikkialla, vaikka ajatukset hyvästä elämästä eroaisivatkin toisistaan. Koulun työntekijöiden olisikin huomattava taustaltaan ulkomaalaisen huoltajan huolenkanto ja päästävä näin tunnistamaan ja tunnustamaan tämä rooli. Kun vuorovaikutustilanteessa kohdataan ensisijaisesti vanhempi eikä maahanmuuttaja, on tilanne vähemmistön edustajalle luottamusta herättävämpi.

Muistettavaa

- varaa tavanomaista enemmän aikaa vieraskielisen vanhemman kanssa
- käytä tulkkia sitä herkemmin mitä vaikeampi asia on kyseessä
- kohtaa vanhempi ensi sijassa vanhempana, ei maahanmuuttajana
- tunnista oma vallankäyttäjän asemasi ja huomioi vanhempien mahdolliset pelot

Lähteet

- Cole, Barbara. 2007. Mothers, gender and inclusion in the context of home–school relations. *Support for Learning* 22(4): 165–173.
- Gray, Gay, Young, Ian & Barnekow, Vivian. 2006. Developing a health-promoting school: A practical resource for developing effective partnerships in school health, based on the experience of the European Network of Health Promoting Schools. European Network of Health Promoting Schools, osoitteessa www.schoolsforhealth.eu/upload/Developinga-healthpromotingschool.pdf.
- Crozier, Gill & Davies, Jane. 2007. Hard to reach parents or hard to reach schools? A discussion of home–school relations, with particular reference to Bangladeshi and Pakistani parents. *British Educational Research Journal* 33(3): 295–313.
- Guo, Yan. 2006. Why didn't they show up? Rethinking ESL parent involvement in K-12 education. *TESL Canada Journal* 24(1): 80–95.
- Hagelund, Anniken. 2009. Dealing with the dilemmas: Integration at the street-level in Norway. *International Migration* 48(2):79–102.
- Kilpi, Elina. 2010. Toinen sukupolvi peruskoulun päättyessä ja toisen asteen koulutuksessa. Teoksessa *Maahanmuutto ja sukupolvet*, toim. Tuomas Martikainen ja Lotta Haikkola. Helsinki: SKS, 110–132.
- Konu, Anne & Rimpelä, Matti. 2002. Wellbeing in schools: A conceptual model. *Health Promotion International* 17(1): 79–87.
- Lareau, Annette. 2002. Invisible inequality: Social class and childrearing in Black families and White families. *American Sociological Review* 67: 747–776.
- McNamara, Olwen, Hustler, David, Stronach, Ian, Rodrigo, Martha, Beresford, Emma & Botcherby, Sue. 2000. Room to Manoeuvre: Mobilising the 'active partner' in home–school relations. *British Educational Research Journal* 26(4): 473–489.
- Peltola, Marja. 2010. Unohdettu keskiluokka? Maahanmuuttajataustaiset nuoret, perhe ja yhteiskunnallinen asema. Teoksessa *Maahanmuutto ja sukupolvet*, Tuomas Martikainen ja Lotta Haikkola (toim.), Helsinki: SKS, 66–83.
- Prins, Esther & Toso, Blaire Willson. 2008. Defining and Measuring Parenting for Educational Success: A Critical discourse analysis of the parent education profile. *American Educational Research Journal* 45(3): 555–596.
- Rinne, Risto & Tuittu, Anne. 2011. Peruskoulu maahanmuuttaja- ja suomalaisvanhempien silmin. Teoksessa *Vieraina koulussa? Monikulttuurinen koulu oppilaiden, vanhempien, opettajien ja rehtoreiden kokemana*, Kirsi Klemelä, Anne Tuittu, Arja Virta & Risto Rinne (toim.), Turun yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta, julkaisusarja A:211, 97–157.
- Räsänen, Meiju & Kivirauma, Joel. 2011. Oppilaana monikulttuurisessa koulussa. Teoksessa *Vieraina koulussa? Monikulttuurinen koulu oppilaiden, vanhempien, opettajien ja rehtoreiden kokemana*, Kirsi Klemelä, Anne Tuittu, Arja Virta & Risto Rinne (toim.), Turun yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta, julkaisusarja A:211, 35–95.
- Soilamo, Arto. 2007. *Maahanmuuttajaoppilaan osallisuus koulukiusaamisessa*. Väitöskirja. Turun yliopisto, kasvatustieteellinen tiedekunta.

- Soilamo, Outi. 2008. *Opettajan monikulttuurinen työ*. Turun yliopisto, sarja C, Scripta lingua Fennica edita 267.
- Souto, Anne-Mari. 2011. *Arkipäivän rasismi koulussa. Etnografinen tutkimus suomalais- ja maahanmuuttajanuorten ryhmäsuhteista*. Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 110. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura.
- Säävälä, Minna. 2012. *Koti, koulu ja maahanmuuttaneiden lapset. Oppilashuolto ja vanhemmat hyvinvointia turvaamassa*. Väestötutkimuslaitos; Katsauksia E43/2012. Helsinki: Väestöliitto.
- Säävälä, Minna. 2013. The burden of difference? School welfare personnel's and parents' views on wellbeing of migrant children in Finland. *Finnish Yearbook of Population Research* XLVII 2012: 31–50.
- Talib, Mirja-Tytti. 2005. *Eksotiikkaa vai ihmisarvoa. Opettajan monikulttuurisesta kompetenssista*. Suomen kasvatustieteellinen seura, tutkimuksia 21.
- Teräs, Marianne, Niemi, Emilia, Stein, David & Välinoro, Matleena. 2010. *Muunkieliset nuoret siirtymävaiheessa peruskoulusta toiselle asteelle Helsingissä*. Helsinki: Helsingin kaupungin maahanmuutto-osasto, osoitteessa www.hel.fi/heke/maahanmuutto.
- Tiilikka, Aila. 2005. *Äitien kasvatuskäsityksiä ja arviointeja hyvästä päiväkotikasvatuksesta*. Väitöskirja, Oulun yliopisto, kasvatustieteellinen tiedekunta.
- Vincent, Carol. 1996. *Parents and teachers: Power and participation*. London: Falmer Press.
- Virta, Arja, Räsänen, Meiju & Tuittu, Anne. 2011. Opettaja keskellä monikulttuurisuutta. Teoksessa *Vieraina koulussa? Monikulttuurinen koulu oppilaiden, vanhempien, opettajien ja rehtoreiden kokemana*, Kirsi Klemelä, Anne Tuittu, Arja Virta & Risto Rinne (toim.), Turun yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta, julkaisusarja A:211, 159–234.

Sähköiset lähteet

- Kivelä, Taru. 2013. *Vanhemmuutta vahvistavaa varhaista tukea koulupolun alkuun*. Väestöliiton Monikulttuurisen osaamiskeskuksen vertaisryhmätoimintamallin arviointi. Väestöliiton Monikulttuurinen osaamiskeskus. Osoitteessa <http://www.vaestoliitto.fi/monikulttuurisuus/palvelut/vertaistuki/> Luettu 16.8.2013.

9. MAAHANMUUTTAJAN KOHTAAMINEN TERVEYDENHOIDOSSA

Kirsti Sainola-Rodriguez

Kulttuurien välisen vuorovaikutuksen suurin haaste ei ole vieraan kulttuurin tuntemus, vaan oman kulttuurin tuntemus ja sen vaikutuksen tiedostaminen omassa ajattelussa ja käyttäytymisessä. Nancy Adler

Maahanmuuttajien terveyteen ja hoitamiseen liittyvä tutkimus lisääntyy Suomessa koko ajan, joten maahanmuuttajien terveydestä, sairastamisesta ja terveyspalvelujen käytöstä tiedetään jo jotain. Yksiselitteisesti ei voida todeta, että maahanmuuttajat olisivat sairaampia tai terveempiä kuin kantaväestö tai että maahanmuuttajat toimisivat sairastuessaan muista poikkeavalla tavalla. Maahanmuuttaja on yksilö sairastuessaankin ja maahanmuuttajan terveyteen ja hyvinvointiin vaikuttavat monet yksilölliseen elämänhistoriaan liittyvät seikat entisessä kotimaassa ja / tai Suomessa koetut asiat. Sairastamisessa on kuitenkin havaittu samankaltaisuuksia esimerkiksi tiettyjen kansallisuuksien edustajien tai tietyiltä alueilta saapuneiden kesken.¹

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen tekemässä tutkimuksessa kävi ilmi muun muassa se, että somalitaustaiset kokevat itsensä terveiksi ja toimintakykyisiksi, kun taas venäläis- ja kurditaustaiset kokevat itsensä suomalaisia sairaammiksi. Osa Suomessa asuvista maahanmuuttajista voi psyykkisesti huonosti: kurditaustaisista naisista lähes puolella oli vaikeita ahdistuneisuus- ja masennusoireita, kun suomalaistaustaisessa naisväestössä vastaavia oireita on vain joka kymmenennellä. Erityisesti kurditaustaisista maahanmuuttajista moni kärsii D-vitamiinin puutteesta ja osalla oli ylipaino-ongelmaa.²

Kansainvälisissä tutkimuksissa on todettu, että maahanmuuton jälkeen monen terveys on varsin hyvä. Ilmiötä kutsutaan ”terveen siirtolaisen vaikutukseksi” (*healthy immigrant effect*), mikä johtuu pitkälti siitä, että tulijat ovat nuoria ja työkykyisiä. Tietyt seikat saattavat parantaa maahanmuuttajan

1 Castaneda ym 2012

2 Castaneda ym. 2012

terveyttä uudessa maassa, kuten paremmat työskentelyolosuhteet, puhtaampi ilma ja parempi elintaso. Toisaalta muuttoon liittyvä sopeutumisprosessi, mahdollinen syrjintä sekä ajan myötä paikallisten elintapojen omaksuminen voivat heikentää pidemmän päälle terveyttä. Suomeen tulevista maahanmuuttajista 10–20 % tulee turvapaikanhakijoina ja pakolaisina,³ joiden terveydentila voi olla jo lähtökohtaisesti huonompi kuin muiden maahanmuuttajien.⁴

Maahanmuuttajien terveyspalvelujen käytön ei ole todettu poikkeavan juurikaan suomalaisten terveyspalvelujen käytöstä⁵ tai sen on todettu olleen jopa vähäisempää erikoissairaanhoidon osalta kuin suomalaisperäisen väestön⁶. Vähäinen terveyspalvelujen käyttö ei kuitenkaan automaattisesti tarkoita, ettei terveyspalvelujen käyttöön olisi tarvetta. Kurdeilla ja venäläistaustaisilla maahanmuuttajilla on tyydyttämätöntä hoidon tarvetta moninkertaisesti verrattuna suomalaisväestöön.⁷ Terveyspalveluiden suurkuluttajia maahanmuuttajien keskuudessa ovat pakolaismaista tulleet ja lisääntymisikäiset naiset.

Kansainvälisten tutkimusten mukaan länsimaiden ulkopuolelta tulevat maahanmuuttajat ovat erityisen haavoittuvassa asemassa terveytensä suhteen, sillä heidän terveyspalvelujen käyttönsä on usein tarpeeseen nähden liian alhaista ja saatu hoito laadultaan heikompaa kuin valtaväestön saama hoito. Maahanmuuttajat joutuvat odottamaan kauemmin hoitoon pääsyä ja saattavat jäädä jopa kokonaan vaille hoitoa useammin kuin valtaväestö.⁸ Terveysteen liittyvän etnisen eriarvoisuuden katsotaan liittyvän vahvasti sosioekonomisiin tekijöihin,⁹ koska hyvin toimeentulevilla maahanmuuttajilla ei ole ongelmia terveyspalvelujensa tasa-arvoisuuden suhteen. Maahanmuuttajien ja etnisten vähemmistöjen edustajien huonomman terveydentilan katsotaankin pitkälti johtuvan heikommasta sosiaalisesta asemasta, traumaattisista maastamuuttoon liittyvistä kokemuksista ja sosiaalisen tuen puutteesta.

Suomessa maahanmuuttajien terveydenhoito ja mielenterveyden hoito toteutetaan pääasiassa valtaväestölle suunnatuissa palveluissa eikä maahanmuuttajille ole eriytettyjä palveluja. Turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskuksissa on omia tai ostopalveluina tuotettuja terveydenhuollon palveluja, koska turvapaikanhakijat eivät ole oikeutettuja tavanomaisiin kunnan terveyspalveluihin.

3 OECD 2013, 251

4 Pirinen 2008

5 Lukkaroinen 2005, Castaneda ym. 2012

6 Gissler ym. 2006

7 Castaneda ym. 2012

8 Fiscella ym. 2000, Cooper 2002

9 Nazroo 2003, Sue & Sue 1999

Tämän päivän globaalit terveydenhuollon asiakkaat

Suomalaisessa terveydenhuollossa ihmisten globaali liikkuvuus näkyy lisääntyvästi maahanmuuttaja-asiakkaina, hajonneina perhe- ja sukuyhteisöinä, uudenlaisina sairauksina, hoidon tarpeina ja -käytäntöinä sekä erilaisina terveydenhuoltohenkilöstön osaamisvaatimuksina. Pääkaupunkiseudulla toimiva sairaanhoitaja totesi lehtikirjoituksessa ”maahanmuuttajien huomioimisen alkavan olla osa jokapäiväistä toimintaa”. Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoidopiiriin väestöpohjasta noin 9 % on ulkomaalaistaustaisia.¹⁰

Tämän päivän maahanmuuttajilla on entistä paremmat mahdollisuudet säilyttää siteensä entiseen kotimaahansa ja eri puolilla maailmaa asuviin sukulaisiinsa median, sähköisen viestinnän ja nopeiden kulkuyhteyksien avulla. Valtiolliset rajat eivätkä pitkät välimatkat ole yhteydenpidon esteenä eikä paikallinen ympäristö välttämättä kahlitse ihmisten vaihtoehtoja, terveydenhuollon palvelujen ja mieltymysten suhteen. Näitä valtioiden rajat ylittäviä suhteita on kuvattu eri yhteyksissä transnationaalisuuden käsitteellä, jonka katsotaan kuvaavan aiempaa moniselitteisemmin maahanmuuttajien todellisuutta uudessa maassa.¹¹ Terveydenhuollossakin puhutaan ylirajaisesta eli transnationaalisesta hoidosta ja -verkostoista.¹² Sairauteen ja parantamiseen liittyvät merkitykset ovat kulttuurisesti rakentuvia, ja maahanmuuttajat hyödyntävät usein hoidossaan myös lähtömaansa ja kulttuurinsa tapoja ylläpitää terveyttään ja hoitaa sairauksiaan. Oman etnisen ryhmän jäsenyyteen Suomessa ja globaalisti liittyy terveyttä ja hyvinvointia edistäviä elementtejä, kuten uskonnollisuus, yhteisöllisyys sekä kotimaan kulttuurista saadut selviytymiskeinot ja -kyvyt.

Transnationaalinen viittaa rajoja ylittäviin ilmiöihin. Esimerkiksi transnationaalisen perheen jäseniä elää monessa eri maassa. Perhe liikkuu sekä liikuttaa ihmisiä, rahaa, tietoa ja huolenpi-toa yli rajojen.

Terveydenhuollon kohtaamisissa on tärkeää kysyä maahanmuuttajilta heidän mahdollisista yhteyksistään kotimaansa kansanparantajiin, verkostoihin ja ei-lääketieteellisten hoitojen käytöstä länsimaisen lääketieteen rinnalla. Maahanmuuttajien harjoittamasta länsimaisen lääketieteen ja oman kulttuurin hoitotapojen ”yhdistelystä” suo-

¹⁰ HS 29.12.2012

¹¹ Hautaniemi 2004, Sihvola 2004, Huttunen ym. 2006

¹² Tiilikainen 2007 ja 2008

malainen terveydenhuoltohenkilöstö on harvoin tietoinen tai on ymmärtänyt kysykään sen mahdollisuutta.¹³

Somalinaiset ja somaliperheet Suomessa ylittävät hoitoa etsiessään paitsi hoitojen välisiä, myös maantieteellisiä rajoja. Uskonnollisiin ja muihin kansanlääkinnän hoitomenetelmiin turvauduttaessa hyödynnetään transnationaalisia verkostoja. Parantajiin saatetaan olla yhteydessä soittamalla, faksaamalla tai matkustamalla ulkomaille saamaan tiettyä hoitoa. On myös mahdollista, että parantaja saapuu Suomeen, jolloin apua voi saada laajempi piiri.¹⁴ Tutkimusten mukaan suomalaisessa terveydenhuollossa ei vielä nähdä merkityksellisinä maahanmuuttajien transnationaalisia suhteita tai verkostoja terveyden edistämisessä tai sairauksien hoitamisessa.

Tämän päivän muuttoliikkeessä on myös kyse diasporasta ja sen merkityksen tiedostamisesta. Muuton väliaikaisuus vaikuttaa maahanmuuttajan motivatioon ja tarpeeseen sopeutua ja sitoutua uuteen kotimaahansa. Uuden kielen opettelu tai tutustuminen suomalaiseen yhteiskuntaan ja sen käytäntöihin saattaa tuntua tarpeettomalta, koska ajatuksissa on paluu omaan kotimaahan.

Diasporalla viitataan muuttoyhteisöihin, joille ajatus alkukodista on tärkeä. Heidän elämäänsä vaikuttaa paluun toive ja pyrkimys pitää yllä yhteisöään yli rajojen mahdollista tulevaa paluumuuttoa ajatellen.

Terveydenhuoltohenkilöstön osaamisvaatimukset moninaistuvassa terveydenhuollossa

Terveydenhoitohenkilöstön eri ammattiryhmien ammattitaitovaatimuksissa on kansainvälisesti ja meillä Suomessakin käytetty transkulttuuriseen hoitotyöhön perustuvaa kulttuurisen kompetenssin käsitettä. Kulttuurisella kompetenssilla viitataan sellaisiin kykyihin ja taitoihin, joita tarvitaan kulttuurisesti erilaisten potilaiden ja asiakkaiden toimivissa kohtaamisissa.

Kulttuurisen kompetenssin malleissa on määritelty erilaisia tiedollisia ja taidollisia ulottuvuuksia. Kulttuurinen kompetenssi nähdään yleisesti prosessina, jonka vaiheet hoitotyöntekijän tulee käydä henkilökohtaisesti läpi kliinisessä työssä kehittyäkseen kulttuurisesti päteväksi ammattilaiseksi. Prosessiin

¹³ Sainola-Rodriguez 2009

¹⁴ Tiilikainen 2007

liitetään vaihtelevasti seuraavia tiedollisia ja taidollisia sekä tunnepuoleen liittyviä osa-alueita:¹⁵

- *Kulttuurinen tietoisuus ja tieto*: tietoisuus asiakkaan kulttuurin arvoista, uskomuksista, tavoista, käytännöistä ja ongelmaratkaisumenetelmistä ja asiakkaan näkemyksen ymmärtäminen, tietoisuus oman kulttuurisen taustan merkityksestä, erojen ja yhtäläisyyksien näkeminen, ymmärrys terveyteen liittyvästä epätasa-arvoisuudesta.
- *Kulttuurinen herkkyyys*: alusta pitäen kulttuuria arvostava hoitotyön suunnittelu ja toiminta, luottamus, kunnioitus, empatia, yhteistyön edellytysten luominen.
- *Kulttuurinen taito*: kulttuurisesti merkityksellisen tiedon ja tiedon lähteiden tuntemus, asiakkaan näkemykset olemassa olevista ongelmista, viestintään ja vuorovaikutukseen liittyvä taito, kulttuurien välissä toimiminen, potilaan edustajana toimiminen, etnosentrisyyden ja rasismien tunnistaminen.
- *Kulttuurinen kohtaaminen*: eri kulttuurista tulevan yksilöllinen ja aito kohtaaminen, ryhmien sisäisten vaihteluiden huomiointi.
- *Kulttuurinen tahto*: henkilökohtainen tahto, aito kiinnostus ja motivaatio auttamiseen, toiminnan ja sisäisen tunteen yhtenevyys.

Terveystenhoitohenkilöstön kulttuurisen kompetenssin arvioimiseen on kehitelty useita mittareita lähinnä englanninkielisessä maailmassa. Mittareita on käännetty jonkin verran ja käytetty suomalaisissa alan tutkimuksissa.¹⁶ Lähes kaikissa Suomessa tehdyissä tutkimuksissa on tullut esiin terveydenhoitohenkilöstön kulttuurisen kompetenssin vajetta ja tarvetta lisäkoulutukseen. Terveystenhoitohenkilöstö oli jonkin verran kulttuuritietoista, mutta kulttuurisen erilaisuuden kohtaamisessa ja huomioimisessa oli toivomisen varaa ja

15 Orque ym. 1983, Campinha-Bacote 2002, Purnell & Paulanka 2003, Papadopoulos & Lees 2002, Ikonen 2007

16 Virkki 1999, Ikonen 1999, Silvennoinen 2000, Hassinen-Ali-Azzani 2002, Huttunen 2006, Tuokko 2007

ristiriitojakin esiintyi. Kulttuuristen taitojen oppiminen on ollut myös heikosti huomioitu alue suomalaisessa hoitotyön koulutuksessa.¹⁷

Kulttuurisen kompetenssin edellyttämät taidot ovat tutkitusti lähtökohta hyvälle kulttuuriselle kohtaamiselle terveydenhoidossa. Toisaalta kulttuurisen kompetenssin mukainen ”kulttuuristen taitojen opettelu” saattaa johtaa ajattelemaan, että monikulttuuriset kohtaamiset olisivat jotenkin erilaisia kuin kohtaamiset yleensä ja että kohtaamisiin voisi opetella joitakin niksejä, että niistä suoriutuisi paremmin. Voisiko terveydenhoitohenkilöstön osaamista laajentaa tarve- ja maahanmuuttajalähtöisemmäksi?

Terveydenhoitohenkilöstön on vaikeaa, lähes mahdotonta, tuntea ja hallita potilaidensa lukuisia kulttuureja ja moninaisuuden tuomia erityispiirteitä. Kulttuurin huomioimisen vaatimusta ja tarvetta saattaisi helpottaa, jos maahanmuuttajan oma asiantuntijuus oman kulttuurinsa asiantuntijana tunnistettaisiin. Kohtaamisissa olisi hyvä korostaa maahanmuuttajien itsensä asioille antamia merkityksiä sen sijaan että niitä määritellään ulkoapäin. Tätä kutsutaan eläytyväksi ymmärtämiseksi,¹⁸ joka saavutetaan yhteisten kertomusten kautta ja näkemällä maahanmuuttajan elämää maahanmuuttajan näkökulmasta. Terveydenhuollon kohtaamisissa tulisi siis kysyä yksilön arkikokemukseen liittyviä asioita. Eri kulttuurista tuleva potilas ei välttämättä osaa vastata vaikeisiin kysymyksiin kulttuurisesta identiteetistään tai etnisestä alkuperästään. Sen sijaan potilas osaa kuvata omaa elämäntilannettaan ja sitä, kuinka sairaus on vaikeuttanut elämää, miten potilas on tottunut hoitamaan sairauttaan ja kuinka hän on kokenut sairautensa.¹⁹

Kulttuurisen tiedon ja taidon lisäksi tämän päivän monikulttuurisissa terveydenhuollon kohtaamisissa on tärkeää tunnistaa sosiaalinen todellisuus, jossa maahanmuuttajat terveysongelmineen elävät. Hoitaminen ei tapahdu tyhjiössä vaan hoitamiseen vaikuttaa ympäröivä yhteiskunta, sen rakenteet, lait, ohjelmat ja sopimukset.²⁰ Sosiaalisen todellisuuden merkityksen ymmärtäminen ja selvittäminen edellyttää vuoropuhelua kohtaamistilanteessa terveydenhoitohenkilöstöön kuuluvan ja maahanmuuttajan välillä. Molempien osapuolten on aktiivisesti osallistuttava arvioimaan hoidon tarvetta, suunnittelemaan tilanteeseen sopivia hoitomenetelmiä ja vaihtoehtoja niin, että hoidosta saadaan yhtenevä näkemys. Edelleen molempien osapuolten on kehityttävä kulttuu-

17 Koskinen 2005

18 Geertz 1993

19 Bäärnhielm ym. 2007

20 Polaschek 1998

risessa osaamisessaan ja sensitiivisyydessään toisen arvoista, uskomuksista ja hoitokäytännöistä hyvään hoitotulokseen pääsemiseksi.²¹

Maahanmuuttajat ovat heterogeeninen ryhmä Suomessa ja useat maahanmuuttajat kuuluvat alempiin sosiaaliluokkiin työttömyyden, vähäisen koulutuksen ja köyhyyden vuoksi. Kaikilla näillä seikoilla on todettu olevan vaikutusta yksilön huonoon terveydentilaan ja hyvinvointiin.

Ylirajaisesta eli transnationaalisesta osaamisesta puhuvat tutkijat, muun muassa Suomessakin tutkimusta tehnyt Peter Koehn. Hoidossa korostetaan silloin kulttuurierojen tuntemuksen sijaan henkilökunnan vuorovaikutustaitojen tärkeyttä. Vuorovaikutustaidot ja vuoropuhelu ovat avainasemassa hyvien hoitotulosten saamiseksi, eivät niinkään henkilökunnan tiedot erilaisista kulttuuri- ja uskontoista.²² Monikansallisissa kohtaamisissa nähdään synergiaetuja, jotka mahdollistavat yhteiseen näkemykseen pääsemisen hoidon tarpeesta, tavoitteista ja käytettävistä, vaihtoehtoisistakin hoitomenetelmistä. Terveystieteen ja sairautteen liittyvän tiedon tulisi siirtyä nopeasti, tehokkaasti ja kulttuureja huomioivalla tavalla maahanmuuttajien liikkua maasta toiseen.²³

Maahanmuuttaja itse on tärkein omaan terveyteensä ja sairauteensa liittyvien asioiden esiintuoja ja suomalainen omahoitaja tai -lääkäri on tärkein maahanmuuttajan terveystilanteeseen vaikuttava ammattilainen. Kohtaamisella voi olla paljon vaikutuksia maahanmuuttajan tulevaan hyvinvointiin, joten terveydenhuollon kohtaamisen laatuun on kiinnitettävä huomiota. Hoitohenkilökunnalta ei välttämättä edellytetä eri kulttuurien tuntemusta vaan aitoa ja kokonaisvaltaista kiinnostusta maahanmuuttaja-asiakkaansa tilanteeseen, johon saattaa liittyä tiettyjen kulttuuristen piirteiden huomioimista yksilön itsensä määrittämänä. Kansallisten ryhmien sisällä on paljon eroavaisuuksia eivätkä maantieteellisesti samasta paikasta tulleet välttämättä jaa samoja kokemuksia, samaa sosioekonomista asemaa, poliittista taustaa tai maastamuuttoon liittyviä syitä. Toisaalta myös maahanmuuttajalta edellytetään kiinnostusta terveydenhuoltohenkilöstön näkemyksiä ja uuden kotimaansa hoitokäytäntöjä kohtaan.

Molemmilta osapuolilta edellytetään innovatiivisuutta löytää uusia, hoitoa, terveyttä ja selviytymistä paremmin palvelevia toimintatapoja. Tätä terveydenhuollon kohtaamisessa tarvittavaa transnationaalista osaamista on luokiteltu analyttiseen, emotionaaliseen, luovaan, viestinnälliseen ja toiminnalliseen

21 Koehn ja Rosenau 2002

22 Koehn ja Schwick 2006

23 Koehn ja Rosenau 2002, Koehn 2004

osa-alueeseen. Oheisessa taulukossa on kuvattu muutamia kysymyksiä osa-alueittain, jotka auttavat terveydenhoitohenkilöstöä kohtaamisissa.²⁴

Taulukko 1. Kohtaamisen muistilista terveydenhoitohenkilöstölle.

analyttinen – ymmärrätkö maahanmuuton syyt – ymmärrätkö tekijöitä, jotka vaikuttavat maahanmuuttajan terveyteen (ennen ja jälkeen maahanmuuton) – ymmärrätkö maahanmuuttajan kulttuurin uskomuksia ja käytäntöjä hänen terveyteensä liittyen emotionaalinen – hyväksytkö maahanmuuttajan hoitamiseen liittyviä näkemyksiä ja käytäntöjä – arvostatko maahanmuuttajan kykyä selviytyä (sinnikkyys), luotatko hänen itsehoitokykynsä – uskotko kykyysi auttaa maahanmuuttajaa – arvostatko maahanmuuttajan kulttuuriin kuuluvia käytäntöjä luova – kannustatko maahanmuuttajaa esittämään omia näkemyksiään ja otatko ne huomioon – ehdotatko länsimaisten ja maahanmuuttajan kulttuuriin kuuluvien hoitokäytäntöjen yhdistämistä – ehdotatko tilanteeseen sopivia erilaisia vaihtoehtoja	viestinnällinen – oletko keskustellut onnistuneesti yhteisellä kielellä – oletko keskustellut onnistuneesti tulkin välityksellä – onko maahanmuuttaja esittänyt tulkkia koskevia toiveita – rohkaisetko maahanmuuttajaa esittämään mielipiteitään – onko maahanmuuttajan non-verbaalisessa viestinnässä asioita, joita et ymmärrä – tunnistatko omat non-verbaaliset viestisi – koetko ymmärtäneesi hyvin maahanmuuttajaa keskustelussa toiminnallinen – osoitatko kiinnostusta maahanmuuttajaa ja hänen hoitoaan kohtaan – onko maahanmuuttajaan helppo luottaa – onko toimintasi aiheuttanut väärinkäsityksiä – ilmaiseeko maahanmuuttaja hoitoaan koskevia mielipiteitä – huomioitko maahanmuuttajan perheen / yhteisön vaikutuksen hoitoon
--	--

Tutkimustuloksia

Suomessa tehtiin tutkimus²⁵ maahanmuuttajien ja terveydenhoitohenkilöstön kohtaamisista sekä transnationaalisista taidoista ja osaamisesta perusterveydenhuollossa ja erikoissairaanhoidon psykiatrinen potilaiden parissa. Tutkimuksessa samaa hoitotilannetta arvioi sekä terveydenhoitohenkilöstö että maahanmuuttaja. Seuraavassa esitän joitakin poimintoja tutkimuksen tuloksista.

Maahanmuuttajapotilaat arvostavat saamaansa länsimaista hoitoa. Osa maahanmuuttajista arvosti länsimaisen hoidon lisäksi myös oman kulttuu-

²⁴ Koehn ja Rosenau 2002, Sainola-Rodriguez 2009

²⁵ Sainola-Rodriguez 2009

rinsa hoitoja ja käytti niitä rinnan länsimaisten hoitomuotojen kanssa. Näistä yhdistelyistä suomalainen terveydenhoitohenkilöstö ei ollut kuitenkaan aina tietoinen. Toisaalta osa maahanmuuttajista ei arvostanut lähtömaansa tapoja, ja kokemukset lähtömaan hoitojärjestelmästä olivat joskus huonoja, varsinkin psykiatrisen hoitamisen kohdalla. Terveydenhoitohenkilöstön ja maahanmuuttajien näkemykset monista hoitoon liittyvistä, merkityksellisistä asioista eivät olleet aina yhteneviä. Tarkastelussa olivat muun muassa lääkehoitoon sitoutuminen, hoitotyytyväisyys, kulttuurin merkitys, länsimaisen lääkehoidon arvostus, oman kulttuurin ja länsimaisen hoidon yhdistely ja itsehoitoisuus.

Terveydenhoitohenkilöstö joko yli- tai aliarvioi maahanmuuttajien näkemyksiä. Terveydenhoitohenkilöstö aliarvioi maahanmuuttajien sitoutumisen lääkehoitoon ja kyvyn itsehoitoisuuteen. Käytännössä ammattilaiset eivät siis usko maahanmuuttaja-asiakkaidensa käyttävän säännöllisesti heille määrättyä lääkitystä tai huolehtivan muutoinkaan terveydestään. Ammattilaiset yliarvioivat maahanmuuttaja-asiakkaidensa tyytyväisyyden hoitoon. Edelleen terveydenhoitohenkilöstö yliarvioi kulttuurin merkityksen hoidossa: maahanmuuttajat eivät nähneet kulttuurinsa vaikuttavan hoitamiseensa niin paljon kuin ammattilaiset olettivat. Täysin yhtenevä näkemys löytyi länsimaisen hoidon arvostuksesta, sillä molemmat osapuolet luottivat länsimaiseen hoitoon. Hoitohenkilöstön, varsinkin lääkäreiden, hyvä transnationaalinen osaaminen oli yhteydessä maahanmuuttajien hyvään hoitotyytyväisyyteen ja hoitoluottamukseen. Hoitotyöntekijöiden kohdalla yhtenevä hoitonäkemys löytyi hoitosuhteista, joissa vallitsi keskinäinen luottamus ja joissa omahoitaja ilmaisi aitoa kiinnostusta ja välittämistä potilaansa tilanteesta. Yhtenevän näkemyksen löytyminen ei juuri ollut yhteydessä saatuun kulttuuriseen terveydenhoitohenkilöstön lisäkoulutukseen.

Tutkimuksessa saatujen tulosten perusteella kulttuurinen huomioiminen hoidossa ei ollut systemaattista vaan se riippui hyvin paljon yksittäisen hoitotyöntekijän yksilöllisistä ammatillisista ominaisuuksista. Hoitohenkilökunnalla ei ollut ”tasaista suoritusprofiilia” maahanmuuttajapotilaan huomioimisessa. Hoidon epätasaisuus voi tosin koskea myös muita hoitoon liittyviä seikkoja, ei pelkästään kulttuurin huomioimista.

Kaiken kaikkiaan haastatellut – niin maahanmuuttajat kuin terveydenhoitohenkilöstö – toivat esille tahtoaan ymmärtää toisiaan ja haluaan kunnioittaa toistensa näkemyksiä ja tapoja. Yleensä potilaat olivat tyytyväisiä, joskin tyytymättömyyttäkin oli. Varsinkin psykiatrisessa hoidossa olleet maahanmuuttajapotilaat kokivat, ettei heitä voinut kukaan auttaa. Myös maahanmuuttajien omahoitajien kohdalla tapahtui niin sanottua valikoitumista. Maahanmuut-

tajien omahoitajiksi valikoitui niitä, jotka olivat valmiita hoitamaan maahanmuuttajataustaisia potilaita. Osa henkilökunnasta piti maahanmuuttajia haasteellisina potilaina.

Lopuksi

Terveystenhoitohenkilöstöltä vaaditaan tulevaisuudessa yhä enemmän osaamista muun muassa globalisoitumisen, verkostoitumisen, kestävä kehityksen ja kulttuurisen syrjäytymisen ehkäisyn trendien vuoksi.²⁶ Kytäkseen vaikuttamaan näihin trendeihin terveydenhoitohenkilöstöltä vaaditaan vahvaa motivaatiota, kiinnostusta, kielitaitoa, kulttuurien tuntemusta, verkostoitumistaitoja ja syrjäytymistä estävää toimintaa yhdessä kansalaisjärjestöjen ja muiden palveluorganisaatioiden kanssa. Tämän päivän terveydenhoitohenkilöstön osaamisvaatimuksissa tulisikin kiinnittää huomiota taitoihin, joiden avulla hahmotetaan kokonaisvaltaisesti maahanmuuttajan terveyteen ja hyvinvointiin vaikuttava elämäntilanne. On löydettävä uudenlaisia toimintatapoja, joilla voidaan menestyksellisesti hoitaa maahanmuuttajia ja vaikuttaa heidän hyvinvointiinsa.

Maahanmuuttajat tulee kohdata luonnollisesti ja yksilöllisesti, kuten kaikki muutkin potilaat. Kulttuuri ja sen erityispiirteet tulee huomioida, mutta kannattaa kysyä potilaalta itseltään – tai jos potilas ei kykene vastaamaan hänen läheisiltään – mitä erityistä pitäisi huomioida. Mitään sellaista ei tarvitse hyväksyä ”kulttuurin huomioimisen nimissä”, mikä on laitonta tai kiistanalaista meidän järjestelmässämme. Ylenpalttinen ymmärrys ja sensitiivisyys eivät ole tarpeen vaan tärkeää on mahdollisuuksien mukaan kulttuuristen seikkojen huomioiminen, niistä avoimesti kysely, keskusteleminen ja asiallinen asioiden selvittäminen.

Potilaan kuunteleminen, ymmärrys ja avoimuus ovat avainasioita aivan kuten kantaväestöön kuuluvien potilaiden kohdalla. On kehitettävä uskallusta kysyä potilaalta itseltään kulttuuriin ja sen huomioimiseen liittyviä asioita. Samat hyvän hoitotyön periaatteet pätevät maahanmuuttajan hoitamisessa: aito kiinnostus, huolenpito, ymmärrys ja avoimuus. Maahanmuuttajapotilas aistii aidon kiinnostuksen ja ammattilaisen aidon halun auttaa ihan samalla tavalla kuin kantaväestöön kuuluva potilas.

Toisaalta pitää olla myös armollinen itselleen ammattilaisena, joskus maahanmuuttaja-asiakkaiden, varsinkin turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten,

²⁶ Kaivo-oja ja Suvinen 2001, Kaivo-oja 2010

terveyteen liittyvät ongelmat ovat vaikeita, eikä niitä voida ratkaista hoitotyön keinoin. Silloin on tyydyttävä saavutettuun tulokseen, vahvistettava maahanmuuttajan omaa selviytymistä ja mahdollisuuksien ja tarpeen mukaan maahanmuuttaja tulee ohjata toisten viranomaisten autettavaksi.

Muistettavaa

- ole aidosti kiinnostunut potilaasta
- kysy potilaalta oman kulttuurin ja omien hoitokomusten merkityksestä hoidossa
- kannusta potilasta kysymään ja esittämään näkemyksiään
- luota potilaan selviytymiseen ja sinnikkyYTEEN
- ymmärrä perheen ja yhteisön merkitys
- älä yli- tai aliarvioi kulttuurin merkitystä; ota selvää potilaalta
- luo uusia, yhteisesti sovittuja hoitokäytäntöjä potilaan kanssa
- huomioi tiettyjä kulttuuriin kuuluvia seikkoja kuten kieli, uskonto ym.

Lähteet

- Bäärnhielm, S. Rosso, M. S. & Patti, L. 2007. *Kultur, kontext och psykiatrisk diagnostic. Manual för intervju enligt kulturformuleringen IDSM-IV*. Transkulturellt Centrum. Stockholms läns Landsting. Malmö: Elanders Berlings.
- Campinha-Bacote, J. 2002. The Process of Cultural Competence in the Delivery of Health Care Services: A Model of Care. *Journal of Transcultural Nursing* 3(3): 181–184.
- Castaneda, A. Rask, S. Koponen, P. Mölsä, M. & Koskinen, S. (toim.). 2012. *Maahanmuuttajien terveys ja hyvinvointi. Tutkimus venäläis-, somalialais- ja kurditaustaisista Suomessa*. THL-Raportti 61/2012. Helsinki: Terveystien- ja hyvinvoinninlaitos.
- Cooper, H. 2002. Investigating socio-economic explanations for gender and ethnic inequalities in health. *Social Science & Medicine* 54: 693–706.
- Fiscella, K. Franks, P., Gold, M. & Clancy, C. 2000. Inequality in Quality. Addressing Socioeconomic, Racial and Ethnic Disparities in Health Care. *Journal of American Medical Association* 283(17): 19.
- Geertz, C. 1993. *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books, Inc. Publishers.
- Gissler, M., Malin, M., Matveinen, P., Sarvimäki, M. & Kangasharju, A. 2006. *Maahanmuuttajat ja julkiset palvelut*. Työpoliittinen tutkimus 296. Työministeriö. Helsinki.

- Hassinen-Ali-Azzani, T. 2002. *Terveys ja lapset ovat Jumalan lahjoja. Etnografia somalialaisten terveyskäsitteistä ja perhe-elämän hoitokäytännöistä suomalaiseen kulttuuriin siirtymävaiheessa*. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 95. Kuopion yliopisto.
- Hautaniemi, P. 2004. *Pojat! Somalipoikien kiistanalainen nuoruus Suomessa*. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 41. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- HS 29.12.2012. Punkka, P. Sairaalaista suunta Mekkaan.
- Huttunen, L., Löytty, O. & Rastas, A. 2005. Suomalainen monikulttuurisuus. Paikallisia ja ylijäisiä suhteita. Teoksessa *Suomalainen vieraskirja*, A. Rastas, L. Huttunen & O. Löytty (toim.). Tampere: Vastapaino, 16–40.
- Huttunen, R. 2006. *Hoitotyöntekijän kulttuurinen kompetenssi gynekologisessa näytteenotossa*. Pro gradu-tutkielma. Hoitotiede. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Hoitotieteen laitos. Kuopion yliopisto.
- Ikonen, E. R. 1999. *Terveystieteiden kulttuurinen kompetenssi pakolaisnaisen hoitotyössä*. Hoitotieteen laitos. Kuopion yliopisto.
- Ikonen E. R. 2007. Hoitotyöntekijän kulttuurinen kompetenssi. Käsiteanalyttinen tutkimus hybridisellä mallilla. *Hoitotiede* 19(3): 140–151.
- Kaivo-oja, J. & Suvinen, N. 2001. Sosiaali- ja terveysalan tulevaisuuden näkymät vuoteen 2030. Teoksessa *Hoitotyön vuosikirja 2002. Hygienia*. Voutilainen, P., Saranto, K., Peiponen, A. & Mikkola, T. (toim.) Helsinki: Tammi, 9–45. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Kaivo-oja J. 2010. Terveystieteiden huolto huomenna – pärjääkö tiimisi muuttuvassa maailmassa? Hoitotyön johtajien koulutuspäivät – Vaikuttava hoito terveyden edistämiseksi. Tampere-talo 3.9.2010.
- Koehn, P. & Rosenau, J. 2002. Transnational competence in an emergent epoch. *International Studies Perspectives* 3: 105–127.
- Koehn, P. & Swick, H. 2006. Medical education for a changing world: Moving beyond cultural competence into transnational competence. *Academic Medicine* 81(6): 548–556.
- Koehn, P. 2004. Global politics and multinational health-care encounters: Assessing the role of transnational competence. *EcoHealth* 1: 69–85.
- Koskinen, L. 2005. Kulttuurisen kompetenssin kehittyminen hoitotyön vaihto-opiskeluohjelmassa. *Hoitotiede* 17(1): 1–13.
- Lukkaroinen, R. 2005. *”Muutos on pysyvä olotila”*. Työpoliittinen tutkimus 292. Työministeriö. Helsinki.
- Nazroo, J. 2003. The structuring of ethnic inequalities in health: Economic position, racial discrimination and racism. *American Journal of Public Health* 93(2): 277–284.
- OECD. 2013. International Migration Outlook 2013. OECD Publishing.
- Orque, M. 1983. Orque’s Ethnic/Cultural System: a framework for ethnic nursing care. Teoksessa *Ethnic Nursing Care. A Multicultural Approach*, M. Orque, B. Bloch & L. S. Ahumada Monroy. The C.V. Mosby Company, 5–75.
- Papadopoulos, I. & Lees, S. 2002. Developing culturally competent researchers. *Journal of Advanced Nursing* 37(3): 258–264.
- Pirinen, I. 2008. *Turvapaikanhakijan terveydentila*. Tampereen lääketieteellinen tiedekunta. Tampereen yliopisto.
- Polaschek, N. R. 1998. Cultural safety: a new concept in nursing people of different ethnicities. *Journal of Advanced Nursing* 27(4): 452–457.

- Purnell, L. D. & Paulanka, B. 2003. *Transcultural Health Care. A Culturally Competent Approach*. Second edition. Philadelphia: F.A. Davis Company.
- Sainola-Rodriguez, K. 2009. *Transnationaalinen osaaminen – uusi terveydenhuoltohenkilöstön osaamisvaatimus*. Kuopion yliopisto.
- Sihvola, J. 2004. *Maailmankansalaisen etiikka*. Helsinki: Otava.
- Silvennoinen, P. 2000. *Kulttuurinmukainen tarpeenmääritys äitiysneuvolassa*. Opinnäytetutkielma. Terveystieteiden opettajankoulutus. Hoitotieteen laitos. Kuopion yliopisto.
- Sue, D. W. & Sue, D. 1999. *Counseling the Culturally Different. Theory and Practice*. Third edition. New York: John Wiley & Sons.
- Tiilikainen, M. 2007. *Arjen islam. Somalinaisen elämää Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Tiilikainen, M. 2008. Somalialaiset maahanmuuttajat ja yllirajainen hoito. *Sosiaalilääketieteen Aikakauslehti* 45(1): 74–87.
- Tuokko, T. 2007. *Hoitotyön kulttuurinen kompetenssi*. Terveystieteiden opettajankoulutus. Hoitotieteen laitos. Kuopion yliopisto.
- Virkki, P. 1999. *Hoitotyöntekijöiden ammatilliset valmiudet kulttuurinmukaiseen hoitotyöhön*. Terveystieteiden opettajankoulutus. Hoitotieteen laitos. Kuopion yliopisto.

10. SOSIAALITYÖ JA MAAHANMUUTTAJAT

Merja Anis

Sosiaalityö määritellään yksilöiden, perheiden, ryhmien ja yhteisöjen sosiaalisten ongelmien tilanearviointiin ja ratkaisuprosesseihin perustuvaksi kokonaisvaltaiseksi muutostyöksi, jonka tavoitteena on tukea ihmisten selviytymistä ja toimintakykyisyyttä. Sosiaalityön kohteena ovat vuorovaikutustilanteet ihmisen ja hänen ympäristönsä välillä. Sosiaalityö perustuu sosiaali- ja käyttäytymisteoreettiseen sekä yhteiskunnan järjestelmiä koskevaan tietoon. Sosiaalityön perustana ovat ihmisoikeuksien ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden periaatteet. Yksilö- ja perhekohtainen sosiaalityö toteutuu sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden kohtaamisissa, mutta sosiaalityötä voidaan tehdä myös rakenteellisella tasolla vaikuttamalla yhteisöjen mahdollisuuksiin edistää hyvinvointiaan.¹

Sosiaalityön asiakkaina on yhä enemmän Suomeen muualta muuttaneita ihmisiä. Maahanmuuttajien kanssa tehtävää sosiaalityötä voidaan kutsua *monikulttuuriseksi sosiaalityöksi*. Monikulttuurisella sosiaalityöllä tarkoitetaan yleensä kulttuuritietoista sosiaalityötä, jossa huomioidaan asiakkaiden erilaiset kulttuuriset taustat ja maahanmuuton seurauksena kehkeytyneet erityiset elämäntilanteet. Suomalaisessa sosiaalityöstä käydyssä keskustelussa esiintyviä teemoja ovat olleet kotouttamistyöhön liittyvät kysymykset, maahanmuuttajien kohtaamiseen liittyvät vuorovaikutustaidot ja työmenetelmät sekä kulttuurien tuntemus.² Monikulttuurisen sosiaalityön malleja ja menetelmiä on ollut tarjolla myös kansainvälisessä sosiaalityön kirjallisuudessa. Eurooppalaisessa aiheita koskevassa keskustelussa käytetään usein etnisesti tai kulttuurisesti sensitiivisen sosiaalityön ja vähemmistöjen kanssa tehtävän sosiaalityön käsitteitä, jotka merkitykseltään ovat lähellä monikulttuurisen sosiaalityön käsitettä.³

Sosiaalityö on hyvin pitkälti ongelmien kanssa työskentelyä. Maahanmuuttajat ovat sosiaalityön asiakkaina usein samoista syistä kuin kantasuomalaisetkin.

1 Juhila 2006; Kananoja ym. 2011

2 Anis 2008

3 Esim. Soydan ym. 1999; Williams ym. 1998; Berg ym. 2011

Heillä voi kuitenkin olla suurempi riski pitkittyneeseen työttömyyteen tai muita syrjäytymisriskejä. Pakolaisena Suomeen muuttaneet ohjataan sosiaalityön asiakkaiksi, jotta heidän kotoutumistaan voidaan sosiaalityöllä tukea ja edistää. Pakolaisasiakkaille tyypillisiä sosiaalityön tarvetta aiheuttavia tekijöitä ovat asumiseen liittyvät ongelmat, sosiaalisen verkoston puute, toimeettomuus, terveysongelmat, kielitaidottomuus, monilapsisuus, yksinhuoltajuus, viranomaiskontaktien runsaus, taloudelliset vaikeudet ja suuri huoli Suomen ulkopuolelle jääneistä perheenjäsenistä ja muista läheisistä.⁴

Maahanmuuttajien elinolot ovat usein kantaväestön keskiarvoa heikommät. Varsinkin länsimaiden ulkopuolelta tulleet maahanmuuttajat ovat kantaväestöä useammin työttömiä, työmarkkinoiden ulkopuolella (esim. kotiäidit) tai pienipalkkaisessa työssä. He ovat myös muita yleisemmin riippuvaisia sosiaali-
tuista, ja he asuvat keskimääräistä ahtaammin ja usein sosiaalisesti eriytyneillä asuinalueilla suurimmissa kaupungeissa.⁵

Hyvinvointieroja selittävät paitsi heikommät elinolot myös syrjäytäkoke-
mukset sekä ongelmat sosiaali- ja terveyspalveluiden saatavuudessa.⁶ Monilla maahanmuuttajilla on kokemuksia syrjivästä kohtelusta palveluissa ja muissa arkipäivän tilanteissa. Syrjäytäkokeemukset voivat olla erilaisten ongelmatilan-
teiden, kuten stressin, mielenterveyden ongelmien ja sosiaalisen syrjäytymisen taustalla.⁷ Sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät kietoutuvat usein yhteen. Heikoista elinoloista johtuvat ongelmat ja niihin reagointi tulkitaan usein kulttuurista joh-
tuvaksi käyttäytymiseksi, kun taustalla kuitenkin on monenlaisia hyvinvointia heikentäviä rakenteellisia tekijöitä, joihin voitaisiin yhteiskuntapolitiikalla ja kotouttamistyön kehittämisellä vaikuttaa.⁸

Monikulttuurisen osaamisen tarvetta sosiaalityössä voidaan perustella useilla näkökohdilla. Eettisenä perusteena on, että yleisiin ihmisoikeuksiin kuuluu tulla kohdelluksi yhdenvertaisesti. Yhdenvertaisuuden toteutuminen puolestaan merkitsee usein erityistarpeiden huomioimista. Ammatillisuuden vahvistaminen on yksi peruste monikulttuurisuuden huomioimiselle. Työskentely ja vuorovaikutus ovat usein toimivampia, kun huomioidaan asiakkaiden erilaiset lähtökohdat ja heidän asioille antamansa erilaiset merkitykset. Sosiaalityön vaikuttavuuteen liittyvillä tekijöillä on merkitystä siten, että kulttuuritietoisella,

4 Berg 2012

5 Malin ja Anis 2013; Rasinkangas 2013

6 Kauppinen ja Castaneda ym. 2012; Berg 2012; Malin ja Anis 2013

7 Jasinskaja-Lahti ym. 2002; Kauppinen ja Castaneda ym. 2012

8 Vuori 2012; Malin & Anis 2013

asiakkaiden lähtökohdat ja voimavarat tiedostavalla työllä saadaan mahdollisesti aikaan parempia, asiakkaille soveltuvampia ratkaisuja ja tuloksia. Kulttuurien välisen vuorovaikutustaitojen vahvistaminen voidaan nähdä myös työhyvinvointiin vaikuttavana tekijänä, sillä työntekijöillä pitää olla keinoja suoriutua tehtävistään niin, etteivät he uuvu liian vaikeiden asiakastilanteiden vuoksi.

Lastensuojelu ja maahanmuuttajat

Lastensuojelun sosiaalityö koskettaa niin kantaväestöä kuin maahanmuuttajainkin tilanteissa, joissa lasten ja nuorten hyvinvointi erilaisista syistä vaarantuu ja tarvitaan ammattilaisten tukea. Lastensuojelun toimintaa määrittelevät lainsäädäntö⁹ sekä erilaiset työkäytännöt, -menetelmät ja tukipalvelut. Se on perheiden, lasten ja nuorten kanssa tehtävää vuorovaikutuksellista työtä, päätöksentekoa ja erilaisten tukipalveluiden järjestämistä. Sosiaalityöntekijä havainnoi, tunnistaa, tulkitsee ja ottaa kantaa siihen, mikä vaarantaa lapsen tai nuoren normaalin kehityksen ja mikä johtaa tervettä kehitystä vaarantavaan tilanteeseen.¹⁰ Asiakkuus voi olla myös vastentahtoista, sillä sosiaalityöntekijällä on velvollisuus selvittää lapsen kasvuoloja ja kehitystä vaarantavat tekijät ja toimia lapsen edun toteutumiseksi tarvittavin keinoin, kun lapsesta on tehty lastensuojeluilmoitus. Lastensuojelun vallankäyttö voi asiakkaille näyttäytyä uhkaavana, kun viranomaiset puuttuvat perheiden yksityiselämään. Lastensuojelun toiminnan perustelut saattavat varsinkin maahanmuuttajataustaisille asiakkaille jäädä hämäräksi, mikä voi aiheuttaa pelkoa ja epäluottamusta.

Vaikka maahanmuuttajilla on lastensuojelun asiakkuuden taustalla pääosin samanlaisia syitä kuin kantaväestölläkin, on myös erityisiä taustatekijöitä, jotka vaikuttavat maahanmuuttajalasten, -nuorten ja -perheiden elämässä vahvemmin. Tällaiset erityiset syyt voivat liittyä ristiriitoihin nuorten ja vanhempien välillä nuoren omaksuessa vanhempien mahdollisesti vieroksumia länsimaisia tapoja. Koulussa voi tulla esille kieleen ja kulttuuriin liittyviä oppimis- ja sopeutumisvaikeuksia tai etnistä syrjintää ja kiusaamista. Vanhemmat eivät ehkä kykene tukemaan lasten koulunkäyntiä heikon kielitaidon tai asianmukaisen tiedon puuttumisen vuoksi. (Ks. myös Alitolppa-Niitamon ja Leinosen sekä Säävälän artikkelit tässä teoksessa.)

Lastensuojelulla tuetaan myös perheiden, lasten ja nuorten selviytymistä ongelmallisissa tilanteissa, jotka voivat liittyä vanhempien vahingollisiin kasva-

⁹ Lastensuojelulaki 13.4.2007/417

¹⁰ Heino 1997

tustapoihin, lasten ja nuorten omaan vahingolliseen käyttäytymiseen tai jonkin ulkopuolisen aiheuttamiin vaikeuksiin, kuten kiusaamiseen. Se, minkälaiset asiat määritellään ongelmiksi, voi vaihdella eri kulttuureissa ja yhteisöissä. Myös ongelmien ratkaisumallit voivat olla erilaisia. Sosiaalityössä onkin tärkeää tiedostaa, minkälaisia arvoja ja toimintatapoja noudatetaan. Erilainen kulttuuritausta voi johtaa siihen, että lastensuojelussa toimivat työntekijät tulkitsevat perheiden tilanteita niiden erilaisesta kulttuurista johtuviksi silloinkin, kun perheiden todelliset ongelmat johtuvat jostain aivan muusta.

Jos pidetään oman kulttuurin arvoja ja käyttäytymismalleja aina periaatteessa luonnollisina ja oikeina ja oletetaan asiakkaidenkin toimivan niiden mukaisesti, voi olla vaikea luoda luottamuksellista ja toimivaa suhdetta asiakkaisiin. Heillä on ehkä erilainen arvomaailma ja vuorovaikutustavat. Sosiaalityöntekijät, kuten asiakkaatkin voivat pitää erilaista kulttuuritaustaa paitsi ongelmana myös esteenä työskentelylle. Toisaalta voi olla vaarana, ettei oikeisiin ongelmiin haluta tai osata puuttua, kun ajatellaan niiden olevan kulttuuriin kuuluvia tapoja. Tällainen korostunut kulttuurirelativismi voi johtaa siihen, että esimerkiksi lapsia ja perheitä ei ongelmatilanteissa tueta, koska halutaan ymmärtää ja sallia eri kulttuurien erilaisuutta. Kaikilla on kuitenkin oikeus saada palvelua ja tukea ongelmatilanteissa. Monikulttuurinen toimintaympäristö edellyttääkin keskustelua siitä, miten erilaisuutta käsitellään ja ymmärretään ja minkälainen erilaisuus on yhteiskunnallisesti hyväksyttävää.

Monet sosiaalityöntekijät toimivat tietoisien kulttuurisensitiivisesti huomioiden erilaisten asiakkaiden erilaiset taustat ja maahanmuuttajien mahdollisesti kokeman etnisen syrjinnän. Toiset puolestaan korostavat sitä, että lasten ja nuorten kasvatukseen ja heidän elämäänsä liittyvät kysymykset ovat kaikille samanlaisia. Erilaista kulttuuritaustaa ei aina pidetä merkittävänä tai huomionarvoisena asiana. Tulkinnot maahanmuuttajien kanssa tehtävästä lastensuojelutyöstä vaihtelevat vierautta ja toiseutta korostavista näkemyksistä erilaisuuden myönteisiä puolia korostavaan näkemykseen. Monet sosiaalityöntekijät kuitenkin ovat sitä mieltä, että sosiaalityössä toimitaan yleisten eettisten periaatteiden ja toimintakäytäntöjen mukaan, mihin sisältyy olennaisena osana monikulttuurinen osaaminen. Monikulttuuriset taidot ja tiedot korostuvat myös sosiaalityön tutkimuksessa, opetuksessa ja kehittämistyössä yhä enemmän.¹¹

11 Anis 2008

Esimerkkejä lastensuojelusta maahanmuuttajien kanssa

Lastensuojelun sosiaalityöntekijät kohtaavat työssään moninaisia tilanteita, joissa tulee arvioida lapsen tilannetta ja hakea ratkaisuja ongelmiin. Seuraavassa on neljä esimerkkiä, jotka on poimittu maahanmuuttajia ja lastensuojelua koskevasta tutkimuksesta.¹² Tutkimus perustui sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden haastatteluihin sekä asiakaskeskustelujen havainnointiin. Monet tutkimukseen tulleet vanhemmat olivat yksinhuoltajia. Lastensuojelun asiakkuuteen johtaneet seikat liittyivät useimmiten jollain tavalla koulunkäyntiin ja siinä ilmenneisiin ongelmiin. Tarinoissa on yhdistetty eri asiakastapausten piirteitä toisiinsa, eivätkä ne näin ollen ole yksittäisiä todellisia tapauksia.

Kouluväsymys ja oppimisvaikeudet

Somaliasta muuttaneen yksinhuoltajaisän tytär on koulussa ollut kovin väsyneen oloinen. Läksyjä ei ole kunnolla tehty ja poissaolojakin on paljon. Opettaja on huolissaan tilanteesta ja olettaa, että isä ei ehkä arvosta ja tue tyttärensä koulunkäyntiä. Lastensuojelun sosiaalityöntekijää pyydetään selvittämään tytön tilannetta. Olisiko lastensuojelun tukitoimin mahdollista vaikuttaa tilanteeseen?

Selvitellessään tilannetta sosiaalityöntekijä keskustelelee isän kanssa muun muassa siitä, kuinka paljon perheen tyttäret tekevät kotitöitä. Lasten velvollisuudet kotitöihin osallistumisessa vaihtelevat perheestä toiseen sekä kantaväestön että maahanmuuttajien piirissä. Yhteisöjen ja perheen merkitystä painottavissa kulttuureissa lasten kotitöihin osallistumista pidetään usein hyvin tärkeänä. Erityisesti tyttöjen taitoja ja velvollisuuksia kotitöiden tekemisessä voidaan korostaa. Kyseinen sosiaalityöntekijäkin haluaa varmistaa, ettei isä vaadi tyttäreltä liian suurta panosta kotitöiden tekemisessä, mikä voisi haitata koulutöihin keskittymistä. Tällainen yleinen näkemys tyttöjen ja naisten roolista tietyissä kulttuureissa voi myös johtaa tarpeettomaan yleistämiseen yksittäisten perheiden tilanteissa.¹³

Keskustelussa isän kanssa käydään läpi perheen arjen kulkua. Siinä tulee esiin, että tyttärillä on tiettyjä velvollisuuksia kotitöiden hoitamisessa, ja että varsinkin vanhin tytär on saanut erityistä vastuuta. Tämä seikka herättää sosiaalityöntekijässä huolta, ja hän kysyy isältä useaan otteeseen tarkentavia kysymyksiä siitä,

¹² Anis 2008

¹³ Vuori 2012

kuinka paljon tyttärillä on näitä velvollisuuksia. Sosiaalityöntekijä tuo myös esille, että liian suuret velvollisuudet kotitöissä ja muista sisaruksista huolehtimisesta saattavat haitata keskittymistä koulunkäyntiin ja viedä myös paljon aikaa, jota tarvittaisiin läksyjen tekemiseen. Isä kertoo tarkasti, mitä kunkin perheenjäsenen tehtäviin kuuluu ja onnistuu vakuuttamaan sosiaalityöntekijän siitä, että vaikka kotitöiden tekeminen on erittäin tärkeä osa tyttöjen arkea ja osa somalialaista kulttuuria, hän pitää huolen, ettei töitä ole liikaa ja osallistuu töihin myös itse. Isä kertoo myös pitävänsä tyttöjen koulunkäyntiä ja koulu-menestystä hyvin tärkeänä.

Sosiaalityöntekijä ohjaa tyttären terveydenhoitajan vastaanotolle, joka puolestaan laittaa lähetteen lääkärin tutkimuksiin. Tytöllä todetaan olevan sairaus, joka hoitamattomana aiheuttaa väsymystä ja heikkoutta. Kun tyttö saa lääkityksen, hänen koulunkäyntinsä alkaa taas sujua. Kulttuuriin liitetty selitys kouluvaikeuksien syystä tulee näin korjattua, kun taustalla onkin fyysinen sairaus, joka hoidettuna on hyvin hallittavissa. Kulttuurin, sukupuolen ja perheaseman kautta muodostunut oletus tyttären koulunkäynnin hankaluuksien syistä ohjasi ensin opettajan näkemään tilanteen lastensuojelullisena ongelmana. Sosiaalityöntekijäkin ryhtyi selvittämään tilannetta kulttuuriin liitetystä olettamuksesta käsin, mutta näki tilanteen myös kulttuurineutraalisti ja kokonaisvaltaisesti ohjatessaan tytön lääkärin tutkimuksiin. Luonnollinen selitys ja ratkaisu ongelmiin löytyivät nopeasti.

Äidin ja tyttären riidat kotiintuloajoista ja pukeutumisesta

Lastensuojelun asiakkaana on yksinhuoltajaäiti tyttärineen. Lastensuojelun asiakkuus on alkanut siitä, että terveydenhoitaja on tehnyt lapsen pahoinpitelyyn liittyvän epäilyn vuoksi lastensuojeluilmoituksen. Tytöllä on opettajan mukaan ollut myös hankaluuksia muiden oppilaiden kanssa. Tytär on 13-vuotias ja vastustaa somalinalaisen perinteistä pukeutumista huiviin. Hän on myös viihtynyt muiden nuorten seurassa myöhään iltaisin. Tästä äiti on huolissaan ja hakee myös itse apua lastensuojelun sosiaalityöstä saadakseen tilanteen hallintaan.

Tyttären mukaan äidillä ja hänellä on ollut kovia riitoja, jotka ovat loppuneet, kun sosiaalityöntekijä on tullut kotiin keskustelemaan asiasta. Myös äiti kertoo, miten sosiaalityöntekijä on puhunut tyttären kanssa ja tukenut häntä itseään äitiydessä tuomatta kuitenkaan omia näkemyksiään hyvistä ”suomalaisista” kasvatustavoista liian voimakkaasti esille. Äiti arvostaa sosiaalityöntekijän tapaa tukea hänen omia kasvatustavoitteitaan, sitä, että kotiin pitää tulla ajoissa iltaisin ja läksyt tulee tehdä huolellisesti. Pukeutumisesta on keskusteltu moneen

kertaan. Tytär sanoo haluavansa pukeutua suomalaisten nuorten tavoin, koska asuu Suomessa, eikä välitä somalialaisyhteisön vaatimuksista käyttää huivia.

Lopulta neuvotteluissa äidin, tyttären ja sosiaalityöntekijän kesken päästään ratkaisuun, ettei tyttären tarvitse käyttää huivia. Äiti on saanut tälle hyväksynnän myös yhteisönsä piiristä. Tällainen ratkaisu on edellyttänyt monia neuvotteluja eri osapuolten kesken, ja sosiaalityöntekijä on toiminut välittävässä roolissa sekä äidin ja tyttären että perheen ja kouluviranomaisten välisissä neuvotteluissa, kun tytön koulutilannetta ja kaverisuhteita on selvitelty.

Loukkaava nimittely koulussa

Maahanmuuttajalapset ja -nuoret saatavat joutua kiusaamisen ja etnisen syrjinnän kohteeksi kouluympäristössä esimerkiksi sen vuoksi, että eroavat ulkoisesti tai pukeutumiseltaan muista lapsista tai koska eivät osaa tai puhuvat suomen kieltä huonosti. Lapset ja nuoret reagoivat kiusaamiseen eri tavoin. Toiset välttelevät tällaisia tilanteita, toiset taas vastustavat huonoa kohtelua aktiivisesti. Esimerkkinä on 14-vuotias somalialaistaustainen tyttö, joka kertoo koulussa tapahtuneesta nimittelystä. Häntä on nimitetty neekeriksi. Kun asiasta on kerrottu opettajalle, opettaja on todennut, ettei sanalla tarkoiteta mitään pahaa, ja että se vain viittaa ihonväriin. Somalialaistaustainen tyttö kuitenkin kyseenalaistaa opettajan tulkinnan ja sanoo hänelle, että oikeasti sanalla tarkoitetaan orjaa, eikä sellaista nimittelyä voi hyväksyä. Perheen sosiaalityöntekijä myös kertoo, että kun koulussa on järjestetty rasistiseen nimittelyyn liittyviä neuvotteluja huonon kohtelun loppumiseksi, ei koulussa ole asiaan suhtauduttu riittävällä vakavuudella. Sosiaalityöntekijä on asettunut perheen puolustajaksi tässä asiassa.

Venäläistaustainen poika kertoo myös koulussa tapahtuneesta nimittelystä. Häntä on kutsuttu ryssäksi. Pojan vanhemmat eivät ole halunneet nostaa asiaa esille vaan haluavat korostaa koulunkäynnin myönteisiä puolia. Isoäiti ja perheyöntekijät sen sijaan ottavat nimittelyn puheeksi ja pitävät sitä huolestuttavana. Jos vanhemmat vähättelevät huonoa kohtelua ja jättävät asian lapsen itsensä hoidettavaksi, tulisi ammattilaisten ottaa asia esille. Kouluissa tulisi noudattaa etnisen syrjinnän ja nimittelyn suhteen nollatoleranssia ja sopia käytännöistä, joiden mukaan toimitaan, kun kiusaamista ja syrjintää esiintyy. Monissa kouluissa tällaiset käytännöt ovatkin käytössä.

Lastensuojelutyössä on myös tärkeää huomioida kiusaamisen ja huonon kohtelun vaikutukset koulussa viihtymiseen ja oppimiseen. Kiusaaminen voi syrjäyttää lapsia ja nuoria jo varhaisessa vaiheessa. Jos asiaa ei koulussa huomata

tai hoideta, sosiaalityöntekijä voi kutsua koolle asianosaiset, joiden kesken kiusaamisasia käsitellään ja yhdessä sovitaan, miten nimittely tai muu kiusaaminen saadaan loppumaan.

Tukitoimet lastenkodista kotiuduttaessa

Venäjältä muuttaneet äiti, isä ja 15-vuotias poika ovat lastenkodissa keskustelemassa pojan kotiutumisen onnistumiseen tarvittavista tukitoimista. Sijoitus lastenkotiin on tehty, jotta pojan koulunkäynti saataisiin sujumaan. Hänellä on ollut paljon poissaoloja koulusta, eivätkä vanhemmat ole saaneet tilannetta paranemaan. Sosiaalityöntekijä ehdottaa vanhempainryhmää, joka toimisi vertaistukena useille vanhemmille, joiden lapsi on kotiutunut lastenkodista. Ryhmässä voisi keskustella kokemuksista ja jakaa tietoa kasvatustavoista. Tällainen tukimuoto, jossa jaetaan tietoa perheen sisäisistä asioista muiden ihmisten kanssa, ei kuitenkaan vanhempien mielestä ole soveliaista. Äiti kokee vieraana etenkin sen, että myös miehet osallistuisivat ryhmään. Hän sanoo, että Venäjälläkin on naisten ryhmiä, mutta miesten osallistuminen tuntuisi mahdottomalta. Tällainen tarjottu tukimuoto ei kulttuurisista syistä tule siis kysymykseen. Sen sijaan vanhemmat hyväksyvät ja ottavat vastaan perhetyön palvelun, jota heille tarjotaan kotiin. Perhetyöntekijä tukee lasta ja vanhempia kasvatustehtävässä perheen arkiympäristössä, eikä asioita tarvitse jakaa muiden ulkopuolisten kesken.

Tutkimuksessa tuli yleisemminkin esiin se, että perhetyöllä on maahanmuuttajien lastensuojelullisissa kysymyksissä saatu runsaasti hyviä tuloksia. Sekä sosiaalityöntekijät että asiakkaat kertoivat hyvistä kokemuksista mutta myös siitä, että taloudellisista resursseista johtuen ei palvelua ole läheskään tarpeeksi saatavilla. Perhetyö olisi kuitenkin ongelmien varhaisvaiheessa mahdollinen kevyempi tukimuoto kuin sijoitus lastenkotiin tai sijaisperheeseen, joten sen vahvempi resursointi olisi hyvin perusteltua.

Hyvät periaatteet monikulttuurisessa sosiaalityössä

Monikulttuurisessa toimintaympäristössä tehtävälle sosiaalityölle voidaan määritellä tiettyjä hyviä periaatteita, joita tulisi noudattaa. Ne ovat pitkälti samoja kuin sosiaalityön yleisemmät eettiset periaatteet, mutta maahanmuuttajien ja etnisten vähemmistöjen tilanteissa huomioon otettavat erityispiirteet on niissä selkeämmin nostettu esiin.

Sosiaalityö vallankäyttäjänä

Sosiaalityöntekijä käyttää tehtävänsä kuuluvaa ja sen edellyttämää valtaa arvioi-
dessaan asiakkaiden elämäntilanteita ja tehdessään päätöksiä. Erilaisista yhteis-
kunnista muuttaneet ihmiset eivät usein ymmärrä palvelujärjestelmän toimin-
taperiaatteita, työntekijöiden käyttämiä termejä tai päätösten ja toimenpiteiden
perusteita kovin hyvin, joten he ovat useimmiten valtasuhteessa heikommalla
puolella. Juuri lastensuojelun kontrollitehtävä ja siitä seuraava eriarvoinen koh-
taaminen johtavat helposti asiakkaan ja sosiaalityöntekijän vastakkainasetteluun,
jossa sosiaalityöntekijällä on enemmän määrittelyvaltaa. Asiakkaan omalle tavalle
tulkita tilannettaan ei ehkä tehdä riittävästi tilaa, ja asiakas voi kokea jäävänsä
ulkopuoliseksi omassa asiassaan. Jos lastensuojelun perustelutkin ovat epäselviä,
asiakkaat näkevät toiminnan vahvasti yhteiskunnallisena vallankäyttönä. Taus-
talla voi olla sekä kulttuurisia että kielellisiä ymmärtämistä vaikeuttavia tekijöitä,
joita ei ole työskentelyssä mahdollisesti otettu huomioon.¹⁴

Sosiaalityössä tulisikin toimia eettisesti ja huomioida tämä institutionaalinen
ja kulttuurinen valtasuhde ja sen seuraukset asiakassuhteessa ja asiakkaiden
elämässä. Toiminnan perustelut tulisi esittää selkeästi, käyttää tarvittaessa
tulkkia sekä kuulla asiakkaan oma näkemys tilanteestaan ja sen ratkaisumahdol-
lisuuksista. Yhdessä neuvotellen syntyy yleensä paras ratkaisu, joka vie asioita
myönteiseen suuntaan.

Viranomaisten valta-asema ilmenee myös maahanmuuttajien riippuvuutena
palveluista.¹⁵ Niin kauan kuin suomen kielen taito sekä koulutus- ja työllisyys-
asema ovat heikkoja sekä yhteiskunnan toimintaperiaatteet ja palvelut vieraita,
maahanmuuttajat tarvitsevat kotoutumispalveluja. Itsenäisen elämän ja riippu-
mattomuuden saavuttaminen vie aikansa. Maahanmuuttajien elämäntilanteet
tulee arvioida siten, että huomioidaan vähemmistönä elämiseen liittyvät olo-
suhteet ja mahdollisuudet ja tuetaan heitä tarvittaessa erityisin toimin, jotta
voidaan saavuttaa yhdenvertainen asema.

Ymmärrys, vuorovaikutus ja konkreettinen tuki

Maahanmuuttajien sosiaalisten ongelmien taustatekijöitä tulisi sosiaalityössä
tiedostaa ja tunnistaa kokonaisvaltaisesti. Taustatekijöiden selvittäminen ja arvi-
ointi kuuluu sosiaalityöhön olennaisesti yleisemminkin, mutta vähemmistöjen

¹⁴ Juhila 2006; Anis 2007

¹⁵ Turtiainen 2011

tilannearvioinneissa voidaan tarvita erityisiä näkökulmia ja vuorovaikutusosaamista, jotka vakiintuvat työhön tiedon ja kokemuksen myötä. Sosiaalityössä tulee ymmärtää ja arvioida vähemmistöjen omia kulttuurisia voimavaroja ja kyetä erottamaan asiakkaiden tilanteisiin vaikuttavat kulttuuri- ja yhteiskuntasidonnaiset sekä rakenteelliset tekijät yksilökohtaisista tekijöistä.

Sosiaalityössä on tärkeää, että jokainen asiakas tulee kohdatuksi ja kohdelluksi sekä yksilönä että erilaisten yhteisöjen vaikutuspiirissä olevana. Ihmisten väliset erot koskevat paitsi etnisyyttä ja kulttuuria, myös sosiaalista ja taloudellista asemaa, sukupuolta sekä yksilöllisiä ominaisuuksia ja kokemuksia. Maahanmuuttajana eläminen ja vähemmistöasema luovat erityisiä olosuhteita ja erityistarpeita, jotka sosiaalityössä voivat olla merkittäviä.

Maahanmuuttajien asiakkuuteen sosiaalityössä vaikuttavat esimerkiksi vanhempien ja lasten suhtautuminen suomalaiseen yhteiskuntaan, kouluun ja kasvatukseen, suomalaisten suhtautuminen ulkonäöltään, kieleltään ja kulttuuriltaan erottuviin ihmisiin, moninaiset perhesuhteet ja -roolit sekä maahanmuuttajien kokemukset elämisestä erilaisissa yhteiskunnissa ja ympäristöissä. Sosiaalityössä tulee arvioida asiakkaiden tilanteita kokonaisvaltaisesti nämä eri tekijät huomioiden. Kulttuuritaustan tai kansallisuuden perusteella ei pitäisi tehdä ihmisistä yleistäviä johtopäätöksiä.

Asiakkaat arvostavat sitä, että heidän tilanteensa arvioidaan ja nähdään kokonaisvaltaisesti, heitä kuullaan ja heidän ongelmiinsa suhtaudutaan vakavasti ja tarjotaan konkreettista apua. Kulttuuriin liittyvät erilaiset merkitykset on hyvä ottaa puheeksi ja keskustella eroista ja yhtäläisyyksistä sekä siitä, millainen tuki ja ratkaisut ovat asiakkaan kannalta mahdollisia ja mihin he voivat sitoutua.¹⁶

Sekä yhteiskunnan rakenteista johtuvat hyvinvointierot että arkipäivän syrjintäkokemukset on tärkeä tiedostaa sosiaalityössä ja kehittää näihin ongelmiin vastaavia toimintakäytäntöjä. Kuulluksi tuleminen ja asiakastilanteiden kokonaisvaltainen huomioiminen ovat asiakaslähtöisen sosiaalityön peruslähtökohtia. Ihmiset tarvitsevat myös konkreettista apua ongelmatilanteissa. Asunnon ja toimeentulon järjestäminen sekä neuvot ja tuki arkipäivän asioissa ovat peruslähtökohtia kotoutumiselle. Syrjintätilanteiden selvittäminen voi alkaa siitä, että järjestetään neuvottelu eri osapuolten kesken tai tarjotaan asianmukaista tietoa tilanteen ratkaisemiseksi.

16 Anis 2007

Kulttuurierojen tiedostaminen

Kulttuuriset merkitykset tulevat esiin vuorovaikutustilanteissa. Kulttuuri toimii usein tulkintavälineenä ongelmallisissa tilanteissa. Omia tapoja pidetään usein normaaleina tai yksilöllisinä ja eri kulttuuria edustavan ihmisen tapoja taas poikkeavina ja erilaisen kulttuurin ilmentyminä. Kulttuuriset erot voidaan kuitenkin ottaa tietoisesti keskustelun aiheeksi, jolloin tulkintoja on mahdollista tarkistaa puolin ja toisin. Sosiaalityöntekijöiden tulee tällöin arvioida, millaisissa tilanteissa ja miten he voivat tuoda omia arvojaan ja näkemyksiään asiakastyöhön. Erojen ja samanlaisuuksien huomioiminen edellyttää kuuntelevaa ja joustavaa työtettä, jotta luottamuksen ja dialogin syntyminen olisi mahdollista. Asiakasta tulee kuitenkin kohdella yhdenvertaisesti niin, että tukea tarjotaan sitä tarvitseville, eikä tukea evätä esimerkiksi kulttuurisiin tapoihin vetoamalla.¹⁷

Sosiaalityöntekijöiden tulee olla hyvin tietoisia omasta kulttuuritaustastaan ja siihen kuuluvista arvoista ja asioille annettavista merkityksistä, kun he toimivat monikulttuurisessa toimintaympäristössä. Kun työntekijä tiedostaa omia kulttuurisia oletuksiaan, hän voi arvioida niitä kriittisesti ja muuttaa tarvittaessa toimintatapojaan, niin etteivät ne vaikuta haitallisesti asiakassuhteeseen ja työn tekemisen tapoihin ja sisältöihin.

Asiakkaan kulttuuriset merkitykset tulee ottaa eroja huomioivassa sosiaalityössä tarkasteltavaksi. Joillekin lähtömaan kulttuuriset merkitykset ja perinteet ovat tärkeitä, kun toiset haluavat ensisijassa suomalaistua ja oppia Suomen kieltä ja kulttuuria. Kulttuuri on myös koko ajan muutoksessa. Lähtömaan kulttuuriset piirteet saattavat korostua uudessa asuinmaassa, vaikkei niillä olisi lähtömaassa ollut yhtä suurta merkitystä. Oma kulttuuri-identiteetti ja kulttuurinen yhteisö tukevat kotoutumista tarjoamalla voimavaroja. Yhteisö voi myös rajoittaa yksilön omia pyrkimyksiä ja olla esteenä kotoutumiselle. Tällaisissa tilanteissa sosiaalityöllä pyritään tukemaan yksilöiden itsemääräämisoikeutta ja mahdollisuuksia määritellä oma suhteensa yhteisöön ja valtayhteiskuntaan.

Sosiaalityöntekijöiden tulee arvioida asiakkaiden ja omien arvojensa erilaisuutta ja samanlaisuutta ja etsiä sopivia vuorovaikutustapoja. Lastensuojelussa heidän tulee hakea lapsen edun toteutumista parhaiten edistäviä ratkaisuja niin, että perheen ja yhteisön mahdolliset kulttuuriset voimavarat tulevat huomioituksi, jos ne edistävät lapsen edun toteutumista. Muun muassa lastensuojelulaki edellyttää, että erityisesti sijaishuollon palveluissa huomioidaan lapsen kulttuu-

¹⁷ Anis 2008

rinen ja kielellinen tausta. Aina ei ole mahdollista luoda niin hyviä olosuhteita kuin toivottavaa olisi vaan on tyydyttävä vähiten huonoon ratkaisuun.

Joissakin tilanteissa yhteisöt voivat vahingoittaa tai rajoittaa yksilöiden hyvinvointia. Tällöin sosiaalityössä tulee tukea yksilöiden irrottautumista yhteisöjen vahingollisista perinteistä ja vaikuttaa näiden perinteiden muuttumiseksi. Yhteisösosiaalityön menetelmät ovat hyvin soveltuvia juuri maahanmuuttajien kanssa tehtävässä työssä ja kotouttamistyössä niitä on paljon myös käytetty.¹⁸

Etnisen syrjinnän huomioiminen

Etnisen syrjinnän ja ennakkoluuloista johtuvan huonon kohtelun merkitystä maahanmuuttajien ja muiden etnisten vähemmistöjen arjessa ei palveluissa välttämättä huomioida riittävästi. Lasten ja nuorten kanssa tehtävässä sosiaalityössä kouluympäristön merkitys korostuu. Maahanmuuttajilla oppimisen haasteet liittyvät usein puutteelliseen suomenkielen taitoon ja erilaisuuden kokemuksiin. Kouluissa voi myös olla rasistista kohtelua. Oppilashuollossa ja sosiaalityössä on tärkeää tunnistaa paitsi kielelliset ja kulttuuriset jännitteet myös ennakkoluulot, syrjintä ja rasismi. Erilaiset ongelmat kietoutuvat usein vyyhdiksi, jolloin voi olla vaikea tunnistaa esimerkiksi rasistisen tai muun kiusaamisen merkitystä lapsen ja nuoren kokonaistilanteessa. Kiusaamisen kohteeksi joutuminen ja toiseuden kokemukset voivat myös johtaa siihen, että niiden kohteeksi joutuneet itse kiusaavat muita tai muuten käyttäytyvät häiritsevästi.

Sosiaalityön ja koulun yhteisesti sovitut toimintatavat, joilla kiusaamistilanteisiin tai muuhun häiriökäyttäytymiseen puututaan ja niitä ehkäistään, ovat tärkeitä. Kouluissa tulisi avoimesti keskustella erilaisista kiusaamisen ja syrjinnän ilmenemisen tavoista sekä puuttua niihin aktiivisesti. Maahanmuuttajaoppilaiden osaamista ja sosiaalista roolia koulu yhteisössä voidaan vahvistaa tuomalla myönteisesti esiin heidän kielellisiä ja kulttuurisia voimavarojaan, vaikka suomen kielen taito voi olla heikkoa.

Lastensuojelun sosiaalityössä tulisi myös olla valmiutta tunnistaa maahanmuuttajien syrjintäkokemukset ja -tilanteet ja ottaa yhdessä koulun tai muun yhteistyötahon kanssa asia käsittelyyn. Rasismiin ja syrjintään liittyvät erilaiset merkitykset ja tulkinnat kannattaa keskusteluissa ottaa avoimesti esille. Kantaväestö ei usein ymmärrä tilanteita samalla tavalla kuin etnisen syrjinnän kohteeksi joutuneet maahanmuuttajat, koska sillä itsellään ei ehkä ole vastaavanlaisia

18 Talvinen ja Nylund 2008

kokemuksia. Siksi on tärkeää, että huonon kohtelun kohteeksi joutuneet saavat tuoda omat näkemyksensä ja kokemuksensa julki, ja niistä voidaan eri osapuolten kesken keskustella ja päästä lähemmäs yhteistä ymmärrystä.

Kotoutumisprosessin huomioiminen

Maahanmuuttajien kotoutumisprosessit ovat eritahtisia ja niissä on erilaisia vaiheita. Ihmiset tarvitsevat aikaa asettua uudenlaiseen ympäristöön. Perheiden sisäiset, erilaiset sopeutumisprosessit voivat aiheuttaa ristiriitoja esimerkiksi vanhempien ja lasten välillä tai puolisoitten kesken. Tällaiset ristiriidat voivat joskus olla sosiaalityön kohteena ja määrittyä esimerkiksi lastensuojelullisiksi ongelmiksi. Vanhemmuuden tukeminen ja tiedon tarjoaminen suomalaisesta yhteiskunnasta ovat näissä tilanteissa tärkeitä. Perheen muutosprosessi ei useinkaan merkitse vanhempien kyvyttömyyttä tai haluttomuutta huolehtia lapsistaan vaan monet tarvitsevat ensisijassa neuvoja ja tukea. Matalan kynnyksen tukipalveluiden kehittäminen vastaisi monen maahanmuuttajaperheen tarpeita.

Vakavat ongelmat pitää kuitenkin kyetä erottamaan perheen tavanomaiseen kotoutumisprosessiin kuuluvista vaikeuksista. Esimerkiksi lasten pahoinpitely tai vanhempien kyvyttömyys huolehtia lapsistaan ovat tilanteita, joissa lastensuojelun sosiaalityön tulee puuttua asioihin. Vakavia laiminlyöntejä tai väkivaltaa ei voi selittää kotoutumisprosessiin kuuluviksi asioiksi, joiden oletetaan korjaantuvan ajan myötä. Erimielisyydet vanhempien ja lasten kesken tai erilaiset kasvatuseriaatteen eivät sinänsä ole ongelmia. Jos perheessä tai yhteisössä ei kyetä rakentavasti käsittelemään ja ratkaisemaan näitä jännitteitä ja tilanne perheessä tai yhteisössä kärjistyy lasten hyvinvoinnin kannalta haitalliseksi, tarvitaan lastensuojelullista puuttumista.

Ongelmien ennaltaehkäisy

Maahanmuuttajien sosiaalisia, psyykkisiä ja terveydellisiä ongelmia voitaisiin ennalta ehkäistä helpottamalla kotoutumista riittävin palveluin ja tukitoimin. Omakielinen ohjaus ja neuvonta sekä kielikoulutus ja yhteiskunnallisten taitojen kehittämiseen tarjottava tuki ovat tärkeitä alkuvaiheen tukimuotoja. Vanhemmuuteen ja lasten kasvatuskysymyksiin tarjottava kulttuurisensitiivinen tuki olisi tärkeää erilaisten muuttoprosessiin, kotoutumiseen ja kasvatustehtävään liittyvien hankaluuksien ehkäisemiseksi ja ratkaisemiseksi.

Kotoutumisen edistäminen on laaja yhteiskunnallinen tehtävä, eikä se rajoitu palvelujen järjestämiseen. On kuitenkin välttämätöntä, että riittävät ja

tarkoituksenmukaiset kotoutumispalvelut vakiinnutetaan kuntiin yhteistyössä järjestöjen ja maahanmuuttajayhteisöjen kanssa. Nykyisin ne ovat vielä liiaksi riippuvaisia määräaikaista hankerahoituksista.

Monikulttuurista lastensuojelutyötä pitäisi myös kehittää kokonaisuutena, joka sitoisi eri viranomaisia yhteistyöhön ja vastuunkantoon. Asiakkaiden näkökulmasta palvelukokonaisuuden pitäisi olla mahdollisimman selkeä ja helposti lähestyttävä sen sijaan, että jokaisen yksittäisen asian hoitamiseksi pitää olla yhteydessä eri viranomaiseen. Ennalta ehkäisevään työhön tarvitaan myös perheiden omakielisiä ja samasta kulttuurista tulevia tukihenkilöitä ja tukiperheitä. Tällaisten tukimuotojen kehittämisessä kannattaisi nykyistä enemmän hyödyntää yhteisöllisiä voimavaroja ja maahanmuuttajajärjestöjä.

Lopuksi

Monikulttuurisesta sosiaalityöstä puhuttaessa tarkoitetaan tavallisesti sitä, että asiakkaat edustavat erilaisia kulttuuritaustoja ja sosiaalityöntekijöiden tulee sopeuttaa työtapojaan kulttuuritietoisesti. Sosiaalityö monikulttuuristuu vähitellen kuitenkin myös siten, että osa työntekijöistä on taustaltaan maahanmuuttajia tai tuo muuten työhön erilaista vähemmistöryhmien kulttuurista näkökulmaa. Sitä mukaa, kun yhteiskunta väestöltään yhä enemmän moninaistuu kulttuurisesti ja kielellisesti, myös sosiaalityön valmiudet vastata ihmisten erilaisiin tilanteisiin kehittyvät.

Kun monikulttuurisuudesta aiemmin on puhuttu lähinnä pakolaisuuteen viitaten, on nykyisin yhä yleisempää, että muuttajat ovat tulleet Suomeen perhesyistä, opiskelijana tai työn perässä. Maahan muuttaneiden taustat ovat mitä moninaisemmat, ja tästäkin syystä on hyvin tärkeää kohdata kukin asiakas ensisijassa yksilöllisesti, ilman vahvoja ennakko-oletuksia. Vaikka muuttoprosessilla on tietynlaisia yleisiä piirteitä, jotka vaikuttavat muuttaneiden elämään ehkä hyvinkin samaan tapaan riippumatta muuton syistä, on kuitenkin hyvin erilaista paeta kotimaan sota- tai kriisitilannetta tai vainoa pakon edessä kuin esimerkiksi muuttaa toiseen maahan korkeasti koulutettuna asiantuntijana omasta halustaan. Ihmiset tarvitsevat erilaisissa tilanteissaan myös erityyppisiä kotouttamispalveluja, mikä tulisi enenevästi huomioida palvelujen kehittämistyössä.

Lähteet

- Anis, Merja. 2008. *Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Lastensuojelun ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutus ja tulkinnat*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 47. Helsinki: Väestöliitto.
- Anis, Merja. 2007. Palaute. Teoksessa *Käytännönopetuksen aakkoset – Praktiklärans ABC*. Mirja Satka, Ilse Julkunen, Tero Meltti & Laura Yliruka (toim.) Helsinki: Helsingin yliopisto. Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet. Yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia 2, 108–117.
- Berg, Berit & Ask, Torunn A. (toim.). 2011. *Minoritetsperspektiver i sosialt arbeid*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Berg, Kristiina. 2012. Insha Allah – sosiaalityötä pakolaisasiakkaiden kanssa. Teoksessa *Sosiaalityön haasteet. Tukea ammattilaisten arkeen*. Minna Strömberg-Jakka & Teija Karttunen (toim.) Jyväskylä: PS-kustannus, 14–34.
- Heino, Tarja. 1997. *Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa*. Helsinki: Stakes. Tutkimuksia 77.
- Jasinskaja-Lahti, Inga, Liebkind, Karmela & Vesala, Tiina. 2002. *Rasismi ja syrjintä Suomessa. Maahanmuuttajien kokemuksia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Juhila, Kirsi. 2006. *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat*. Tampere: Vastapaino.
- Kananaja, Aulikki, Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo (toim.). 2011. *Sosiaalityön käsikirja*. Helsinki: Tietosanoma.
- Kauppinen, Timo M. & Castaneda, Anu E. 2012. Asuminen ja toimeentulo. Teoksessa *Maahanmuuttajien terveys ja hyvinvointi. Tutkimus venäläis-, somalialais- ja kurditaustaisista Suomessa*. Anu E. Castaneda, Shadia Rask, Päivikki Koponen, Mulki Mölsä & Seppo Koskinen (toim.) Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 61, 59–63.
- Lastensuojelulaki* 13.4.2007/417. Osoitteessa <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>.
- Malin, Maili & Anis, Merja. 2013. Maahanmuuttajat hyvinvointivaltiossa. Teoksessa *Muuttajat. Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*. Tuomas Martikainen, Pasi Saukkonen & Minna Säävälä (toim.) Helsinki: Gaudeamus, 141–159.
- Rasinkangas, Jarkko. 2013. Maahanmuuttajien asuminen ja alueellinen sijoittuminen. Teoksessa *Muuttajat. Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*. Tuomas Martikainen, Pasi Saukkonen & Minna Säävälä (toim.) Helsinki: Gaudeamus, 123–140.
- Soydan, Haluk, Jerkeby, Ulla, Olsson, Erik & Harms-Ringdahl, Mari. 1999. *Socialt arbete med etniska minoriteter. En litteraturöversikt*. Centrum för utvärdering av socialt arbete. Stockholm: Liber.
- Talvinen, Päivi & Nylund, Marianne. 2008. Kotouttavan yhteisösosiaalityön yhteistoiminnallisuus. Teoksessa *Yhteisöt ja sosiaalityö. Kansalaisen vai asiakkaan asialla?* Irene Roivainen, Marianne Nylund, Riikka Korkiamäki & Suvi Raitakari (toim.) Jyväskylä: PS-kustannus, 111–125.
- Turtiainen, Kati. 2011. Riippuvuus pakolaisia vastaanottavassa sosiaalityössä. Teoksessa *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. Jyväskylä: PS-kustannus, 139–162.
- Vuori, Jaana. 2012. Arjen kansalaisuus, sukupuoli ja kotouttamistyö. Teoksessa *Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa*. Suvi Keskinen, Jaana Vuori & Anu Hirsiaho (toim.) Tampere: Tampere University Press, 235–262.
- Williams, Charlotte, Soydan, Haluk & Johnson, Mark R. D. (toim.). 1998. *Social Work and Minorities. European perspectives*. London and New York: Routledge.

11. VAMMAN TAI MUUN ERITYISEN TUEN TARPEEN HUOMIOIMINEN KOTOUTTAVASSA TYÖSSÄ

Anita Novitsky

Kattavaa tilastollista tietoa vammaisten ja pitkäaikaissairaiden maahanmuuttajien määrästä Suomessa ei ole. Yleisesti käytetyn arvion mukaan vaikeavammaisia henkilöitä olisi 1 %, vammaisia 5 % ja lievästi vammaisia 10 % koko väestöstä¹. Tilastokeskuksen mukaan vuoden 2013 alussa Suomessa asui hieman vajaa 200 000 ulkomaan kansalaista sekä joukko turvapaikkapäätöstä odottavia ja Suomen kansalaisuuden saaneita, ulkomailla syntyneitä henkilöitä. Käyttäen edellä mainittua yleistä arviota vammaisten määrästä suhteessa muuhun väestöön voidaan arvioida, että noin 2 000–25 000 maahanmuuttajataustaisella henkilöllä on jonkinasteinen vamma. Kotouttamistoimenpiteiden suunnittelussa haasteen muodostavat näiden henkilöiden lisäksi heidän perheenjäsenensä, joilla ei aina ole mahdollisuutta osallistua tarjottuihin kotouttamistoimenpiteisiin perheenjäsenen hoidon ja huolenpidon vaatiman velvoitteen vuoksi.

Erityistä huomiota kotoutumisen tukemiseen tulee kiinnittää silloin, kun kotoutuvalla henkilöllä tai hänen perheenjäsenellään on jokin vamma tai muu erityisen tuen tarve, joka hankaloittaa kotoutujan osallistumista tavanomaisiin kotouttamispalveluihin. Palvelujen sirpaleisuus voi muodostua haasteeksi niin kotoutumispalvelujen järjestäjälle kuin kotoutujalle itselleenkin. Vamma ja toimintakyvyn muutos yhdessä kielitaidon puutteen, riittämättömän tiedonsaannin ja huonojen palvelukäytäntöjen ohella voivat olla todellisia kotoutumisen esteitä.²

Vammaisia tai erityisen tuen tarpeessa olevia muuttajia saapuu Suomeen eri syistä ja eri tavoin. Maahan suuntautuu jonkin verran esimerkiksi niin sanottua hoivamuuttoa³. Hoivamuutolla tarkoitetaan sitä, että vammaisen tai pitkäaikaissairaana henkilön perhe tekee muuttopäätöksen tilanteessa, jossa kotimaan tarjoamaa hoitoa tai kuntoutusta ei koeta riittävänä. Perhe etsii mahdollisuutta muuttaa muualle paremman hoidon ja kuntoutuksen piiriin.

1 Sosiaaliportti.fi 2013

2 Gaily 2011

3 Pöllänen 2013

Suomen pakolaispolitiikan linjausten mukaisesti vuosittaisesta pakolaiskiintiöstä varataan osa erityisen haastavassa elämäntilanteessa oleville pakolaisille. Tämä tarkoittaa usein vaikeaa sairautta tai vammaa, jota ei voida hoitaa tai kuntouttaa olosuhteissa, joissa henkilö tai hänen perheensä elää. Lisäksi pakolaiskiintiön ulkopuolelta Suomesta hakee turvapaikkaa perheitä, joissa yhdellä tai useammalla perheenjäsenellä on pitkäaikaisen hoidon tai kuntoutuksen tarve.

Kansaneläkelaitoksen vammaisuuksia saavia koskevan selvityksen mukaan vammaisten maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten osuus näyttäisi olevan merkittävän suuri kaikista maahan muuttaneista lapsista ja nuorista Suomessa. Selvitys perustuu Kelan vammaisuuksia saavien lasten ja nuorten tilastoihin⁴. Maahanmuuttajaperheiden kotoutumispalvelujen kehittämisen näkökulmasta on asiaan kiinnitettävä nykyistä enemmän huomiota.

Kotoutumistoimenpiteiden piiriin kuuluvien vammaisten ja pitkäaikaissairaiden lisäksi Suomessa asuu myös täällä vammautuneita aikuisia ja lapsia sekä Suomessa vammaisena syntyneitä maahanmuuttajaperheiden lapsia. Virallisen palvelujärjestelmän ulkopuolella oleville, Suomeen tulleille, vammaisille tai vammaisen henkilön perheenjäsenille – esimerkiksi paperittomille siirtolaisille – tilanne on moninkertaisesti kestävämpi.

Tutkimuksia ja selvityksiä vammaisista maahanmuuttajista

Joitakin selvityksiä vammaisten maahanmuuttajien perheiden kotoutumisesta Suomessa on tehty, mutta varsinaista tutkimustietoa asiasta ei ole. Sisäministeriössä on toteutettu vuosina 2009–2010 *Vammaisten pakolaisten elämää Suomessa* –hanke, jonka tavoitteena oli edistää pakolaistaustaisten vammaisten, pitkäaikaissairaiden ja pitkäaikaisista mielenterveysongelmista kärsivien kotoutumista, työllistymistä ja integroitumista suomalaiseen yhteiskuntaan⁵. Hankkeen toteuttaman selvityksen mukaan vammaisten maahanmuuttajien osallistuminen kielikursseille oli keskeytynyt vähintään kerran sairaudesta johtuvista syistä, kurssipaikan esteellisyydestä tai asenteista johtuen. Asenteista johtuvat keskeyttämiset saattoivat liittyä joko opettajan todelliseen tai koettuun asenteellisuuteen tai opiskelijan omaan asenteeseen. Myös opiskelijan oman yhteisön tai perheen, ja joissain tapauksissa täysin ulkopuolistenkin henkilöiden, asenteilla oli merkitystä. Useimmilla vammaisilla pakolaisilla ei

⁴ Koivula & Nevalainen 2012

⁵ Päivinen 2010

hankkeen mukaan ollut selkeitä tulevaisuuden suunnitelmia, mitä voidaan pitää ongelmallisena kotoutumisen näkökulmasta.

Hankkeen tulosten mukaan näyttää siltä, että myös vammaispalveluissa koetaan arkuutta pakolaistaustaisia asiakkaita kohtaan. Suomalainen vammaispalvelu- ja sosiaalijärjestelmä on hyvin sektoroitunut ja monimutkainen, minkä johdosta sen hahmottaminen on haasteellista juuri maahan muuttaneelle henkilölle. Jotta tämä ongelma saataisiin ratkaistua, tulee tiedotuksen olla saavutettavaa, esteetöntä ja kattavaa. Myös kotoutumistoimenpiteiden, erityisesti suomen ja / tai ruotsin kielen opetuksen, tulee selvityksen mukaan olla esteetöntä ja oppijan erityiset tarpeet huomioon ottavaa.⁶

Tutkimuksessa *Maahanmuuttajat kuntoutuspalvelujen asiakkaina* selvitettiin rekisteriaineistojen ja asiantuntijahaastattelujen avulla maahanmuuttajien kuntoutukseen hakeutumista ja siihen pääsemistä.⁷ Suomalaisessa palvelujärjestelmässä käytettävien palvelujen hajanaisuus sekä hakemusmenettelyyn ja päätöksentekoon vaikuttavien prosessien kuntakohtainen vaihtelevuus hankaloittaa vammaisen maahanmuuttajan pääsyä kuntoutukseen. Palveluiden tarjonnassa ja palveluihin hakeutumisessa havaittuja esteitä nimitetään tutkimuksessa portinvartijoiksi. Muun muassa hakemuksen käsittelijän omat oletukset kuntoutusta hakevan vammaisen henkilön kielitaidon riittävydestä voivat toimia tehokkaana esteenä – portinvartijana – kuntoutuspäätöstä tehtäessä. Toisenlaisena portinvartijana voi olla resurssien puute esimerkiksi tulkkausavun saamisessa kuntoutuspalveluihin.

Tutkimuksen johtopäätösten mukaan niin kutsuttuina portinvartijoina voidaan pitää myös muuttotaustaa, kielitaitoa, kulttuurieroja, sosiaalista asemaa ja asenteita lähtömaassa tai vastaanottavassa maassa.⁸ Tutkimuksen suosituksissa todetaankin, että palvelujärjestelmässä tulee huomioida mahdolliset esteet kaikissa palveluvaiheissa.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen koordinoima *Maahanmuuttajien terveys- ja hyvinvointitutkimus* (Maamu-tutkimus 2008–2012) tarjoaa tietoa venäläis-, somalialais- ja kurditaustaisten maahanmuuttajien koetusta terveydentilasta ja pitkäaikaissairauksista.⁹ Tässä hyvin kattavassa terveyden- ja hyvinvoinnin tutkimuksessa on kartoitettu myös muun muassa tapaturmista ja väkivallasta aiheutuneita pysyviä vammoja ja niiden haittavaikutuksia. Tutki-

6 emt.

7 Buchert & Vuorento 2012

8 Buchert & Vuorento 2012

9 Castaneda ym. 2012

muksesta löytyy paljon myös toiminta- ja työkykyyn, sosiaaliseen hyvinvointiin sekä mielenterveyteen vaikuttavien tekijöiden kartoituksia. Tutkimuksesta ei kuitenkaan voida tehdä suoraan johtopäätöksiä vammaisen henkilön tai hänen perheensä kotoutumisesta tai palveluiden saatavuudesta. Maamu-tutkimuksen tulosten pohjalta olisikin mielenkiintoista selvittää jatkossa muun muassa sitä, vaikuttavatko tutkittujen maahanmuuttajien vammat tai sairaudet kotoutumisen ja osallisuuden tunteeseen sekä psyykkiseen hyvinvointiin.

Lisäksi Vammaisten maahanmuuttajien tukikeskus Hilma yhdessä Vammaisfoorumi ry:n kanssa on julkaissut selvityksen *Kotoutumista kaikille – vammaiset maahanmuuttajat ja kotoutumiskoulutus*.¹⁰ Selvityksessä toteutettiin kysely kotoutumiskoulutuksen piirissä oleville ja siinä olleille vammaisille maahanmuuttajaopiskelijoille. Selvitystä varten kerättiin myös kotoutumiskurssien opettajien kokemuksia vammaisten ja erityistä tukea tarvitsevien maahanmuuttajaopiskelijoiden kanssa työskentelystä. Lisäksi kerättiin tietoa elinkeino-, liikenne ja ympäristökeskuksista (ely-keskuksista) ja työ- ja elinkeinotoimistoista (TE-toimistoista) sekä vammais- ja maahanmuuttajapalveluilta siitä, miten vammaiset maahanmuuttajat huomioidaan kotoutumiskoulutuksessa sekä muita kotoutumistoimenpiteitä suunniteltaessa ja toteutettaessa.¹¹

Selvityksen mukaan vammaisia henkilöitä ei juurikaan huomioida kotoutumistoimenpiteitä suunniteltaessa ja resursseja jaettaessa. Tästä on seurauksena, että kotoutumiskoulutusten järjestäjillä ei ole riittävästi resursseja vammaisten maahanmuuttajien tarpeenmukaisen koulutuksen järjestämiseksi. Yksilöllisiä kotoutumistoimenpiteitä ei siis voida käytännössä toteuttaa, vaikka ne vammaisen henkilön kotoutumissuunnitelmaan olisikin kirjattu. Myös asenteiden tulisi muuttua: kotoutumiskoulutusta järjestettäessä saatetaan toisinaan virheellisesti ajatella, etteivät vammaiset ihmiset voi tai heidän ei tarvitse työllistyä.¹²

On kuitenkin huomioitava, että esimerkiksi valtakunnallisen *Osallisen Suomessa* –hankkeen Meri-Lapin osahankkeessa on kehitetty toimintamalli vammaisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutukseen.¹³ Hankkeessa on kehitetty muun muassa uusia malleja kotoutumiskoulutuksen yksilöllistämiseen. Vammaisen maahanmuuttajan erityistarpeet huomioiden on onnistuttu kehittämään joustavaa kielikoulutusta, joka vastaa kunkin hankkeeseen osallistuneen vammaisen henkilön erityistarpeita.

10 Kokkonen & Oikarinen 2012

11 emt.

12 Kokkonen & Oikarinen 2012

13 <https://www.tornio.fi/index.php?p=OsallisenSuomessa>

Tavoitteena yhdenvertaisuuden toteutuminen ja kotoutuminen

Vammainen maahanmuuttaja on usein erityisen haavoittuvassa asemassa niin kotoutumisen kuin osallisuudenkin näkökulmasta. Kotoutumiseen liittyviä palveluja sekä niihin ohjaamista tulisikin suunnitella ja toteuttaa siten, että myös vammaisella maahanmuuttajalla ja hänen perheenjäsenellään on yhdenvertaisuusperiaatteen mukainen mahdollisuus osallistua kotouttamistoimenpiteisiin. Mahdollisuus kotoutumiseen ja kotoutumista tukeviin palveluihin on aina myös vammaisille ja heidän perheenjäsenilleen kuuluva oikeus.

Koska vammaisuus on YK:n vammaisyleissopimuksen mukaan ennen kaikkea ihmisoikeuskysymys, on myös kotoutumispalveluja tarkasteltava yhdenvertaisuuden toteutumisen näkökulmasta. Suomen perustuslain mukaan yhdenvertaisuudella viitataan sekä syrjinnän kieltoon että ihmisten yhdenvertaiseen kohtelemiseen muun muassa vammasta tai sairaudesta riippumatta.

Vuonna 2011 voimaan tullessa *laissa kotoutumisen edistämisestä*¹⁴ (11§) säädetään, että kotoutumissuunnitelman tulee olla yksilöllinen suunnitelma niistä toimenpiteistä, joiden avulla maahanmuuttajan on mahdollista saavuttaa riittävä kielitaito sekä muita yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavia taitoja. Samassa laissa (16§) säädetään velvoite perheiden kokonaisvaltaisen tilanteen huomioimisesta siten, että kotoutumissuunnitelmaa laadittaessa tulee ”kiinnittää erityistä huomiota lapsen tai nuoren kehitystä tukevan ja ohjaavan vanhemmuuden edellytyksiin ja vanhempien tuen ja koulutuksen tarpeisiin”. Erityisiä toimenpiteitä tarvitseva maahanmuuttaja määritellään laissa henkilöksi, joka tarvitsee tehostettuja kotouttamistoimenpiteitä sairauden, vamman tai muun syyn vuoksi alentuneen toimintakyvyn, iän, perhetilanteen, luku- ja kirjoitustaidottomuuden tai muun vastaavan syyn perustella.

Kotoutumislain mukaan erityistä tukea saavien maahanmuuttajien kolmen vuoden kotoutumisaikaa voidaan pidentää enintään kahdella vuodella. Vamman tai sairauden ei kuitenkaan tule olla automaattinen syy kotoutumisajan pidennykselle eikä pidennys saa olla ainoa tarjottu tuen muoto.¹⁵

Työministeriön vuonna 2006 julkaiseman selvityksen mukaan päivähoitossa olevista maahanmuuttajataustaisista lapsista lähes 10 % tarvitsee erityishoitoa, kun vastaava luku valtaväestön lapsista on 5 %.¹⁶ Kaikissa kunnissa ei kuitenkaan

¹⁴ Laki kotoutumisen edistämisestä Finlex.fi 2010

¹⁵ Kokkonen & Oikarinen 2012

¹⁶ Sarvimäki & Kangasharju 2006

huomioida sitä, että esimerkiksi vammaisen lapsen vanhemmat kuuluvat erityisiä toimenpiteitä tarvitseviin maahanmuuttajiin. Lisäksi päivähoidon ja koulun puolella olisi tarpeen huomioida vammaisen maahanmuuttajalapsen terveiden sisarusten tuen tarve. Vanhempien voimavarat ovat rajalliset ja kotoutuminen itsessään on vaativa prosessi, jolloin terveiden sisarusten iänmukainen huomioiminen voi jäädä vähälle. Myös sisarusten hoitovastuu voi olla vammaisen lapsen perheissä suuri¹⁷.

Lapsen tarvitsema erityishoito kuormittaa väistämättä kotoutuvan perheen vanhempia sekä sisaruksia. Erityishoito voi sisältää lukuisia käyntejä sairaala- tai kuntoutuspalveluissa, verkostoneuvotteluja, terapiapalveluja sekä kulttuuritulk-kausta. Tämä tulisi huomioida kotoutumissuunnitelmia laadittaessa ja palveluihin ohjauksessa. Kotoutumiskoulutuksessa voisi yhtenä koulutussisältönä olla esimerkiksi tieto vammaisten oikeuksista, palveluista ja kuntoutuksesta sekä vammaisten ihmisten mahdollisuuksista muun muassa opiskeluun ja itsenäiseen elämään Suomessa.

On hyvä huomioida, että kotoutumisen edistämisestä koskevan lain (49§) mukaan valtio korvaa kunnalle pakolaisen tai entisen Neuvostoliiton alueelta tulleen paluumuuttajan vamman tai sairauden edellyttämät, pitkäaikaisen sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä aiheutuneet huomattavat kustannukset, jos henkilö on ollut huollon tai hoidon tarpeessa Suomeen saapuessaan. Korvausta voi saada enintään kymmeneltä vuodelta ja korvaamisen edellytyksenä on, että siitä on erikseen sovittu ely-keskuksen ja kunnan kesken. Näin esimerkiksi erityispäivähoidon kustannuksiin on mahdollista saada korvausta peruspäivähoidon ylittävältä osalta.¹⁸

Vammainen henkilö kotoutumispalveluissa

Puhuttaessa kotoutumisesta tarkoitetaan useimmiten lakisääteistä kotoutumisaikaa, joka voi olla kolme tai maksimissaan viisi vuotta. Tänä aikana on maahan muuttaneella oikeus joko TE-toimiston tai kunnan järjestämiin kotoutumispalveluihin. Todellisuudessa perheen kotoutuminen on jatkuva-luontoinen prosessi, jonka kestoa ei voi määritellä, vaikka oikeus lakisääteisiin kotoutumispalveluihin päättyykin.

Maahanmuuttajien kotoutumiseen liittyvä alkukartoitus on kotoutumislaisa säädetty työvälineeksi kotoutujan lähtötilanteen ja osaamistaitojen

¹⁷ Kehitysvammaisten Tukiliitto ym. 2002

¹⁸ Sisäasiainministeriö 2009

selvittämiseksi, jotta kotoutuja voidaan ohjata mahdollisimman nopeasti hänelle sopivien kotouttamispalvelujen piiriin. Alkukartoituksen toteutus voi vaihdella toteuttajan ja paikkakunnan mukaan, mutta kotoutumislaki asettaa kuitenkin alkukartoitukselle tietyt ehdot. Alkukartoituksen toteuttaa kunta tai TE-toimisto. Onkin tärkeää, että henkilö saa tiedon siitä, että hänellä on oikeus päästä alkukartoitukseen, vaikka hän ei vammansa takia olisikaan TE-toimiston asiakkaana.

Laki kotoutumisen edistämisestä määrittelee, että kotoutumissuunnitelman tarpeen arvioimiseksi tehtävä alkukartoitus on tehtävä jokaiselle maahan muuttaneelle, joka sitä pyytää. Tilanne on sikäli ongelmallinen, että voidakseen pyytää jotain palvelua täytyy tietää olevansa oikeutettu palveluun, lisäksi on usein tiedettävä mistä ja miten palvelua haetaan. Vammaisen maahan muuttaneen henkilön tai hänen perheenjäsenensä palveluja kartoitettaessa korostuu erityisen selkeästi suomalaisen palvelujärjestelmän monikerroksisuus ja pirstaleisuus sekä asiakkaan omatoimisuuden vaade palvelukentällä suunnistamisessa. Moni vammaisen maahanmuuttaja ei yksinkertaisesti tiedä oikeudestaan alkukartoitukseen.

Kotoutumiskoulutusta järjestetään oppivelvollisuusiän ylittäneelle maahanmuuttajalle yleensä työvoimapolitiittisena aikuiskoulutuksena. Kotoutumiskoulutuksen tavoitteena on tukea maahanmuuttajan kotoutumista kehittämällä sellaisia kielellisiä, yhteiskunnallisia, kulttuurisia ja elämänhallintaan liittyviä valmiuksia, joiden avulla maahanmuuttaja selviytyy uudessa ympäristössään sekä kykenee toimimaan työelämässä ja hakeutumaan jatko-opintoihin.¹⁹ Olisi tärkeää, että Opetushallituksen laatimassa *aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelman perusteissa*²⁰ huomioitaisiin myös vammaisten maahanmuuttajien ja vammaisten lasten vanhempien erityiset tarpeet. Monille vammaisille tai vammaisen lapsen vanhemmille kotoutumiskoulutuksen etenemistahti ja läsnäolopakko voivat olla liian kuormittavia elämäntilanteeseen nähden.

Kotoutumiskoulutuksen järjestäjällä on vastuu tukitoimien järjestämisestä, mutta esimerkiksi apuvälineiden kustannusvastuuta ei ole selkeästi missään määritelty. Niinpä esimerkiksi aistivamma voi muodostua esteeksi kotoutumiskoulutukseen osallistumiselle, mikäli työvoimapolitiittisen opetuksen suunnittelussa ja toteutuksessa ei huomioida näkövammaisen kotoutujan tarvitsemien apuvälineiden saatavuutta.²¹

19 Opetushallitus 2012

20 emt.

21 Kokkonen & Oikarinen 2012

Vammaisen henkilön tai hänen perheenjäsenensä alkukartoituksessa tulisikin kiinnittää erityistä huomiota yksilön omien osaamistaitojen selvittämisen lisäksi koko perheen elämäntilanteeseen. Jotta perheen kotoutumisen tuki toteutuisi parhaalla mahdollisella tavalla, on kotoutumissuunnitelma laadittava realistiseksi ja valitut palvelut sellaisiksi, että kaikki perheenjäsenet saavat riittävästi tukea kotoutumisessa.

Vammaisen tai pitkäaikaissairaan lapsen vanhempien kotoutuminen

Maahan muuttaneet vammaisen henkilön perheenjäsenet ja vammainen muuttaja itse kohtaavat palveluverkostossa lukuisia ihmisiä vuosien varrella. Kaikki nämä kohtaamiset vaikuttavat asiakkaan kotoutumisen kokemukseen.²² Asiakastyön onnistumisen ja perheen kotoutumisen näkökulmasta on merkittävää se, kuinka hyvin erilaisia suunnitelmia tehtäessä huomioidaan vammaisen maahanmuuttajan perheen kokonaistilanne ja eri perheenjäsenten yksilölliset tarpeet.

Koko perheen kotoutumisen tukeminen lähtee jokaisen perheenjäsenen tarpeiden huomioimisesta kotoutumispalveluja järjestettäessä. Kotoutumispalvelujen tulee myös kohdentua kaikille perheenjäsenille ja jokaisella perheenjäsenellä tulee olla oikeus kotoutua. Vammaisen perheenjäsenen hoito ja huolenpito eivät saa olla esteenä hänen huoltajansa kotoutumiselle.

Vammaisten lasten vanhemmat ovat useimmiten työikäisiä maahanmuuttajia ja itse terveitä. Päävastuu työikäisen maahanmuuttajan kotouttamisesta on TE-toimistolla, joka laatii vanhempien kotoutumissuunnitelmat ensisijaisesti työllistymisen näkökulmasta. Kun suunnitelmaa tehdään, olisikin otettava huomioon koulutus- ja työaikajärjestelyjen aikataulutuksessa lapsen hoidon ja kuntoutuksen vaatimat mahdolliset tarpeet.

Usein myös vammaisen lapsen oppimispolun järjestely kunnassa vie aikaa, mikä voi vaikeuttaa perheen vanhempien mahdollisuutta osallistua esimerkiksi tarjottuun kotoutumiskoulutukseen tai muuhun kotoutumissuunnitelman mukaiseen toimintaan. Kotoutumissuunnitelma tulisikin tehdä riittävän joustavaksi, jotta vammaisen lapsen vanhempi pystyy liiaksi kuormittumatta osallistumaan lapsensa kasvatukseen, hoidon ja kuntoutukseen suunnitteluun ja toteutukseen.

²² Alitolppa-Niitamo & Novitsky 2012

Lapsen hoitojärjestelyistä johtuvat poissaolot kotouttamissuunnitelmien mukaisista toimenpiteistä saattavat nykykäytännöissä johtaa jopa taloudelliseen sanktioon kotouttamisrahan menettämisen kautta. Vanhemmat joutuvat usein osallistumaan moniin lapsen hoito- ja kuntoutusneuvotteluihin kotoutumiskoulutuksen tai harjoittelun aikana tai olemaan paljon poissa koulutuksesta lapsen sairastelusta johtuen. Tuloksellinen opiskelu edellyttää kuitenkin säännöllistä osallistumista opetukseen sekä aikaa ja energiaa tehdä vaadittavat kotitehtävät.

Kieliopinnoista ja työharjoittelusta suoriutuminen voi olla vanhemmille haasteellista, jos poissaoloja tai opintopäivien keskeytyksiä tulee usein. Vanhempia kuormittaa myös huoli lapsen hoidosta ja kuntoutuksesta sekä vamman tai sairauden merkityksestä Suomessa. Palveluverkoston pirstaleisuus johtaa usein siihen, että TE-toimistossa ei tunnisteta vammaisten lasten aiheuttamaan kuormitusta perheelle. Moni vammaisen lapsen vanhempi onkin joutunut keskeyttämään työvoimapoliittisen kurssin lapsen vaatiman hoidon vuoksi.

Kun muutimme Suomeen syksyllä, lapsille ei ollut ensin mitään hoitoa. Molemmat lapset ovat sairaita. Tarvitsimme apua ja lääkkeitä ja terapiaa lapsille. Mies meni kielikurssille, mutta joutui keskeyttämään, koska lapset tarvitsevat niin paljon hoitoa. Odotimme ja odotimme. Olimme kotona koko vuoden. Vasta seuraavana syksynä lapset pääsivät päiväkotiin. Silloin ajattelin, että minäkin voin mennä kielikurssille. Mutta koko ajan piti mennä päiväkotiin, lääkäriin, neuvolaan, sairaalaan, terapeutin luo. Ja sitten lapset olivat kipeänä ja oli kuumetta ja sellaista vilustumista. Opettaja sanoi: Sinä olet poissa kurssilta aina, sinä et saa tulla enää.

Kahden vammaisen lapsen äiti

Olin kielikurssilla. Sitten työharjoittelu. Minä sanoin: 'En voi mennä pitkälle, pitää olla kodin lähellä.' Lapsi pitää hakea joka päivä klo 15. Ei myöhemmin. Ja pitää viedä klo 9. Ei aikaisemmin.', sanoi S. (päiväkodin työntekijä). Opettaja sanoi pakko tehdä harjoittelu tai ei saa rahaa. Päiväkodissa sanoi: 'Jos et hae lasta, tulee lastensuojelu.' En tiedä mitä pitää tehdä. Minä haluan tehdä työtä, mutta lapsi on sairas. En voi tehdä pitkää päivää.

Kehitysvammaisen pojan isä

Asiakaspalvelussa ja hoitotyössä olevien työskentelyä helpottaisi, jos kotouttamispalvelujen järjestäjille sekä kuntien ja vammaispalvelujen toimijoille olisi yhdenmukaiset ohjeet ja palvelureittikuvaukset tuen tarjoamisesta vammaiselle maahanmuuttajalle tai heidän perheenjäsenilleen. Näin voitaisiin ehkäistä

se, että vammaiseksi maahanmuuttajaksi tai vammaisen maahanmuuttajan perheenjäseneksi määritelty henkilö ajautuu eri palvelusektoreiden välimaastoon niin, että mikään taho ei varsinaisesti ota vastuuta tarvittavien palvelujen järjestämisestä asiakkaalle²³.

Yksilöllisistä syistä voidaan kotoutumisaikaa pidentää jopa viiteen vuoteen ja tätä pidennystä pitää erikseen hakea. Laki kotoutumisen edistämisestä määrittelee, että pidentäminen voidaan myöntää, jos maahanmuuttaja tarvitsee kotoutuakseen erityistoimenpiteitä. Erityistoimenpiteiden perustaksi katsotaan usein kuuluvan vain aikuisen omat erityistarpeet, esimerkiksi vammasta, raskaudesta tai luku- ja kirjoitustaidottomuudesta johtuvat tarpeet.

Olisikin tarpeellista, että kunnat ja TE-toimistot käytännössä laajentaisivat määritelmäänsä erityistoimenpiteiden tarpeessa olevista koskemaan myös vammaisten ja pitkäaikaissairaiden lasten vanhempia. Mahdollisuutta kotoutumisajan pidentämiseen tulisi harkita aina, kun perheessä on vammainen tai muutoin erityistä tukea tarvitseva lapsi. Vanhempia tulisi myös ohjeistaa hakemaan oikeutta kotoutumisajan pidennykseen. Ja vaikka kolmen vuoden kotoutumisaikaa voidaan joissain tapauksissa pidentää kahdella vuodella, se ei yksinään ole riittävä ratkaisu perheiden tilanteeseen.

Maahanmuuttotoimistossa minulle sanottiin, että voin mennä kurssille viisi vuotta. Kun menin TE-toimistoon, ei siellä kukaan tiennyt, että on sellainen päätös. TE-toimisto sanoi 'EI', en päässyt kurssille.

Monivammaisen pojan yksinhuoltajaäiti

Ei kukaan osannut sanoa, miten meidän pitää toimia. Tuntui, että emme saaneet apua mistään. Sanottiin aina kurssille, kurssille, mutta emme voi mennä, jos ei lapselle ole hoitoa. Kun toinen lapsi syntyi täällä Suomessa, oli yhtä vaikeaa. Häinkin on sairas. Lapsi sai kyllä hyvää hoitoa, mutta sitten hoito siinä sairaalassa loppui ja kaksi vuotta emme tienneet mistään mitään. Sitten tuli uusi työntekijä. Hän kertoi sopeutumisvalmennuskurssista. Mutta emme voi mennä sinne, koska emme osaa hyvin suomea. Tulkkia ei saa. Kurssille en voi mennä, kun pitää hoitaa lasta. Me haluamme oppia suomea. Haluamme mennä kurssille. Haluamme tavata toisia vanhempia. En tiedä miten.

Kahden erityistä tukea tarvitsevan lapsen äiti

23 Kokkonen & Oikarinen 2012

Kotoutumisen sujuvuuden mahdollistamiseksi olisi vammaisten ja pitkäaikaissairaiden lasten maahanmuuttajavanhemmille tarjottava sellaisia kotoutumispalveluja ja sellaista kielenopetusta, joka vastaa heidän tarvettaan. On tarpeen kehittää erityisjärjestelyjä ja kieliohjelmia, jotka tukevat vanhempia vaativissa hoidollisissa ja kasvatuksellisissa tilanteissa. Lisäksi vammaisten lasten vanhempien tarve muun muassa vammais- ja kuntoutuspalvelujen hahmottamiseen on huomioitava kotoutumistoimenpiteitä kehitettäessä. Vammaisen lapsen vanhempien kotoutuminen toteutuu parhaiten mahdollistamalla vanhemmille aktiivinen osallisuus oman lapsensa hoitoon ja kuntoutukseen.

Minä osaan ostaa ruokaa kaupasta, siihen en tarvitse suomenkieltä. Mutta minä tarvitsen sanoja, joilla voisin puhua lääkärin kanssa. Ja minun on aina vaikea ymmärtää, mistä hoitajat puhuvat sairaalassa. On kyllä tulkki joskus, mutta kun lapsi on osastolla, ei ole tulkkia koko ajan. Minä haluan oppia suomea niin, että voin puhua itse ja ymmärtää itse, mitä tehdään lapselle ja miksi. Minä haluan oppia lukemaan kaikki paperit, joita tulee kotiin koko ajan.

Kahden vammaisen lapsen äiti

Jotta työvoimapalveluissa voidaan huomioida varhaiskasvatuksen tai koulun resurssit esimerkiksi erityistä tukea tarvitsevan lapsen hoidon järjestelyissä, on näistä järjestelyistä tiedettävä ja ymmärrettävä niiden perusteet. Samoin varhaiskasvatuksessa ja opetustoimessa on hahmotettava selkeästi työvoimapalvelujen mahdollisuudet tarjota vanhemmille kotoutumiskoulutusta. Vuoropuhelun viranomaisten kesken on oltava sujuvaa ja portaatonta, tiedonkulku kaikille verkostotoimijoille on taattava ja samalla on mahdollistettava perheen osallisuus asioiden käsittelyssä.

Palvelujen kehittäminen

Kotoutuminen on kaksisuuntainen prosessi. Tämä tarkoittaa, että myös palveluverkoston on kehitettävä käytäntöjä maahan muuttaneiden vammaisten ihmisten moninaisia tarpeita paremmin palvelevaksi. Kaikessa kotouttavassa työssä on tärkeää huomioida jatkuvan neuvonnan ja ohjauksen merkitys.

Palvelukentän hahmottaminen voi olla perheille haasteellista useiden kotoutumisvuosien jälkeenkin. Lisäksi vammaispalvelujen saatavuus ja vammaisten oikeudet Suomessa voivat poiketa huomattavasti perheiden lähtömaiden tilanteesta. Palvelujärjestelmämme tarjoaa monia mahdollisuuksia, kunhan

tieto niistä ulottuu maahan muuttaneille perheille. Asunnon muutostyöt, erilaiset kuntoutuspalvelut, omaishoidontuki, maksuttomat apuvälineet, henkilökohtainen avustaja, vammaispalvelulain mukaiset perhehoitopalvelut, erilaiset asumispalvelut sekä vammaisten lasten opiskelun ja kouluttautumisen mahdollisuudet ovat monille maahanmuuttajavanhemmille vieraita.

Vammaisella maahanmuuttajalla on oikeus tasavertaiseen kohteluun niin työmarkkinoilla kuin koulutuksessakin. Vammaisen maahanmuuttaja tulisi huomioida ensisijaisesti työnhakijana ja hänen työllistymismahdollisuutensa tulisi kartoittaa huolellisesti. Työllistymissuunnitelma tulee laatia huomioiden vammaisen perheenjäsenen hoidon hyvä toteutuminen, kuormittamatta vanhempaa tai esimerkiksi lapsen päivähoitoa tarpeettomasti. Käytännössä tämä tarkoittaa sujuvaa yhteistyötä eri viranomaisten kesken.

Yhteistyö toteutuu parhaalla mahdollisella tavalla siten, että työvoimahal-
linnon viranomaiset yhdessä koulutoimen, sosiaali- ja terveyspalvelujen viran-
omaisten sekä järjestötoimijoiden ja vammaisperheen kanssa kartoittavat yksi-
löllisesti kunkin perheen kokonaisvaltaisen palvelutarpeen sekä kotoutumisen,
hyvinvoinnin ja osallisuuden mahdollisuudet myös lakisääteisen kotoutumisajan
jälkeen. Vammaisen maahanmuuttajan perhe tarvitsee usein pitkäkestoista ja
laaja-alaista ammatillista tukea vuosien ajan.

Väestöliiton Monikulttuurisessa osaamiskeskuksessa on kehitetty palve-
luverkoston laajaan hahmottamiseen ja palveluohjauksen tueksi Kotoutujan
Kompassi.²⁴ Kompassin avulla työntekijä ja asiakas voivat löytää uusia palveluja
ja toimintoja, joihin eri perheenjäsenet voivat osallistua. Kompassia voi käyttää
apuna myös työntekijöiden koulutuksessa tai mahdollisten yhteistyökumppa-
nien löytämisessä. Kompassia voi hyödyntää esimerkiksi maahan muuttaneen
vammaisperheen palvelujen tarjonnan kartoittamisessa.

Perhe on ihmisen tärkein pääoma. Palveluverkoston kaikkien toimijoiden
on Suomessa huolehdittava siitä, että sekä vammaiselle maahanmuuttajalle
että vammaisen maahanmuuttajan perheenjäsenille turvataan mahdollisuus
kotoutumiseen, osallisuuteen, positiiviseen voimaantumiseen ja hyvään, ak-
tiiviseen vanhemmuuteen Suomessa. Kotoutuminen ja vamman aiheuttama
elämänmuutos on vammaiselle henkilölle tai vammaisen lapsen vanhemmille
koko elämän mittainen ja kokonaisvaltainen prosessi, jota vastaanottava yhteis-
kunta voi tukea oikealla asenteella ja kohdentamalla palveluja.

24 www.vaestoliitto.fi/monikulttuurisuus/

MUISTETTAVAA:

- Alkukartoitusta tehtäessä tulee kiinnittää erityistä huomiota yksilön omien osaamistaitojen selvittämisen lisäksi koko perheen elämäntilanteeseen ja kotoutumisen tukeen.
- Kotoutumiskoulutusten suunnitelmia laadittaessa on hyvä kiinnittää huomiota vammaisten ja erityistä tukea tarvitsevien lasten vanhempien koulutuksen opetussisältöjen ja aikataulujen yksilöllistämiseen.
- Kotoutumiskoulutuksiin tulisi saada tietoa vammaisten oikeuksista ja mahdollisuuksista Suomessa.
- Vammaisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksessa on huomioitava kunkin vammaisen henkilön erityistarpeet yksilöllisesti.
- Kotoutumispalvelujen suunnittelussa on mahdollistettava tarvittavien apuvälineiden saatavuus siten, että kustannusvastuut on selkeästi sovittu ja tarvittavat apuvälineet koulutuksen järjestäjätahon saatavilla.
- Erityistä tukea tarvitsevan lapsen hoidon ja kuntoutuksen sekä kasvatuksen ja opetuksen järjestämisen suunnitelmia laadittaessa on huomioitava vanhempien mahdollisuudet osallistua suunnitelmien laadintaan ja toteutukseen toimivan kotoutumisen mahdollistavalla tavalla.
- Kaikessa kotouttavassa työssä on tärkeää huomioida jatkuvan neuvonnan ja ohjauksen merkitys.

Lähteet

- Alitolppa-Niitamo, Anne & Novitsky, Anita. 2012. *Kotoutuja Roolipaletti – toimintamalli maahanmuuttotyöhön*. Väestöliitto.
- Buchert Ulla, Vuorento M. 2012. *Suomalaisten hyvinvointipalveluiden ammattilaisten näkemyksiä maahanmuuttajien ammatillisen ja mielenterveyskuntoutuksen haasteista ja ratkaisuista*. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 81/2012.
- Castaneda Anu, Rask Shadia, Koponen Päivikki, Mölsä Mulki, Koskinen Seppo (toim.) 2012 *Maahanmuuttajien terveys ja hyvinvointi. Tutkimus venäläis-, somalialais- ja kurditaustaisista Suomessa*. THL-Raportti 61/2012. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

- Gaily, Shadia. 2011. *Occupational Therapy among immigrant children in Finland. A study based on the medical rehabilitation register of Kela in 2003 – 2008*. University of Tampere. Tampere Medical School, Health Sciences (International Health). Tampere.
- Kehitysvammaisten Tukiliitto ry., Mannerheimin Lastensuojeluliiton Lasten ja Nuorten kuntoutussäätiö & Väestöliiton Perinnöllisyysklinikka. 2002. *Erilainen, samanlainen sisarus – opas pitkäaikaissairaana tai vammaisen lapsen sisaruksen tukemiseen*.
- Koivula, T. & Nevalainen, M. 2012. *Vammaiset maahanmuuttajalapsen ja nuoret Suomessa – selvitys 2012*. Vammaisten lasten ja nuorten tukisäätiö. Helsinki.
- Kokkonen, Marjatta & Oikarinen, Tiina. 2012. *Kotoutumista kaikille. Vammaiset maahanmuuttajat ja kotoutumiskoulutus*. http://www.tukikeskushilma.fi/tiedosto/Kotoutumista_kaikille_nettiin.pdf.
- Laki kotoutumisen edistämisestä. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2010/20101386>.
- Opetushallitus. 2012. *Aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelman perusteet*. Määräykset ja ohjeet 2012:1. http://www.oph.fi/download/139342_aikuisten_maahanmuuttajien_kotoutumiskoulutuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2012.pdf.
- Päivinen, Pasi. 2010. *Vammaisten pakolaisten elämää Suomessa*. Sisäasiainministeriön julkaisut 38/2010.
- Pöllänen, Pirjo. 2013. *Hoivan rajat – venäläiset maahanmuuttajanaiset ja ylinajainen perhehoiva*. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D57/2013.
- Sarvimäki, P. & Kangasharju, A. 2006. *Maahanmuuttajat ja julkiset palvelut, pienten lasten hoito ja sosiaalihuollon palvelut*. Helsinki: Työministeriö.
- Sisäasiainministeriö. 2009. *Ohje pakolaisten ja paluumuuttajien vastaanoton järjestämisestä aiheutuvien kustannusten korvaamisesta*. SMDno/2009/1977.
- Työ- ja elinkeinoministeriö. Ohje maahanmuuttajien kotouttamisesta, kotouttamissuunnitelmasta ja kotoutumistuesta O/10/2006 TM. <http://www.finlex.fi/fi/viranomaiset/normi/540001/25737>.

Sähköiset lähteet

- Vammaispalvelujen käsikirja. Sosiaaliportti. <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/vammaispalvelujen-kasikirja/> Luettu 16.8.2013.
- Osallisen Suomessa –hanke, Meri-Lapin kotokoulutuskokeilu. <https://www.tornio.fi/index.php?p=OsallisenSuomessa>. Luettu 16.8.2013.
- Kotoutujan Kompassi. Väestöliitto, Monikulttuurinen osaamiskeskus. <http://www.vaestoliitto.fi/monikulttuurisuus/tietoa-monikulttuurisuudesta/julkaisut/koto/> Luettu 16.8.2013.

12. MENTOROINTI KOULUTETTUJEN MAAHAN MUUTTANEIDEN NAISTEN KOTOUTUMISEN EDISTÄJÄNÄ

*Sari Vanhanen, Gunta Ahlfors,
Inka Saarela ja Marina Wetzer-Karlsson*

Kansainvälisen muuttoliikkeen lisääntymisen myötä korkeasti koulutettujen, ammattitaitoisten maahanmuuttajanaisten lukumäärä kasvaa jatkossa yhä enemmän. Samalla eri maiden välinen kilpailu kansainvälisistä osaajista voimistuu. Kotoutumisen ja hyvinvoinnin kannalta muuttajalle on ensiarvoisen tärkeää löytää omia kykyjään ja ammattitaitoaan vastaavia työmahdollisuuksia uudesta kotimaasta. Tästä hyötyy myös vastaanottava yhteiskunta. Ammatillisen osaamisen tunnistaminen tulee yhä keskeisemmäksi sekä maahanmuuttajan että uuden asuinmaan työmarkkinoiden näkökulmasta.

Tässä artikkelissa tarkastellaan maahanmuuttoa, kotoutumisprosessia sekä ammatillisen osaamisen ja identiteetin merkitystä erityisesti korkeasti koulutettujen Suomeen muuttaneiden naisten näkökulmasta. Tekstissä kuvaillaan vapaaehtoisen, ammatilliseen etenemiseen ja työllistymismahdollisuuksiin keskittyvän mentoroinnin mahdollisuuksia yhtenä menetelmänä maahanmuuttaneiden koulutettujen naisten verkostojen rakentamiseksi sekä työllistymisen edistämiseksi.

Työuramentoroinnilla tarkoitetaan tässä yhteydessä korkeakoulutettujen maahanmuuttajanaisten työelämätaitojen ja -valmiuksien parantamiseen tähtäävää mentorointia. Mentoroinnin päämääränä on silloin henkilön sijoittuminen omaa koulutustaan vastaaviin työtehtäviin. Artikkelin perustuu Väestöliiton Monikulttuurisessa osaamiskeskuksessa toimivan *Womento*-hankkeen mentorointiverkoston¹ toiminnasta saatuihin kokemuksiin, joiden pohjalta on mahdollista soveltaa vastaavanlaista mentorointiin perustuvaa työskentelytapaa myös muissa yhteyksissä eri osapuolten kesken.

1 Womento – naisten mentorointiverkoston toiminta käynnistyi Väestöliitossa v. 2011 Sitran rahoituksella. Pilottivaiheen pohjalta toimintamallia kehitetään valtakunnallisesti Raha-automaattiyhdistyksen ja Suomen Kulttuurirahaston tuella vuosina 2012–2014.

Womenton mentorointiverkosto on kehitetty Tanskassa toimivan mentorointimallin pohjalta, jonka ydin on vapaaehtoisuuden pohjalta työskentelevä aktori–mentori-pari.² *Aktori* on omalle alalleen työllistymään pyrkivä maahanmuuttajanainen ja *mentori* samalla ammattialalla työskentelevä suomalainen nainen. Mentorina voi toimia myös jo pidempään Suomessa asunut ja työskennellyt, itsekin maahanmuuttajataustainen nainen.

Artikkelin aluksi käymme läpi mentorointiverkoston taustaa ja tavoitteita korkeakoulutettujen maahan muuttaneiden naisten kannalta. Sen jälkeen esitelmme osallistujien kokemuksia mentoroinnista ja lopuksi arvioimme sitä, mitä työuramentorointi edellyttää ja millä tavoin se voi toimia kotoutumisen ja työllistymisen tukena.

Mentorointi koulutettujen naisten työllistymisen tukena

Suomessa asui vuonna 2011 reilut 102 000 työikäistä maahanmuuttajataustaista naista³. Heidän joukossaan on huomattava joukko korkeakoulutuksen saaneita naisia, joiden ammattitaito ja oman alan työkokemus tulisi saada suomalaisten työmarkkinoiden käyttöön nykyistä paremmin. Tarkkaa lukumäärää koulutetuista tai jo tutkintonsa Suomessa rinnastaneista maahanmuuttajista ei ole mahdollista saada, mutta arvion perusteella Suomessa asuu noin 25 000 alemman tai ylemmän korkeakoulututkinnon suorittanutta vieraskielistä naista.⁴ Maahanmuuttajanaisten työttömyys on noin kolminkertaista verrattuna suomalaisnaisten työttömyyteen, ja ero on vielä suurempi korkeakoulutettujen naisten osalta. Yhtenä maahanmuuttajien työllistymisen ongelmana on se, että heidän on vaikea todistaa kykyjään asiantuntijatehtäviä hakiessaan ilman oman alansa suosittelijoita tai verkostoja.

Työuramentorointi vapaaehtoistoimintana sijoittuu eri sektoreiden – perheen, julkisten palveluiden ja yrityssektorin – välimaastoon.⁵ Mentorointi voi koulutetun naisen kotoutumisprosessin ja työllistymisen edistämisen lisäksi tukea perheen sosiaalista ja taloudellista hyvinvointia, jolloin toiminnan vaikutukset ovat parhaimmillaan ylisukupolvisia. Julkisten palveluiden ja kansalaisyhteiskunnan kotouttamistyön toimijoiden kannalta mentorointi voi

2 <http://www2.kvinfo.dk/mentor/we-open-doors>

3 Tilastokeskus 2012

4 Vrt. Fågel ym. 2012, 8

5 Vrt. Matthies ym. 1997

vahvistaa maahan muuttaneiden naisten osallisuutta ja aktiivista kansalaisuutta. Yrityssektorin ja työnantajien näkökulmasta mentorointi lisää vuorovaikutusta mahdollisten työnantajien ja työnhakijoiden välillä mentorikeskustelujen ja eri verkostojen kautta.

Mentorointi on menetelmä, jossa ammatillista osaamista ja niin sanottua hiljaista tietoa siirretään avoimella keskustelulla ja aktiivisella vuorovaikutuksella henkilöltä toiselle. Keskustelu kohdistuu tietyn ammattialan ajankohtaisiin kysymyksiin, osaamisvaatimuksiin sekä työntekijän omakohtaisiin kokemuksiin. Mentorointia käytetään esimerkiksi työhön perehdyttämisessä, mutta se soveltuu luontevasti myös muutosvaiheessa olevan henkilön tukemiseen. Tästä syystä työuraan kohdentuva mentorointi sopii erityisen hyvin koulutetuille maahanmuuttajille, jolloin tavoitteena on tutustua uuden kotimaan työmarkkinoihin, työelämän pelisääntöihin sekä rakentaa ammatillisia verkostoja.

Kielitaidon merkitys korostuu erityisesti asiantuntijatyössä.⁶ Näin ollen maahanmuuttajien ammatillisen osaamisen vahvistamiseen liittyvässä mentoroinnissa on yksi keskeinen tavoite suomen kielen ja erityisesti ammatillisen kielitaidon syventäminen ja monipuolistaminen. Koulutuksella ja ammattitaidolla on työmarkkinoilla arvoa vasta sitten kun maahanmuuttajalla on riittävä kielitaito, jolla hän voi niitä hyödyntää.

Mentoroinnin ytimessä on sosiaalinen kanssakäyminen. Mahdolliset työpaiikat löytyvät useimmiten erilaisten verkostojen kautta. Ammatilliset verkostot voivat olla ulkopuoliselle näkymättömiä ja vaikeasti hahmotettavia. Tämän vuoksi yksi mentorin tehtävistä on avata omia ammatillisia yhteyksiään sekä mahdollisesti rakentaa uusia, aktorin tavoitteiden kannalta tarkoituksenmukaisia kontakteja. Toisaalta aktorilla saattaa olla jo valmiina omia verkostoja, joita hän ei ole huomannut hyödyntää työnhaussa liittyen, kuten erilaiset vapaa-ajan harrastuksiin tai muuhun toimintaan liittyvät kontaktit.

Mentoroinnilla tuetaan samalla myös koulutettujen maahan muuttaneiden naisten hyvinvointia ja kotoutumisprosessia tavoitteellisella, vapaamuotoisella kanssakäymisellä. Aktorin ammatillinen identiteetti ja itsetunto vahvistuvat arvostavassa, ammatilliseen mielenkiintoon perustuvassa vuorovaikutuksessa. Kokemuksemme mukaan myös mentorit oppivat ja saavat itselleen jotain uutta prosessista. Mentorointitoiminta näyttää voimaannuttavan kumpaakin osapuolta.

6 Forsander 2002; Wrede ym. 2010

Mentoroinnin avulla aktorin sosiaaliset ja ammatilliset verkostot vahvistuvat sekä tietämys suomalaisten työmarkkinoiden erityiskysymyksistä omalla ammattialalla monipuolistuu. Mentori puolestaan saa mielenkiintoisen mahdollisuuden oppia uutta oman alansa työstä ja ammattitaitovaatimuksista eri maissa. Samalla hänellä on mahdollisuus saada omakohtaista kokemusta kulttuurienvälisestä vuorovaikutuksesta ja maahanmuuttajien kotoutumisprosessista Suomessa. Keskustelut tarjoavat mentorille tilaisuuden tarkastella oman alansa rekrytointi- ja työllistymisväyliä sekä ammattiosaamiseen liittyvää niin kutsuttua hiljaista tietoa ulkopuolisin silmin.

Mentoreilla on myös tärkeä rooli asenteiden muokkaajina, kun he vievät kokemuksiaan mentoroinnista omille työpaikoilleen. Samalla maahanmuuttajien kotouttamistyöhön tulee luontevasti mukaan uusia vapaaehtoistoimijoita. Kahdensuuntaista vuorovaikutusta ja aktiivista kanssakäymistä maahanmuuttajien ja suomalaisosaajien välillä tarvitaan, jotta muutos työyhteisöjen tasolla voi kääntyä nykyistä avoimempaan ja monimuotoisempaan suuntaan.

Mentorointiverkosto käytännössä

Aloittaminen

Mentorina toimimisen edellytys on halu tukea toista henkilöä ammatillisen osaamisen esiin tuomisessa tai uralla etenemisessä. Tässä käsittelemme koodinoitua, laajamittaista mentorointia, jossa tavoitteena on saada mukaan eri ammattialoja edustavia aktoreita ja mentoreita.

Toiminnan rakentamisessa ensimmäinen tehtävä on luoda mentorointiverkosto, joka muodostuu osaavista ammattilaisista ja heidän halustaan työskennellä yhdessä. Tällöin on oleellista löytää mukaan toimintaan sitoutuvat, vapaaehtoiset aktorit ja mentorit. Mentorointitoiminta voi tapahtua joko tietyn ammattialan piirissä, jolloin kaikilla on suunnilleen sama ammatti- tai koulutustausta. Mentorointiverkosto voi myös kattaa eri ammattialoja, jolloin toiminnan organisoijan tehtäväksi jää samalla alalla toimivien aktorien ja mentoreiden tavoittaminen sekä ammatillisesti vastaavien mentoriparien yhteen linkittäminen.

Toimiva mentorointiverkosto ja sen rakentaminen edellyttävät aktiivista tiedottamista sekä erilaisia yhteistyökumppaneita, joiden kautta on mahdollista tavoittaa sekä aktoreita että mentoreita. Silloin kun ei keskitytä vain yhden tietyn ammattialan mentorointiin, verkostosta kiinnostuneiden ja siihen mukaan tulevien mentoreiden ja aktoreiden ammattialat voivat vaihdella huomattavasti, esimerkiksi luovista aloista insinööriin tai opettajasta juristiin. Haasteeksi

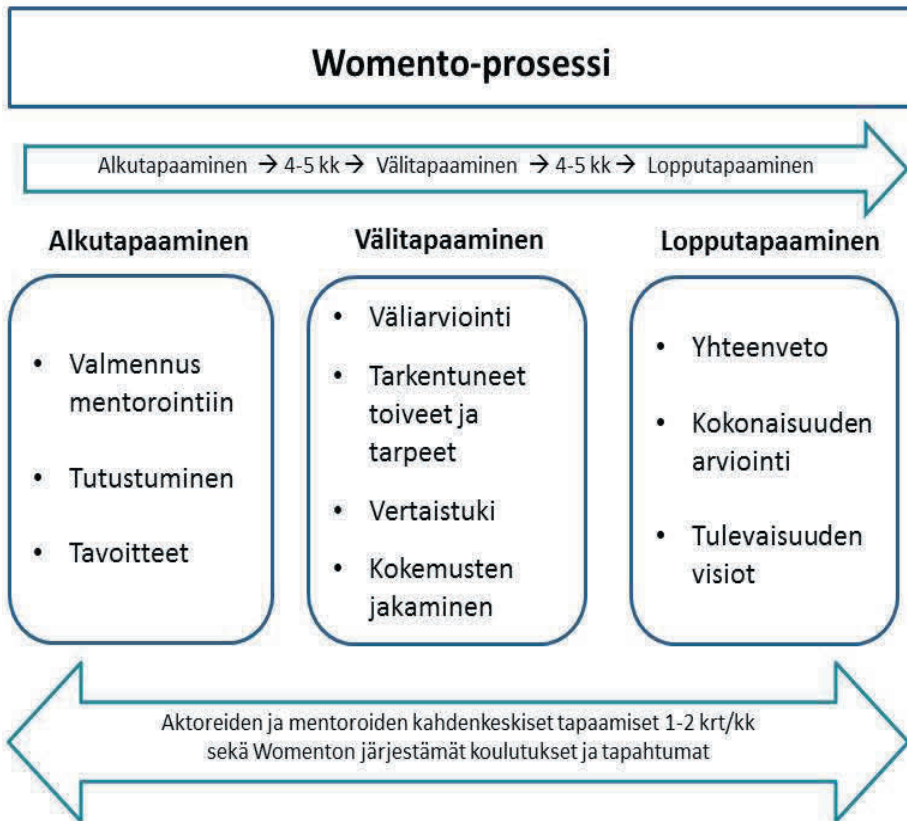
tulee tällöin löytää kaikille ammattia, koulutusta tai uraorientaatiota vastaava mentoripari. Koulutettuja maahanmuuttajanaisia voidaan tavoittaa aktoreiksi esimerkiksi eri koulutusorganisaatioiden kautta. Nämä voivat ohjata kohde-ryhmään kuuluvia opiskelijoitaan mukaan mentorointitoimintaan. Vastaavasti eri alojen mentoreita on mahdollista tavoittaa esimerkiksi ammattiliittojen, eri alojen yhdistysten tai harrasteverkostojen välityksellä.

Mentorointiprosessi

Mentorointiprosessi rakentuu sekä aktori–mentori-parin keskenään sovitusta tapaamisista että useamman mentoriparin yhteisistä tilaisuuksista. On tärkeää, että osallistujilla on selkeä käsitys siitä, mitkä ovat mentoroinnin lähtökohdat, tavoitteet ja yhteiset säännöt. Mentorointitoiminnan organisaattorin on tärkeää tukea aktori–mentori-parien toimintaa yhteisellä alkuvalmennuksella ja välitapaamisilla toiminnan eri vaiheissa.

Useamman mentoriparin yhteiset tapaamiset toiminnan alussa, keskivaiheilla ja lopussa rohkaisevat kokemusten vaihtoon ja omien tavoitteiden asettamiseen työskentelylle. Samalla osallistujat voivat tavata vastaavassa tilanteessa olevia saman tai eri alojen ammattilaisia ja saada omalle työskentelylleen sekä tukea että uusia ideoita. Mentorointiprosessin sovittu pituus voi vaihdella. Women-ton toiminnassa sen on sovittu jo lähtötilanteessa kestävän vajaan vuoden. Etukäteen sovittu aikajakso antaa selkeät raamit toiminnan suunnittelulle ja aikataulutukselle.

Koska mentorointi perustuu vastavuoroiseen ja tasa-arvoiseen keskusteluun ammattilaisten kesken, on tärkeää, että kumpikin osapuoli on omalta osaltaan sitoutunut työskentelyyn. Tämän vahvistamiseksi voi mentori–aktori-pari allekirjoittaa yhteisen mentorointisopimuksen prosessin alussa. Sopimukseen voidaan kirjata muun muassa aktorin ammatillisten lähtökohtien pohjalta määritellyt, yhdessä sovittavat tavoitteet sekä alustava suunnitelma mentoroinnin toteutuksesta ja sen aikataulusta.

KUVIO 1. Womenton mentorointiprosessi sekä sen toiminnan rakenne ja sisällöt

Mentoroinnin tarpeet ja toteutukset vaihtelevat aktorin lähtötilanteen ja tavoitteiden mukaisesti. Yksi konkreettinen tehtävä voi olla esimerkiksi aktorin ansioluettelon päivittäminen ja ”suomalaistaminen”. Aktorilla voi olla valmiina suomenkielinen ansioluettelo mutta sen sanamuotoja, tehtävä- ja tutkimusnimikkeitä sekä ulkonäköä voi olla hyvä muokata vastaamaan kyseisen ammattialan suomalaisia vaatimuksia.

Mentorin ja aktorin on hyvä myös arvioida, millaisiin tehtäviin aktorin nykyinen osaaminen riittää sekä millaisten tietojen päivitystä tai lisäkoulutusta hän voisi tarvita. Lisäksi he voivat yhdessä pohtia sitä, onko syytä opiskella vielä lisää vai onko mahdollista oppia puuttuvat taidot työssä.

Mentorin kannattaa arvioida aktorin tavoitteita, sillä uuden kotimaansa työmarkkinoita tuntematon voi asettaa tavoitteensa liian matalalle koulutus- ja kokemustaustansa nähden. Joskus tavoitteet voivat myös olla liian korkealla tai epärealistisia.

Sellaisen aktorin kohdalla, joka ei ole varma omasta ammatinvalinnastaan Suomessa tai ei usko pystyvänsä työllistymään omalle alalleen, on mentoroinnin tavoitteena selkeyttää suunnitelmia ja tukea ammatillisen suuntautumisen valintoja. Tällöin mentorin tärkein tehtävä on kuunnella aktorin pohdintoja eri vaihtoehtoista ja tutustuttaa häntä yleisesti suomalaiseen työelämäkulttuuriin. Tämän tyyppiseksi mentoriksi soveltuvat esimerkiksi henkilöstöalan ammattilaiset, joilla on omakohtaista kokemusta sekä tietoa rekrytointiprosesseista.

Oleellista kaikissa aktori–mentori-suhteissa on nostaa esiin aktorin vahvuuksia ja rohkaista häntä hakemaan sellaisiin tehtäviin, jotka ovat hänen osaamisensa ylärajalla.

Kokemuksia Womenton mentorointiverkostosta

Womenton mentorointiverkostossa mukana olleiden korkeakoulutettujen maahan muuttaneiden naisten kohdalla on noussut esiin kaksi selkeää perustetta osallistumiselle. Osalla naisista on vahva halu työskennellä sillä ammattialalla, johon he ovat kouluttautuneet ja jossa heillä usein on kertynyt työkokemusta jo lähtömaassaan. Toisen ryhmän muodostavat ne osallistujat, joiden ammatillinen suuntautuminen Suomessa ei ole heille itselleenkaan, korkeakoulututkinnosta huolimatta, selvä. Nämä naiset pohtivat mahdollista alan vaihtoa sekä uusia tai täydentäviä opintoja näiden ajatusten pohjalta.

Kaikkien aktoreiden kohdalla on ollut yhteistä se, että he kaipaavat luotettavaa tietoa oman alansa työmarkkinatilanteesta sekä ammatillisia verkostoja, joiden kautta tietoa olisi mahdollista saada. Koulutetut maahanmuuttajanaiset punnitsevat omia mahdollisuuksiaan eri näkökulmista: toisaalta mahdollisuutta nopeaan työllistymiseen ja ansioihin omaa koulutustasoa alemmista, suorittavista tehtävistä, toisaalta taas pitkäkestoista ja kärsivällisyyttä vaativaa työllistymistä oman alan asiantuntijatason tehtäviin.⁷ Yhtenä keskustelukumppanina tulevaisuuteen ja ammatillisiin verkostoihin liittyvissä pohdinnoissa voi toimia sellainen henkilö, johon rohkenee luottaa ja jolta uskaltaa kysyä myös ”tyhmiä kysymyksiä” – sellaisia, jotka ovat ehkä itsestään selviä Suomessa koulutuksensa hankkineille vastaavan alan ammattilaisille.

Maahanmuuttajataustaisten naisten mentorointiin ja heidän ammatillisen osaamisensa vahvistamiseen keskittyvä Womenton mentorointiverkosto on he-

7 Vrt. Kyhä 2011; IOM 2013 a & b

rättänyt laajasti kiinnostusta niin yksittäisten henkilöiden kuin viranomaisten ja järjestöjen keskuudessa. On selkeästi nähtävissä, että tämän tyyppinen toiminta on tervetullutta tukemaan koulutettujen maahanmuuttajien kotoutumista ja työllistymistä. Mentorointi voi täydentää muita maahanmuuttajille kohdistettuja työllistämispalveluita ja kotoutumista tukevaa toimintaa. Womenton mentorointiverkoston toimintaa on toteutuksen aikana mallinnettu ja kehitelty siten, että sitä voivat soveltaa myös muut toimijat eri paikkakunnilla.

Womenton tähänastisen kokemuksen pohjalta voidaan jo nähdä suuntaantavia, myönteisiä tuloksia. Nämä tulokset osoittavat, että toiminnasta on monitahoista hyötyä. Sekä aktoreiden että mentoreiden näkökulmasta mentoroinnin tulokset viittaavat keskenään hyvin samankaltaiseen voimaantumiseen: mentorointi on puolin ja toisin koettu tasavertaisena, vuorovaikutteisena suhteena ja epämuodollisena tapana edistää omaa ammatillista osaamista.

Mentorointi toimii kahdensuuntaisena oppimisprosessina, jossa aktorit voivat laajentaa ja päivittää suomen kielen ja suomalaisiin työmarkkinoihin liittyvää osaamistaan, ja mentorit puolestaan saavat oman ammattialansa kokemuspohjaista tietoutta eri maista. Monelle mentorille on kokemus kulttuurienvälisestä kanssakäymisestä ollut uusi. Mentorointi lisää näin suomalaisen työelämän monimuotoisuutta ja kulttuurienvälistä osaamista hyvin konkreettisella tavalla.

Aktoreiden näkökulmasta voivat mentoroinnin vaikutukset olla monitasoisia. Yhtenä keskeisenä palautteena tulee esiin kielenoppimisen merkitys työllistymisen tukena. *”Nyt tiedän, että lyhyesti pitää kirjoittaa. Saan nopeammin vastauksen (viestiin sähköpostissa).”*

Kasvokkain tapahtuvissa, epävirallisissa keskusteluissa aktorit ovat voineet laajentaa ja päivittää omaa suomen kielen osaamistaan, erityisesti ammattisanaston ja terminologian osalta. Omien suunnitelmien pohdinta sekä mahdollisuus kysyä ja tarkentaa erilaisia omaan alaan liittyviä kysymyksiä on koettu arvokkaaksi. *”Toinen ihminen ymmärtää. Tavallinen keskustelu on hyvä. Samaa kuin kotimaassa.”*

Osa aktoreista on päätenyt vaihtamaan alaa, jolloin mentori on pyritty löytämään tältä uudelta ammattialalta. Tällöin mentorointi on auttanut tekemään suunnitelmista ja tavoitteista realistisia ja antanut konkreettista tietoa osaamisvaatimuksista ja alan työskentelymahdollisuuksista Suomessa. *”Kivaa puhua ja saada palautetta heti. Tunnen itseni paremmin ja tiedän mitä haluan.”*

Mentoreiden näkökulmasta omaan ammattialaan liittyvät kysymykset, vertailujen tekeminen sekä yhtäläisyyksien ja erojen näkeminen tekevät mentoroinnin mielenkiintoiseksi. Tapaamisissa voi olla joku tietty tema tai ennalta sovittu aihe, tai keskustelu voi syntyä sen pohjalta, mikä juuri sillä hetkellä on

ajankohtaista. *”Olen oppinut, että pienetkin asiat voi olla avuksi. Tekojen ei aina tarvitse olla suuria, jotta voi auttaa toista.”*

Mentorointiprosessin rakenne sekä työskentelyjakson selkeä alku ja loppu koetaan tärkeinä toimintaa raamittavina seikkoina. Rajattu aika ja sitoutuminen sen pohjalta edesauttaa sekä aktorin että mentorin päätöstä lähteä mukaan.

Muutamat mentorit ovat kertoneet omaksi motiivikseen mahdollisuuden tutustua eri kulttuureihin ammatillisen keskustelun kautta. Vapaaehtoistoiminta ei välttämättä ole muutoin herättänyt kiinnostusta, mutta Womenton omaan ammattiosaamiseen pohjautuva työskentely koetaan antoisana. *”Itselle on ollut oppimiskokemus suomalaisesta työelämästä.”*

Lisäksi mentorit ovat maininneet, kuinka aktoreista on tullut rohkeampia ja positiivisempia ja että heidän kielitaitonsa on parantunut yhteisen työskentelyn aikana. Aktori saattaa työllistyä jo piankin pienellä ohjauksella. Samalla on syytä muistaa, että työllistymisen ohella ovat tavoitteina myös aktorin ammatillisen itsetuntemuksen vahvistuminen sekä urasuunnittelussa ja -toteutuksessa eteneminen.

Aktorin koulutusalan vetovoima työmarkkinoilla vaikuttaa voimakkaasti työllistymiseen, jolloin mentorin tärkein rooli on ammatillisen itsetunnon parantaminen ja erilaisten mahdollisuuksien selkeyttäminen.

Myös ne aktorit, jotka ovat aloittaneet Womenton mentorointiverkostossa ja työllistyneet prosessin aikana omalle alalleen, ovat halunneet jatkaa mukana toiminnassa. Tällöin mentoroinnin tavoitteet on mietittävä uudestaan. Yksi aktori–mentori-pari ilmaisi asian näin: *”Nythän se työ vasta alkaakin kun suomalaisen työelämän tavoista puhutaan”*.

Joitakin mentoreita on hämmästyttänyt se, kuinka pienet asiat ja vähäinen panostus koetaan arvokkaaksi. Se, että joku kuuntelee, vaihtaa ajatuksia tai vain puntaroi erilaisia vaihtoehtoja ääneen, tuntuu aktorista merkittävältä ja ainutkertaiselta samalla kun mentori saattaa aprikoida omaa rooliaan. *”Joskus mietin että onko se riittävää – että olen vain korvana ja kuuntelen?”*

Lopuksi

Aktori–mentori-parien kokemaa myönteisen uteliasta asennetta kaivataan laajalti suomalaisissa työyhteisöissä. Keskustelu työperäisen maahanmuuton ja korkeakoulutettujen maahanmuuttajien tilanteesta on noussut voimakkaammin esiin myös julkisessa keskustelussa arvioitaessa osaavan työvoiman riittävyyttä tulevaisuudessa.

Työllistämistoimenpiteiden pitäisi keskittyä rakentamaan yhteyksiä työelä-

mään, ei ainoastaan keskittyä puutteelliseen kielitaitoon.⁸ Myös mahdollisuudet positiiviseen erityiskohteluun on syytä tuoda nykyistä vahvemmin esille ja rohkaista työnantajia erikielisten ammattilaisten työllistämiseen.⁹

Asenneilmapiirin muutoksen rinnalla¹⁰ tulisi kotoutumispalveluissa kehittää nykyistä kattavampia ja monipuolisempia ohjaus- ja neuvontapalveluita korkeakoulutetuille maahan muuttaneille ammattilaisille.

Mentorointi perustuu aktiiviseen vuorovaikutukseen ja molemminpuoliseen kiinnostukseen, jossa sekä aktori että mentori oppivat itselleen merkityksellisiä asioita. Vaikka kyse on henkilökohtaisella tasolla toteutuvasta työskentelystä, voi mentoroinnilla olla laajempaa vaikutusta myös työyhteisötasolla sekä asennemuutoksen että tiedon lisääntymisen kannalta.¹¹

Korkeakoulutettujen maahanmuuttajanaisten osallistuminen Womenton mentorointiverkostoon on vahvistanut heidän ammatillista itsetuntemustaan ja itsearvostustaan, antanut tietoa eri työllistymisvaihtoehdoista tai jatko-opintomahdollisuuksista sekä lisännyt osallisuuden tunnetta suomalaisessa yhteiskunnassa. Nämä kokemukset voivat edesauttaa heitä jatkossa oman paikan ja uusien työmahdollisuuksien löytämisessä – ja heidän työpanoksellaan voidaan vastaavasti rikastuttaa suomalaisten työyhteisöjen osaamispotentiaalia.

8 Wrede ym. 2012

9 Vähemmistövaltuutettu 2011; Helsingin kaupunki. Henkilöstötoimisto; IOM LINET study 2013a ja 2013b; Rintala-Rasmus ja Väänänen 2011

10 Larja ym. 2012

11 Vartiainen-Ora 2012

Lähteet

- Forsander, Annika. 2002. Luottamuksen ehdot. Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla. Helsinki, Väestöliiton Väestöntutkimuslaitos, julkaisusarja D 39/2002.
- Fågel, Stina, Säävälä, Minna ja Salonen, Ulla. 2012. *Womento – Naiset mentoroinnilla yhteisiin tavoitteisiin*. Väestöliitto.
- IOM. 2013. *Crushed Hopes*. Underemployment and deskilling among skilled migrant women. IOM LINET study. 2013a. *Recognition of Qualifications and Competences of Migrants*. IOM LINET study. 2013b. *Improving Access to Labour Market Information for Migrants and Employers*.
- Kyhä, Henna. 2011. *Koulutetut maahanmuuttajat työmarkkinoilla*. Tutkimus korkeakoulututkimuksen suorittaneiden maahanmuuttajien työllistymisestä ja työurien alusta Suomessa. Turun yliopisto, sarja C/321.
- Larja, Liisa, Wariius, Johanna, Sundbäck, Liselott, Liebkind, Karmela, Kandolin, Irja ja Jasinskaja-Lahti, Inga. 2012. *Discrimination in the Finnish Labour Market*. An Overview and a Field Experiment on Recruitment. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 16/2012.
- Matthies, Aila-Leena, Kotakari, Ulla & Nylund Marianne (toim.) 1997. *Välittävät verkostot*. Jyväskylä. Vastapaino.
- Rintala-Rasmus, Anita ja Väänänen, Ari. 2011. *Monikulttuurisuus ja rekrytointi*. Tietokortti 22. Työterveyslaitos. Ladattavissa: http://www.ttl.fi/fi/tietokortit/Documents/Tietokortti%2022%20_Monimuotoisuus.pdf.
- Vartiainen-Ora, Päivi. 2012. Kulttuurienvälinen ohjaus ja kaksisuuntainen perehdytys työelämässä. Kirjassa Korhonen, Vesa ja Puukari, Sauli (toim.) *Monikulttuurinen ohjaus ja neuvontatyö*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Wrede, Sirpa ja Nordberg, Camilla (toim.). 2012. *Vieraita työssä*. Työelämän etnistyvä eriarvoisuus. Palmenia.
- Vähemmistövaltuutetun julkaisusarja 10 (2011). *Maahanmuuttajien ja etnisten vähemmistöjen työllistäminen julkishallinnossa*.

Sähköiset lähteet:

- Tilastokeskus. 2012. Vieraskielisten työikäisten naisten lukumäärä. Tiedot haettu *Tilastotietokannat > Tietokanta: PX-Web Statfin > Väestö/Väestörakenne* <http://pxweb2.stat.fi/dialog/>. Luettu 19.8.2013.
- Helsingin kaupunki, Henkilöstökeskus. http://www.hel.fi/hki/Heke/fi/Ajankohtais-ta/12.02.2013_uutinen_1. Luettu 16.8.2013.

LISÄÄ TIETOA

Uusinta tutkimustietoa maahanmuuton eri puolista Suomessa tiiviissä muodossa löytyy vuonna 2013 julkaistusta kirjasta *Muuttajat: Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta* (toim. Tuomas Martikainen ym., Helsinki: Gaudeamus) ja Anu Castanedan ym. toimittamasta *Maahanmuuttajien terveys ja hyvinvointi: Tutkimus venäläis-, somalialais- ja kurditaustaisista Suomessa* (Tampere: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos 2012). Perheen näkökulmasta tietoa löytyy muun muassa Minna Säävälän *Perheet muuttoliikkeessä* –teoksesta (Helsinki: Väestöliitto 2011). Maahanmuuttajista työelämässä kertovat esim. *Vieraita työssä* (toim. Sirpa Wrede ja Camilla Nordberg, Helsinki: Gaudeamus 2010) ja *Kulttuurien kohtaamisia arjessa* (toim. Pirkko Pitkänen, Tampere: Vastapaino 2011).

Käytännön maahanmuuttajatyössä avuksi ovat esimerkiksi Minttu Rädyn *Maahanmuuttaja asiakkaana* (Helsinki: Tammi 2002), Carla Schubertin *Monikulttuurisuus mielenterveystyössä* (Helsinki: Edita 2007) sekä Elina Ekholmin ja Mai Salmenkankaan *Puhumalla paras* (Helsinki: Sisäasianministeriö 2008). Myös tätä kirjaa edeltänyt *Olemme muuttaneet: Näkökulmia maahanmuuttoon, perheiden kotoutumiseen ja ammatillisen työn käytäntöihin* (toim. Anne Alitolppa-Niitamo, Ismo Söderling & Stina Fågel, Helsinki: Väestöliitto 2005) on yhä monin osin ajankohtainen.

Tutkimuslaitoksia, joiden tarjontaan kannattaa tutustua, ovat Väestöliiton Väestöntutkimuslaitos Helsingissä, Siirtolaisuusinstituutti Turussa sekä Etnisten suhteiden ja nationalismien tutkimuskeskus CEREN Svenska social- och kommunalhögskolanissa Helsingissä. Tilastokeskuksen tuottamat aineistot internetin stat.fi –palvelussa ovat hyödyllinen tiedonlähde. Aihepiiriin liittyvä tutkijoiden järjestö on Etnisten suhteiden ja kansainvälisen muuttoliikkeen tutkimuksen seura ETMU ry. Sisäasianministeriön sivuilta sekä maahanmuuttoviraston migri.fi -sivuilta löytyy sekä tilastotietoa että muuta tietoa, kuten myös suomi.fi –sivuston maahan- ja maastamuuttokohdasta.

Järjestöjä, jotka tekevät pitkäjänteistä maahanmuuttajatyötä ovat Väestöliiton lisäksi esimerkiksi Daisy Ladies, Familia Club, Ihmisoikeusliitto, Mannerheimin lastensuojeluliitto, Miessakit, Moniheli, Monika-naiset Liitto, Naistari, Pakolaisapu, Pakolaisneuvonta, Suomen Setlementtisäätiö, Sondip, Suomen Mielenterveysseura, Suomen Punainen Risti, Vantaan Nicehearts, Yhteiset lapsemme sekä eri kirkkokunnat ja uskonnolliset yhteisöt. Monet maahanmuuttajien omat järjestöt sekä ystävyysseurat ovat aktiivisia sosiaalisten, koulutuksellisten sekä kulttuurihankkeiden järjestäjiä.

KIRJOITTAJAT

Gunta Ahlfors (YTM) toimii suunnittelijana Väestöliiton Monikulttuurisen osaamiskeskuksen Womento-hankkeessa.

Anne Alitolppa-Niitamo (FT antropologia, PsM) työskentelee monikulttuurisuusasioiden päällikkönä Väestöliiton Monikulttuurisessa osaamiskeskuksessa. Hän on erityisesti kiinnostunut perheen kotoutumiseen ja lasten ja nuorten kehitykseen liittyvistä kysymyksistä.

Merja Anis (VTT) on valtiotieteiden tohtori sosiaalityön alalta. Hän toimii sosiaalityön erikoistumiskoulutuksen määrääkaisena professorina ja yliopistonlehtorina Turun yliopistossa. Hänen erityisalanaan ovat monikulttuurinen sosiaalityö sekä lapsi- ja nuorisososiaalityö.

Sanna Isosävi (PsM) on psykologi ja psykoterapeuttikoulutettava. Hän tekee väitöskirjatutkimusta Tampereen yliopistossa vanhemman traumaperäisen hyvinvoinnin ja oireilun yhteyksistä vanhempi–vauva-vuorovaikutuksen piirteisiin.

Vesa Korhonen (KT) dosentti, on kasvatustieteiden yliopistonlehtori Tampereen yliopistossa. Hänen asiantuntemusalueina ovat muun muassa korkeakoulutus sekä kansainvälistymisen ja monikulttuurisuuden kysymykset koulutuksessa ja työelämässä.

Saija Kuittinen (PsM) on psykologi, tutkija ja tohtorikoulutettava Tampereen yliopistossa. Hän tekee väitöskirjatutkimusta vanhemmuuden käytänteistä ja lasten kehityksestä maahanmuuttajaperheissä sekä viimeistelee filosofian maisterin tutkintoa (FM) Helsingin yliopiston nykykielten laitoksella.

Elina Leinonen (VTM) on projektitutkija Väestöliiton Väestöntutkimuslaitoksella. Hän valmistelee väitöskirjaa sukupolvisuhteiden merkityksestä maahanmuuttajanuorten sopeutumiselle Helsingin yliopiston sosiaalitieteiden laitokselle.

Anita Novitsky on sosiaalialan ohjaaja (amk). Hän on käynyt myös perheinterventiokliinikko- ja neuropsykiatrisen valmennuksen asiantuntijakoulutuksen. Hän toimii monikulttuurisuuden asiantuntijana Väestöliiton Monikulttuurisessa osaamiskeskuksessa.

Sauli Puukari (KT) toimii lehtorina Jyväskylän yliopistossa Opettajankoulutuslaitoksella Ohjauksen koulutus- ja tutkimusyksikössä. Hän on työskennellyt ohjausalan tutkijana ja kouluttajana vuodesta 1996 lähtien. Hänen tutkimus- ja julkaisutoimintansa on viime vuosina käsitellyt erityisesti monikulttuurista ohjausta ja korkea-asteen ohjausta.

Inka Saarela (VTM) toimii suunnittelijana Väestöliiton monikulttuurisen osaamiskeskuksen Womento-hankkeessa.

Kirsti Sainola-Rodriguez (TtT) toimii osastonhoitajana psykiatrian klinikalla Pohjois-Karjalan sairaanhoito- ja sosiaalipalvelujen kuntayhtymässä. Hänen väitöskirjatutkimuksensa käsitteli transnationaalista osaamista ja vuorovaikutusta terveydenhoidossa.

Carla Schubert (PsL) on psykoterapeutti, kouluttaja ja työnohjaaja. Hän on työssään perehtynyt psyykkisen trauman tutkimiseen ja hoitamiseen, sekä monikulttuuriseen hoitotyöhön. Hän pitää yksityisvastaanottoa Helsingissä.

Minna Säävälä (PhD) on sosiaali- ja kulttuuriantropologian dosentti. Hän toimii erikoistutkijana Väestöliitossa ja tekee tutkimusta maahanmuutosta ja perhesuhteista sekä intialaisesta yhteiskunnasta.

Ismo Söderling (VTT), dosentti, toimii Siirtolaisuusinstituutin johtajana Turussa. Hän on laaja-alaisesti käsitellyt kirjoituksissaan ja esitelmissään muutoliikkeen eri puolia. Samoin hän on tarkastellut maamme tulevaa väestönkehitystä väestöennusteiden tarjoaman tiedon perusteella.

Sari Vanhanen (YTM) sosiologi, aikuiskouluttaja. Hän toimii Väestöliiton Womento-hankkeessa suunnittelijana ja koordinoi Womento mentorointiverkoston toteutusta Turussa.

Marina Wetzer-Karlsson toimii Väestöliitossa Womento-hankkeen projektipäällikkönä. Tätä ennen hän työskennellyt pitkään kansainvälisen kehittämisen ja globaalin terveyden kysymysten parissa.

